

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

İdris Gündüzalp
Uzman Klinik Psikolog

Boşanma

PSİKOLOJİSİ VE
DANIŞMANLIĞI

Boşanma

İdris Gündüzalp
Uzman Klinik Psikolog

PSİKOLOJİSİ VE DANIŞMANLIĞI

Şuanda elinizde tutmakta olduğunuz bu bilimsel eser temel olarak üç amaçla yazılmıştır:

Bu amaçların ilki; öncelikle sizin gibi ülkemizin kıymetli ve bilime değer veren ve kendisini bireysel ve toplumsal ruh sağlığının korunması ve tedavisine doğrudan veya dolaylı olarak adanmış tüm psikiyatristler, klinik psikologlar ve psikologlar, psikolojik danışmanlar, rehber öğretmenler, okul psikologları, pedagoglar, sosyal hizmet uzmanları, çocuk gelişimi uzmanları, hemşireler, sosyologlar, aile danışmanları ve psikoterapistlere **uzmanlık alanları kapsamında yürütmekte oldukları çocuk terapisi, evlilik danışmanlığı, aile danışmanlığı, bireysel ve grup terapileri ile "Boşanma Psikolojisi ve Danışmanlığı" gibi aktif çalışmaları sırasında bilimsel bir kılavuz ve başucu kitabı olmak;**

İkincisi; toplumsal ve bireysel anlamda ruh sağlığının korunması adına halen eğitimlerini psikiyatri, psikoloji, psikolojik danışmanlık ve rehberlik, çocuk gelişimi ve eğitimi, sosyoloji, sosyal hizmet uzmanlığı ve hemşirelik lisan alanlarında ayrıca psikiyatri, klinik psikoloji, uygulamaları psikoloji, psikolojik danışmanlık ve rehberlik, aile danışmanlığı, sosyoloji, sosyal hizmet uzmanlığı ve çocuk gelişimi ve eğitimi alanlarında yüksek lisans ve doktora düzeyinde devam ettiren öğrencilere, **çocuk psikolojisi, aile, danışmanlığı, yetişkin psikolojisi, evlilik ve boşanma süreçlerinin bireyler ve çocuklar üzerindeki psikolojik etkileri konusunda bilimsel bir Türkçe kaynak sunabilmek;**

Üçüncüsü ise hayata evlilik ile yeni bir adım atmak üzere olan genç çiftlere, henüz çocuk sahibi olmayan ailelere ve çocuk sahibi olmuş olan mutlu ve uyumlu tam ailelere ve mutsuz bir evlilikleri olan, boşanmayı düşünen, boşanmak üzere olan, boşanma aşamasında olan veya boşanmış olan parçalanmış ailelere mensup **çocuk veya yetişkin tüm bireylere psikolojik olarak nasıl bir durumda oldukları ve bu durumlarının kendileri, çocukları ve aileleri için ne ifade ettiği konusunda doğru ve güvenilir bilgiler verebilmek ve bu bireylerin; çocuk psikolojisi, aile ve boşanma psikolojisi konularında akıllarına takılan tüm sorularını cevaplayabilmek, "Boşanma Psikolojisi ve Danışmanlığı" ile çiftlerin boşanma sürecinden gerek kendilerinin gerekse çocuklarının hiç zarar görmeden veya en az zararla nasıl tekrar normal bir hayatın akışı içine girebilecekleri konusunda güvenilir bir liman olmaktır.**

*Aile, varlığı kaybedilmeden
değerinin anlaşılması gereken
en değerli mücevherdir.*

İdris Gündüzalp

Okuyucu önerisi ve eleştirileri için
okuyucu@nobelyayin.com

facebook.com/nobelyayin

twitter.com/nobelyayin

twitter.com/nobelkitap

ISBN 978-605-320-936-2

NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD ŞTİ.
Ankara Büro: Mithatpaşa Cad. No: 74/4 Etiler ANKARA
Tel: +90312 418 20 10 Faks: +90312 418 30 20
Rasimpasha Mah. Rıdvan Cad. Nemliade Sok. Güleriyaz Apt.
No:9 Daire: 3 Kadıköy / İSTANBUL Tel-Faks: +90216 418 20 10
nobel@nobelyayin.com - www.nobelyayin.com

BOŞANMA PSİKOLOJİSİ VE DANIŞMANLIĞI

İdris Gündüzalp
Uzman Klinik Psikolog

BOŞANMA PSİKOLOJİSİ VE DANIŞMANLIĞI

İdris Gündüzalp

Uzman Klinik Psikolog

Yayın No. : 2028
Psikoloji-PDR No. : 101
ISBN : 978-605-320-936-2
Basım Sayısı : 1. Basım, Eylül 2018

© Copyright 2018, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti'ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Genel Yayın Yönetmeni : Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Yayın Koordinatörü : H. Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Redaksiyon : Naim Dilek -naim@nobelyayin.com-
Sayfa Tasarım : Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım : Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-
Baskı ve Cilt: Sanyıldız Ofset Ltd. Şti. Sertifika No.: 23593
Tel: 0312 395 99 95

Kütüphane Bilgi Kartı

Görselleştirme, İdris.
Boşanma Psikolojisi ve Danışmanlığı
İdris Gündüzalp
1. Basım, X + 238 s., 13,5x21,5 cm
Kaynakça var, diğer yok.
ISBN: 978-605-320-936-2
1. Boşanma 2. Boşanma Psikolojisi 3. Danışmanlık

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Sikarış : sikaris@nobelyayin.com
Telefon : +90 312 278 50 77 - Faks: 0 312 278 21 85
E-Posta : www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
Bilgi : www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Akis Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, Başın Dağıtım, Dinamik Dağıtım, D&R mağazaları, Dost Dağıtım, Fınel Dağıtım, Güneş Dağıtım, Kitapstan, Nezih Kitabevleri, Profiz, Remzi Kitabevleri, TveK Mağazaları

Rahmetli ağabeyim
İshak GÜNDÜZALP anısına...

ÖN SÖZ

Meslek hayatımın başlangıcından bu yana, gerek çocuklar ve ergenlerle ve gerekse yetişkinler ile yapmış olduğum tüm danışmanlık çalışmalarında süreç beni ve danışanımı her zaman aynı gerçeğe yani “Aile” kavramı ile yüzleştirdi. Bu nedenle meslek hayatım süresince gerek danışanlarımın seanslara getirdikleri veya benim onları keşfetmelerine yönlendirdiğim psikolojik sorunlarının temelinde gerekse danışanlarımın kendilerini keşfetme ve gerçekleştirme sürecinde yakaladıkları başarılarında aynı gerçek tekrar tekrar karşıma çıktı. Bu nedenle de bireysel ve toplumsal olarak psikolojik sağlımızı korumak üzere en çok ihtiyacımız olan şeyin “sağlıklı bir aile” olduğu kanaatiyle bu kitabı hazırlamanın gerekli olduğuna inandım. Siz değerli ruh sağlığı alanı çalışanları ve bu alanda bizlere yeni katılacak olan üniversitelerin psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikoloji, psikiyatri ve sosyoloji alanlarında eğitim gören lisans öğrencileri ile yine aynı alanlarda yüksek lisans yapan tüm ruh sağlığı alanı çalışanlarına ve uzmanlarına yardımcı olacak temel bir kaynak eser hazırlamaya giriştim.

Bundan iki yıl önce ilk satırlarını yüksek lisansım ile birlikte yazmaya başladığım bu eser için birçok kitabı, altını çizerek ve notlar alarak okurken, bir yandan da alanda yazılmış birçok makale ve tezi titizlikle inceledim. Bu kadar çabanın ise tek bir amacı vardı. O temel amaç da, ruh sağlığı alanında çalışan tüm profesyonellere; evlilik, tarihte yapılan evlilik türleri, eş seçimi ve eş seçim kuramları, aile ve aile türleri, tam aile ve tam aile olmanın çocuklar ve çiftler üzerindeki olumlu etkileri, boşanma ve tarihte boşanma olgusu, boşanma türleri, boşanmanın nedenleri, boşanmanın çiftler ve çocuklar üzerindeki etkilerinin neler olduğu, boşanmanın çiftler ve çocuklar üzerindeki etkileri ile ilgili Türkiye’de ve Dünya’da yapılmış araştırmaların sonuçları, “Boşanma Psikolojisi” ve “Boşanma Danışmanlığı” kavramlarının tanımlanması, çiftlere ve çocuklara yönelik boşanma danışmanlığı tekniklerinin tanı-

tılması, boşanma sürecindeki çiftlerin akıllarına takılan tüm sorulara en uygun ve psikolojik olarak en doğru cevabı verebilmek, boşanma sürecinin çocuklar açısından nasıl algılandığını gösterebilmek ve boşanma sürecinde çocukların en çok yaşadıkları fiziksel, zihinsel, duygusal, sosyal ve psikolojik sorunlarına en etkili psikolojik desteği verebilmek için doğru ve bilimsel bir kaynak sunabilmektir.

Bugün gelineen noktada ise temel amacım olan “Boşanma Psikolojisi” ve “Boşanma Danışmanlığı” kavramlarını oluşturabilmenin ve sizlere bu eseri sunabilmenin gururunu ve mutluluğunu yaşıyorum. Bu sebeple benim bu noktaya gelmemde ve bu eseri hazırlamamda bana destek olan tüm aileme ve eşime, kitap hazırlama fikrimi ilk paylaştığım günden bu yana bana her konuda destek veren kıymetli müdürüm ve ağabeyim Gökhan Baş’a ve bu eserin sizlerle buluşabilmesi için ilk kitabımı yayımlama inancını ve desteğini gösteren kıymetli Nobel Akademik Yayıncılık ailesine sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

İdris Gündüzalp

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	v
-------------	---

I. BÖLÜM: EVLİLİK 1

1. EVLİLİK.....	1
1.1. Neden Evleniriz?	4
1.2. Doğru Eş Seçimi Nasıl Yapılır?	6
1.3. Evlilikte Mutluluk (Doyum) Nasıl Sağlanır?.....	8
1.3.1. Evlilikte Mutluluğu Arttıran Etkenler Nelerdir?.....	9
1.3.2. Evlilikte Mutluluğu Azaltan Etkenler Nelerdir?.....	10
1.4. Evlilik Öncesi Eş Seçimi	12
1.4.1. Eş Seçimi ile İlgili Kuramsal Görüşler	14
1.4.1.1. Benzer Özellikler Kuramı	15
1.4.1.2. Zıt Özellikler Kuramı	15
1.4.1.3. Bağlanma Kuramı.....	16
1.4.1.4. Sevgi Evrimi Kuramı	16
1.4.1.5. Kişilerarası İletişime Dair Sosyal Bilişsel Kuram	17
1.4.1.6. Romantik Aşk Kuramı.....	17
1.4.1.7. Psikodinamik Kuram	18
1.4.1.8. Sosyal Öğrenme Kuramı.....	18
1.4.1.9. Pekiştireç Kuramı	19
1.4.1.10. Yükleme Kuramı.....	19
1.5. Evlilik Türleri	20
1.5.1. Eş Sayısına Göre Evlilik Türleri.....	20
1.5.1.1. Monogami (Tek Eşlilik).....	20
1.5.1.2. Poligami (Çok Eşlilik)	21
1.5.2. Eşin Seçildiği Gruba Evlilik Türleri	26
1.5.2.1. Endogami (İçten Evlenme)	27
1.5.2.2. Egzogami (Dıştan Evlenme)	28
1.5.3. Yerleşme Çevresine Göre Evlilik Türleri	28
1.5.3.1. Matrilokal (İçgüveysilik) Evlilik	29
1.5.3.2. Patrilokal Evlilik	30
1.5.3.3. Neolokal Evlilik	30
1.5.4. Dul Kalan Eşin Evliliğine Göre Evlilik Türleri	31
1.5.4.1. Levirat Evlilik.....	32
1.5.4.2. Sororat Evlilik.....	33

II. BÖLÜM: AİLE 35

2. AİLE.....	35
2.1. Aile Türleri	37
2.1.1. Yapısına Göre Aile Türleri.....	39

2.1.1.1. Küçük (Çekirdek) Aile	39
2.1.1.2. Geniş (Büyük) Aile.....	41
2.1.1.3. Yeni Geniş (Büyük) Aile	43
2.1.1.4. Eksik (Tek Ebeveynli) Aile	44
2.1.2. Otorite (Egemenlik) Şekline Göre Aile Türleri	46
2.1.2.1. Maderşahi (Anaerkil) Aile	47
2.1.2.2. Pederşahi (Babaerkil) Aile Tipi	48
2.1.2.3. Modern (Eşitlikçi-Egalitarian Family) Aile Tipi	48
2.1.2.4. Çocukerkil Aile Tipi.....	49
2.1.3. Çocuk Yetiştirme Tipine Göre Aile Türleri.....	50
2.1.3.1. Modern-Demokratik Aile Tipi.....	52
2.1.3.2. Otoriter (Baskıcı) Aile Tipi	54
2.1.3.3. Tutarsız (Kararsız) Aile Tipi.....	55
2.1.3.4. İlgisiz (Kayıtsız) Aile Tipi	56
2.1.3.5. Mükemmeliyetçi Aile Tipi.....	57
2.1.3.6. Aşırı Koruyucu Aile Tipi	59
2.1.3.7. Gevşek (Çocuk Merkezli) Aile Tipi.....	61

III. BÖLÜM: TAM (BOŞANMAMIŞ) AİLE VE ÇOCUK..... 63

3. TAM (BOŞANMAMIŞ) AİLE VE ÇOCUK.....	63
3.1. Tam Aile ve Eşler Üzerindeki Etkileri.....	66
3.2. Tam Aile ve Çocuklar Üzerindeki Etkileri.....	70
3.3. Çocukların Yaşlarına Göre Normal Gelişim Özellikleri.....	71
3.3.1. Bebeklik Dönemi (0-2 Yaş)	72
3.3.2. İlk Çocukluk (Okul Öncesi) Dönemi (2-5 Yaş)	73
3.3.3. Orta Çocukluk (İlkokul) Dönemi (6-12 Yaş)	75
3.3.4. Ergenlik Dönemi (11-24 Yaş)	78
3.4. Çocukların Fizyolojik Gelişim Alanlarına Göre Normal Gelişim Özellikleri	80
3.4.1. Bedensel Gelişim	82
3.4.2. Psikomotor Gelişim	84
3.4.3. Bilişsel Gelişim	85
3.4.4. Dil Gelişimi.....	90
3.4.5. Cinsel Gelişim	93
3.4.6. Kişilik Gelişimi.....	96
3.4.7. Sosyal Gelişimi	98
3.4.8. Ahlak Gelişimi.....	101

IV. BÖLÜM: BOŞANMA..... 105

4. BOŞANMA	105
4.1. Boşanmanın Tarihi.....	108
4.1.1. İlkel Toplumlarda Boşanma	108
4.1.2. İlk Çağda Boşanma	109
4.1.3. Eski Yunanda Boşanma.....	109
4.1.4. Eski Roma'da Boşanma	110
4.1.5. Hristiyanlıkta Boşanma.....	110
4.1.6. Musevilikte Boşanma	111
4.1.7. İslâm Öncesi Arap Topluluklarında Boşanma.....	112
4.1.8. İslamiyet'te ve Medeni Kanunun Kabulünden Önce Türkiye'de Boşanma	112

4.2. Kuramsal Açıdan Boşanma	113
4.2.1. Psikososyal Gelişim Kuramına Göre Boşanma.....	113
4.2.2. Yas Süreci Kuramına Göre Boşanma.....	115
4.2.3. Altı İstasyon Kuramına Göre Boşanma.....	116
4.2.4. Kriz Durumu Kuramına Göre Boşanma	117
4.3. Sistemsel Açıdan Boşanma	118
4.3.1. Boşanma Yasağı Sistemi.....	118
4.3.2. Boşanma Serbestliği Sistemi	118
4.3.3. Boşanmanın Hâkim Kararına Bağlı Olduğu Sistem.....	119
4.4. Boşanma Türleri	119
4.4.1. Duygusal Boşanma (Emotional Divorce)	121
4.4.2. Yasal Boşanma (Legal Divorce)	121
4.4.3. Ekonomik Boşanma (Economic Divorce)	122
4.4.4. Aile Boşanması (Coperantal Divorce).....	122
4.4.5. Sosyal Boşanma (Community Divorce).....	122
4.4.6. Psikolojik Boşanma (Psychic Divorce).....	123
4.5. Boşanmanın Nedenleri.....	123
4.5.1. Kanuni Nedenler.....	126
4.5.1.1. Zina	127
4.5.1.2. Hayata Kast, Pek Kötü veya Onur Kırıcı Davranış	127
4.5.1.3. Suç İşleme ve Haysiyetsiz Hayat Sürme	127
4.5.1.4. Terk.....	127
4.5.1.5. Akıl Hastalığı	127
4.5.1.6. Evlilik Birliğinin Temelinden Sarsılması.....	128
4.5.2. Ekonomik Nedenler	128
4.5.3. Sağlık Sorunları	131
4.5.4. Çocuk Sahibi Olamama (Kısırlık-İnfertilite).....	131
4.5.5. Madde Bağımlılığı	133
4.5.6. Erken Evlilikler.....	134
4.5.7. Kültürel ve Çevresel Farklılıklar.....	135
4.5.8. Kişisel Farklılıklar	135
4.5.9. Cinsel Sorunlar	136
4.5.10. Sadakatsizlik (Aldatma).....	137
4.6. Boşanmanın Etkileri.....	137
4.6.1. Boşanmanın Çiftler Üzerindeki Etkileri	138
4.6.2. Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkileri.....	140
4.6.2.1. Çocukların Boşanmaya Uyumunu Etkileyen Etkenler	143
4.6.3. Boşanma Sonrası Çocuklarda En Sık Görülen Ortak Sorunlar	156
4.6.3.1. Suçluluk Hissetme.....	156
4.6.3.2. Reddedici Davranışlar Gösterme	156
4.6.3.3. Gerileme (Bebeksileşme) Davranışları Gösterme.....	157
4.6.3.4. Fiziksel Sorunların Ortaya Çıkması	157
4.6.3.5. Yalnız Kalma Korkusu Yaşama.....	158
4.6.3.6. Uyku Sorunları Yaşama	158
4.6.3.7. Okul Yaşamına İlişkin Sorunlar	159
4.6.3.8. Korku Hissi Yaşama	159
4.6.3.9. Öfke Hissi Yaşama.....	160
4.6.3.10. Üzüntü (Kötü Hissetme) ve Yas	160
4.6.3.11. Başvurma İsteği ve Çabası Gösterme	161
4.6.3.12. Beslenme Sorunları Yaşama	162
4.6.3.13. Yeni Aile Yapısına Uyum Sorunu.....	162
4.6.3.14. Arkadaşlık Sorunları.....	163

4.6.3.15. Ana-Babaya Yabancılaşma	163
4.6.4. Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkilerini Açıklayan Kuramlar	165
4.6.4.1. Boşanma - Stres - Uyum Teorisi.....	165
4.6.4.2. Risk ve Toparlanma Teorisi	166

V. BÖLÜM: ARAŞTIRMALAR..... 169

5. BOŞANMANIN ETKİLERİ İLE İLGİLİ YAPILMIŞ ARAŞTIRMALAR	169
5.1. Dünya’da Boşanma Olgusu	170
5.2. Türkiye’de Boşanma Olgusu.....	172
5.3. Boşanmanın Eşler Üzerindeki Etkileri ile İlgili Araştırmalar	174
5.4. Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkileri ile İlgili Karşılaştırmalı Araştırmalar.....	175
5.5. Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Direkt Etkileri ile İlgili Araştırmalar	178
5.6. Boşanmanın Cinsiyetlere Göre Etkileri ile İlgili Araştırmalar.....	181
5.7. Boşanma Sonrası Velayetin Etkileri ile İlgili Araştırmalar	184
5.8. Boşanmanın Yararlı Olduğuna İlişkin Araştırmalar	186
5.9. Boşanma Olgusu ile İlgili Yapılmış Araştırma Sonuçlarının Değerlendirmesi.....	187

VI. BÖLÜM: BOŞANMA DANIŞMANLIĞI 189

6. BOŞANMA PSİKOLOJİSİ VE BOŞANMA DANIŞMANLIĞI	189
6.1. Boşanma Psikolojisi	189
6.2. Boşanma Danışmanlığı	191
6.2.1. Çiftlere Yönelik Boşanma Danışmanlığı	192
6.2.1.1. Çiftler Neden Boşanır?	195
6.2.1.2. Çiftler Çocukları İçin Evliliklerini Devam Ettirmeli mi?.....	198
6.2.1.3. Çiftler Aşkları Bitince Boşanmalı mı?.....	199
6.2.1.4. Çocuk Sahibi Olmak Evliliği Kurtarır mı?.....	200
6.2.1.5. Çiftler Boşanmak İstediklerini Nasıl Anlarlar?	201
6.2.1.6. Boşanmak İstediyimi Eşime Ne Zaman Söylemeliyim?	202
6.2.1.7. Boşanmak Her Zaman Kötü müdür?	203
6.2.1.8. Nasıl Boşanabilirim?	204
6.2.2. Çocuklara Yönelik Boşanma Danışmanlığı	205
6.2.2.1. Çocuklara Yönelik Boşanma Danışmanlığı Örnek Danışma Seansı.....	208
6.2.2.2. Boşanma Çocuğa Nasıl Anlatılmalıdır?.....	210
6.2.2.3. Boşanma Çocuğa Ne Zaman Anlatılmalıdır?.....	211
6.2.2.4. Boşanma Sürecinde Çocuklara Verilmesi Gereken Psikolojik Destek Mesajları Neler Olmalı?	212
6.2.2.5. Çocukların Boşanmadan Olumsuz Etkilenmemesi İçin Neler Yapılmalı?.....	217

KAYNAKÇA..... 225

I. Bölüm

EVİLİK

1. EVİLİK

İnsanlık tarihi kadar eski olan evlilik kavramı ile ilgili tarihte bilinen en eski belge, MÖ beşinci yüzyıla ait Yahudilerden kalma Aramca yazılmış bir papirüstür (Emiroğlu, 2002). Bu kadar eski bir tarihi olan evlilik kavramı, kendi varlığını insanlığın varlığı ile bir tutmuş ve insanlık var oldukça varolmuştur. Ancak zaman zaman “Neden evlilik?” sorusu insanların kafasını karıştırırsa da aslında bu sorunun cevabı, temelde çok basit bir içgüdüye dayanmaktadır. Bu içgüdü ise üremedir. Üreme içgüdüğü, insanoğlunun cinsellik ile üreme arasındaki bağı keşfetmesinden sonra üreyip bir aile kurma isteğı ile iyice artmıştır. İnsanlar sahip olduklarını koruma içgüdüğüünün de etkisi ile sahip oldukları veya olmak istedikleri eşleri ile aralarında bir bağı oluşturmak ve bunun diğeri insanların da bilmesi için evlilik akdine ihtiyaç duymuşlardır. Bu akit, üreme içgüdüğüyle doğmuş olsa da aslında bir diğeri önemli nokta da kişinin evlendiğı eşinin kendisine ait olduğunu herkesin bilmesini istemesidir.

Evlilik bir tarafıyla yukarıda ifade edildiğı gibi içgüdülerin etkisiyle oluşmuş olsa da tek neden asla bu olmamıştır. Toplumsal bir varlık olan insan, bu düşüncesi ve kurduğı kendisine ait sistemi duyurma ihtiyacı hissetmiştir. Tam da bu noktada toplumsal ve dini kurallar

devreye girmiş ve alle kurmanın temel yolu evlilik akdinden geçmeye başlamıştır.

Evlilik o kadar geniş bir yelpazede değerlendirilmektedir ki sadece iki bireyin bir araya gelmesi olarak tanımlanamayacak kadar geniş bir olaydır. Zira evlilik ile sadece iki yetişkin birey bir araya gelmemekte, bu bireylerin aileleri, akrabaları, şehirleri, ülkeleri hatta ırkları dahi bir araya gelebilmekte ve kaynaşabilmektedirler.

Varlığı ve genişliği bu kadar önemli olan evlilik kavramına tarihte ilk olarak kadının erkek tarafından kaçırılması şeklinde ortaya çıkan “Kaçırma-Gasp Evlenmesi” ile rastlanılmıştır. Daha sonra erkeğin evleneceği kadını velisinden satın almasıyla “Satış Evlenmesi”, bedel ödemeye dayanan “Hizmet Evlenmesi” (bu evlilik türünde erkek, kadının velisinin yanında bir süre çalışarak kadını almaya hak kazanmalıdır), kadınla erkeğin evlenmeksizin bir iki yıl beraber yaşadığı, bu süre içinde kadının hamile kalması hâlinde evliliğin gerçekleştiği “Deneme Evlenmesi” görülmüştür. Tarihte görülen belki de en ilginç evlenme türü ise “Değiş-Tokuş (Trampa) Evlenmesi” dir. Çünkü bu evlenmede iki erkek ya belli bir zaman için ya da sürekli olarak eşlerini değiştirerek evliliklerini devam ettirmektedirler.

Bu kadar farklı evlilik türüne sahip olan insanlık tarihi için olağanüstü durumların olmadığı normal zamanlarda ve kadın-erkek sayılarının eşit olduğu dönemlerde görülen en doğal evlenme türü ise “Tek Eşlilik (Monogami)” olmuştur. Ancak tarih boyunca kadın-erkek sayıları çeşitli sebeplerle birbirlerinden farklılıklar göstermiştir. Sayılardaki bu farklılık da “Çok Eşlilik (Poligami)” kavramının doğmasına neden olmuştur. Özellikle savaşların, erkek sayısının düşmesine neden olduğu ve ekonomik yaşamda kadınların geri planda kaldıkları toplumlarda erkekler birden fazla kadınla evlenmeye başlamışlardır. Bu evlenme türüne “Polijini” denmektedir. Bu durumun tam tersi olduğu dönemlerde kadın sayısının erkek sayısından az olduğu bazı toplumlarda kadınların birden çok erkekle evlenme durumu ortaya çıkmıştır. Bunun sebebi olarak da yiyecek sıkıntıları nedeniyle kız çocukların doğduklarında ölmeleri gösterilmektedir. Bu evlilik türüne ise “Poliandri” denilmektedir.

Evliliklere sosyal düzen açısından bakıldığında ise eşin seçildiği gruba göre evlilik türleri karşımıza çıkmaktadır. Bu evlilikler “Endogami” ve “Egzogami” olarak ikiye ayrılmaktadır. Endogami, aynı boy içerisinde yapılan evlilik türlerini ifade ederken; Egzogami, farklı boyar arasındaki evlenmeleri belirtmektedir.

Yerleşik düzene göre evlilik türlerine baktığımızda ise karşımıza üç adet evlilik türü çıkmaktadır: Evlenen erkeğin, kadının ailesiyle birlikte oturması hâlinde “*Matrilokal*”; evlenen kadının, erkeğin ailesiyle oturması hâlinde “*Patrilokal*” ve evlenen kadın ve erkeğin, ailelerinden bağımsız şekilde ayrı bir yerde oturmaları hâlinde de “*Neolokal*” evlilikleri ortaya çıkardığı görülmektedir.

Bu kadar eski ve çeşitli türleri olan evlilik kavramı birçok düşünür ve bilim adamı tarafından farklı şekilde tanımlanmaya çalışılmıştır. Örneğin, Kessler’e (2006) göre evlilik; önceden görülebilir bir gelecek için bir arada kalma niyetine sahip iki insanın, bu sözlerini resmî bir şekilde taahhümleridir. Özgüven (2000) ise evliliği; karşı cinsten iki kişinin birlikte yaşamak, çocuk yapmak ve yetiştirmek gibi amaçlarla yaptıkları bir sözleşme olarak tanımlamıştır.

Evlilik; kendi kuralları olan veya kuralları karı-koca arasında belirlenmiş olan bir kurum olarak, bir tür tören, formalite, kontrat veya davranış olarak ifade edilmektedir. Evlilik, genel anlamda karı ve koca arasında yasal bir kurum olarak belirlenmiştir. Yasal bir kurum olma ile ifade edilmek istenen öge ise dinî, medeni ve kanuni açıdan onaylanmaktır.

Evlilik kavramı, aile kavramına göre daha belirgindir. Aile, bir grup veya örgütü ifade ederken, evlilik ise karşı cinsten iki kişinin birlikte yaşamak, yaşantıları paylaşmak, çocuk yapmak ve yetiştirmek gibi amaçlarla yaptıkları bir sözleşme olarak ifade edilmektedir. Evlilik; kurumlaşmış bir yol, bir ilişkiler sistemi, bir kadınla bir erkeği karı-koca olarak birbirine bağlayan, doğacak çocuklara belli statü sağlayan toplumsal yönden devletin kontrol, hak ve yetisi bulunan yasal bir ilişki biçimidir. Bu noktada da eşlerin ve çocukların hak ve yükümlülükleri yasalarla olduğu kadar; toplumsal kurallar, gelenekler ve inançlarla da belirlenmektedir (Özgüven, 2001).

Insanoğlunun doğduğu andan itibaren içinde var olduğu en temel sistem olan ailenin çekirdeğini evlilik oluşturmaktadır. Evlilik, sosyal hayatın ana unsurlarından biridir ve farklı cinsten iki kişinin nikâh bağıyla bir araya gelmesiyle kimlik kazanmaktadır. Günümüzde aynı cinsten bireylerin (homoseksüel ve lezbiyen) evliliklerine de izin veren ülkeler (Hollanda 2001’de eşcinsel evliliklerin uygulandığı ilk ülke olmuştur ve ardından onu Belçika, İspanya, Danimarka, Norveç, İsveç, Portekiz, İzlanda, Fransa, Birleşik Krallık, Lüksemburg izlemiştir. Ayrıca dünyada Arjantin, Kanada, Brezilya ve Amerika Birleşik

Devletlerinde; Massachusetts, Connecticut, Iowa, Vermont, New Hampshire, Maine, Maryland, Washington, Maine, Kaliforniya, Rhode Island, Minnesota, New Jersey eyaletleri; Washington, D.C. federal bölgesi; Coquille kabilesi ve Meksika'nın Mexico federal bölgesinde de eşcinsel evlilikler yasal olarak kabul edilmektedir.) bulunmakla beraber, dünya genelinde kabul gören evlilik türü karşı cinslerin bir araya geldikleri evliliklerdir.

Marks ve Lambert (1996) yaptıkları çalışmada; boşanmış, hiç evlenmemiş, evli ve dul kalmış kişilerin psikolojik iyi oluşunu çeşitli yönleri açısından karşılaştırmış ve boşanmış grubun en düşük psikolojik iyi oluşa sahip olduğunu bulmuşlardır. Ayrıca Gove, Style ve Hughes (1990), Mills, Grasmick, Morgan ve Wenk (1992), Shek (2001), Kim ve McKenry (2002), Hawkins ve Booth (2005) medeni durum ile iyi oluş arasındaki bu güçlü ilişkiyi ortaya koymuşlardır. Stack ve Eshleman (1998), 17 farklı ulustan gelen kişiler üzerinde yürüttükleri çalışmaları sonucunda, söz konusu bu etkiyi, bu 17 ulusun 16'sında gözlemlemişlerdir. İlişkinin gücü ise 14 ulus için benzerlik göstermiştir.

Evlilik, insan yaşamının içgüdüsel ve sosyal tüm yönlerini içine alan ve eş olmanın bir olmayı sağlayabildiği, biz kavramının aile ögesi üzerinden tanımlanmasını sağlayan yegâne sosyal bir kavramdır. Evlilik, tüm insanlık boyunca varlığını göstermiş ve göstermeye devam edecektir.

1.1. Neden Evleniriz?

Evlilik yaşantısına, toplumsal yapının temeli olan aileyi oluşturmaktan dolayı tüm toplumlar karşılaşılmaktadır. Evlilik, karşı cinsten iki kişinin birlikte yaşamak, yaşantıları paylaşmak, çocuk yapmak ve yetiştirmek gibi amaçlarla yaptıkları bir sözleşmedir (Özgüven, 2000). Evlilik; kurumlaşmış bir yol, bir ilişkiler sistemi, bir kadınla bir erkeği karı-koca olarak birbirine bağlayan, doğacak çocuklara belli bir statü sağlayan, toplumsal yönden devletin kontrol, hak ve yetkisi bulunan yasal bir ilişki biçimidir.

Evlilik, herkes için aynı anlamı ifade etmese de insanların büyük bir çoğunluğu belirli bir yaşa gelince bir veya birden fazla kez evlenmektedirler. Peki, insanlar neden evlenmektedirler? Evliliğin nedenlerini üç ana grupta toplamak mümkündür. Bunlar; biyolojik, sosyal ve psikolojik nedenlerdir (Özgüven, 2000).

Evliliğin en önemli nedenlerinden biri olan *biyolojik nedenlerde* cinsel güdüyü doyumak asıl amaçlardan biridir. Evliliğin temel işlevleri arasında cinsel doyum yer alır. Bireylerin cinsel istek ve beklentilerini karşılarken, bunu toplumsal kabul boyutunda yapması, evliliği hem kabul edilebilir hem de elde edilmek istenilen bir olgu hâline getirmektedir.

Sosyal nedenlerde ise bireylerin kabul görme, uyum içinde olduğunu hissetme, güven duyma ve korunma ihtiyaçlarının ön planda olduğu görülmektedir. Bireyin yalnız olmadığını bilmesi, hayatı bir başkası ile birlikte paylaşması ve ortak bir amaca yönelmesi evliliğin sosyal nedenleri arasında yer almaktadır.

Psikolojik nedenlerin kapsamında ise bireylerin sevilme ve beğenilme arzusu değerlendirilmektedir. Eşler birbirleriyle olmak istediklerinde, acı-tatlı olaylarda yan yana ilerlediklerinde ve her iki taraf kendini ilişkiye adanmış psikolojik olarak doyuma ulaşmakta ve kendilerini evlilik kurumu içinde daha iyi bir yerde görmektedirler (Özgüven, 2000).

Evlilik, karmaşık bir ilişkiler sistemi olarak tanımlanır ve evlilikte bireylerin birbirlerine karşı bazı sorumlulukları bulunmaktadır. Bu sorumlulukların eşlere getirdikleri görevler; cinsel yaşamın sağlıklı olarak düzenlenmesi, soy çizgisi, cinsiyet rolleri ve iş bölümünün belirlenmesi, ekonomik üretim ve tüketim etkinliklerinin düzenlenmesidir. Ayrıca sosyal gereksinim anlamında güven içinde olma, korunma, dayanışma hâlinde olma, geleceğe güvenle bakabilme ve toplumda bir yer edinme gibi isteklerini doyurma yine eşlerin üzerlerine düşen görevlerdendir. Evliliğin temel işlevleri konusunda yapılan araştırmalarda, çiftlerin evlilikteki gelişimsel görevleri "Evlilik yaşam döngüsü" başlığı altında incelenmektedir. Söz konusu yaklaşıma göre, evlilik yaşantısında, çiftlerin eş olabilmeye ilişkin görevleri şu şekilde sıralanmıştır (Nichols, 2005):

1. **Bağlılık:** Çiftin evlilik ilişkisi hakkındaki değerlerinin ne olduğu ve ilişkilerini sürdürme konusundaki niyet ve çabalandır.
2. **Özen:** Bu basamakta evlilik ilişkisine ihtimam göstermenin öneminin, özellikle evliliğin devamını garantileyecek yeterlilikte uygun özenin evlilik ilişkisinde var olma durumu belirtilir. Burada çiftler arasındaki duygusal bağlanmaya değinilir.
3. **İletişim:** Çiftin, sözlü veya sözsüz sembolik mesajlar ile ortak anlamları paylaşabilmesidir. Çiftin evlilik görevi ise bu basamakta, paylaştıkları iletişim evreninin ilk yapılması, iletişim sürecinde işe yarar örüntülerin temellendirilmesidir.

4. **Çatışma ve Uzlaşma:** Çatışma ve uzlaşma, tüm yeni ve uzun süreli ilişkilerde karşılaşılabilecek kaçınılmaz bir süreçtir. Bu basamakta çiftin gerçekleştirmesi gereken görev, çatışmaları nasıl etkili biçimde çözeceklerini ve uzlaşmayı nasıl sağlayacaklarını öğrenmesidir.
5. **Anlaşma:** Eşin, diğer eşin açık veya örtülü mesajlarını, beklentilerini algılaması ve yerine getirebilmesidir. Bu aşamada çiftin üzerine düşen görev, beklentilerin ve anlaşma yollarının keşfedilmesi ve öğrenilmesidir. Bu aşamanın içerdiği bir diğer görev de çiftin kendi kök ailelerinden ayrışarak, çift olarak bireyselliklerini oluşturabilmeleridir (Özgüven, 2001).

1.2. Doğru Eş Seçimi Nasıl Yapılır?

Evlilik, içinde birçok değişik unsuru barındıran karmaşık bir olgu olması sebebiyle birçok açıdan değerlendirilen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak yapılan tüm çalışmalar göstermiştir ki sağlıklı bir evliliğin olmazsa olmazı sağlıklı bir eş seçimidir. Bu nedenle sağlıklı bir evlilik için doğru bir eş seçimi yapılmalıdır. Bireylerin evlilik öncesinde eş seçimi yaparken şu hususlara dikkat etmeleri ve sağlıklı bir evlilik için doğru eş seçimi adımlarını atmalıdırlar:

1. Kişi, evlilik amacıyla bir ilişkiye başlamadan önce kafasında bir ideal eş tipi belirlemeli ve evlilik adaylarına dair seçenek sayısını bu kriterler çerçevesinde geniş tutmaya çalışmalıdır.
2. İdeal eşine ilişkin bir tip belirleyen kişi, bunu yaparken toplumsal ve kurgusal kriterlere göre değil, kendi ideallerine ve kriterlerine göre bu tipi belirlemelidir.
3. Evlilik öncesi flört döneminde kişiler, içten ve samimi olmalıdırlar. Kişi, müstakbel eşine bu ilişkiden doğacak beklentilerini ve ilişkilerinin gideceği noktayı doğru olarak ifade etmelidir.
4. Çiftler, ilişkilerinin tüm aşamalarında akıl ve duygusallık dengesini korumalı; davranış ve tutumlarını evlilik bilinciyle yönlendirmelidir. Çünkü sadece mantık veya duygu ile hareket etmek eş seçiminin tek açıdan olumsuz olarak değerlendirilmesine neden olabilmektedir.
5. Evlilik kararı verilirken çok hızlı ve düşünmeden veya çok uzun süren karar alma davranışları yerine ortalama bir sürede karar

alınması gerekmektedir. Aksi hâlde ilişkilerin dinamiklerinde çeşitli olumsuz durumlar ortaya çıkabilmektedir.

6. Evlilik öncesi eş seçimi yapmak isteyen bir kişi, hemen karşı-sındaki kişiyi tanımaya çalışmadan önce kendisini tanımaya çalışmalıdır. Zira kendisini tanımayan bir birey, evleneceği kişiden beklediklerini de tanımlamakta zorlanacak veya yanı-lacaktır.
7. Evlilik öncesi flört ve ilişkiler, evlenme vaadi ile ya da sadece cin-sel ilişkiler yaşamak amacıyla başlatılmamalıdır. Amaçlar, doğru ifade edilmeli ve ilişkiden beklentiler en başta konuşulmalıdır.
8. Evlilik öncesi flört ve arkadaşlık ilişkilerinde saygı yitirilmemeli ve bu yönde çaba sarf edilmelidir.
9. Çiftler, ilişkileri konusunda ideallerine göre değil, gerçekçi ve makul bir bakış açısıyla hareket etmelidirler. Mekân-çevre ile zihniyet etkisi ve her ikisinin ilişki sürecini yönlendiriciliği unu-tulmamalıdır.
10. Karşıdaki eş adayının, aile ve çevresi tanınmalı ve onlarla tanı-şılmalıdır. Evliliğin sadece çiftler arasında olan bir olay değil, aile ve kültürler arasında da yaşanan bir olay olarak görülmesi gerekmektedir.
11. Eş adayının ailesi ve çevresi ile sağlıklı ve uyumlu ilişkiler kurulmasına özen gösterilmelidir.
12. Kadın ve erkek cinsiyetinin ve duyguların farklılığının bilincin-de olunmalı ve her iki cins de karşıdaki cinsiyetin kendine has özelliklerine özen göstermelidir.
13. Cinsiyet kültürü bilinci içinde ve normatif değerlerle toplumsal alanda birlikte hareket edilmeli, ilişki çevreden uzak ve gizli yürütülmemelidir.
14. Evlilik kararından önce cinsellik aşaması yaşanmamalı, önce-likle karşılıklı zihinsel etkinlikler paylaşılmalıdır. Cinsel yaşa-mın evliliğin önüne çekilmesi doğru ve sağlıklı bir karar veril-mesinin önüne geçebilmektedir.
15. Toplumsal, siyasi, dini, felsefi vb. alanlarda uyum ya da karşı-lıklı hoşgörülülük aranarak test edilmeli ve müşterek bir uyum aranmalıdır.

1.3. Evlilikte Mutluluk (Doyum) Nasıl Sağlanır?

Evlilik doyumu -evlilikte mutluluk-, evlenen tüm çiftlerin beklentilerinin birbirleri tarafından ne derece karşılandığı ile ilgilidir. Çiftler, birbirlerinden ve evlilikten ne bekliyor ve ne buluyorlarsa, evlilik doyumları da bu beklenti ve bulma durumları arasındaki fark kadardır. Kişinin evlilikten ve eşinden beklentileri ile bulabildikleri arasındaki fark ne kadar az olursa, evlilik doyumu da o kadar çok olmaktadır.

Evlilik, kişinin eşine kuvvetli bir şekilde bağlandığı iki kişilik evrensel bir eylemdir. Bu eylemin sürdürülmesi, evlilik ilişkisi içerisinde bulunan kişilerin karşılıklı olarak psikolojik ve biyolojik ihtiyaçlarının karşılanmasıyla bağlıdır. Evlilik doyumu, eşlerin evliliklerinin niteliğine ilişkin bireysel algıları olarak kabul edilmekte ve eşlerin ilişkilerinden mutlu ve hoşnut olmaları olarak tanımlanmaktadır.

Evlilik doyumuna ilişkin ülkemizde yapılan çeşitli araştırmalar bulunmakla beraber bu konuda özellikle Kocadere (1995) yapmış olduğu araştırmasında, evlilik doyumunu etkileyen 14 farklı etken bulunduğunu belirtmiştir. Bu etkenlerin, evliliğin doyum düzeyini olumlu veya olumsuz yönde etkilediği ifade edilmektedir. Evliliği olumlu veya olumsuz olarak etkileyen bu etkenler şunlardır:

1. Baskınlık
2. Benzerlik
3. Boş zaman
4. Boşanma düşünceleri
5. Cinsellik
6. Çocuk
7. Duygu
8. Ev işleri
9. Evlilik dışı ilişki
10. Gelir
11. İletişim
12. İş
13. Sorunlar ve sorun çözme
14. Sözel ve fiziksel şiddet.

Yukarıda sayılan etkenlerin sağlıklı ve dengeli bir şekilde aile içinde eşlerin bir birlerinin sınırlarına özen göstererek dağıtılması ve eşlerin üzerlerine düşen bu görevleri yerine getirmeleri hâlinde, eşlerin

evliliklerinden doyum sağladıkları ve mutlu oldukları görülmektedir. Bu sebeple eğer çiftler evliliklerinde mutlu olmak istiyorlarsa öncelikle üzerlerine düşen görevleri yerine getirmelidirler. Evlilikte mutluluğun sırrı "bir olabilmek"ten geçmektedir.

1.3.1. Evlilikte Mutluluğu Arttıran Etkenler Nelerdir?

Evlilik ilişkisi içine giren iki birey, artık iki kişilik değil birlikte bir yaşam sürmeye başlayan bir yapıya sahip olurlar. Birlikte olmadan önceki alışkanlıkları, beklentileri, yaşam tarzları, istekleri vb. diğer tüm özellikleri artık birbirlerine uymak zorundadır. Zaten evlilikteki doyumunu arttıran da bu uyumun kalitesi ve miktarıdır.

Evlilik doyumunu ifade ederken aile kavramı unutulmamalıdır. Nichols ve Schwartz'e (2002) göre sağlıklı aileler; üyelerine değer vermekte, birbirlerini dinlemekte ve saygı göstermektedirler. Eşler arasında sevgi ve saygı karşılıklıdır ve birbirlerine karşı eşler açık ve samimidir. Bu samimiyet, ailenin diğer üyelerine de yansımaktadır. Aile içinde kaygı verici durumlar, öfkeler, kırgınlıklar açıkça konuşulabilmektedir.

İş birliği, bütün sağlıklı evlilik ilişkilerinin temel bir ögesidir. Bireyler bir ilişkiye; kendilerinde var olan temel inançları, niyetleri ve beklentileri ile birlikte girerler. Bununla birlikte ilişkide biraz bencillik, biraz birbirlerini cesaretlendirme ve iş birliğini kullanarak yeni hayatlarını kurmaya çalışırlar. Eğer her iki birey de karşılıklı iş birliği esasına göre birbirlerinin ve kendilerinin ihtiyaçlarını bilir ve bunları karşılamaya çabalarsa ilişkileri gelişir ve uzun süre devam eder (De Witt, 1982).

Sağlıklı ilişkilerin sonucu olarak ortaya çıkan ve eşlerin birbirini mutlu edebilmesi olarak tanımlanan evlilik doyumunu, çeşitli etmenlerle artabilirken aynı şekilde azabilmektedir. Eğer çiftler sağlıklı bir evlilik sürdürmek ve mutlu bir aileye sahip olmak istiyorlarsa evlilik doyumlarını arttıran ve azaltan bu etmenleri bilmeli ve buna göre davranışlarına yön vermelidirler.

Evliliklerde eşlerin mutluluğunu arttıran bazı etkenleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Sağlıklı ve karşılıklı iletişimin var olması;
2. Doğru eş seçimi yaptıklarına ilişkin olumlu görüşleri;
3. İsteyerek yapılan bir evlilik içinde bulunmuş olmaları veya buna ilişkin olumlu görüşler;

4. Birbirleri ile duygudaşlık kurabiliyor olmaları;
5. Birbirlerinin özel anlarına saygı gösterebilmeleri;
6. Aşırıya kaçan müdahale edici tutumlar, kıskançlıklar ve şiddet içerebilecek davranışlara sahip olmamaları;
7. Birbirlerine karşı dürüst ve açık olabilmeleri;
8. Aileleriyle de ilişkilerinde saygı ve ölçüye dikkat edebilmeleri ve ilişkilerini bu yönde sürdürmeleri;
9. Çocuk sahibi olma konusunda aynı veya benzer düşüncelere sahip olmaları;
10. Eşlerden birinin veya her ikisinin de herhangi ciddi bir fiziksel veya ruhsal hastalığının bulunmaması;
11. Sağlıklı bir cinsel yaşama sahip olunması.

1.3.2. Evlilikte Mutluluğu Azaltan Etkenler Nelerdir?

Her evlilik, içinde mutlu olma ihtimalini barındırdığı kadar maalesef mutsuzluk ihtimalini de barındırmaktadır. Zira her geçen gün artan boşanma istatistikleri de göstermektedir ki evliliklerde mutlulukları azaltan etmenler gün geçtikçe artmaktadır.

Hiçbir çift evliliklerini mutsuz olmak amacıyla yapmadıkları gibi mutsuz olmak için de özel çaba sarfetmezler. Ancak bazı davranışları onları mutsuzluğa itebilmektedir. Örneğin;

1. Aile içindeki rollerine ilişkin birbirlerinden farklı görüşlere sahip olmaları,
2. Evliliğe ilişkin gerçekçi olmayan mutluluk beklentileri bulunması,
3. Ekonomik sıkıntılar ve bu sıkıntıların yarattığı dolaylı olumsuzlukların varlığı,
4. Aralarındaki iletişim sorunlarının varlığı,
5. Kendi ailelerine karşı maddi veya manevi açıdan bağımlı olmaları,
6. Fiziksel veya ruhsal hastalıklara sahip olmaları,
7. Farklı hobilere sahip olmaları,
8. Farklı deneyimler yaşamak istemeleri,
9. Birbirlerinden kopuk bir ilişkide olması,
10. Çeşitli ruhsal sorunlar yaşamaları,
11. Eşlerden birinin veya her ikisinin cinsel sorunlar yaşamaları,

12. Çocuk sahibi olma konusunda ortaya çıkan anlaşmazlıklar (çocuk sahibi olunmak istenen süre, çocuk sahibi olup olmama fikri, çocuk sayısı vs. gibi),
13. Engelli bir çocuğa sahip olma durumu,
14. Eşlerden birinin veya her ikisinin çocuk sahibi olamaması,
15. Farklı kişilik yapılarında bulunmaları,
16. Eşlerden birinin veya her ikisinin birbirlerine karşı sadakatsizlik göstermeleri gibi sorunları, evliliklerinde onları mutsuzluğa götürebilmektedir.

Markman, Stanley ve Storaasli (1988), aile yaşam döngüsü kapsamında aile mutluluğu ve başarısı için yapılması gereken gelişimsel görevlerin yapılmasını engelleyen birçok faktör olduğunu belirterek bazı örnekler vermektedir. Bunlardan bazıları; kişisel ihtiyaçların baskı altında tutulması, ailenin uyum ve adaptasyon seviyesinin düşük olması, iletişim eksikliği, iletişimde kavgacı olmak, çiftlerin aile değerleri ve beklentilerindeki uyumsuzluklar. Bu verilen örnekler, yine çiftlerin mutluluklarını negatif anlamda etkilemektedir.

Yapılan bir araştırmada; mutlu evlilikleri olan çiftlerin karar vermede birlikte davrandıkları, kararlarda uzlaşmaya vardıkları, eşlerden birinin kararlardaki baskınlığı ve eşler arasındaki güç dengesinin çok büyük farklılıklar göstermesi durumlarında evlilikte mutluluğun (doyumun) azaldığı ve boşanma oranının yüksek olduğu bulunmuştur (Osmond, 1977).

Kocadere'nin (1995) iyi ve kötü evliliklerin özelliklerini belirlemeye yönelik 100 çiftle yaptığı araştırmada; eşlerden her birinin eşinin akrabalarıyla olan geçimsizliğinin kötü evliliklerde, iyi evliliklerden dört kat daha fazla olduğu; iyi evliliklerdeki eşlerin boş zamanlarını eşleriyle daha fazla birlikte geçirdikleri; kötü evliliklerde maddi sorunların evliliklerinde problemlere yol açtığını belirten deneklerin oranının iyi evliliklerdeki deneklerden yaklaşık iki kat fazla olduğu; iyi evliliklerde eşlerin duygu ve düşüncelerini birbirleriyle daha fazla paylaştıkları; kötü evliliklerde önemli konulardaki kararların daha çok tek taraflı alındığı, iyi evliliklerde ise eşler tarafından birlikte alındığı; belirtilen bu konuların çeşitli demografik özellikler açısından da farklılık gösterdiği bulunmuştur.

Çeşitli araştırmacıların mutlu bir evliliğin önündeki engeller sıraladıkları çalışmaları göstermektedir ki, çiftlerin mutlu bir birliktelik sürdürmelerinin önündeki en büyük engeller şunlardır:

1. Bencillik

2. Dış çevre baskısı (kayınvalide, kayınpeder, arkadaşlar vb.)
3. Evlilikten gerçek dışı beklentiler
4. Evliliğini geliştirmeye ve iyileştirmeye karşı isteksizlik
5. Eşlerin birbirlerine olan bağlılıklarında eksiklik
6. Düşmanca davranmak
7. Küskünlükleri uzatmak
8. Aile içi şiddet
9. Birlikte yeterince zaman geçirmemek
10. Sürekli suçlayıcı ve eleştirici tavırlar içerisinde olmak.

Gerek uzman görüşleri, gerekse yapılan çalışmalar evlilikte mutluluğu azaltan temel sebeplerin başında doğru eş seçiminin yattığını, sonrasında ise iletişim ve ilişki problemlerinin çiftlerin mutluluğunun önündeki en büyük engel olduğunu göstermektedir.

1.4. Evlilik Öncesi Eş Seçimi

Sağlıklı bir evlilik ancak sağlıklı bir çiftin bir araya gelebilmesi ile olur. Bu nedenle evliliklerin mutlulukla devamı veya mutsuzlukla sonlanması doğru eş seçimine bağlıdır. Bu nedenle sağlıklı ve mutlu bir evliliğe sahip olan çiftlerin bazı ortak özelliklere sahip olmaları gerekmektedir. Sağlıklı bir aileye sahip bu çiftlerin özellikleri şunlardır:

- Birbirlerine sadık kalabilen;
- Birbirleriyle arkadaş olabilen;
- Birbirlerine karşı hem sevgi, hem de saygı duyan;
- Birbirlerini oldukları gibi kabul etmeyi bilen;
- Geleceğe dair ortak ideallere olan;
- Çatışmalarını sağlıklı bir şekilde çözebilmeyi başarabilen;
- Birbirlerine duygu ve düşüncelerini net bir şekilde, korkmadan, ve kaygı duymadan ifade edebilen;
- Birbirlerine karşı bağlılık ve güven hissi duyan;
- Birbirlerinin kişisel amaçlarını ve başarılarını destekleyebilen;
- Düzenli ve sağlıklı bir cinsel hayat sürebilen;
- Birlikte yeterince zaman geçirebilen;
- Birlikte geçirdikleri zamandan zevk alabilen;
- Genellikle maddi konulardan kaynaklanan problemler yaşamayan ya da ortaya çıkan problemlerini kolay çözebilen;
- Birbirlerinin ailelerinden kaynaklanan çok fazla çatışma yaşamayan;

Çocuklarının yetiştirilmesi konusunda ortak fikirlere sahip olabilen;
Çocuklarının bakımı konusunda iş birliği içinde olabilen;
Tartışmalar esnasında birbirlerini incitecek kelimeler sarf etmeye özen gösterebilen;
Birbirlerine karşı fiziksel ve sözel şiddet uygulamayan;
Dinî ve politik görüşleri ortak olan veya en azından birbirlerinin görüşlerine saygı gösterebilen;
Evliliklerine ait gerçekçi olmayan beklentiler taşımayan;
Evliliklerinde güç paylaşımı konusunda anlaşmaya varmış olan;
Birbirlerinin hatalarına karşı affedici davranan;
Birbirlerine karşı destekleyici bir tavır içerisinde olan.

Eş seçimi, evliliğin temelini oluşturan ve çatının ayakta kalmasını sağlayan temel direklerdir. Evlilik bir eve benzetilirse evi ayakta tutan direklerin de sağlam olması gereklidir. Zira evliliğin devamında bu çatının altına sığınacak çocukların bir enkazın altında kalması istenmiyorsa bu duruma özen gösterilmesi çok önemlidir.

Eş seçimi, insan yaşamındaki en önemli kararlardan biri olup kişinin ileriye dönük yaşamını olumlu veya olumsuz yönde birçok açıdan etkileyebilmektedir. Zira evlilik, insanın hayatının yarıdan fazlasını, hatta bazen üçte ikisini kaplayabilmektedir. Bu durum, eş seçimi kararının ne kadar önemli ve karmaşık olduğuna işaret etmektedir. Evlilik kararıyla kişi; bundan sonraki yaşamını kiminle sürdüreceğine, kiminle birlikte yol alıp gelişeceğine, nasıl bir yaşam sürdüreceğine ve hatta kimden çocuk sahibi olup, kiminle birlikte çocuk yetiştireceğine karar vermektedir.

Yapılan çeşitli araştırmalar sonucunda; sosyokültürel ve sosyoe-konomik faktörler yönünden büyük ölçüde birbirine benzeyen çiftlerin evliliklerinin daha mutlu olduğu; kişisel ve duygusal kaynakları ve hayat tecrübeleri birbirine benzeyen, kişiler arası iletişimleri yüksek, duygusal ve ruh sağlıkları iyi, olumlu benlik algısı olan, eğitim seviyesi yüksek, fiziksel sağlığı iyi ve yaşları çok genç olmayan bireylerin yapacağı evliliklerin başarı şanslarının daha fazla olduğu; mutlu ailelerde yetişen bireylerden oluşan evliliklerin başarı şanslarının daha fazla olduğu; mensup oldukları ailelerinin, birbirlerinin ailelerinin ve yakın arkadaşlarının desteğini alan çiftlerin evliliklerinin daha başarılı ve sağlam olduğu görülmüştür. Aksi yönden bakıldığında ise evlilik öncesi eş seçimi aşı-

masında olan çiftler eş seçimlerini yaparken gerçekçi olmayan inanç ve beklentilere sahip olurlarsa, genellikle eşleriyle iletişimlerinde ve ilişkilerinde hayal kırıklıkları yaşamakta ve mutsuz olmaktadır.

1.4.1. Eş Seçimi ile İlgili Kuramsal Görüşler

Eş seçimi, toplumdan topluma değişiklik göstermekle birlikte genellikle tüm toplumlarda gençlikten yetişkinliğe geçiş evresinde verilmektedir. Genç yetişkinlik olarak da adlandırılan bu dönem literatürde; "eş seçimi, eşle birlikte yaşamayı öğrenme, bir aile kurma, çocuk yetiştirme, bir evin işlerini yürütme, yurttaşlık sorumluluğunu üstlenme ve yaşamda meydana gelebilecek değişimlere uyum sağlama" şeklinde nitelendirilmektedir (Onur, 2003).

İnsanlar; neslin devamını sağlamak, yeni kuşakları topluma hazırlamak, çocuklarının sosyalleşmesini sağlayarak gelecek kuşaklara kültürel değerleri aktarmak ve cinsel gereksinimlerini toplum tarafından kabul edilebilir bir çerçevede karşılamak üzere bir aile kurmak ister ve bu amaçla kendileri için uygun bir eş seçmeye yönelirler. Freud, eş seçmeyi çocukların ana-babadan karşı cins ebeveyne karşı hissettikleri yakınlık ve hayranlığa bağlamakta, bilinçdışı karmaşık süreçler yoluyla kızların babalarının, erkeklerin annelerinin özelliklerini taşıyan eşleri seçtiklerini belirtmektedir (Özgüven, 2000).

Esasen eş seçimi ile ilgili en çok kabul gören iki temel ilke bulunmaktadır. Bunlardan ilki, benzerlik (homogami) ilkesidir. Benzerlik ilkesine göre; kişiler sınırlı bir grup içerisinde yaş, ırk, din, etnik köken, toplumsal sınıf, eğitim ve kişilik benzerliklerine göre kendisine bir eş seçer. Benzerlik ilkesi, "benzerlerin birbirini çektiği" ilkesine dayanmaktadır. Buna karşılık bütünleme (karşıtlık) ilkesi ise eşlerin özellikle kişilik açısından birbirlerinden farklı ve birbirlerini tamamlayıcı özellikleri nedeniyle seçim yaptıklarını savunur. Bu ilke, "karşıtların birbirini çektiği" görüşüne dayanmaktadır.

Yapılan araştırmalar, hangi eş seçme ilkesinin daha çok uygulandığını ortaya koyamamıştır. Ancak uzmanlar benzerlik ilkesinin daha geçerli olduğunu düşünmektedirler. Bu ilkenin daha geçerli olması, böyle bir seçimin sosyoekonomik sınıf, din, eğitim gibi alanlarda daha az çatışmaya yol açması, özellikle evliliğin ilk yıllarında karşılıklı toplumsallaşma sürecinin daha kolay olması nedeniyle olabilir. Ayrıca ana-baba isteği ve toplumsal baskı da benzerlik ilkesi doğrultusundadır.

1.4.1.1. Benzer Özellikler Kuramı

Evlilik öncesi eş seçiminde benzer özellikler kuramına göre; evlenecek kişiler, benzer özelliklerinin fazla olduğu kişilerle evlendiklerinde evlilikteki mutluluklarının fazla olacağına inanırlar. Bu kurama göre evlenmek isteyen bireylerin; ekonomik durumu, dinî inançları, eğitim düzeyleri, aile yapıları gibi özelliklerinin benzer olması onların evliliklerindeki mutluluğu ve uyumu artıracaktır.

Benzerlik kuramına göre, çiftler ne kadar birbirleriyle uyumlu ise o kadar az anlaşmazlık ve tartışma olacaktır. Aynı şekilde kişiler arasındaki davranış, değer ve inanç benzerlikleri ile evlilikteki memnuniyet seviyesi ve devamlılık arasında karşılıklı olumlu ilişkiler tespit edilmiştir (Larson, Olson ve Busby, 1989).

Bradbury, Fincham ve Beach'e (2000) göre; iki farklı geçmişe sahip benzerlikler olsa bile evlilik gibi yakınlık mesafesinin sıfır derecede seyredebildiği önemli bir ilişki biçiminde farklılıkların olması diğer ilişkilerde olduğundan daha ayırt edici olmakta ve diğer ilişkilere oranla bu durumun probleme dönüşmesi daha çabuk olmaktadır. Çünkü evlilik ilişkisindeki farklılıklar bu kadar yakın ve iç içe olan bir ilişkinin sürmesine hemen olumsuz olarak yansiyabilmektedir. Bu sebeple benzerlikleri çok olan çiftlerin evliliklerinin daha sağlıklı ilerlediği görüşü kendisine daha önde bir yer edinmektedir.

1.4.1.2. Zıt Özellikler Kuramı

Zıt özellikler kuramına göre; birbirinden farklı özelliklere sahip olan çiftler, yaşamlarında farklı paylaşımlar yaşayabilir ve bu durum çiftlerin evliliklerine olumlu bir çeşitlilik olarak yansiyabilmektedir.

Birçok uzman iyi bir evlilikte, eşler arasında benzerlikler olmasının çok önemli olduğunu belirtmektedirler. Bu benzerliklerin olmadığı durumlarda eşlerin, aralarındaki farklılıklarla baş etmeye çalışırken, evliliklerini geliştirmek için gereken enerjilerini harcayabildiklerini ifade etmektedirler. Eşlerin sahip olacakları ortak hayat görüşü ve hedeflerin benzer olmasının da çiftin beraberliğindeki uyum ve mutluluğu olumlu yönde etkileyeceğini savunmaktadır.

Zıt özellikler kuramı, aslında bireylerin eş seçerken merak ve keşfetme duygusunu ön plana çıkarması üzerine oluşmuş bir kuramdır. Buna göre kişi, eşinin farklılıklarını; onu keşfetme ve onunla bu

farklılıkları yaşama üzerine kurar. Ancak bu farklılıkla yaşama arzusu beklendiği gibi sonlanmaz veya keşif sonrası aradaki heyecan duygusu ortadan kalkarsa bu evliliklerin uzun süre devam etme olasılığı da ortadan kalkmaktadır.

1.4.1.3. Bağlanma Kuramı

Bowlby (1980) bağlanma kuramını, bireylerin kendileri için önemli ve özel gördükleri diğer kişiler için geliştirdikleri güçlü duygusal bağlar olarak tanımlamıştır. Bağlanma kuramı, insanın yakın duygusal ilişkiler kurma ihtiyacını kavramsallaştırmaktadır. Bu kuram; hem tüm canlı türlerinde doğuştan var olan bağlanma sisteminin nasıl işlediğini, hem de farklı yaşam deneyimlerine yanıt verebilmek amacıyla bağlanma stratejilerinde ortaya çıkan bireysel farklılıkları inceleme çabası olarak tanımlanabilir (Demir, 2009).

Eş seçimine bu kuram çerçevesinde baktığımızda genellikle bireyler ya bağlanma ihtiyaçlarını gidererek kendilerini duygusal ve sosyal anlamda huzurlu hissetmek için ya da ana-babalarıyla kurdukları bağımlı ilişkilerin devamını sağlamak amacıyla bir eş seçiminde bulunmaktadırlar. Bağımlı bir kişilik yapısına sahip bu tür çiftlerin genellikle eş seçimlerinde doğru kriterleri aramak yerine kendi bağımlı kişilik özelliklerine hitap eden kişileri tercih ettikleri gözlemlenmektedir.

1.4.1.4. Sevgi Evrimi Kuramı

Sevgi evrimi kuramına göre; sevginin temelinde “*Korunma, Koruma ve Cinsel Dürtü*”den oluşan üç temel içgüdü bulunmaktadır. Korunma içgüdüsüne göre eşe bağımlı davranış, ilk çocukluk yıllarında anne figürü tarafından korunma ihtiyacının bir devamı niteliğindedir. Bu nedenle bireyler eş seçiminde özellikle de erkekler annelerine benzeyen kadınları seçme eğilimindedirler. Koruma içgüdüsü ise eşlerin birbirini yetişkin olarak görmelerinin yanı sıra çocuk olarak da görüp, dolayısıyla birbirlerini koruma ihtiyacı duymalarıdır. Koruma ihtiyacının giderildiği ilişkilerde, bireylerin salt sevgilerinden mahrum kalmak ise ciddi evlilik sorunlarına neden olabilmektedir.

Cinsel dürtünün başlıca amacı ise çoğalmaktır. Ancak bu amaç kadın ve erkeklerde farklı davranışlara yol açabilmektedir. Zira erkeklerin amacı, tohumu mümkün olduğu kadar kısa sürede ve çokça yaymaktır.

Bu nedenle erkeklerin seçici olmadan olabildiğince çok kadınla ilişkide bulunmaları gerekirken; genleri yayma olanağı daha az olan kadınlar ise çocuğunu edineceği erkek konusunda daha seçici olmak zorundadırlar. Bu kurama göre insanlar tek eşlilik için yaratılmamıştır.

İnsanların içgüdülerine önem veren bu kuram, sosyal çevreyi önemsememekte ve evlilik tercihlerinde sosyal yaşantıları devre dışı bırakmaktadır. Bu kuram çerçevesinde bakıldığında, tek eşlilik ve sadakat gereklilik değildir. Kişiler sosyal ve ahlaki değerlere göre değil içgüdülerine göre eşlerini seçmektedirler.

1.4.1.5. Kişilerarası İletişime Dair Sosyal Bilişsel Kuram

Miller ve Steinberg tarafından yapılan çalışmalar ile oluşturulan bu kuramla, eşler arası ilişki açıklanmaya çalışılmıştır. Sosyal bilişsel kuram, insanların başka insanlar hakkında nasıl düşündüklerine ilişkin çeşitli açıklamalar getirmektedir. Başkaları hakkında bilgi, tutum ve inançlarımızı kapsayan ve bize ait "Bilgi Bankası" adı verilen birikimimiz aracılığıyla iletişimin gerçekleştiğini ifade eden bu kuram, eşler arası iletişimde de aynı süreçlerin işlediğini ifade etmektedir. Bu kuram; temelde eşini olduğu gibi kabul eden ve geleneksel rollere göre algılamayan çiftlerin evlilik doyumunun daha yüksek olduğunu çünkü eşin kendisine özgü gelenekleriyle kabul edilmesinin kontrolcü ve bağımlı davranışların bulunmamasının, aksine çiftler arasında eşitlikçi bir yaklaşımın var olmasının mutluluk düzeyini arttırdığını ifade etmektedir.

1.4.1.6. Romantik Aşk Kuramı

Waltster'e göre âşık olmak, ancak duygulanı adlandırma ve sosyal öğrenmeyle açıklanabilir. Toplumsal yaşantı boyunca insanlar; kültürel varlıklardan, gazete, dergi, tv, internet, sosyal medya gibi çeşitli iletişim kaynaklarından âşık olmanın nasıl bir duygu olduğunu (kalp çarpıntısı, uykusuzluk, gözlerin dolması gibi) ve kimlere âşık olunabileceğini (karşı cinsten uygun yaş ve fizikte gibi) öğrenirler. Öğrenme ile şekillenen bu aşk kavramı ile kişiler kafalarındaki tanıma uygun kişiyi bulduklarında ise âşık olduklarını düşünür ve eş seçiminde bu kriteri kullanabilirler. Bu kuram, evlilik ya da evliliksiz eş seçimlerinde bireylerin tercihlerinin öğrenilmiş kalıp duygular tarafından yönetildiğine inanmaktadır.

Romantik aşk kavramının evliliklerin başlangıcına dair ilk girişimi ortaya koyması açısından yeterli olduğu görülse de bir evliliğin devamı açısından sadece romantik aşk kavramının yeterli olmayacağı aşikârdır. Zira aşk duygusu ne kadar kuvvetli olursa olsun, insan yaşamındaki değişimlerle değişime uğrar ve tek başına bir evliliği sürdürmeye yetmeyebilir.

1.4.1.7. Psikodinamik Kuram

Bu kurama göre eş seçiminde insanların temel kriterleri, özlerinden gelen bilinçli veya bilinçsiz narsistik ihtiyaçlarının doyurulmasıdır. Bu tarz eş seçimlerinde genellikle eşlerden biri baskın ve agresifken, diğeri boyun eğici veya mazoşistik düşüncelere sahiptir. Yani insanlar eş seçerken kendi ego ideallerine en iyi hizmet edecek kişiyi eş olarak seçmekte ve onunla temel ihtiyaçlarını gidermektedir. Bu kişiler evlilikleri aracılığıyla egolarını gidermeye çalışırlar. Ayrıca ihtiyaçların benzerliği de eşleri bir araya getiren önemli etmenlerden biri olabilmektedir.

Yeni evli ve evlendikten dört yıl sonra boşanmış bireyler üzerinde ihtiyaç tamamlama ve benzerlik durumlarını ele alan bir araştırmada, evliliği süren çiftlerde anlamlı bir ihtiyaç tamamlama davranışı görülmemiştir. Fakat anlamlı bir benzerlik düzeyi ortaya çıkmıştır. Boşanmış bireylerde ise ne ihtiyaç tamamlama ne de benzerlik bulunmuştur. Bir başka deyişle eşlerin benzerlik düzeyleri arttıkça evlilik uyumlarının da arttığı görülmektedir (Kalkan, 2008).

Psikodinamik kurama göre; sadece acı vermek ve kendi egosunu tatmin etmek isteyen değil, acı çekmekten zevk alan bireyler de eş seçimini buna göre yapabilirler. Toplumda zaman zaman şöyle durumlar karşınıza çıkmaktadır: Bir kişi, eşinden eziyet görmekte ve ondan bir türlü ayrılmamakta ve bu durumdan bilinçdışı olarak zevk alabilmektedir. Ancak bu durum sağlıklı ve normal olmayıp bu bilinçaltı süreçlerin düzenlenmesi sağlıklı bir evlilik için önemli ve gereklidir.

1.4.1.8. Sosyal Öğrenme Kuramı

Sosyal öğrenme kuramı, Thibault ve Kelley'in sosyal mübadele kuramına uzanan ve ikili ilişkilerdeki karşılıklı *bağımlılığa* değinen bir kuramdır. Bu kuram, "ilişkiden alınan doyum" ile "ilişkiye bağımlı olma"nın iki ayrı kavram olduğunu ifade etmektedir. Zira bir birey, ken-

İlsine fazla doyum sağlamayan bir İllşkiyl, bağımlılığın yüksek olması nedeniyle sürdürebllmektedir.

Sosyal mübadele yaklaşımına göre bu karşılaştırma düzeyi, seçenekler için karşılaştırma düzeyi olarak adlandırılmaktadır. Karşılaştırma düzeyi, bireysel yaşantılar ve gözlemlere bağlı olarak bir ilişki türü için doyum-doyumsuzluk boyutundaki nötr noktayı temsil etmektedir. Herhangi bir ilişkiden alınan sonuçlar, bu nötr noktanın üstündeyse, ilişki “doyum verici”; altındaysa “doyum sağlayamayan ilişki” olarak nitelendirilmektedir. Seçenekler için karşılaştırma düzeyi ise bireyin mevcut ilişkilerini olası başka bireylerle yaşaması durumunda elde edeceği doyuma ilişkin tahminlerinin orta noktasıdır. Bu durumda kurama göre insanlar, ilişkiyi sürdürüp sürdüremeyeceği konusunda karar verirken seçenekler için karşılaştırma düzeyini ölçüt olarak kullanmaktadırlar (Hovardaoğlu, 1996).

1.4.1.9. Pekiştireç Kuramı

Stuart'ın pekiştireç modeline göre uyumlu ve uyumsuz çiftlerin davranış şekilleri gözlemlendiğinde; uyumsuz çiftlerin birlikte boş zaman faaliyetlerine pek fazla katılmadıkları, birlikte oldukları süre içinde de birbirlerini hoşnut edecek çok az davranış sergiledikleri, çoğunlukla birbirlerine karşı negatif oldukları görülmektedir. Uyumsuz çiftlerin; genellikle şikâyet edici, savunmacı ve karşı koyucu davranışlar gösterdikleri gözlemlenmektedir. Uyumlu çiftlerin ise tam tersi kabulleni, affedici ve ılımlı davranışlar gösterdikleri gözlemlenmiştir (Kalkan, 2008). Pekiştireç kuramına göre çiftler birbirlerini olumlu yönde pekiştirdikleri sürece ve bu süre uzadıkça ilişkileri gelişmekte ve doğru kişiyle birlikte olduklarını düşünmeye başlamaktadırlar.

1.4.1.10. Yükleme Kuramı

Fincham, Bradbury, Baucom tarafından geliştirilen evlilikte yükleme kuramı en genel düzeyde, insanların “neden” diye başlayan soruları nasıl cevapladıklarıyla ilgili bir kuramdır. Evlilik ilişkisinde nedensel ve sorumluluk yüklemelerinin önemi üzerinde durmaktadır. Bu kuram; niyet, güdü ve suçluluğu içeren sorumluluk yüklemelerinin uyumlu ve uyumsuz eşlerin birbirinden daha iyi ayırt ettiğini ileri sürmektedir (Tutarel-Kışlak, 1995). Bu kurama göre, kişi “Neden bu kişiyle

birlikteyim?" sorusuna kendisi için doyum veren ve onu mutlu eden bir cevap verebiliyorsa o zaman, o kişiye ve ilişkisine doğru anlamlar yüklemiştir. Kişi "neden" sorularının cevaplarını ne kadar tatminkâr bir cevapla karşılayabiliyorsa, bu evlilik kuramına göre kişi o derece mutlu olabilmektedir.

1.5. Evlilik Türleri

Evlilik kavramı, tüm toplumlarda genel hatlarıyla benzer özellikler gösterse de kendi içinde birçok şekilde gerçekleşebilmektedir. Zira evlilikler; geçmişten günümüze eş sayısına göre, eşin seçildiği gruba göre, yerleşme bölgesine göre, dul kalan bireylerin evliliklerine göre çeşitlere ayrılmaktadır.

Geçmişten günümüze yaşanmış ve yaşamaya devam eden tüm evlilik türlerini şu şekilde sıralayabiliriz.

1.5.1. Eş Sayısına Göre Evlilik Türleri

Evlenme, insan hayatında en önemli adımlardan biri olup evrensel olarak kabul edilmiş toplumsal bir kurumdur (Erdentuğ, 1990). Bu toplumsal kuruma işlerlik kazandıran mekanizma ise ailedir. Aile, kendisini oluşturacak eşlerin bir araya gelerek evlilik akdi yapması sonrası oluşan bir yapı olup, aile çeşitliliğini kaynağı olan bu evlilikler de kendi içinde çeşitlere ayrılmaktadır.

Evlilikler eş sayısına göre; Monogami (tek eşlilik) ve Poligami (çok eşlilik), Poligami ise Polijini ve Poliandri olmak üzere kendi içinde ikiye ayrılmaktadır.

1.5.1.1. Monogami (Tek Eşlilik)

Monogami yani tek eşli evlilik, kadının veya erkeğin karşı cinsten yalnız bir kişiyle evlenebilmesini onaylayan, birden çok kadınla veya erkekle evlenmeyi yasaklayan evlilik biçimidir. Diğer bir tanımla monogami; bir kadının sadece bir erkekle veya bir erkeğin sadece bir kadınla evlenmesidir (Eyce, 2000).

Günümüz modern dünyasına en uygun evlilik türü olarak kabul edilen monogami türü evlilikler, dinî ve toplumsal anlamda da desteklenmektedir. Kişilerin evliliklerinde tek eşliliği seçmeleri henüz çocuk

iken kendilerine aşılarmakta ve evlilik sürecine doğru geçen zamanda gençlere bu yönde telkinlerde bulunulmaktadır.

Toplum yapısını yazılı kanunlarla düzenlemiş gelişmekte olan ve gelişmiş toplumlarda evlilik akdi, kanunla tek eşlilik üzerine kurulmuş olup, çok eşlilik kanunen ve toplumsal ahlak açısından yasaklanmakta ve kanun önünde herkesin ancak tek bir eşe evlenebilmesine izin verilmektedir. Buradan hareketle gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer alan Türkiye’de evlilik; ilkeleri ve kuralları Türk Medeni Kanunu tarafından belirlenen kurallar çerçevesinde gerçekleşmektedir.

Türk Medeni Kanunu’na göre Türkiye’de evlilikler aşağıdaki şekilde düzenlenmiş olup, tek eşlilik kanunen korunmuş, çok eşlilik ise yasaklanmıştır:

- Erkek veya kadın 17 yaşını doldurmadıkça evlenemez.
- Yeniden evlenmek isteyen kimse, önceki evliliğinin sona ermiş olduğunu ispat etmek zorundadır. Evlilik sona ermişse, kadın, evliliğinin sona ermesinden başlayarak 300 gün geçmedikçe evlenemez.

Türk toplumunda çok eşliliğinin örnekleri bölgesel anlamda varlığını çok az da olsa korumakla beraber, genel popülasyonda tek eşlilik savunulmakta ve bireyler bu yönde desteklenmektedirler. Çok eşlilik, aile birliğı açısından tasvip edilmemekte ve sağılıklı bir aile kurulabilmesi için bireylerin tek eşliliğı tercih etmeleri ve sadakat bağı ile aile yaşamlarını yine tek eşlilik üzerine devam ettirmeleri beklenmektedir.

1.5.1.2. Poligami (ok Eşlilik)

Poligami (ok eşlilik) karı veya kocadan herhangi birinin birden çok sayıda olmasının toplumsal olarak onaylandığı evlilik biçimidir. “Poligami” kelimesi Yunanca kökenli olup “ok sayıda evlilik yapma” anlamında kullanılan bir sözcüktür. Poligaminin çeşitli türleri bulunmaktadır. Bunlardan; polijini bir erkeğinin iki ve ya daha fazla kadınla evlendiğı dünya çapındaki en yaygın görülen çeşididir. Bir kadının birden fazla erkekle evlendiğı evlilik şekli ise poliandri olarak adlandırılmaktadır. Poliandri evlilikler, Güney Asya’nın Himalaya bölgesinde ve Kuzey Nijerya’da az sayıda toplulukta gözlemlenmektedir.

Çok eşlilik evlilikleri içinde görülen son evlilik türü ise Poliginandri’dir. Poliginandri; iki ve ya daha fazla kadının iki ve ya daha fazla erkekle evlendiğı evlilik çeşididir ve çok nadir görülmektedir.

Antropologlar poligamiyi; polijini ile eş anlamlı olarak birden fazla sayıda kadının evliliğe dâhil olması olarak tanımlarken, sosyologlar poligamiyi çocuk sayısını artırmak için bir üreme stratejisi olarak görmektedirler. Çok eşlilik, günümüz kültürlerinde ve geçmiş dönemlerde her toplumda görülen bir yapı olmamış olup, yalnızca belirli coğrafya ve inanışlarda kendisine imkân bulmuş bir aile yapısıdır. Özellikle aile ve toplum yapısının din, kanun ve örfler ile düzenlenmesi sebebiyle çoğu zaman tek eşlilik makbul görülmüş ve önerilmiştir.

Çok eşlilik, teorik olarak kadının veya kocanın birden fazla olması ile gerçekleşir. Ancak bir ailede kadının tek, kocanın birden fazla olması uygulaması (poliandri) tarih boyunca çok nadir olmuş ve ilâhî dinlerin hiç birinde meşru görülmemiştir. Kocanın tek, kadınların birden fazla olması ise (polijini) tarihte çokça görülmüş ve gerek hukuki ve dinî anlamda gerekse kültürel anlamda çoğu zaman onaylanmıştır.

Dünyada poligaminin en sık görüldüğü bölge Afrika'dır (Zeitzen, 2008). Sahra altı bölgedeki 13 ülkede poligami yaygınlığı Birleşmiş Milletler verilerine göre erkek nüfusta %17-30 arasında değişmektedir. Yapılan bazı saha araştırmalarında ise Sudan ve Kamerun'da %20'nin altında, Mali, Nijer, Senegal, Tanzanya ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nde %20-35 civarında, Gine'de %40 civarında oranlar bildirilmektedir. Arap ülkelerindeki Müslüman erkek nüfusta poligami %2-12 oranında görülmektedir (Chamie, 1986).

Osmanlı Dönemi'nde poligami, "Taaddüd-i Zevcat" adıyla anılmaktaydı. Osmanlı dönemi aile hukuku ve İslam aile hukukunun ortaya koyduğu ilkeler çerçevesinde oluşmuş ve bu konuda herhangi bir yasak konulmamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nde 1926 yılında çıkarılan Medeni Kanun ile poligami, yerini monogamiye bırakmıştır. Bu yasa ile; evlilikte kadın-erkek eşitliği, evlenmek için devlet tarafından görevlendirilmiş memur bulunması şartı, eşlerin ancak mahkeme kararıyla evlenme akdini sonlandırabilmeleri kuralları getirilmiştir (Cin, 1974).

Ülkemizde poligami kavramı, kuma geleneği olarak adlandırılan uygulama ile sadece örfi anlamda varlığını ancak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde sürdürebilmektedir. Resmî verilere göre ülkemizde poligami oranı %2 civarındadır. Fakat Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde farklı zamanlarda yapılan araştırmalarda zaman zaman poligami oranının %4.7-5 arası olduğu dönemlerin de bulunduğu zamanların olduğu saptanmıştır. Bu bölgelerimizde poligami oranları ülkemizin diğer bölgelerine göre daha yüksek bulunmaktadır (Özkan ve ark., 2006).

Poligaminin hukuk kuralları açısından Türkiye'deki yeri ve uygulamaları açıkça belirtilmiş ve kanunen monogamiye (tek eşlilik) izin verilirken poligami kesin bir şekilde yasaklanmıştır. Ancak toplumunun yüzde 99'u Müslüman olan bir coğrafya yer alan Türkiye'de çok eşliliğin hukuki olduğu kadar dinî anlamdaki yeri de tartışılmaktadır. İslam dininin tek ve çok eşliliğe bakışı Kuran-ı Kerim'in ilgili ayetlerinde açıklanmış ve İslam dinin bakış açısı açıkça belirtilmiştir.

Karaman (2015); İslam'ın geldiği coğrafyada sınırsız olarak çok kadınlı aileler bulunduğunu ve Kur'an-ı Kerim'in, birden fazla kadınla evlenmenin meşruiyetine, doğrudan buna yönelik bir ifade ile değil, bir başka münasebetle (yetimlerin hakkını korumaktan söz ederken) temas ettiğini belirtmiştir. Zira Kuran-ı Kerim'de *"Yetimlere mallarını verin, temiz piş olanla değişmeyin, onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin; çünkü bu büyük bir günahtır. Eğer öksüz kızlarla evlendiğinizde onlara karşı adaletli davranmamaktan korkarsanız, hoşunuza giden diğer kadınlardan iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz. Eğer adaleti gözetmemekten korkarsanız, o zaman bir tane ile veya elinizin altındakiyle (sahip olduğunuz câriye ile) yetinin. Doğruluktan ayrılmamak için bu daha elverişlidir şeklinde buyurulmaktadır."* (Nisa, 2-3).

İslam dini, insanoğlunun dünya hayatında mutluluğu bulabilmesi ve yaratılış amacını gerçekleştirebilmesi için maddi şartlar içinden iki önceliği bulunduğunu ifade etmektedir: 1) Aile ve cemiyet içinde sağlıklı, dengeli ve düzenli "karşılıklı ilişkiler", 2) Adil ve makul bir "insan-servet ilişkisi" Çok eşliliğe atıfta bulunan Nisa suresinde akrabalık bağlarına riayetin tabii sonuçları olarak geniş ailede yetimlerin haklarından söz edilmiş, velisi ile yetim arasındaki şahsî ve malî tasarruf ilişkisi kaidelere bağlanmıştır. Nisa süresinin 4. ayetinde evlilik ve mehir konularına temas edilmiştir; ancak bu temas, yetimlerin hukuku ile ilgili kaideler koyma ve tavsiyelerde bulunma iradesinden doğduğu için "dolaylı" olmuştur. Yani meşhur teaddüd-i zevcat (birden fazla kadınla evlenme) izni doğrudan hüküm konusu olmamış, yetimlerin haklarını korumak için bir araç olarak "dolaylı yoldan" zikredilmiştir. Ayetin dolayısıyla temas ettiği birden fazla kadınla evlenme imkân ve âdeti, İslam'ın geldiği çağdan çok öncelere kadar uzanmaktadır. İslâm öncesi çağlarda Mısır, Hindistan, Çin ve İran'da, eski Yunan ve Roma toplumlarında, Yahudilerde ve Araplarda ya nikâhlamak ya da evde veya evin dışında bir yerde dost tutmak suretiyle erkekler, birden fazla kadınla evlilik yapıyorlar veya evliliğe benzer ilişkiler yaşıyorlar-

dı. Bu çağlarda birden fazla kadınla evlenmenin birden fazla sebebi mevcuttu. İslam'ın geldiği bölgede özellikle köylerde ve dağ başlarında yaşayan bedevilerin çok kadınla evlenmelerinin baş sebebi, hem korunma, hem de çevresi üzerinde hâkimiyet sağlamanın güçlü ve muharip nüfusa ihtiyaç göstermesiydi. Diğer sebepler arasında; kırsal hayatın güçlüğü ve birçok emekçiyi gerekli kılması, kabileler arasında sürüp giden savaşların, yağma, baskın ve talan hareketlerinin çok sayıda erkek ölümüne sebep olması, bunun sonucu olarak da kadın-erkek arasındaki sayıca eşitlik dengesinin erkek aleyhine bozulmasıdır (Karaman, 2015). Bu sebeplerle aslında İslâm "Teaddüd-i Zevcat"ı (poligamiyi) getirmemiş, sadece mevcut uygulamayı belli şartlara ve hukuka bağlayarak devam ettirmiştir. Devam ettirirken de iki durumu birbirinden ayırmıştır:

- a) Kur-an-ı Kerim, henüz evlenmemiş olanlara *"Eğer adaleti gözetmemekten korkarsanız, o zaman bir tane ile (tek eş ile) veya elinizin altındakiyle (sahip olduğunuz câriye ile) yetinin(...)"* (Nisa Süresi Ayet, 3). Birden fazla kadınla evli olanlar için adalete riayet edememe tehlikesinin bulunduğunu, bundan uzak kalmanın en uygun yolunun ise bir kadınla evlenmek olduğunu dile getirmiştir.
- b) Nisa süresi 129. ayette ise birden fazla kadınla fiilen evli olanlara hitap etmiş, birden fazla kadın arasında adalete tam riayetin mümkün olmadığını bir kere daha hatırlattıktan sonra hiç olmazsa adaletsizlikte, farklı ilgi ve muamelede ölçünün kaçırılmamasını istemiştir. *"Ne kadar üzerine düşseniz de kadınlar arasında adil davranmaya güç yetiremezsiniz; bari birine tamamen kapılıp da diğerini askıda imiş gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltir ve Allah'a itaatsizlikten sakınırsanız bilin ki Allah çok bağışlayıcıdır, engin rahmet sahibidir."* (Nisa Süresi, Ayet 129). Burada ne kadar istense, üzerine düşülse, gayret edilse de birden fazla eş arasında adil davranmanın mümkün olmadığı açık ve kesin bir ifade ile dile getirilmiştir.

Bu gerçeklik karşısında Allah Teâlâ'dan beklenen birden fazla kadınla evlenmeyi yasaklaması iken; O, zaruretleri, mübrem ihtiyaçlar, fevkalade hâlleri bildiği için bunu yasaklamadı, kulların uygulamada zorlanacakları bir yasak hükmü yerine ikili bir tavsiye ile yetinmiştir. Bu tavsiyeleri ise;

- a) Tek hanımla evli olanlar -aksine bir zaruret bulunmadıkça- bununla yetinmelidirler; çünkü birden fazla kadınla evlenmeleri hâlinde haksızlıklar olacak ve bundan dolayı günaha girebileceklerdir.
- b) Fiilen birden fazla kadınla evli bulunan erkekler ise gönül ilişkisi, sevgi ve bağlılık gibi insanın elinde olmayan durumlar ve farklılıklar dışında, objektif, ölçülebilir, maddî konularda kadınlarına eşit davranacak; biri ile evlilik hayatın fiilen yaşarken diğerini askıda (yalnız, ilgi ve ilişkiden dışlanmış, ihtiyaç içinde veya maddî bakımdan diğerlerinden aşağı durumda) bırakmayacaklardır (Karaman, 2015).

Ayrıntıları kanuni, dinî ve örfî kurallar çerçevesinde eş sayısının birden fazla olması olarak ifade edilen poligami tarihsel süreç içinde iki farklı şekilde görülmüştür. Bunlar; "Polijini" ve "Poliandri"dir.

1.5.1.2.1. Polijini

Türk Medeni Kanunu, evlilik hakkını tanımlarken "Yetişkin her erkeğin ve kadının, ırk, yurttaşlık veya din bakımlarından herhangi bir kısıtlamaya uğramaksızın evlenme ve aile kurmaya hakkı vardır." şeklinde bir tanım yapmıştır. Ancak evlilikler her zaman bu özgürlüklerin tek eş ile yapılan evliliklerle oluştuğu anlamına gelmemektedir.

Polijini; çoğu zaman bir erkek için maddi zenginlik ve gücü temsil eden ve toplumsal bir statü sembolü olarak tanımlanmaktadır. Polijini evlilikler ile çok sayıda eşe sahip olmak erkeğin üreme imkânlarını artırmakta ve buna bağlı olarak çok çocuklu özellikle de erkek çocuğa sahip olmak işgücünü artırmakta ve politik güç sağlamaktadır (Slonim-Nevo ve ark., 2008). Poligamik aileye eklenen yeni çocuklar, ebeveynler için özellikle yaşlılık döneminde bir güvenlik ve duygusal destek faktörü olarak algılanmaktadır (Klomegah, 1997). Ayrıca demografik bakış açısıyla; erkek ve kadın cinsiyet oranlarının değişmesi polijini yaygınlığını etkilemekte, erkeklerin savaşlar veya tehlikeli işlerde çalışma sonucunda sayısının azalmasının yanı sıra çocuk ölüm hızlarının yüksek olması polijiniye yatkınlığı arttırmaktadır (White, 1988). Bunun yanında dini nedenler de polijinin yaygınlığını etkilemektedir. İslam dininde çok eşlilik; eşler arasında maddi kaynakların eşit dağıtılması ve eşlere adaletli davranmak şartıyla serbest bırakılırken, Tevrat'ta monogami esastır ancak erkeklerin cariye alması normal kabul edilmektedir.

Hristiyanlık ise poligamiyi (polijini ve poliandri) açıkça yasaklamamıştır ancak Protestanlığın kurucusu Martin Luther, iki eşliliği tasvip etmiştir (Yılmaz vd., 2015).

1.5.1.2.2. Poliandri

Poliandri; aile mülkünün korunması amacıyla erkek kardeşlerin bir kadınla evlenmesi veya kız çocuklarının öldürülmesi sonucunda kadın nüfusunun azlığı nedeniyle erkeklerin bir kadını paylaşmak zorunda kaldıkları evlilik tipidir (Erdentuğ, 1991). Bu evlilik türü ile günümüzde çok nadir karşılaşılmakla beraber coğrafi olarak hâlen Güney Asya'nın Himalaya bölgesinde, Kuzey Nijerya'da çok eski Britanlarda, ilkel Arap kavimlerinde, Kanarya adalarının yerleşik kısımlarında, Amerikan yerlilerinde, Hottentotlar'da, Hindistan, Seylan, Tibet yerlilerinde ve Yeni Zelandalıların yerleşik olanlarında görülmektedir. Bu evlilik türü, genellikle çeşitli zorunluluklar neticesinde ortaya çıkmış ve çoğu kez toplumlar tarafından sağlıklı bir evlilik olarak görülmemiştir. Bu nedenle poliandri evlilikler günümüzde sadece sınırlı bir grupta görülmekte ve geçerliliğini yitirmiş durumdadır.

Günümüz modern toplumlarında örneğine rastlanmayan bu evlilik tarzına ait çok geniş bir bilgi ağı ve kaynağına rastlanmamakla beraber, bu tarz evliliklerin geçmiş dönemde bazı ilkel kabilelerde görüldüğü bilinmektedir. Murdock'un ilkel kabileler arasında yaptığı bir araştırmada; 193 kabilede polijini evlilik tipine rastlanırken, bu araştırma kapsamındaki kabilelerden sadece 3 tanesinde poliandri tipi evliliklere rastlanmıştır.

1.5.2. Eşin Seçildiği Gruba Göre Evlilik Türleri

Evlilik, gerçekleştiği dönem ve kültürden bağımsız olarak değerlendirilemeyecek kadar önemli bir kavramdır. Bu nedenle toplumsal yapı ve yerleşim ile eş seçimi kriterleri, dünyanın birçok yerinde kendine has kültürel ve coğrafi özellikler gösterebilmektedir. Özellikle kırsal ve kapalı toplumlarda evliliklerin bu nedenle endogamik (içten evlenme) geniş kozmopolit ve değişken toplumlarda ise egzogamik (dıştan evlenme) olduğu görülmektedir.

Endogami, aynı soy veya bölge içerisinde yapılan evlilikleri ifade ederken, egzogami farklı soy veya bölgeler arasındaki evlenmeleri belirtmektedir.

Endogami ve egzogami evliliklerin hangi toplum ya da bölgede olursa olsun tercih edilmesinde o grubun özelliklerine uygun bir neden bulunduğu ve keyfi bir tercihten ziyade gerekliliklerin toplumları bu yönde bir tercih yapmaya ittiği gözlemlenmektedir.

Türkiye'deki evliliklere endogami ve egzogami açısından bakıldığında ise her toplum gibi Türk toplumunda da, ailenin oluşumunu çeşitli evlilik kurallarına bağlandığı görülmektedir. Bu kurallar eş seçiminden, eşlerin evlendiklerinde nereye yerleşeceklerine kadar çok geniş bir alanda kendini göstermektedir. Bunlardan dışevlilik ve içevlilik kuralı evliliğin düzenlenmesinde evrensel bir karşıtlıktır. Bu kurallar, toplumun "biz" ve "öteki" ayrımını nasıl kategorileştirdiğine ve eş seçiminde bu ayrımlardan hangisini tercih ettiğine dayalıdır. Daha açık bir anlatımla içevlilik (endogami) kadın ya da erkeğin, üyesi olduğu sosyal gruptan bir kimse ile evlilik bağı kurmasının zorunlu olması durumudur. Tanımda kastedilen sosyal grup; soy-kabile, mezhep, sosyal sınıf, köy gibi birçok grup çeşidini kapsamaktadır. Örneğin Hindistan'daki kast sisteminde, her kastın kendi içinde evlenme kuralı bir tür içevliliktir ve sınıf içi evliliğe (class endogamy) örnek teşkil etmektedir. Öte yandan, dışevlilik (exogamy), bireyin eşini üyesi bulunduğu grubun dışından seçmesi kuralıdır. Birbirinin karşıtı olan bu iki kuralın ortak noktası, toplumların kategorik olarak gruplara ayrılması ve bireyin kendi grubunun içinden veya dışından birisi ile evlenmesinin zorunlu (prescriptive) olmasıdır. Toplumca kabul edilen (meşru) bir evliliğin yapılabilmesi bu zorunluluğa uymak ile mümkündür. Zorunluluk, yaptırım gücü son derece yüksek bir toplumsal norm olarak bireyin karşısında durur ve 19. yüzyılda Kazak Başkurtlarında dışevlilik kuralına aykırı davrananların toplumdan dışlanması, Dağlı Başkurtlarda ise ölümle cezalandırılması buna örnek olarak gösterilebilir (Altunek, 2001).

1.5.2.1. Endogami (İçten Evlenme)

Endogami türü evliliklerde kişiler kendi ailelerinin bulundukları grupların, boyların, klanların, kümelerin, sülalelerinin içinden eş bulmayı (evlenmeyi) tercih ederler. Bu tür evliliklere genellikle kentsel yaşamın olmadığı eski boy ve grup yaşamının bulunduğu gruplarda rastlanmaktadır. Geçmiş dönemlerde çokça rastlanabilen bu tür evlilikler günümüzde eskisi gibi geniş bir evlilik kitlesini oluşturmamakta olup, iletişim ve göç değişimlerinin artışı evliliklerin çeşitlenmesine yol açmıştır.

Bu evlilik türünün yaygın olduğu günümüz toplumlarında genel anlamda coğrafi yerleşimden uzakta olma, gelişmemiş bir yerel sistemde bulunmaları ve iletişim yöntemlerinin henüz gelişmemiş olması gibi özellikler göze çarpmaktadır. Bu evlilik türüne, kapalı ve dış dünyadan bağları kopuk veya hiç olmayan toplumların evlilik türü denilebilmektedir.

1.5.2.2. Egzogami (Dıştan Evlenme)

Egzogamik evlilikler, günümüz kentsel yaşamına uygun evliliklere örnek gösterilebilir ancak sistemli bir yapısı yoktur. Geçmiş dönem toplumlarında da görülen bu evlilik türünde; eşler yabancı kabilerden seçilirdi. Bunun da kendine göre kaideleri vardı. "A" kabilesi "B"den; "B" kabilesi "C"den; "C" kabilesi de "D" kabilesinden ve "D" kabilesi de "A" kabilesinden kız alırlardı. Bu nedenle bu evlilik türüne sosyal tarihte çokça rastlanmaktadır (Eyce, 2000).

Bu evlenme türü, günümüz evlenme usullerine en uygun evlenme türüdür. Günümüzde artık bu evlenme türünde olduğu gibi bir sıralama olmasa da çeşitlilik açısından evlilikler benzerlik göstermektedir. Artık evlilikler içten, yakından olmak yerine çok çeşitli ırk ve ailelerin bir araya gelmesine vesile olan imkânlar nedeniyle çeşitlilik göstermektedir. Farklı ailelere sahip kişiler; sosyal, ekonomik, coğrafi vb. gibi nedenlerle bir araya gelebilmekte ve bu vesile ile evlenebilmektedirler. Bu tarz farklı ırk ve ulusların evliliklerle bir araya gelebilmeleri, aynı zamanda evrensel anlamda toplumsal bir birlikteliğin doğmasına da vesile olmaktadır.

1.5.3. Yerleşme Çevresine Göre Evlilik Türleri

Soy sistemlerine dayalı olan evlilik ve akrabalık kurumları, toplumların sosyal örgütlenme biçimlerinin kurucu değişkenleri arasında yer almaktadır. Yerleşme çevresine göre evliliklerde temel belirleyici faktör, eşlerden birinin diğerinin aile çevresine katılması veya bağımsız bir aile sistemi kurmasıdır. Bu evliliklerde neden ve sonuç üzerine bakılmak yerine en uygun yaşam alanı hangi eşin bulunduğu yerde ise evlilik o alanda sürdürülmektedir. Bu tercih; eşler tarafından isteyerek de yapılabilirken, şartların gerektirdiği bir dayatma sonucu da olabilmektedir.

Politik ve ekonomik gücü elinde bulunduran aileler için evliliğin çok önemli bir stratejik değeri vardır. Öte yandan daha alt tabakalarda

yer alan allelerin eş seçimi de bir stratejiye dayanmaktadır. Oğullardan biri için aşiretin evlilik ideolojisi uygulanırken, yeni müttefikler edinmek amacıyla diğer oğul için dışevliliğe (aşiret dışına) yönelindiği görülmektedir. İki toplumsal tabaka arasındaki bu fark; iktidar alanlarını (sosyal, ekonomik, politik) elinde bulunduran ailelerin verilecek kızlarına göre bir evlilik stratejisi geliştirmesine, diğer ailelerin oğullarını esas almalarına dayanmaktadır. Buradaki hassas nokta “vermek-almak” dengesidir. Vermek; alçaltıcı, küçültücü bir durumdur; güç/iktidar, almaktan geçer. Toplumun cinsiyet ideolojisine göre, kadın edilgin olandır, verendir, teslimiyettir; erkek etkin olandır, alandır, galibiyet, iktidar ondadır. Dolayısıyla “kız vermek” baştan teslimiyetin kabulü anlamına gelmektedir. Her türlü iktidar alanını ellerinde bulunduran aileler kendilerine hiçbir açıdan denk olmayan bir aileye kız verdiklerinde ikinci defa yenilen/teslim olan konumuna girecekleri düşünmekte, bu onur kırıcı ve kabul edilemez bir durum olarak algılanmaktadır. Bu nedenle matrilokal (içgüveysilik) evlilikler yerine patrilokal evliliklerin tercih edilmesi, soy ve aileler için daha geçerli bir evlilik tercihi olarak görülmektedir.

1.5.3.1. Matrilokal (İçgüveysilik) Evlilik

Matrilokal evlilikler erkeğin kadının aile çevresine katıldığı evliliklerdir. Bu evliliklere erkeğin kadın ailesinden güç olarak (maddi, iktidar, nüfus vb.) daha aşağıda olduğu durumlarda rastlanılmaktadır. Erkek iradesi ve gücü itibarıyla kadının kendisinden veya sosyal çevresinden daha aşağıda ise yerleşim ve evlilik süreci kadının bulunduğu bölgede kurulur ve devam ettirilir. Bu tarz evliliklere çok rastlanmamakla beraber hâlen günümüzde örnekleri vardır.

Günümüz içgüveysi evliliklerin geçmiş dönem güç ve iktidar özelliklerinden çeşitli farklılıkları vardır. Özellikle iş gücünün farklı dağılımları ve zorunlu devlet görevleri zaman zaman eşleri kadının bulunduğu bölgeye yerleşmeye zorlayabilmekte ayrıca duygusal ve ailevi sorunlar, kadının ailesinden gelen istek ve zorunluluklar (anne ve baba kaybı, büyük ailenin kadına evlenmiş olsa da, ihtiyaç duyması vb. gibi) içgüveysi evlilikleri zorunlu kılabilir.

İçgüveysi evlilikler, her toplumda olumlu bir evlilik akdi olarak görülmemekte olup, erkeğin bağımsızlık duygusuna ket vurması ve kadının ailesinin erkek üzerinde kurduğu baskı ve otoritenin evliliğin dinamik-

rini olumsuz yönde etkileyebildiği düşünülmektedir. Bu tarz içgüveyi evliliklerin neden tercih edildiğine, sağlıklı bir birliktelik yaratıp yaratmadığına, sağlıklı bir aile yapısına katkı sağlayıp sağlamadığına ilişkin yeterli bilimsel çalışmaya rastlanmamaktadır.

1.5.3.2. Patrilokal Evlilik

Patrilokal evlilikler kadının, erkeğin aile çevresine katıldığı evlilik türü olarak ifade edilmektedir. Bu evliliklere tarih boyunca çokça rastlanılmış olup, kadının evlilik ile erkek ailesine katılmasının görece daha makul ve kabul edilebilir olduğu düşünülmektedir. Patrilokal evlilikler toplumsal yapı içinde ataerkil sistemin oluşmasına zemin hazırlamış olup toplumsal yapı ve aile sistemine bu şekilde bir yapısal reform getirmiştir.

Bu tip evliliklerle kurulan ailelerde evlenen erkek çocuklar ve onların eşleri ebeveynlerinin evine veya yakınında ebeveynleriyle birlikte yaşarlarken, kız çocukları evlendiklerinde kocalarının ailesine katılmaktadırlar.

Patrilokal evliliklerin oluşturduğu ataerkil terimi Chris Weedon'un ifadesiyle; "Toplumsal, siyasal, kültürel ve kişiler arası iletişimin ataerkil ideolojiye göre belirlendiği toplumlarda görülen ve belli ortak özellikleri olan soyağacının erkeğe göre belirlendiği (patrilinear), çocukların erkeğin bulunduğu yerde yaşadığı (patrilokal), hukukun evliliği kutsadığı, kadın ve çocukların erkek aracılığıyla bir sonraki nesil olarak kabul edildiği bir evlilik sistemidir."

1.5.3.3. Neolokal Evlilik

Evlilik, genellikle cinsel ve ekonomik açıdan karşılıklı bağımlılığa dayanan, kadın ve erkek arasındaki birlik olarak tanımlanmaktadır. Kelley ve arkadaşları (1983) evlilik ilişkisini, ciddi aşk ilişkisi ve ebeveyn-çocuk ilişkisi ile birlikte yakın ilişkiye örnek olarak vermektedirler. Yakın ilişkiyi ise uzun bir zaman dilimine yayılan, güçlü, sık ve çok yönlü bağımlılık olarak tanımlamaktadırlar.

Evlilik türleri içinde yer alan neolokal evlilikler eşlerin bağımsız olarak kendi ailelerinden farklı bir yerleşim yerine yerleştikleri evlilik türü olarak ifade edilmektedir. Bu evlilik şekli ile bireyler ailelerinden farklı bir ev, mahalle, şehir vb. gibi farklı bir yerde yeni bir ev açmakta ve yaşamlarını burada kendi ailelerinden bağımsız bir noktada sürdürmektedirler. Günümüz kentsel yaşamında neolokal evlilikler büyük bir kesimi temsil

etmekte ve yeni çiftlerin çoğunlukla kendi ailelerinden bağımsız bir yerde yaşamayı tercih ettikleri gözlemlenmektedir.

1.5.4. Dul Kalan Eşin Evliliğine Göre Evlilik Türleri

Aile, sosyoloji literatüründe üzerinde en çok durulan temel kurumlardan birisidir. Çünkü toplumun sahip olduğu değer yargıları, normatif kurallar ve sosyalizasyonun en ciddi ve yoğun olarak yaşandığı toplumsal yapı ailedir. Ailenin bu pozisyonundan dolayı da, çoğunlukla toplumun küçük bir örneği, prototipi olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle ailedeki değişim ve dönüşümü anlamak, toplumdaki değişim ve dönüşümleri de anlamada önemli katkılar sağlayacaktır.

Aile, özel mülkiyetin, klasik anlamda yöneten-yönetilen ilişkisinin de kaynağı olarak kabul edilmektedir. Çünkü insanın soyut anlamda egemen olma (tahakküm etme) duygusunu güçlendiren ve şekillendiren, sahip olma durumunu somutlaştıran pratikleri üreten bir alan olarak da kabul edilmektedir. Bu aynı zamanda insanın sahip olduğu ilkel duyguların (cinsellik ve özel mülkiyet gibi) belli normlara bağlı olarak toplumsallaşmasını da sağlayan bir süreci kapsamaktadır. Dinî öğretilerde aileye olan güçlü vurgunun sebebi, onun cinselliği meşru kılan önemli bir kurum olması ve kutsal sayılan insan türünün devamını sağlamasıdır. Aynı zamanda kültürün üretilip, bir sonraki nesillere öğrenme yolu ile aktarıldığı ve buna bağlı olarak da bir toplumsal organizasyonun somutlaştığı bir alandır. Bu öneminden dolayı da aile, sosyal bilimcilerin önemle üzerinde durduğu bir konudur.

Dul kalan eşlerin yaptıkları evliliklerle ilgili bir değerlendirme yaparken içten ve dıştan evliliklerin nedenleri üzerinde durmakta fayda vardır. Birçok toplumda içten evlenmelerin çeşitli nedenleri olmakla beraber temel neden genellikle mal/miras bölümünün engellenmesi ve sahip olunan sınıfsal yapıya denklik esasıdır. Bu nedenlerden ikincisi, sahip olunan sınıfsal yapıya denklik temelinde gerçekleşen evlilikler bireylerden çok sınıfsal yapının taleplerine ve uygunluğuna göre yapılır. Bireyin özgür iradesi aşiretin veya geniş ailenin dışında bir alanda kendini gerçekleştiremez. Bu iki nedene bağlı olarak gerçekleşen en yaygın evlenme biçimleri ise "levirat" ve "sororat"tır.

İçten evlenmenin en yaygın görevi, evlenmeler yoluyla iki aile arasında kurulmuş olan birlikteliğin devamlılığını korumaktır. Nitekim

evlilik için kullanılan “kız almak-kız vermek” ifadesi de aslında evliliğin kişilerden çok aileler veya kabileler arasında yapıldığı anlamına gelir ve evlenenlerin yaşamı ve evlilikleri üzerinde başkalarının (alış-veriş işlemini gerçekleştirenlerin) söz hakkı devam eder. Bu bağlamda bazı toplumlarda evli erkek öldüğünde, dul kalan karısı, ölenin kardeşi ile evlendirilir veya karısı ölen erkek, karısının kız kardeşi ile evlendirilir. Birinci uygulamaya “levirat”, ikincisine “sororat” denmektedir.

1.5.4.1. Levirat Evlilik

Levirat; dul kadının ölmüş olan kocasının erkek kardeşi ile evlenmesi veya zorla evlendirilmesidir. Bir erkek öldüğünde geride eşi ve çocukları kalıyorsa, bunlara daha iyi bakacak ve aile bütünlüğünü de bozmayacak bir evlilik yaptırılma amacına yönelik olarak yapılan bu evlilikler, genelde evliliği yapanlardan çok, ailenin kararı ile gerçekleşmektedir. Diğer bir tanımla levirat, kocası ölen kadının, kocasının erkek kardeşiyle evlendirilmesidir. Bu yolla yapılan evlilikler mallar aile içinde kalmakta, gelinin dışarıya çıkması önlenmekte, çocuklar korumakta ve erkeğin başlık parasından kurtulması sağlanmaktadır. Bu evliliklerde esas amaç, eve gelin gelen kızın (varsa çocukların) ailenin dışına çıkmamasını sağlamak ve gerek müşterek malların gerekse soyun dağılmasını önlemektedir.

Ailenin bütünlüğü ve devamlılığının esas olduğu ilkel veya geleneksel toplumlarda rastlanan bu evliliğin, toplumsal alana yansımayan kimi sorunlara neden olabileceği kaçınılmazdır. En basit yönden konuya değinmek gerekirse her şeyden önce bu evlilikler bireylerde ciddi ve keskin bir rol değişimine neden olmaktadır. Ölen eşin kız kardeşinin kayınbirader olarak davrandığı ve buna göre ilişkide bulunduğu birisinin birden kocası olması doğal olarak onu olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle günümüzde evliliklerin geleneksel evliliklerden temel bir farklılığı var ki o da eş seçimidir. Geleneksel toplumlarda evliliği yapan bireyin kendi başına karar verme imkânı ve şansı yoktur ki, bu söz hakkı levirat tarzı evliliklerde hiç bulunmamaktadır. Bu söz hakkı verilmemesi durumu toplumda en çok kadınlar için geçerlidir. Sözgelimi geleneksel evliliklerde, kocası ölen kadınların hâlen ölen kocalarının eşi olarak anılmaya devam etmeleri de buna bir kanıt olarak gösterilebilmektedir.

Hangi toplumlarda olursa olsun bu tip evlilikler; aile birliğini ve devamını korumaya yönelik fedakâr bir davranışın sonucu olarak

görülmektedir. Buradaki fedakârlık ifadesi ise kurban edilmekten geçmektedir. Zira bu tarz evliliklerde bireyin topluluğa veya aileye kurban edilmesi durumu gözlemlenmektedir. Çünkü bu evliliklerde, evlenmeye karar verenler genelde bireyler değil aileler veya toplumsal koşullardır.

Levirat evlilikleri; genellikle “dul kalan eşin ve bu eşten olan çocukların korunması, onların aileye emanet edilmesi” görüşünün bir sonucu olarak görülmektedir. Geniş ailenin söz sahibi üyeleri, ailenin geleceği adına dul kalan eşi ve çocukları kocanın kardeşi ile evlendirerek yine aile içinde tutmakta ve onların başka bir nesille karışmasına engel olmaktadır. Bu evliliklerde amaç, geniş ailenin üyelerinin dağılmasına engel olmak ve bir arada tutabilmektir.

Levirat ve sororat tipi evliliğin kökeni Museviliğe kadar dayanmaktadır. Özellikle levirat tipi evliliğin Yahudilikten kalma bir gelenek olduğu söylenilmekte ve bunun nedenin de Yahudilerin ötekiler ile olan ilişkilerinin sınırlılığından kaynaklandığı ifade edilmektedir. Sosyolojik ve dinî anlamda kapalı bir toplum olan Yahudilerde böyle bir geleneğin oluşmasını anlamlandırmak çok zor değildir.

1.5.4.2. Sororat Evlilik

Sororat evlilik; karısı ölen erkeğin, karısının kız kardeşiyle (ergen olan baldızıyla) evlenmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Bu evlilik türü ile ölen eşin çocukları ve ortak mallar aile içinde kalmaktadır. Sororat, çocuklara en iyi anneliği yapacak kişinin çocukların teyzesi olabileceği düşüncesinden hareketle yapılmakta ve burada amaç, kız alıp veren ailelerin arasında kurulmuş olan akrabalık ilişkisinin devamının sağlanmasıdır. Bu tarz evliliklerde; evliliğin, bireysel işlevlerinden çok toplumsal işlevleri birinci düzeyde bir hedef olduğundan bu evliliklerde ailelerin kararı daha ön plandadır tutulmaktadır.

Bu evliliklerde, toplumsal işlevleri ön plana alınan ailenin üyeleri olan eşlerin bireysel özelliklerinin geri plana itilmesi, mutsuz ve sağlıklı evliliklere yol açabilmektedir. Çocukların teyzesi konumunda olan kişi bir anda yeğenlerine anne, eniştesine ise eş olmak zorunda kalmakta ve bu durumun yükünü kaldırmakta zorlanmaktadır. Kendisi için gelecek planları olan yeni eş (çocukların teyzesi) artık kendi beklenti ve geleceğini bir kenara itmek ve kişisel mutluluğundan vazgeçmek zorunda bırakılmaktadır.

Sororat tarzı evlilikler genellikle mutsuz birlikteliklere, bu mutsuz birliktelikler de mutsuz eş ve çocuklara neden olmaktadır. İnsan psikolojisinin geri planda bırakıldığı, bireyin kişisel mutluluklarının gözmezden gelindiği, aile ve geniş anlamda toplumun beklenti ve mutluluklarına önem verildiği bir yapının örneği olan bu evlilik türleri toplumun çok küçük bir bölümünde hâlen görülmekte olup toplumsal anlamda artık kendisine çok az yer bulan bir evlilik türüdür.

II. Bölüm

AİLE

2. AİLE

Murdock, aileyi; her iki cinsiyetin yeniden üretildiği, ekonomik dayanışmanın, çocuk yetiştirmenin en iyi şekilde sağlandığı ve eşler arasındaki cinsel beraberliğin toplum tarafından onaylandığı bir grup olarak tanımlamaktadır. Murdock, bu tanımıyla ailenin evrensel bir sosyal grup veya kurum olma niteliğini ortaya koymaktadır. Nitekim aile, tarih boyunca insan neslinin çoğaldığı, dünyaya gelen bireyin topluma hazırlanma ve kazandırılma sürecinin ilk ve en etkili şekilde gerçekleştiği; eşler, ana-baba ve çocuklar arasında saygı ve sevginin hâkim olduğu, ilişkilerin en iyi şekilde meydana geldiği sosyal bir kurum olmuştur.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, aile kurma hakkını "Yetişkin her erkeğin ve kadının, ırk, yurttaşlık veya din bakımlarından herhangi bir kısıtlamaya uğramaksızın evlenme ve aile kurmaya hakkı vardır." şeklinde ifade etmektedir. Aile, duygusal bağlılık temeline dayanan, üyeleri için yaşamsal özelliklere ve başkalarına aktarılamayan bir dayanışma çerçevesine sahip ve büyüklüğü sınırlı bir toplumsal küme olarak ifade edilmektedir.

Aile, hukuk ve dinî kurallar olmadan tam anlamıyla bir bütün olamamakta ve mutlak anlamda bir nikâh gerektirmektedir. Toplumsal

yaşamın bir parçası ve en küçük toplum birimi olan aile, var olmak için bu akde ihtiyaç duymaktadır. Ailenin ortaya çıkabilmesi ve varlığını dinî ve hukuki anlamda tanıtabilmesi için gerekli olan bu akit, evlilik akdidir. Evlilik; hukuk, din, töre ve geleneklere göre çeşitli şekillerde oluşturulabilen ve toplum tarafından kabul edilen resmîleştirme törenleri sonrası aile kavramının başlangıcı olarak çiftleri bir araya getirmektedir. Ülkemizde evlilik Medenî Kanun ile düzenlenmiş bir hukuki yapı olup, resmî nikâhla gerçekleşmektedir. Nikâh, tanıkların önünde yapılan resmî evlilik sözleşmesidir. Yasalarımıza göre Türkiye’de erkekler ve kadınlar, aynı anda yalnızca bir kişiyle evli olabilmektedirler.

Aile; içinde insan türünün belli bir şekilde üretildiği, cinsel ilişkinin belirli bir şekilde düzenlendiği, ilk sosyalleşme sürecinin ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin belirli kurallara bağlandığı, o güne dek toplumda meydana getirilmiş kültürel zenginliklerin nesilden nesillere aktarıldığı, biyolojik, psikolojik, ekonomik ve toplumsal boyutları olan en temel sosyal birimdir.

Aile, evlilik ve kan bağına dayanan karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birliktir (TDK, 2006). Bir diğer tanıma göre aile, toplumsal yaşamı düzenleyen, insan neslinin devamını sağlayan, bireylerin sosyal, psikolojik ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılayan ve toplumsal düzeni sağlayan bir mekanizmadır.

Gökçe’ye (1991) göre aile; ana-baba ve çocuklar ile kan akrabalarından (aile biçiminin gereklerinden) meydana gelmiş ekonomik ve toplumsal bir birliktir. Aile; insan türünün devamını sağlayan, toplumsallaşma sürecinin ilk ortaya çıktığı, toplumda oluşturulmuş maddi ve manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal vb. yönleri bulunan toplumsal bir birimdir.

Ozankaya’ya (1979) göre aile; içinde insan türünün belli bir biçimde üretildiği, topluma hazırlanma sürecinin belli ölçüde ilk ve etkili biçimde cereyan ettiği, cinsel ilişkilerin belli biçimde düzenlendiği, eşler ve ana-babalarla çocuklar (ailenin biçimine göre başka yakınlar) arasında belli ölçüde içten, sıcak, güven verici ilişkilerin kurulduğu, yine içinde bulunan toplumsal düzene göre ekonomik etkinliklerin az ya da çok bir ölçüde yer aldığı *toplumsal* bir kurumdur.

Aile, insan yaşamı için; içine doğduğu günden ebediyete varacağı son güne kadar ilişkisel bir bağının olduğu, toplumsal anlamda sosyal yapının en küçük birimidir. İnsan yaşamı açısından bu kadar önemli

olan aile bağı, eşler ve çocuklar arasındaki ilişkileri düzenleyen görünmez bir duygusal bağ ve görünür hukuki kurallar ile düzenlenmektedir.

Aile, üyeleri arasındaki ilişkiler ve ortamı ile psikososyal yönden gelişen bireyin, en çok etkileşime girdiği ortamdır. Bu ortam içindeki ilişkiler de; bireyin kendine güvenmesini, kendine ve diğer bireylere sevgi duymasını, kimlik kazanmasını, kişilik gelişimini, sosyal beceriler geliştirmesini ve topluma adaptasyon sürecini olanaklı hâle getirmektedir. Bireyin yaşam deneyimlerini oluşturan aileler, yapısı ile aşağıda açıklanan bazı ortak özellikleri barındırmaktadırlar:

1. *Aile, evrenseldir.* Aile bütün sosyal ilişkiler içinde en fazla evrensellik özelliği ile göze çarpmaktadır.
2. *Aile, duygusal bir temele dayanır.* Nesli devam ettirme arzusu, annelik, arkadaşlık, ebeveynlik duygularını, eşlerin hem romantik hem de şefkat duygularından ailenin ekonomik güvenliğine, kişisel ihtiraslarından neslin devamlılığına kadar tüm duyguları içerir.
3. *Aile, şekillendirme özelliğine sahiptir.* Çocuğun kişilik yapısı aile içinde gelişir. Aile üyeleri bireyin hem organik hem de zihinsel alışkanlıklar kazanmasını ve sosyalleşmesini sağlar.
4. *Ailenin kapsamı sınırlıdır.* Aile sınırlı bir büyüklüğe sahiptir. Şekillenmiş sosyal yapıların en küçüğüdür. Bu özellik, kent tipi aile için daha çok geçerlidir.
5. *Aile üyelerinin sorumlulukları vardır.* Ailenin, üyelerinden beklediği görev, yaşam boyu devam etmektedir. Aile, erkeği ve özellikle daha çok kadını, kendinden çok başkaları için güç görevler yapmaya ve ağır sorumluluklar yüklenmeye zorlar. Ailenin duygusal temele dayalı olması sorumlulukları artırır.

Ortak özellikleri sıralanan ailelerin öznel anlamda bazı değişkenleri birbirlerinden ayrı olmakla beraber sıralanan özellikler coğrafi ve kültürel özelliklerden arındırılmış, tüm aile yapıları için kabul edilmektedir.

2.1. Aile Türleri

Farklı iki cinsiyetteki insanın, tek başına yetersizlik duygusunu aşmak için oluşturduğu tarihin en eski kurumu olarak kabul edilen aile, çocuk açısından, sosyal yaşama katılmak için hazırlıkların yapıldığı ve deneyimlerin kazanıldığı bir ortam; yetişkinler açısından ise mutluluğun hâkim olduğu, şiddetli gerilim ve sıkıntılar karşısında dayanışmanın en iyi şekilde elde edildiği bir sığınma yeri anlamlarını ifade etmektedir.

Aile, bazı kavramsal çerçeveler ile tanımlanmaktadır. Bu tanımlanmış çerçeveler, ailelere farklı perspektiflerden bakılabilmeyi sağlamaktadır.

Etkileşimci Çerçeve'ye göre aile, etkileşim içinde olan bireylerin birliğidir. Ailede her üyenin bir rolü ve diğer üyelerin de o üyeden beklentileri vardır. Üye, bu beklentiler ile kendi öz kavramını tanımladığında aile içindeki rolünü de tanımlamış olur.

Yapısal İşlevsel Çerçeve'de aile, toplumun bir alt sistemidir. Toplumsal sistemi ayakta tutan, rol ve statü ağına uygun hareket eden bireylerden oluşan bir birimdir. Aile yapısını davranışsal boyutta belirleyen; üyelerin rol beklentileri, öznel eğilimleri, referans grupları, durum tanımlamaları, sistemin ayakta durma mekanizmaları gibi ögeleri önemser. Önemli olan toplumsal sistemdir. Aile, bu sistemi ayakta tutan bir alt sistem olduğu için önemlidir. Makro işlevsel boyutta ailenin diğer sistemler ile ilişkileri incelenirken, mikro işlevsel boyutta aileye özgü davranışlar bireysel olarak değerlendirilir.

Durumsal Çerçeve'de aile, bireyin içinde olduğu toplu durumu ve bu duruma verdiği tepkiyi inceler. Etkileşimci çerçeve ile paralellik gösterir ve aileyi davranışı ile toplumsal bir durumu yaratan olarak değerlendirir. Davranış değişimi, değişen duruma uygun olarak gözlenir.

Kurumsal Çerçeve'de ise, yapısal-işlevsel çerçeveye yakın olarak ailenin diğer kurumlar ve kültür ile uzlaşmaları önemsenir. Her kültürel ortam, belli bir toplumsal yapıyı oluşturur ve birey-aile-toplum ilişkilerinin belirli bir kültürel ortamda incelenmesi gerektiğini savunur.

Gelişimsel Çerçeve'ye göre aile, birbirini etkileyen kişiler grubudur. Üyelerin yaş ve kompozisyonlarına bağlı olarak etkileşimin tipi ve niteliği de değişir. Her üye, temel isteklerini tatmini için çaba harcadığından dolayı uyumsuzluk ve çatışma doğabilir.

Aile, toplumun doğal ve en temel unsurudur, toplum ve devlet tarafından korunur. Aile, toplumun korunması adına bir önleyici tedbir olup toplumsal açıdan en çok önem verilen kurumdur. Kendi iç dinamikleri ile ailenin kendine has özellikleri ve bir yapısı vardır. Biricik özellikleri bulunan her aile bütün anlamda aşağıda sıralanan evrensel özellikleri de bünyesinde barındırabilmektedir:

1. Toplamların en eski ve temel kurumudur. Her toplumda bulunması bakımından evrenseldir.
2. Ailenin yapısı ve işlevleri zamanla ve toplumdan topluma değişir.
3. Aile, toplumsal yapıda çekirdek özelliği taşır.

4. Üyeler arasında samimi, içten bir ilişki olduğundan birincil grup özelliği gösterir.
5. Üyeleri arasında statü ve rol dağılımı vardır. Bu statü ve rollerle belirli sorumluluklar yükler.
6. Üyeleri arasında kan ve duygusal bağ vardır.
7. Birey, ilk aile kurumunda sosyalleşir ve toplumsal kimlik kazanmaya başlar.
8. Toplumdaki değer ve normlara göre şekillenir.
9. Ailenin ekonomik, biyolojik, psikolojik ve sosyal işlevleri vardır.

Aileler çeşitliliğini, kendisini oluşturan öğelerden almaktadır. *Yapısına göre aileler*; küçük (çekirdek), geniş, yeni geniş ve eksik (tek ebeveynli) aileler olmak üzere dört grupta toplanmaktadır. *Otorite ve (egemenlik) yapısına göre* ise aileler; maderşahi (anaerkil), pederşahi (babaerkil), modern (eşitlikçi-demokratik) ve çocukerkil aileler olmak üzere toplam dört başlık altında incelenmektedir. *Çocuk yetiştirme tipine göre aileler* ise; demokratik, otoriter (baskıcı), tutarsız (kararsız), ilgisiz (kayıtsız), mükemmeliyetçi, aşırı koruyucu ve gevşek (çocuk merkezli) aileler olmak üzere yedi grupta incelenmektedir.

2.1.1. Yapısına Göre Aile Türleri

Aile kavramı; yapısı ve işlevi, zamana ve yere bağlı olarak değişen bir kurumu ifade eder. Bu sebeple, evrensel bir kurum olan ailenin her yerde ve her zaman geçerli olan tanımını vermek mümkün değildir.

Aile; hem bireylerin psikososyal ve kültürel gelişimine, hem de toplumsal gelişimin sağlanmasına temel oluşturan bir yapıdır. Bu nedenle varlığı eski toplumlardan bu yana sürmekte olan ve yadsınamayacak öneme sahip olan tarihsel bir olgudur. Aile birliği, günümüzdeki çekirdek aile yapısına ulaşıncaya dek birçok değişim sürecinden geçmiştir. Tarihin değişik dönemlerinde, birbirinden farklı birliktelikler aile olarak adlandırılmıştır. Aile kavramının yapısından kaynaklanan bu durum ailenin tek bir tanımının olmaması ve ancak değişkenleri ile tanımlanabilmesi sebebiyle aile tanımları farklılıklar göstermektedir. Bu tanımlama yapısına göre aileler, dört farklı şekilde tanımlanmaktadır.

2.1.1.1. Küçük (Çekirdek) Aile

Aile; bireylerini koruyan, sevgi ve güven duygusu veren ve onları topluma hazırlayan vazgeçilmez bir kurumdur. Çekirdek aile tanımı, temel düzeyde sadece eşlerden oluşan aile veya eşler ve çocuktan

oluşan aile olarak tanımlanmaktadır. Küçük (çekirdek) ailenin tanımının temelinde birincil üyelerin varlığı ifade edilmektedir. Küçük aileye ilişkin yapılmış olan tanımlar incelendiğinde küçük aile; kentsel alanda yaşayan, hane halkı sayısı sınırlı olan ve sanayi, ticaret ya da hizmet sektöründe çalışan, akrabalık bağlarının görece önemini yitirdiği, karar alma mekanizmasının aile üyeleri arasında paylaşıldığı geleneksel yaşam tarzından uzaklaşılan bir aile tipidir. Küçük aile için; çekirdek aile, kent ailesi, modern/çağdaş aile, modern demokratik aile, dar aile ifadeleri de kullanılmaktadır.

Bazı sosyologlara göre küçük aile, endüstrileşme sonrasında ortaya çıkmıştır. Parsons; küçük aileyi endüstriyel toplumun bir ürünü olarak nitelendirmektedir. Çekirdek ailenin ortaya çıkışındaki bir diğer önemli öge ise şehirleşmedir. Parsons çekirdek ailenin özellikle şehirde yaygın olduğunu ve daha çok, şehirleşmenin hızlı olduğu Amerikan toplumun karakteristik bir özelliği olarak ortaya çıktığını belirtmektedir.

Bazı sosyologlar ise küçük ailenin her devirde ve her çeşit toplumda mevcut olduğunu ileri sürmektedirler. Freyer'e göre küçük aile, modern şehir hayatının şartlarından dolayı normal aile tipini temsil etmektedir. Bununla birlikte küçük aile tipinin örneklerine her devir ve kültür kademesinde rastlamak mümkündür. Modern hayatın zorunlu bir getirisi olarak görülen küçük ailelerde, ailenin birey sayısı, ana-baba ile birlikte bir veya iki çocuktan oluşmakta olup bu ailelerde daha demokratik bir yapı gözlemlenmektedir. Aile içi kararlar birlikte alınmakta veya çocukların istek ve ihtiyaçlarına göre düzenlemeler yapılabilmektedir.

Tanımlarını yaptığımız küçük aileyi diğer aile tiplerinden ayıran bazı özellikler bulunmakta olup bu özellikler şu şekildedir:

1. Küçük aile, yardım için akrabalarına güvenmez, akrabalar da aileden yardım beklemez.
2. Aile ve ailenin akrabaları birbirlerine karşı hak sahibi değildir. Bu nedenle karşılıklı zorunluluklar azdır.
3. Aile ve akrabaların birbirleri üzerindeki değer ve ahlak denetimleri çok azdır.
4. Akrabalar, ailenin konut ve yerleşme yerini seçemezler.
5. Eşler birbirlerini, akrabaların haklarına ya da çıkarına bağlı olmadan sadece kendi kararıyla seçerler. Evliliğe uyum ise yalnızca karı-koca arasında yapılır.

6. Çekirdek ailede evlenme yaşı, geleneksel aileden farklıdır. Fakat evlenme yaşının hangi yönde değiştiği henüz belli değildir.
7. Evlilik onlinealdır, yani anne tarafının veya baba tarafının özel bir ağırlığı yoktur.
8. Doğurganlık, eşlerin ihtiyaçlarına göre kendi kararlarıyla tespit edilir.
9. Ayrılma (boşanma) oranı yüksektir.
10. Eşlerin biri öldüğü zaman veya ayrıldığı zaman yeniden evlenme eğilimi yüksektir.

Geleneksel Türk aile sistemi olarak kabul edilen geniş aile kavramını oluşturan temel öge, her ne kadar küçük ailenin oluşumu olsa da, bu yapı geleneksel Türk aile sistemi olan geniş aile kavramının azalmasına yol açmakta ve sonraki yüzyılda geniş aile kavramının tamamen ortadan kalkmasına neden olabileceği düşünülmektedir. Özellikle kırsal alandaki yaşamsal değişiklikler ve göç hareketliliği, şehir yaşamının ekonomik temelli nedenlerle tercih edilmesinin artması ve en önemli neden olarak görülen "Bireycilik" düşüncesinin artışı geleneksel aile yapısının yerini, çekirdek aile yapısına bırakmasına neden olmaktadır. Bireycilik (kendilik) düşüncesi arttıkça, bireysel mutluluk daha çok önem kazanmakta ve geniş ailenin istek ve arzuları yerini bireysel önceliklere bırakmaktadır.

2.1.1.2. Geniş (Büyük) Aile

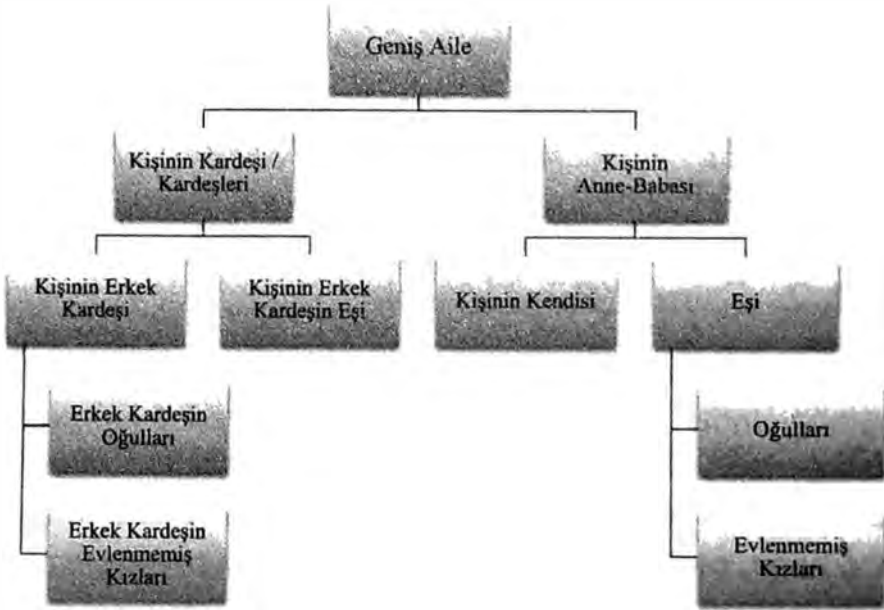
Aile; yaşanılan toplumun temel yapı taşı oluşturan, insanlık tarihinin başlangıcından bu yana yapısı, kapsamı ve niteliği değişmekle birlikte varlığı değişmeyen tek sosyal yapıdır. Kapsamlı bir tanımla aile; aynı çatı altında yaşayan, gelirlerini paylaşan, evlilik ve kan bağlarıyla birbirlerine bağlı, çeşitli rollerle birbirlerini etkileyen bireylerin oluşturduğu yasal, toplumsal ve ekonomik bir kurumdur.

Geleneksel toplumlarda hemen hemen hiç farklılaşmamış bir biçimde birçok fonksiyonu kendisinde toplayan ve en az üç neslin bir arada yaşadığı, genellikle ekonomik ve siyasal bir birlik olarak düşünülen geniş aile, üyeleri arasında iş bölümünü düzenleyen hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Bu hiyerarşi sisteminde fertler; demografik özelliklerine göre belli rolleri oynar, aile içinde farklı konumlarda bulunurlar. Geleneksel geniş ailelerde, fertler değil aile önemlidir. Aile içi hiyerarşi

vardır ve üst düzeyinde ailenin yaşlıları bulunur. Yaşlılar, üretim başta olmak üzere, ailenin tüm fonksiyonlarını denetleyen karar mekanizmasının kilit rollerini üstlenirler. Ailenin diğer üyeleri, yönetici olan yaşlı aile başkanının denetiminde, konularının gerektirdiği işleri yapar, sorumlulukları yüklenirler.

Toplumsal sistemin para ekonomisine geçişi ve piyasa için üretim yapılması, ailenin yapısında ve fonksiyonlarında değişmelere neden olmuştur. Modern-sanayi toplumunda aile içinde yapılan üretim, ekonomik kurumlara devredilmiş, ücretli üretimin yaygınlaşmasıyla bu şekilde üretime katılmayan ferdin emeği konu dışı kalmıştır ve tüketici bir birim hâline gelen aile, üyelerinin sayısını sınırlandırmaya gitmiştir. Bu durumda, beraberinde toplumumuzun geleneksel aile yapısından toplumsal anlamda çekirdek aile yapısına dönüşmesine zemin hazırlamıştır. Ancak toplumumuzun hâlen kırsal ve sanayileşmemiş bölgelerinde tarım ve hayvancılığın yaygın olduğu ve birey sayısının önemini yitirmediği bölgelerimizde geniş aileler hâlen varlıklarını sürdürmektedirler.

Şekil 1: Geniş Aile Şeması

Geniş aile, düzeni ile diğer aile tiplerinden ayrılmaktadır. Geniş aileyi diğer aile tiplerinden ayıran temel özellikleri ise şu şekilde sıralanabilir:

1. Geniş ailede akrabalık çizgisi baba soyunu takip eder (Patrilineal). İki ya da daha çok çekirdek ailenin birimlerinin aynı

konut içerisinde barındırması ve bunların hepsinin baba evinde yerleşmiş olması geleneksel geniş ailenin başlıca özelliklerini oluşturmaktadır. Geniş aile şematik olarak incelendiğinde geniş aile içerisinde kişinin babasının ailesi, kendisini annesi ve kardeşinin ailesi olmak üzere üç ayrı çekirdek ailenin yer aldığı görülecektir.

2. Geniş ailede bir mülkiyet ortaklığı vardır. Geniş aile ekonomik bir birim veya ortaklaşa bir işletme özelliği taşır. Burada ortaklaşa mülkiyet söz konusudur. Mülke sahip olan akraba topluluğudur. Mülk aile başkanının denetimi altındadır.
3. Geniş aile içerisinde aile üyeleri arasında yaş ve cinsiyet ayrımına göre bir rol farklılaşması vardır.
4. Geniş aile yardımlaşma esasına göre kurulur. Bu yönüyle aile toplumsal bir güvenlik kurumu olarak görülür. S. Joberg'in deyişiyle geniş aile "Endüstrileşmiş kentlerde devletin toplumsal kurumları tarafından yerine getirilen birçok görevleri üzerine almıştır"
5. Geniş ailelerde otorite, en yaşlı üyeye aittir.
6. Geniş aileler "Birleşik Aile" ve "Kök Aile" olmak üzere ikiye ayrılırlar. *Birleşik aile*; ana-baba, bütün erkek çocuklar ile evlenmemiş kızlar ve evlenen oğulların eşleriyle çocuklarından meydana gelir. Bu aile tipi erkek evlat yönünden genişler. *Kök aile* ise ana-baba, çocukları ve evli tek oğul ile eşi ve çocuklarından meydana gelir ve üyeleri bir arada otururlar.

2.1.1.3. Yeni Geniş (Büyük) Aile

Boşanmış farklı eşlerin, boşanmış diğer eşlerle evlenerek bir önceki evliliklerinden gelen çocuklarını da getirerek oluşturduğu aile modelidir. Bu aile modeli günümüzde Amerika'da ve İngiltere'de giderek yaygınlaşmaktadır. Bu aile modeli boşanma oranlarının artışı ile paralel olarak artış göstermesi sebebiyle günden güne sayıca artmakta ve toplumda yeni bir aile düzeninin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Uzmanlar tarafından birincil anlamda önerilen aile modelleri içinde sayılmasa da gerekliliği vurgulanan bir aile modeli olan bu aile tipinde; kişilerin eşsiz, çocukların ise üvey de olsa anne ya da babasız olması yerine böyle bir geniş aile yapısına sahip olmalarının kendileri üzerinde daha olumlu etkileri olduğu düşünülmektedir.

Yörükoğlu'na (2000) göre insan yavrusu, canlılar içinde en yoğun bakımla, en ince özenle, en uzun sürede olgunlaşandır. Uzun yıllar korunup kollanması, desteklenmesi ve yönlendirilmesi gerekmektedir. Bedensel hastalıklar gibi ruhsal örselenmelere karşı da dayanıksızdır. Ancak ailesinin sevgisi, ilgisi ile sağlıklı büyüyebilir. Bunlardan yoksun kalırsa ruhsal gelişmesi kolayca yoldan sapabilir. Uyumlu ilişkiler içinde, güvenli bir aile ortamında sevgi ve anlayışla büyüyen çocuk olgunlaşır, kişilik kazanır, kendi kanatlarıyla uçmayı öğrenir. Sevildikçe güven duygusu pekişir, desteklendikçe özsaygısı artar. Anlayış gördükçe hoşgörülü olmayı, sorumluluk aldıkça bağımsız davranmayı öğrenir. Bu nedenle üvey olsa da bir aileye sahip olan çocukların aile üyelerinden birinin olmadığı bir aileye sahip olmalarından daha sağlıklı bir ortamda yaşayabildikleri ifade edilmektedir.

Aile; çocuğun beslenme, bakılma, korunma sevilme ve eğitilme gereksinimlerini karşılamakta, anne ve baba severek, özenli bakım vererek, çocuğa bir güven ortamı yaratmakta ve o çocuğun sağlıklı büyümesini güvence altına almaktadır. Çocukların yeteneklerinin gelişmesine yardımcı olan aile, çocuğa özgürce oynayacağı, denemelere girişeceği ve öğreneceği bir çevre sağlamaktadır. Aile; çocuklarına yol göstererek, kuralları öğreterek davranışına yön vermekte, gerektiğinde denetleyerek, sınır çizerek kurallara uymasını sağlamaktadır. Anne ve baba, kız ve erkek çocuklarına, kendi davranışlarıyla örnek olarak, onların hem kişilik geliştirmelerine hem de kendi cinsel kimliklerini kazanmalarına yardımcı olmaktadır. Ancak, bütünlük içinde bu unsurların gerçekleştirilmesi için anne ve babanın uyum içinde olmaları gerekir. Bu uyumun yakalanamadığı durumda da yaşanan boşanma sonrası eşler, bir daha evlenmemek gibi bir karar alabilirken tersi bir durumla yeni bir evlilik kararı da alabilirler. Çocuk bu durumda biyolojik annesinden birinin eksikliğini yeni (üvey) anne veya babası aracılığıyla giderebilir ve gelişimini en az olumsuzlukla sürdürebilir.

2.1.1.4. Eksik (Tek Ebeveynli) Aile

Boşanma; çocuğun yaşamında yol açtığı değişimler göz önüne alındığında, sadece ebeveynlerden birinin kaybı olmaktan çok, bir yaşam biçiminin kaybı olarak değerlendirilebilir.

Eksik aile; anne veya baba ebeveynlerinden sadece biri ile çocukların oluşturduğu aile modelidir. Bu aile modeli; son yıllarda boşanma

oranlarının artışı, çocuk sonrası terk etme veya terk edilme ile ortaya çıkmakta ve nicel anlamda artış göstermektedir.

Bu ailelerde eksik ebeveynlerin yarattığı yoksunluk etkileri, özellikle 5 yaşlarında "Oidipus Kompleksi'nin etkilerinin hissedildiği dönemde ortaya çıkmaktadır. Öz'e (2005) göre bu süreçte kız çocuklarının babasına, erkek çocukların ise annesine karşı hoşlanma ve beğeni gibi duygular beslediği, kız çocuklarının hayatta ilk tanıdıkları karşı cins olan babaları, erkek çocuklarının da anneleri olduğu için, bu dönemde kızlar babaları tarafından sevilme, beğenilmek, övülmek arzusu içindedirler. Baba-kız iletişiminin hassas olduğu bu dönemde, kız çocuğunun özgüveninin pekiştiği gözlemlenir. Babası tarafından sevildiğini hisseden, babası tarafından övülen, davranışları onaylanan kız çocuklarının, yetişkin olduklarında özgüvenlerinin sağlam temeller üzerinde olduğu görülür. Bu nedenden dolayı, beş yaş civarı kız çocukları ana-babalarının boşanmalarından son derece olumsuz etkilenmektedirler. Baba modeline en çok ihtiyacı olduğu dönemde babasının artık evde olmaması, küçük kızlarda terk edilmişlik, sevilmemeye, değersizlik duygularını yaratırken aynı zamanda güven yoksunluğunu da beraberinde getirmektedir.

Özdal ve Aral'ın (2005) yaptıkları çalışmada; baba yoksunluğunda, çocukların çevrelerinde kontrol ve disiplin sağlamanın eksikliğini hissettikleri için daha fazla sorun yaşayabildiklerini ifade etmişlerdir. Yine 1998 yılında yaptıkları bir diğer çalışmada ise ailenin parçalanma durumunun kaygı üzerinde anlamlı derecede etkili olduğunu bulmuşlardır.

Özmen (1989) ise annesiz veya babasız büyüyen beş-sekiz yaş çocuklarının kişilik özelliklerini incelediği çalışmasında, anne veya baba yoksunluğunun çocuğun kişilik özelliklerini etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Yine, babası ile birlikte yaşayan, babasının sevgi ve ilgisini gören ve hisseden, babası tarafından desteklenen ve teşvik edilen çocukların arkadaşlarıyla ilişkilerinin daha iyi olduğu, liderlik özelliklerine sahip ve daha uyumlu çocuklar oldukları ileri sürülmektedir (Eliot, 1994).

Çocukların sağlıklı gelişimi açısından yapılan değerlendirmeler de ailevi durumun, depresyon, anksiyete ve problem davranışlar ile düşük gelirli tek ebeveynli, boşanmış annesi olan çocuklar arasında güçlü bir ilişki (Buckner ve Bassuk, 1999) olduğunu göstermektedir.

Yapılan çalışmalar; tek ebeveynle büyümek durumunda kalan çocuklar için yaşamın diğerlerininkinden daha zor olduğunu, tek

ebeveynli ailelerde eksik ebeveynin yoksunluğunun getirdiği yükü eşlerden biri kadar diğer çocukların da taşımasına neden olduğunu göstermektedir. Her iki taraf da bu durumdan etkilenmekte ve bu krizin aşılması sırasında ebeveynler de çocuklar da bildikleri, tanıdıkları aile kavramını yeniden oluşturmamakta ve stres yaşamaktadırlar.

Pedersen, Rubenstein ve Yarrow (1979) yaptıkları çalışmada, babası olmayan bebeklerin gelişim testinden daha düşük puanlar aldıklarını ve daha az sosyal tepkide bulunduklarını saptamışlardır. Ayrıca Özdal ve Aral (2005) yaptıkları çalışmada; baba yoksunu olan çocukların kaygı puan ortalamalarının (Durumluk kaygı: 36.21 ± 10.14 , Sürekli kaygı: 43.20 ± 9.67), ana-babasıyla yaşayan çocukların kaygı puan ortalamalarından (Durumluk kaygı: 31.87 ± 9.23 , Sürekli kaygı: 38.37 ± 7.61) daha yüksek olduğunu bulmuşlardır.

Görüldüğü üzere ebeveynlerden birinin eksik olduğu aile düzenlerinde çocukların ve eşlerin bir yanı eksik kalmakta ve doğru modelin yoksunluğu bireyin gelişimini sekteye uğratmaktadır. Bu nedenle aile düzenlerinin tamamlanmasının, çocukların gelişimleri ve eşlerin yaşam doyumları açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Ayrıca, tek ebeveynli ailelerden gelen çocukların okullarda oldukça başarısız oldukları tespit edilmiştir. Tek ebeveynli çocuklar, okullarda azınlık grubu oluşturmakta ve istenmeyen davranışlar sergileyerek diğer çocuklara zarar vermektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde 14 eyalette 18.000 çocuk üzerine yapılan araştırmada parçalanmış ailelerden gelen çocukların %40'ı düşük başarılıdır. Bu çocuklar okullarından her yıl uyarı ya da uzaklaştırma cezaları almaktadırlar (Savage, 1980).

2.1.2. Otorite (Egemenlik) Şekline Göre Aile Türleri

Arapça'da aile kelimesi A-v-l fiilinden türetilmiş olup sözlükte değişik anlamlara gelmektedir. Bunlardan bazıları şöyledir: arttı, yükseldi, nafakasını karşıladı, muhtaç oldu, maiyetlerine kâfi geldi vb. Bu kelimenin ismi fail olarak manası ise; kişinin, eş ve çocukları, ana, baba vb. yakınları, yani geçimlerini, yiyecek, giyecek vb. ihtiyaçlarını temin ettiği kimselerdir. Dilimize de geçmiş olan bu kelimenin Türkçe sözlük anlamı ise, "Evlilik ve kan bağına, bir başka ifadeyle karı-koca, ana-

baba- çocuklar, kardeşler vb. arasındaki ilişkilere dayalı olan bir toplum çekirdeği" şeklindedir.

Bu aile tiplerinde otoritenin erkek ya da kadın tarafından toplanmasıyla veya eşit olarak dağıtılmasıyla üç değişik aile tipi görülür. Bunlar; anaerkil, babaerkil ve modern (eşitlikçi) ailedir. Bu sınıflandırmada otorite, akrabalık ve mülkiyet ilişkileri ile birlikte değerlendirilmektedir.

Dünyada birçok örnekleri olan bu aile tiplerinin izleri Türk toplumlarında da görülmüştür. Öyle ki maderşahi (matriarchat) ve pederşahi (patriarchat), en eski insan toplulukları olup aile sisteminin tarihini teşkil etmektedirler. Türk kavimlerinde özellikle göçebe kültürün hâkim olduğu dönemlerde anne hukukunun üstün olduğu biliniyor ve bunun izleri tarihi devirlere kadar uzanıyordu. Ancak hayat şartlarının değişmesiyle sonraki dönemlerde Türk toplumlarında da maderşahinin yerini baba hukuku yani pederşahi almıştır.

2.1.2.1. Maderşahi (Anaerkil) Aile

Baba ailesine zıt olarak ana ailesinde otorite, aile üyelerinden en yaşlı kadına aittir. Bazı sosyal bilimciler kültürün çok erken dönemlerinde ana ailesinin hâkim bir form olduğunu ifade etmektedirler. Buna karşılık 20. yüzyılda Bachofen ve Engels tarafından yapılan açıklamalardan birinde aile otoritesinin genellikle kadının elinde olduğu ileri sürülmektedir. Bununla birlikte bu iddiaya karşı çıkan sosyologlar da vardır. Freyer, ana otoritesine dayalı aile tipinin milletlerin başlangıç safhasında, baba hukuku esasına dayalı aile tipinin ise sonradan ortaya çıktığını iddia eden teorinin yanlış olduğunu belirterek sözü geçen iki aile tipinin birbirlerini gelişim safhaları hâlinde takip etmedikleri aksine bunların gerçek bir tip olarak yan yana mevcut olduklarını ileri sürmektedir.

Maderşahi ailelerde güç ve iktidar, en yaşlı kadın üyeye ait iken bu güç ve iktidar ailenin menfaatleri için kullanılmaktadır. Aile üyeleri adına verilen kararlarda görüş alınsa bile aile yapısının tepesindeki en yaşlı kadın üye tarafından bu kararın onaylanması/verilmesi gerekmektedir. Maderşahi ailelerde aile genişledikçe karar verici kişi tüm aileyi temsil eden bir konumda olduğu için verdiği kararların etkileri artarak zaman zaman bir topluluğu dahi temsil eder bir noktaya taşınabilmektedir.

2.1.2.2. Pederşahi (Babaerkil) Aile Tipi

Pederşahi aile; erkeğin egemen olduğu aile türüdür. Bu aile tipinde babanın mutlak hâkimiyeti bulunmaktadır. Bu ailelerde din ve gelenekler egemendir. Eski sitelerde ve bazı Asya ülkelerinde görülmektedir. Bu aile yapısında mutlak otorite olan baba, aile sisteminin kurucusu ve yöneticisidir. Pederşahi aile tipinde kadınlar genellikle ev işleri ve çocuklarla ilgili konularda otorite sahibi olabilirler fakat son otorite yaşlı erkekte kalmaya devam etmektedir.

Pederşahi aile kavramı yanında bir de “Pederi Aile” kavramı bulunmaktadır. Pederşahi aile ile pederi aile arasında önemli farklılıklar vardır. Çeşitli topluluklarda görülen pederşahi aile, babanın sultanlığına dayandığı hâlde; pederi ailede, velayet esasında baba hukukunun hâkim olduğu bir aile tipidir. Pederi ailede baba söz sahibi olmakla birlikte, annenin de aile işlerinde fikri alınmaktadır. Pederi ailede miras ve akrabalık iki taraflı (agnatik ve kognatik) olup hem baba soyunu, hem de anne soyunu takip etmektedir.

2.1.2.3. Modern (Eşitlikçi-Egalitarian Family) Aile Tipi

Günümüz toplumlarında baba ailesi hâlâ devam ederken, yeni aile modelleri de ortaya çıkmaktadır. Bu yeni model aileler, “Egalitarian Family (Kadın Erkek Eşitliğine Dayanan Aileler)” olarak nitelendirilmektedir. Diğer aile yapılarının ortaya çıkışında olduğu gibi eşitlikçi (egalitarian) ailenin de ortaya çıkışı endüstrileşme ile ilgilidir. Endüstriyel toplumlarda erkekler bir iş gününde 8-12 saat evden uzaklaşmakta hatta pek çok ülkelerde bir hafta evden ayrılmaktadırlar. Bununla birlikte zamanımızda kadınlar da evin dışında çalışmaktadırlar ve bundan dolayı da önceden olduğu gibi artık kadınlar kocalarına ekonomik olarak bağımlı değildirler. Böylece kadınlar da gittikçe artan ölçüde kocaları gibi ailede otorite sahibi olabilmektedirler.

Bu tip ailelerde eşler, kendilerini aynı konumda görmekte ve aileyi ilgilendiren tüm kararları birlikte almakta veya alınması yönünde fikir birliği oluşturmaktadırlar. Aileye katılan çocuk olması hâlinde eşler, çocuklarına da aynı şekilde davranmakta ve aile içinde eşitlikçi bir ortam yaratılmaktadır. Bu eşitlikçi ortamın amacı ise aile üyelerinin tamamının kendileri olabilmelerine fırsat yaratmak ve sağlıklı bir aile sistemi kurabilmektir.

2.1.2.4. Çocukerkil Aile Tipi

Bu aile tipinde otoritenin merkezi dolaylı yoldan çocuktur. Günümüzde de kent merkezlerinde ataerkil aileden çocukerkil aile yapısına doğru bir geçiş yaşanmaktadır. Bu ailelerde ebeveynler yaşayacakları semtleri, yaşam biçimlerini ve tercihlerini çocuklarına göre düzenlemektedirler. Ancak ailenin merkezinde çocukların yer alması psikolojik ve sosyolojik olarak bazı sorunlara yol açabilmektedir.

Geleneksel geniş aile sisteminden çekirdek aile sistemine geçişle beraber aile bireylerinin sayısındaki azalma verilen kararların daha bireysel kazançlara göre alınmasına neden olmaktadır. Bu noktada eşler bir veya en fazla iki çocuk sahibi oldukları için genellikle bu bireysel kazançlarını çocuklarının menfaatlerine göre düzenlemektedirler. Aile içinde çocukların eğitim, sağlık, evlilik ve iş yaşamına göre çeşitli düzenlemeler yapılmakta ve sistemin merkezi olarak çocuk görülmektedir.

Çocukerkil aile, kararların büyük bir kısmının çocuklarına göre alındığı ya da kararları çocukların-gençlerin aldığı bir aile yapısıdır. Evde çocuğun sözü geçmekte, çocuğun isteklerine göre planlar yapılmaktadır. Çocuk, aileden bir şey istediğinde ve bu yerine getirilmediğinde evde ya da dışarıda kriz çıkmaktadır. Bu krizden kaçınan aileler de gücü çocuğa bırakmayı ve onun dediklerini yapmayı tercih etmektedirler.

Çocuklar; aile için korunup istekleri yerine getirilmesi gereken birer lider gibi görülmekte ve kararların tamamı çocukların ilgi, istek ve ihtiyaçlarına göre belirlenmektedir. Çocuklar, ailenin merkezine alındığına için sürekli korunmaya çalışılmakta ve istekleri fazlasıyla yerine getirilmektedir. Bu durum da bu tip ailelerin çocuklarının, yaşam doyumu daha az bireyler olmalarına neden olabilmektedir.

Çocuk merkezli bu tür ailelerde ana-babalar çocuklarını aşırı korumakta ve denetlemektedirler. Çocukların yapabileceği pek çok şey ana-baba tarafından yapılmakta ve çocukların yaşayarak öğrenmelerinin önüne geçilmektedir. Çocuklara her konuda gereğinden fazla müdahale edilerek, çocukların kendilerine yeter hâle gelmelerine ve kendilerine güvenmeyi öğrenmelerine engel olunmaktadır.

Çocukerkil aile sistemi, sağlıklı bir aile modeli olarak değerlendirilmemekte olup yaşamın karmaşık ve deneyim gerektiren birçok unsuru ile yetişkin bireylerin dahi başetmekte zorlandığı bir ortamda bu görevin çocuğun istek, beklenti ve arzularına göre düzenlenmeye çalışılması hem yetişkinlerin sağlıklı bir ebeveyn olmalarının önünü kapatırken hem de çocuklara kaldıramayacakları kadar büyük bir yükü sırtlarına almalarına neden olmaktadır. Yaşamın deneyim gerektiren birçok unsuru, bu deneyime sahip olamayan ve temel içgüdüleri ile hareket eden çocuklara bırakılınca, çocuk tarafından isteyerek veya aile bireyleri yıldırılarak alınan tüm kararlar her iki tarafı da mutsuz etmektedir.

2.1.3. Çocuk Yetiştirme Tipine Göre Aile Türleri

Aile, biyolojik ilişkiler sonucu insan türünün sürekliliğini sağlayan, toplumsallaşma sürecinin ilk ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin belirli kurallara bağlandığı, o güne dek toplumda oluşturulmuş maddi ve manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal yönleri bulunan toplumsal bir birimdir (Tezcan, 2000). Bu toplumsal birim olan aile ise içeriğindeki bazı dinamiklere göre şekillenebilmektedir.

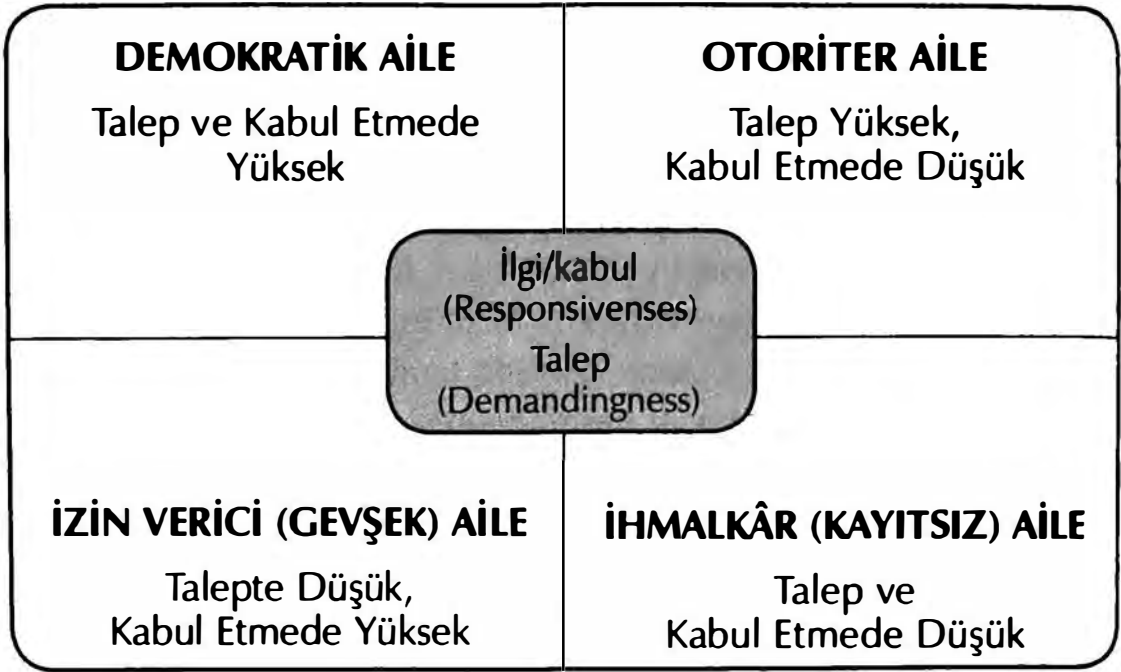
Aile içinde çocuklarla, ana-babalar arasındaki ilişkiler; çocuğun içinde doğup büyüdüğü aile ortamı, anne ve babaların kendi aralarındaki ilişkileri, çocuğun beklentilerine uygun bir çocuk olup olmaması, çocuk sayısı, çocuğun cinsiyeti ve karakteristik özellikleri, ailenin sosyoekonomik durumu ve kültürel özellikleri gibi pek çok etken tarafından belirlenmektedir. Ancak bu etkilere rağmen ebeveynlerin sağlıklı ve otonom çocuklar yetiştirmede önemli rolleri vardır. Ana-baba tutumu söz konusu olduğunda, ebeveynin çocuğa gösterdiği sevgi kadar onun davranışlarına uyguladığı kontrol ve disiplinin niteliği de önemlidir. Çünkü bireyin gelişmesinde dengeli ve tutarlı bir disiplin uygulaması en önemli faktördür.

Ebeveynlerin çocuk yetiştirme tarzlarının çok çeşitlilik göstermesi ve bu çeşitliliğin birçok farklı nedene bağlı olması, sağlıklı çocukların ancak tutarlı aile yapılarında yetişebileceği gerçeğini değiştirmemektedir. Bu noktada aile sistemin temel taşları olan ebeveynlerin birinin çok kısıtlayıcı diğerinin çok hoşgörülü olması gibi tutarsız disiplin kadar, ana-babadan birinin bugün hoşgörülü olması bir süre sonra ise çok

sınırlayıcı olması da bireysel gelişimde etkilidir. Buradaki etkiler pozitif ve negatif yönlü olabilmektedir. Bu etkilere ilişkin Ulusoy ve arkadaşları tarafından yapılan araştırmada (2005), annenin çocuk yetiştirme biçimi ile ergenin/çocuğun kendisini annesi tarafından sevilen ve istenilen bir çocuk olarak hissetmesi arasındaki ilişki güçlü ve anlamlı bulunmuştur. Zira izin verici-ilgisiz annelerin %33.30'unun, baskıcı-otoriter annelerin %23.60'ının yetkin-tatlı sert annelerin %8.80'inin, izin verici-hoşgörülü annelerin %4.10'unun çocukları, anneleri tarafından sevilmedikleri ve istenilmediklerini hissettiklerini belirtmişlerdir. Bu çerçevede izin verici-ilgisiz ve baskıcı-otoriter annelere sahip ergenlerin/çocukların daha yüksek oranda kendilerinin sevilmediği ve istenilmediği hissine kapıldıkları görülmektedir.

Aile kavramının etkilerinin bu kadar geniş ve kalıcı olması, insan hayatının sosyal ve psikolojik tüm yönlerini içine alması, çocuk yetiştirmenin ve çocuk gelişiminin en temel unsurlarının yerleştiği dönem olan ilk çocukluk döneminde çocuk gelişimine etkilerinin çok ciddi olması sebebiyle sağlıklı ve özgüvenli çocuklar yetiştirmek için sağlıklı bir aile yapısına ihtiyaç vardır. Bu nedenle aile içinde yetişecek çocuğun özellikleri kadar onu yetiştirecek ailenin özellikleri de bir o kadar önemlidir. Ailenin çocuk yetiştirmede gösterdiği tutum ailede yetişecek çocuğun özelliklerini şekillendirmektedir. Bu nedenle sağlıklı kişilik özellikleri olan içten denetimli çocuklar yetiştirmek isteyen ailelerin bu özellikleri çocuklarına kazandırabilmeleri için gerekli disiplin ve hoşgörü ortamını yaratabilmeleri gerekmektedir.

Maccoby ve Martin (1983); Baumrind'in (1966; 1971), ileri sürdüğü ebeveyn tutum özelliklerinden yararlanarak, 2-6 yaşlar arasında çocuğa sahip olan ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumlarını değerlendiren bir ölçek geliştirmek amacıyla bir çalışma yapmışlardır. Bu çalışma neticesinde Maccoby ve Martin (1983), ebeveynliği, ilgi/kabul (responsiveness) ve talep (demandingness) olmak üzere iki boyut üzerinden ele almışlardır. İlgi/kabul ve talep boyutlarının birbirleriyle kesiştikleri noktalara göre dört bölümlük bir ebeveyn özellik planı tanımlamışlardır. Talep ve kabul etmede yüksek olan ebeveynleri demokratik; talepte yüksek fakat kabul etmede düşük olan ebeveynleri otoriter; talepte düşük, fakat kabulde yüksek olanlar izin verici; talepte de kabulde de düşük olan ebeveynler ihmalkâr ebeveynler olarak nitelendirmişlerdir.

Şekil 2: İlgi/Kabul ve Talep Tutumuna Göre Aile Tipleri

Bireyin gelişimini derinden etkileyen aile yapıları, çocukluktan yetişkinliğe kadar geçen sürede etkilerini ciddi şekilde hissettirmektedir. Bu nedenle ailelerin çocuk yetiştirme aşamasındaki özellikleri, tarzları, tutumları o ailenin yapısını ve çocuk yetiştirme kimliğini oluşturmaktadır. Çocuk yetiştirme kimliklerine göre aileler; demokratik, otoriter, tutarsız, ilgisiz, mükemmeliyetçi, aşırı koruyucu ve çocuk merkezli olarak yedi kısımda incelenmektedir.

2.1.3.1. Modern-Demokratik Aile Tipi

Toplumsal aile yaşamına kronolojik bir sırayla bakıldığında zaman ilk çağda geniş ataerkil aile, Ortaçağ'da küçük ataerkil aile çoğunlukta iken ekonomik koşulların değişmesi ve endüstrinin gelişmesi ile bu dönemde de "modern-demokratik aile" daha çok görülmektedir. Bunun nedeni olarak da büyük şehirlerdeki çalışan gençlerin ekonomik bağımsızlığa kavuşmaları ve ana-babanın çocuklar üzerindeki otoritesinin gittikçe zayıflaması ile bunun sonucu olarak gençlerin eşlerini kendilerinin seçmeye ve evlenir evlenmez ayrı evler kurmaya başlamaları görülmektedir. Modern, demokratik ailede bireyler;

Sevgi ve arkadaşlık kurallarına uyarak eşlerini serbestçe seçebilmekte,

Evlendikten sonra ayrı eve çıkarak ana-babalarına bağılı olma-
dan hayatlarını düzenleyebilmekte,
Aile sorunlarının çözümünde karı-koca ve belirli yaşa gelmiş
çocuklar toplanıp görüşerek bir karara varabilmekte,
Eşler, aile sorunlarını eşit olarak yüklenebilmekte ve eşitliği
kabullenmektedirler.

Modern-demokratik aile, çocukların kişilik gelişimi için en uygun
aile modelidir. Bu tutumu uygulayan ana-babalar, çocuklarına koşulsuz
saygı ve sevgi gösterirler. Çocuklarını hem denetler hem de onların
ihtiyaçlarının karşılanmasına olanak tanırırlar. Ana-babaların davra-
nışları birbiriyle tutarlı, kararlı ve güven vericidir. Belli sınırlar içinde
çocukların bazı davranışları yapmalarına izin verilir ve böylece onların
sorumluluk duygusunun gelişmesine uygun ortam hazırlanmış olunur.
Ana-babalar, her çocuğun kendine özgü bir gelişim kapasitesi olduğunu
bilir; bu nedenle çocukların özgürce gelişmesine, yeteneklerini ortaya
çıkarmasına ve kendini gerçekleştirmesine izin verilir.

Görüldüğü üzere modern-demokratik aile modellerinde yetişkin ve
çocuklar arasında herhangi bir eşitsizlik ve iktidar mücadelesi yoktur.
Aile üyeleri özgür ve eşit haklara sahiptirler. Ana-babalar, çocuklarını;
varlıklarına değer vererek, onların kapasitesi ve özelliklerine saygı gös-
tererek kabul ederler. Bu tarz ebeveynler, çocuklarının kapasitelerini
bildikleri için onları buna göre değerlendirir ve sağlıklı beklentiler içinde
oldukları için hem kendileri hem de çocukları herhangi bir kırıklığa uğra-
madan yaşamdan zevk alır, başarılı ve mutlu bir birey olarak yaşama
katılırlar.

Demokratik ailede; yetişkinler tarafından oluşturulmuş güven veri-
ci, destekleyici ve normal sınırlar içinde hoşgörü olan bir ortam vardır.
Yetişkinler tarafından çocuğun duygu ve düşüncelerine saygı duyulur,
önem verilir ve çocuğun aile içinde söz sahibi olması sağlanır. Bu aile-
lerde çocuklar, olduğu gibi kabul edilmekte ve en az ana-baba kadar
ailenin değerli bir üyesi olarak görülmektedirler. Çocuk, yeterli sevgi ve
şefkat görmekte; ilgi, ihtiyaç ve yetenekleri göz önünde bulundurulmak-
tadır. Ana-babalar, çocuğun kendini gerçekleştirmesine ve bağımsızlık
kazanmasına yardımcı olmaktadır. Böylece çocuk, kendi kendine
karar verebilme yeteneklerine sahip olabilmektedir.

Sağlıklı ve başarılı bireylerin en temel özelliklerinden olan *içten
denetimlilik* özelliği, yapılan araştırmalara göre modern-demokratik aile

ortamında büyüyen çocuklarda gelişebilmektedir. Çocuklukları; sevgiye dayalı, tutarlı disiplin uygulanan ve bağımsızlığı vurgulayan daha demokratik aile ortamlarında geçen kişilerin, tersi aile ortamlarından gelenlerle karşılaştırıldığında, daha içten denetimli oldukları da değişik araştırmacılarca ortaya çıkarılmıştır (Gordon, Nowicki ve Wichem, 1981; Halpin, Halpin ve Widdon, 1980; Bradley ve Caldwell, 1979).

Bu aile modelinde yetişen çocuklar, sağlıklı bir birey olarak toplumun bir parçası olmakla beraber sağlıklı birer aile kurmaya aday yetişkinler olarak yaşamlarına devam edebilmektedirler. Çocuklar kendileri de ana-baba oldukları ve bağımsız bir aile kurduklarında yine kendi yetiştikleri gibi bir modern-demokratik aile sistemi oluşturarak hem kendi çocuklarının gelişmesine bir zemin hazırlayabilmekte hem de toplumsal yaşama bir katkı sağlayabilmektedirler.

2.1.3.2. Otoriter (Baskıcı) Aile Tipi

Bu aile tipinde ebeveynler çocuklarının, çocuk olmalarına izin vermezler. Otoriter aile modelinde eşlerden biri veya her ikisi çocuk üzerinde mutlak hâkimiyet ve otorite kurmak ister. Çocuk, sürekli kontrol altında tutulur ve kurallara sıkı sıkıya uyması beklenilir, aksi durumda ise çocuk her zaman ceza alır.

Bu tip ailelerde büyüyen çocukların kendileri olmalarına izi verilmekte olup anne veya babanın bir uzantısı olarak değerlendirilmektedirler. Anne veya baba, çocuğu kendisi için bir uygulama aracı olarak görmekte ve verdikleri her emri çocuklarından kayıtsız şartsız kabul ederek uygulayan pasif bir kişiliği göstermelerini beklemektedirler. Aksi durumda ise çocuklar ciddi şekilde cezalandırılmaktadırlar.

Zor yoluyla denetleme ve sevgi esirgeyerek denetleme boyutlarının egemen olduğu aşırı baskılı ve otoriter aile ortamında, denetlenen çocuk, hangi davranışın hangi tepkiyi alacağı hakkında bir fikre sahip değildir (Yavuzer, 2002). Bu nedenle davranışları ve ilişkilerinde doğru etki-tepki ilişkisini geliştirememekte ve sosyal anlamda ciddi zararlar görebilmektedir.

Bu tür ana-babalar, çocuklarıyla ilgili disiplin yönteminde genellikle cezayı kullanırlar. Ancak bu katı ve sıkı tutumda, genel olarak verilen cezanın suçla orantısı yoktur. Ceza, bazen aşırı olabilir. Dövme, azarlama, bağırma, korkutma, kınama ve ayıplama en sık rastlanan ceza

çeşitlidir. Verilen ceza, tamamen anne veya babanın kendi doğruları ile ilgili olup çocuk tarafından cezanın nedeni, ağırlığı sebebiyle tam olarak anlaşılamamaktadır.

Otoriter ana-babanın olduğu ailede uygulanan sıkı disiplin kuralları ve eğitimde cezaya başvurulması, çocukta düşük benlik saygısına yol açmaktadır. Çocuğun kaygılı ve nörotik bir kişilik gelişmesinde önemli etken olmaktadır. Bunların yanı sıra ana-babaları otoriter olan gençlerin; çevrelerine körü körüne uyan, başarılı ancak sosyal konularda kendilerine daha az güvenli, depresyona, suçluluğa ve madde kullanımına daha yatkın oldukları görülmektedir.

Bu aile modelinin bireysel ve toplumsal etkileri, ciddi anlamda zararlar doğurmakta ve çocuk yetiştirme tarzları açısından istenmeyen bir aile modeli olarak görülmektedir. Bu şekilde yetişen çocukların toplumsal anlamda yarattıkları etki, bireysel aile içi dengelerden ziyade tüm ulusu ve büyük resimde tüm dünyayı olumsuz etkilemektedir.

2.1.3.3. Tutarsız (Kararsız) Aile Tipi

Çocuğun sağlıklı büyüme ve gelişmesi, doğumdan itibaren içinde bulunduğu aile bireylerinin olumlu, tutarlı ve sevgi dolu tutumuna bağlıdır. Çocuğun bakımından sorumlu olan anne ve babaların tutumlarını, kendi kişilik ve demografik özellikleri veya çocuğa ait özellikler etkileyebilmektedir. Çocukların toplumsal ve zihinsel açıdan yetkin bireyler olması isteniyorsa baskıcı olmayan, esnek ve hoşgörülü ana-babalara gereksinim vardır. Baskıcı, aşırı hoşgörülü, duyarsız ana-babalar çocuklarda denetimsiz davranışların oluşmasına sebep olurlar. Ana-babalar çocuklarını eğitirken; öncelikle çocukların gelişim özelliklerini bilmeli, onların ihtiyaçlarına uygun yanıtlar veren yetişkinler olmalıdırlar (Yörükoğlu, 1995).

Aile tutumları içinde yer alan tutarsız aile tipinde, ana-babanın dengesiz ve kararsız tutumu, çocuğun eğitim ve gelişimini olumsuz açıdan etkilemektedir. Buradaki dengesizlik ve tutarsızlık, ana-baba arasındaki görüş ayrılığında olabildiği gibi, anne veya babanın gösterdikleri değişken davranış biçiminde de görülebilmektedir. Ana-babanın çocuğun yanında çocuk konusunda birbirlerini eleştirmeleri, birinin olumlu yaklaşımına diğerinin olumsuz tutumu ya da taraflardan birinin çocuk kayırması çok sıklıkla rastlanan çocuk yetiştirme hataları arasındadır. Ayrıca ebeveynlerden biri daha önce izin verdiği ve tepki göstermediği

bir konuda daha sonra çok ciddi bir tepki gösterebilir. Bu durumda da çocuklar hangi davranışlarının doğru, hangilerinin ise yanlış olduğunu tam olarak kestiremezler

Yaşamda en önemli bilgi kaynağı olarak ana-babasını gören çocuklar/ergenler, onlardan aldıkları somut bilgi parçaları kadar onların gösterdikleri veya göstermedikleri davranış, duygu ve düşüncelerinden de birçok bilgi ve tecrübeyi edinmektedirler. Çocuk, kendisi için bu kadar önemli otoritenin (bilgi ve deneyim açısından) tutarsız davranışlarına maruz kaldıkça hem kişilik gelişimi bu durumdan ciddi şekilde olumsuz etkilenmekte hem de öğrenme becerileri sekteye uğramaktadır. Kararsız/tutarsız ana-baba tutumu, çocuğun; kendisi için belki de en önemli olan doğru ve yanlış davranışın birbirinden ayırmasını sağlayacak becerileri edinmemesine neden olmaktadır. Doğru davranış becerileri edinemeyen çocuklar/ergenler, özgüvensiz ve tutarsız bir kişilik geliştirerek yetişkinlik döneminde de aynı hatalara düşmekte ve sağlıklı bir aile sisteminin devam etmesine aracı olmaktadır.

2.1.3.4. İlgisiz (Kayıtsız) Aile Tipi

Ülkemizde çocuk yetiştirme tutumları ile ilgili kültürel ve geleneksel bazı görüşler bulunmaktadır. Öyle ki çocuk bakımı annenin görevi olarak görülmekte, baba ise evin ekonomik gereksinimlerini karşılayan kişi olarak görülmektedir. Oysa değişen yaşam koşulları, aile yapısının ve çalışma koşullarının da değişmesiyle çocuğun bakım ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Bu durum da, birçok annenin evin dışında çalışma zorunluluğunun bulunması sebebiyle çocuk bakım sorumluluğunun ebeveynler arasında paylaşılması gereğini ortaya koymuştur.

Bu iş bölümü, çocuk bakımında olduğu gibi diğer alanlarda da önemli olup sağlıklı bir iş bölümü, sağlıklı bir bireyin gelişimine katkı sağlamaktadır. Ancak her ailede bu iş bölümü sağlıklı bir şekilde yürütülmeyebilmekte ve ebeveynlerin aile içi görevlerini tam olarak yerine getirmedikleri bazı tutumlar geliştirebildikleri görülmektedir. Bu tutumlara örnek olarak, ebeveynleri tarafından çocuklarına karşı yeterli ilginin gösterilmediği çocuk yetiştirme tutumuna "ilgisiz/kayıtsız ana-baba tutumu" denmektedir.

Bu tutum; çocuğa karşı ilgisiz, çocuğun maddi ve manevi ihtiyaçlarına karşı duyarsız, sevgi ve şefkati yetersiz, kontrolü gevşek ana-baba tutumudur. Bu tür ailelerde, disiplin yok denecek kadar

azdır. Çocukları yönlendirme ve kontrol söz konusu değildir. Çocukların davranışları sınırlandırılmaz. Çocuklar, kendi hâllerine bırakılmış ve ana-baba, umursamaz bir tutum içindedir.

İlgisiz ve kayıtsız tutum; ana-babanın, çocuğu yalnız bırakma, görmezlikten gelme şeklinde dışlaması anlamına gelir. Duygusal istismara yol açan böyle bir ortamda ana-baba-çocuk üçgeni arasında iletişim bozukluğu bulunmaktadır. Çocuklar bu ailelerde dışlanırlar; çocuğun dışlanması, istenilmemesi, sevilmemesi ve ilgisiz kalması da birçok psikososyal probleme yol açmaktadır.

Bu aile tipinde çocuk, ailenin bir parçası olarak değerlendirmez ve varlığına kıymet gösterilmez. Bu nedenle bu tür ailelerde yetişen çocuklar kişilik olarak silik ve çekingen bir yapıda olurlar. Bu olumsuz kişilik yapısı da çocuk için yetişkinlik dönemine kadar uzanan ciddi psikolojik sorunlara neden olabilir.

İlgisiz/kayıtsız ebeveyn tutumlarının hâkim olduğu bir ailede çocuklar; kin, düşmanlık ve endişe duygularına kapılmakta, isyankâr, saldırgan ve suç işlemeye eğilimli olabilmektedirler. Ayrıca ilgisiz ana-baba tutumu, çocuğun kendine güvensiz ve olumsuz bir benlik kavramı geliştirmesine neden olmaktadır. İlgisiz bir ailede büyüyen çocuk; kendini boşlukta hissetmekte, kendi kendini doğru yönlendirememektedir. Kendisi için doğru olanı henüz kavrayacak düzeyde ve olgunlukta olmayan çocuk, kendisine rehber olması gereken ebeveyninden de gerekli ilgi ve alakayı görmediği zaman başıboş kalabilmekte ve yanlış bir yaşam deneyimine yönelmektedir. Bu hatalı deneyim içinde iken de geri dönmesi gerektiğini anlayan çocuk, yine kendisine el uzatacak ve doğru yöne çekebilecek bir ebeveyni arkasında bulamamaktadır.

2.1.3.5. Mükemmeliyetçi Aile Tipi

Çocuklarla ana-babalar arasındaki ilişkileri; çocuğun içinde doğup büyüdüğü aile ortamı, anne ve babaların kendi aralarındaki ilişkiler, çocuğun beklentilerine uygun bir çocuk olup olmaması, çocuk sayısı, çocuğun cinsiyeti ve karakteristik özellikleri, ailenin sosyoekonomik durumu ve kültürel özellikler gibi pek çok etken belirlemektedir.

Bireyin gelişim dönemleri içerisinde en önemlisi altı yaşına kadar olan ilk çocukluk çağıdır. Yapılan araştırmalar, bu dönemde; çocukta kişilik ve benlik gelişimini oluşturan ahlak gelişimi, zihinsel gelişim, ruhsal ve sosyal gelişimin belli bir noktaya ulaştığını ortaya koymaktadır.

Mükemmeliyetçiliğin temelleri de bu dönemde atılmaktadır. Bu sebeple çocukluk dönemindeki anne ve babaların davranışları, mükemmeliyetçiliğin oluşmasında en önemli etkindir (Yavuzer, 2002). Kişiliğinin yapı taşlarını oluşturmak için geri bildirim almak isteyen çocuk; bu dönemde mükemmeliyetçi bir tutum gösteren ana-babasından doğru ve cesaret verici, yanlış ya da eksik yaptığında da yüreklendirici geri bildirimler almak yerine sadece başarılı olduğunda takdir, eksik ve yanlışları olduğunda da sürekli olumsuz eleştiriler alması sebebiyle sağlıklı bir kişilik geliştirememektedir. Ebeveynleri tarafından sürekli eleştirilen, ailesi ve diğer insanlar tarafından sevilme, onaylanma, takdir edilme, kabul edilme gibi ihtiyaçlarının sadece başardığı zaman karşılandığını gören çocukların mükemmeliyetçi özellikler geliştirdikleri gözlemlenmektedir. Bu tarz anne ve babalar, kendi gerçekleştiremedikleri istek ve arzularını çocuklarının gerçekleştirmesini beklerler. Çocuklar, ana-babanın bu beklentilerini karşılayacak güçte olmadıkları ve bu baskı altında ezildikleri zaman ise aşağılık kompleksi geliştirmeye başlarlar. Mükemmeliyetçi ana-baba tutumu ile yetişen genç, bağımsız olma ve arkadaş edinme konularında zorlanır. Çaba göstermesine rağmen okulda ailesinin istediği kadar başarılı olamayan öğrenci; sınavlarda kaygı yaşamaya başlar ve bu kaygı beraberinde başarısızlığı, başarısızlık da mutsuz ve saldırgan/içe kapanık bir bireyi ortaya çıkarır.

Mükemmeliyetçi ana-babaların bu tutumlarının altında yatan iki önemli neden vardır. Bunlar: 1. Kendilerinin bir kopyası olarak çocuklarını görmek istemeleri; 2. Kendilerinin olamadıkları bir birey olarak onu görmek istemeleri. İlk durumda anne, baba veya her ikisi de kendilerini çok başarılı ve narsistik düzeyde olumlu bir noktada görmektedirler. Çocuklarının da kendileri gibi aynı düzen, ilgi, yaşam tarzı, meslek seçimi, başarı algısı vs. gibi özellikleri taşımalarını ve bu özellikleri ile kendilerinin bir uzantısı ve temsilcisi olarak çocuklarını mükemmeliyetçi bir bakış açısı ile yetiştirmeye çalışmaktadırlar (Örneğin, mimar olan bir ebeveynin çocuğunun da en az kendisi kadar başarılı bir mimar olmasını istemesi ve onu bu yönde sürekli kontrol ve disiplin altına almak istemesi veya mimar olmak istemeyen çocuğunu kesin şekilde reddetmesi gibi.). Ebeveynler, çocuklarının tüm kişilik özelliklerini görmezden gelmekte ve kendi özelliklerine göre çocuklarını yargılamaktadırlar. Çocuk bu durumda ana-babasının özelliklerini taşısa dahi mutsuz olabilmekte iken ebeveyni ile özellikleri uyuşmayan çocuklar ciddi psikolojik sorunlar yaşama riski altındadırlar.

İkinci durumda ise ebeveynler; kendi istek, arzu ve beklentilerini geçmiş yaşam deneyimleri içinde yerine getiremedikleri için yaşadıkları bu kırıklık ve pişmanlıkları çocukları üzerinden telafi etmek istemektedirler. Bu durumda ebeveyninin beklentilerini yerine getiremeyen çocuklar sürekli olarak eleştirilmekte ve özgüvenleri zedelenmektedir. Ebeveynler kendi gerçekleştiremedikleri beklentilerini ve başarısızlıklarını çocuklarının telafi etmesi ile kendilerinde gördükleri eksiklik ve düşük benlik algılarından kurtulacaklarını düşünmekte ve bu nedenle çocuklarına karşı acımasız bir tavır takınmaktadırlar. Ebeveynler, çocuklarının kendi beklentilerini karşılamamalarını daha doğrusu kendilerine ait düşük benlik algısını ortadan kaldırmanın tek yolu olarak gördükleri başarı düzeyini gösterememelerini kabul edememekte ve bu durumda çocuklarını suçlamakta ve eleştirmektedirler.

Babalarının veya annelerinin yaşayamadıkları, yapamadıkları, başarılı olamadıkları vs. gibi tüm beklentilerini denemek zorunda kalmak, çocuklar üzerinde ciddi olumsuzluklara neden olurken en önemlisi çocukların kişilik gelişimlerini sekteye uğratmakta ve özgüveni düşük bireyler olarak yetişmelerine neden olmaktadır. Bu durumda çocuk hiçbir zaman kendi kişiliğini bulamadığı ya da içinden geldiği gibi davranamadığı gibi ana-babasının istediği gibi biri de olamamaktadır.

2.1.3.6. Aşırı Koruyucu Aile Tipi

Aşırı koruyucu aile tipi, çocuğun bir birey olmasını engelleyen, kişiliğini ve bütünlüğünü bulmasını zorlaştıran ve kendisini gerçekleştirmesine engel olan bir aile yapısıdır. Bu tarz ana-babalar çocukları aşırı korur ve denetlerler. Çocukların yapabileceği pek çok şey, ana-baba tarafından yapılır ve böylece çocukların yaşayarak öğrenmelerinin önüne geçilmiş olunur. Her konuda gereğinden fazla müdahale edilerek, çocukların kendilerine yeter hâle gelmelerine ve kendilerine güvenmeyi öğrenmelerine engel olunur.

Bu şekilde bir tutum içinde olan ana-babalar, çocuklarının kişilik özelliklerini silikleştirerek veya hiç oluşmasına fırsat vermeyerek onları kendilerine veya bir başkasına bağımlı bir birey olarak yetiştirirler. Bu şekilde bir çocuk yetiştirme tutumu gösteren ana-babaların; bu aşırı koruması çocuğa gerektiğinden fazla kontrol ve özen göstermesi anlamına gelir. Bunun sonucu olarak çocuk; diğer kimselere aşırı bağımlı, güvensiz, duygusal kırıklıkları olan bir kişi olabilir. Bu bağımlılık çocu-

ğün yaşamı boyunca sürebilir ve aynı koruyucu tutumu gelecekte eşinden bekleyebilir. Daha çok anne-çocuk ilişkisinde ortaya çıkan bu aşırı koruyuculuğun ardında, annenin duygusal yalnızlığı yatmaktadır. Aşırı koruyucu görünümdeki anne, çocuğu ile öylesine bütünleşir, ona öylesine kalkan olur ki onu kendi yatağında uyutur. Anne bu tür davranışları ile çocuğuna olan sevgisini dile getirdiğini, ona yardım ettiğini sanır. Ama gerçekte kendi yalnızlığını ve mutsuzluğunu telafi etmektedir. Böylesine koruyucu yaklaşım, çocuğun otonom (kendi kendini yöneten) bir birey olmasını engeller, sosyal gelişimini zedeler ve onun bağımlı bir kişi olmasına sebep olur (Yavuzer, 2002).

Aşırı koruyucu tutum, genellikle tek çocuk veya başka çocuk sahibi olmayan ailelerde sıklıkla görülen bir çocuk yetiştirme tutumudur. Çocuklarına gereğinden fazla kontrol ve özen gösteren bu ailelerde aslında çocuğun kendi gücünü geliştirmesine fırsat verilmemekte ve bu nedenle çocukta kendini savunma becerisi gelişmemektedir. Bu tutumla yetiştirilen çocuklarda diğer bireylere karşı aşırı bağımlılık, hayal kırıklığı, güvensizlik ve isyankâr davranışlar görülebilmektedir.

Bu tür aşırı koruyucu ailelerde yetişen çocuklar, bağımlı bir kişilik özelliği geliştirmeleri sebebiyle genellikle bir birey veya gruba kendilerini kabul ettirmek için toplumsal kural ve kaidelerin dışına çıkabilmekte ve suç işlemeye kadar giden bir davranış örüntüsü gösterebilmektedirler. Aile, çocuk için bir yaşam ve deneyim merkezi olmak yerine onu bir kavanoza hapseden ve kişiliğinin gelişmesi için gereken izni vermeyen bir yapı hâline gelir.

Bağımlı kişilik özelliği gösteren bireyler; yaşamsal doyumlarının çocuk, ergen veya yetişkinlikte dahi ana-babaya, sonrasında ise arkadaş, eş veya çevrelerinde kendilerine bu şekilde bir olumsuz bağlanmayı yaşatacak kişilere atfetmeleri sebebiyle kendilerini onlarsız tam bir birey olarak hissedememekte, mutluluk ve başarının mutlaka bir başka bireyin varlığı ile mümkün olacağına inanmakta ve bu bireyin olmamasının da ciddi bir kayıp olduğu düşüncesine kapılmaktadırlar. Bu durumun artışı, bireyin genel yaşam doyumunu olumsuz yönde etkilemekte ve psikolojik sorunlar yaşama olasılıklarını arttırmaktadır.

Bağımlı kişilik özellikleri gösteren bireylerin, "kendileri olabilme" şansları pek yoktur. Bu nedenle bağımlı bir kişiliği olan bireyler, sürekli olarak bir başkasının hayatını yaşamamanın mutsuzluğunu içlerinde yaşar ve sürekli olarak bununla baş etmeye çalışırlar. Bu baş edebilmenin

sağlıklı olması hâlinde bu bağımlı kişilik özelliklerinden, bireyler bir nebze olsun kurtulabilirken aksi durumda bu kişilik özellikleri bireylerin tüm yaşamlarını yönetmeye devam etmektedir

2.1.3.7. Gevşek (Çocuk Merkezli) Aile Tipi

Aile, çocuğun sosyalleşmesi ve kişiliğinin gelişmesinde en etkili olan toplumsal birimdir. Ana-babanın çocuk yetiştirme yöntemleri, öğretme şekilleri, benimsettikleri değerleri ve tutumları, seçtikleri cezalar ve ödüller, çocukların farklı kişilikler geliştirmesine neden olmaktadır (Yıldız-Bıçakçı, 2004). Çünkü çocuklar başkalarını gözlemleyerek ve onların yaptıklarını yaparak davranış biçimleri kazanırlar. Doğumdan sonra çevresindeki fiziksel ve sosyal çevreyle uyum sağlamaya çalışan çocuk, bu konu ile ilgili en büyük desteği ana-babasından almakta, kendini ifade edebilmeyi, kendi kendini yönetebilen bir birey olmayı onlardan öğrenmektedir (Yavuzer, 2003).

Ana-baba tutumları, çocukların davranışlarının şekillenmesinin yanı sıra gelecekteki davranışları üzerinde de etkiye sahiptir. Çocuğun; toplum içinde tutarlı davranışlar sergilemesi, kendi kendine yetebilmesi, sağlıklı sosyalleşmesi, bağımsızlığını kazanması, dışa dönük bir birey olması için ana-babasıyla sağlıklı ilişkiler kurması gerekmektedir. Bu da ana-baba tutumlarıyla bire bir ilişkilidir.

Bu ana-baba tutumlarından biri de gevşek (çocuk merkezli) aile modelidir. Gevşek aile modeline, genellikle orta yaşın üzerinde çocuk sahibi olan ailelerde ya da çocuğun kalabalık yetişkinler grubu içinde yetiştiği ve tek çocuk olduğu durumlarda sıklıkla rastlanır. Böyle bir ortamda çocuk, ailede üstünlük sahibi tek kişidir ve onun isteklerine diğer aile bireyleri kayıtsız şartsız uyarlar. Ana-baba, aile ve çocuk arasında sağlıklı bir iletişimin bulunmaması, çocuğun dengesiz bir ortam içinde abartılmış bir sevgi gösterisi içinde büyüyor olması, onun doyumsuz bir birey olmasına neden olur. Bu ailelerde ana-baba, oyuncak gibi maddi değeri olan objelerle, bu doyumsuzluğun giderileceğini zannederler (Yavuzer, 2002). Duygusal olarak doyumsuz olan çocukların ise doyumsuzlukları maddi değerlerle doldurulamayacak kadar büyüktür.

Gevşek (çocuk merkezli) aileler, genellikle çocuk sahibi olmak için uzun süre beklemiş ve bu bekleyişten sonra çocuk sahibi olmuş orta yaşın üzerindeki çiftlerden oluşan ailelerdir. Bu ailelerde çocuk merkezli bir yaşam sürüldüğü için çocuğun davranışlarına bir sınır çizilmemek-

tedir. Ana-baba, adeta çocuğun isteklerini karşılamak için yaratılmışlardır. Bu nedenle ailedeki öncelik sahibi tek kişide çocuktur. Disiplin kavramı bu ailelerde ya unutulmakta ya da ertelenmektedir. Çocuk için hiçbir davranışının karşılığında bir yaptırım alması söz konusu değildir. Abartılı bir özgürlük ve iltimas, çocuk için normalin tanımıdır. Aile içinde çocuk, ana-babadan çekinmek yerine onları yöneten kişidir. Toplumda kuralların var olması ve kurallara uyulmadığı zaman yaptırımların olması, aile içinde kuralsız olarak yetişen çocuğun toplum içine adım atmasıyla birlikte hayal kırıklığına dönüşebilmektedir. Ailedeki hoşgörölü ve gevşek tutum, çocuğun şımarık bir birey olmasına ve toplumdaki diğer bireylerden de aynı önceliğı beklemesine neden olmaktadır. Bu durumun gerçekleşmediğı zamanlarda ise çocuk kendisini huzursuz hissetmekte ve aile dışı sosyal ilişkilerinde olumsuzluklar yaşamaktadırlar.

Aşırı korunan çocuklar; ebeveynlerine bağımlı olur ve her şeyi ebeveynlerinden istemeye yönelirler, kendi başlarına karar veremez, sormadan, danışmadan bir şey yapamaz ve girişimcilik yeteneklerinden yoksun olurlar. Bu aile ortamında yetişen çocuklar; yaratıcı değillerdir, kurallara uymakta güçlük çeker, karar veremez, sürekli çevreden onay görmek ister, doğru ve yanlış algılayamaz, içinden geldiğı gibi keyfi hareket etme eğilimi gösterirler.

Bu tip ailelerde ebeveynler, çocuklarına ana-baba olmak yerine onun hizmetçisi olmayı sevgilerinin doğal bir gösteri olarak görür, yaşam deneyimi olmayan ve doğru ile yanlış birbirinden sağlıklı bir şekilde ayıramayan çocuklarının rehberliğinde yaşamayı tercih ederler. Çocuklarının hiçbir zaman mutlu olmadığını gören ana-babalar, kendi içlerinde duygusal ve psikolojik sorunlar ile boğuşmaya başlar ve ailenin tüm üyeleri mutsuz olmuş olurlar.

Sağlıklı ve mutlu bir çocuk yetiştirmek isteyen her ailenin çocuklarının egemenliğı altından çıkmaları ve yaşam deneyimlerini çocuklarına aktarmaları gerekmektedir. Ancak o zaman sağlıklı bir aile ve sağlıklı bir birey yetiştirebilirler.

III. Bölüm

TAM (BOŞANMAMIŞ) AİLE VE ÇOCUK

3. TAM (BOŞANMAMIŞ) AİLE VE ÇOCUK

Aile; karşı cinsten iki kişinin eşlerini seçerek evlenmeleri ile gerçekleşen ve aynı çatı altında yaşayan, gelirlerini paylaşan, evlilik ve kan bağı ile birbirine bağlı bireylerin oluşturduğu yasal ve toplumsal bir temel kurumdur.

Aile; karşı cinsten iki yetişkinin yasal ve törel bağlara uyarak kurdukları biyolojik, psikolojik ve sosyolojik işlevleri olan bir kurumdur ve çocuğun kendini topluma en yakın hissettiği alandır (Özgüven, 2000). Bu alan; çocuk için korunma, sevgi, ilgi ve eğitim ortamıdır. Ailenin yarattığı bu ortam; varlığı ile çocuğun ruh sağlığı, benliği ve benlik saygısı üzerinde önemli bir etkidir. Çocuk, kendisini aile bütünlüğünün bir parçası olarak gördüğü sürece gerek kişiliği gerekse ruh sağlığı, gelişimine paralel ve doğru bir şekilde ilerlemektedir.

Tam (boşanmamış) aile; anne, baba ve çocuklardan oluşan, üyeleri arasında karşılıklı sevgi, saygı, dayanışma ve birbirlerine ait olma duygusu bulunan bir topluluktur. Tam aile; çocuğun duygusal, sosyal ve ahlaki gelişiminin teminatını oluşturan bir çevredir. Sosyolog, psikolog ve eğitimciler de böyle bir çevrenin önemine her zaman dikkat çekmişlerdir. Örneğin Pastalozzi, insanı dünyevi ve ebedi mutluluğa götüren

şeyin tam aile olduğunu söylemektedir. Ancak tam ailenin olumlu biçimde rollerini yerine getirebilmesi için bazı koşullar gerekmektedir. Bunlardan en önemlisi ise ana-baba ve çocuklar arasındaki uyumun varlığıdır. Aile içi uyum; sevgi ve güven üzerine kurulmuş ilişkiler bütünü ifade etmekte olup, sağlıklı ailenin varlığına işaret etmektedir. Bu tür sağlıklı bir ortamın varlığı da çocuk üzerinde her yönden olumlu etkiler yaratmaktadır.

Aile, Bulut (1993) tarafından; kan bağılılığı, evlilik ve diğer yasal yollardan aralarında akrabalık ilişkisi bulunan ve çoğunlukla aynı evde yaşayan bireylerden oluşan, bireylerin cinsel, psikolojik, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılandığı, topluma uyum ve katılımlarının sağlandığı ve düzenlendiği temel bir toplumsal birim olarak tanımlanmaktadır. Burada tanımı yapılan aile kavramı tam aile kavramına aittir. **Tam aile;** *çeşitli nedenlerle üyelerinin birlikteliğinin sekteye uğramadığı, devam ettiği ve aile yapısı ne olursa olsun kendi içindeki birey sayısından bağımsız olarak üyelerinin varlığı ile tam olması üzerine kurulu bir yapıyı ifade eder.* Tam ailede (ister çekirdek aile olsun isterse geniş), önemli olan bireylerin sayısı değil bir arada olabilmeleridir.

Aile; üyesi olunmaktan mutluluk duyulan, bireyin kendisini her açıdan güvende hissettiği, yaşamı ve başkaları ile bir arada yaşamayı öğrendiği sosyal yapıdır. Yaşamın getirdiği temel ihtiyaçlar ailede karşılanır. İlk ve en uzun süreli etkileşim aile içinde yaşanır. Kişiliği oluşturan temel davranışlar ve yaşama dair alışkanlıklar bu etkileşim yoluyla kazanılır.

Aile; kadın ve erkeğin çocuklarla birlikte yaşadığı, düzenlenmiş toplumsal bir sistem olarak tanımlanabileceği gibi; biyolojik ilişkiler sonucu insan türünün devamını sağlayan, toplumsallaşma sürecinin ilk ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin belirli kurallara bağlandığı, o güne kadar toplumda oluşmuş zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal ve hukuksal yönleri bulunan toplumsal bir birim olarak da tanımlanabilir. Aile; içinde bulunduğu toplumun bir birimi olarak, o toplumun özelliklerini, beğenilerini, inançlarını, ön yargılarını kısacası kültürünü yansıtır. Bunun yanı sıra özel bir iç yapısı ve kendine özgü işleyişi bulunmaktadır (Bulut, 1990).

Toplum ve kişi arasındaki bağı sağlama görevini yerine getiren aile, kavram olarak tek başına kullanıldığı zaman farklı anlamlara sahip olabilmektedir. Genellikle aile denildiğinde anne, baba ve çocuklardan

oluşan çekirdek aile akla gelmektedir. Bell, ailenin dört ayrı tanımı üzerinde durmaktadır. İlk tanımda aile üyelerinden birinin fikrine dayanarak, onun duyguları ve fantezileri aracılığıyla aileyi tanımlamaktadır. İkinci tanım, aileyi nükleer ve geniş yönüyle bir kurum olarak ele alan kültürel yaklaşımı içermektedir. Bu tanımda özel bir aileden söz edilmemekte, bu tanım genellikle sosyal psikoloji tarafından kullanılmaktadır. Üçüncü tanıma göre aile, sosyal birim olarak ele alınmakta, çeşitli parçaların oluşturduğu bir sistemden söz edilmekte ve küçük bir grup olarak ele alınarak aile, küçük grupların davranışları açısından incelenmektedir. Dördüncü tanımda ise aile, toplumun değerleri ile sınırlı bir grup olarak kabul edilmektedir.

Aile içindeki ilişkilerin temelini anne ve babanın birbirine karşı tutumu oluşturur. Gergin ve sürtüşmeli bir karı-koca ilişkisi, çocuklar için güvensiz ve tedirgin bir ortam yaratır. Toplumun temel taşı olarak görülen aile kurumu, toplumları biçimlendirmedeki gücünü, toplumların geleceği olan çocukların eğitimindeki yadsınamaz etkisinden almaktadır. Ailenin çocuğun gelişimindeki etkileri şu şekilde ifade edilebilir:

1. Grup içinde dengeli bir birey olması için çocuğa güven duygusu aşılar.
2. Çocuğun sosyal kabul görmesi için gerekli ortamı hazırlar.
3. Çocuğun toplumsallaşmayı öğrenebilmesi için kabul edilmiş uygun davranış biçimlerini sergileyen modeller oluşturur.
4. Çocukta sosyal açıdan kabul edilmiş davranış biçimlerinin gelişmesi için rehberlik eder.
5. Yaşamında rastladığı sorunlara rehberlik eder.
6. İçinde bulunduğu ortamlara uyum sağlaması için gerekli davranışları kazanması için yardımcı olur.
7. Başarılı olması için yeteneklerini uyarır ve geliştirmesine yardımcı olur.
8. İlgi ve yeteneklerine uygun aktivitelere katılmasına yardımcı olur.

Her birey için bu kadar önemli olan ailenin varlığı bireyleri olumlu yönde etkilerken, yokluğu veya tam olmayışı da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu nedenle tam ailenin eşler ve çocuklar üzerindeki olumlu etkilerini incelemek, boşanmanın eşler ve çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini daha iyi anlamayı kolaylaştıracaktır.

3.1. Tam Aile ve Eşler Üzerindeki Etkileri

Aile; üyelerinin psikolojik ve fiziksel sağlığı için gerekli sevgi, şefkat, yakın ilgi ve bakımı bulabilecekleri en doğal ortamdır. Bireyin mutlu olabilmesinde ailenin çok önemli bir yeri vardır. Bu bakış açısı ile toplumun sağlıklı olabilmesinin mutlu bireylerden kurulu aileler ile mümkün olacağı söylenebilir. Aile, toplum ve birey arasındaki dengeyi sağlamaktadır (Arıkan, 1996).

Bazı aileler, bu dengeyi sağlayabilirken, bazı aileler bu konuda başarısız olabilmektedir. Ailelerin bu başarısızlığı, çoğu zaman sonu boşanma ile biten bir sürecin başlamasına neden olmakta ve bu durum aile bireylerini, özellikle de eşler ve çocukları olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Aile kavramının ortaya çıkabilmesini sağlayan en önemli akit, evliliktir. Eşler birlikteliklerinin belirli bir döneminde evlenmeye karar verdikten ve kararlarını yaşadıkları toplumun kabul edilmiş kuralları çerçevesinde resmîleştirdikten (nikâhlandıktan) sonra ancak bir aile oluşturmuş sayılırlar.

Ailenin bireysel etkileri olduğu kadar toplumsal anlamda da kendisine yüklenen bazı görevleri bulunmaktadır. Toplum için ailenin şu görevleri yerine getireceği varsayılır:

1. Neslin devamını sağlamak;
2. Bireylerin sevgi ve şefkat gereksinimlerini giderecek ortam sağlamak;
3. Bireylere düzenli bir yaşam sağlamak;
4. Bireylerin toplumla sağlıklı ilişki kurmasında köprü olmak (Metintaş vd., 2007).

Bu toplumsal görevleri ile eşler, kendilerine karşı olduğu kadar topluma karşı da görevlerini yerine getirmiş olurlar.

Murdock, Lundberg ve Yorburg, ailenin temel işlevlerini; ekonomik, cinsel davranış, üreme ve çocukların bakımı ile sosyalleşmesi başlıkları altında toplamışlardır. Lundberg bu işlevlere ailedeki rol dağılımını ve karşılıklı doyumu da eklemiştir.

Ebert Stinnett ve Defain ise sağlıklı ailenin fonksiyonlarını şöyle sıralamaktadırlar:

1. *Duyguları paylaşma:* Aile üyelerinin birbirlerine karşı olumlu ve olumsuz duygularını açıkça ifade etme özgürlükleri vardır.

2. *Duyguları anlama*: Her aile üyesi, diğer aile üyeleri tarafından anlaşıldığı duygusunu taşır.
3. *Bireysel farklılıkları kabullenme*: Aile üyelerinin bireysel farklılıkları hoşgörülü karşılanır ve bütün aile üyeleri kendi potansiyellerini geliştirebilmeleri için cesaretlendirilir, onlara destek olunur.
4. *İlgi ve sevgi duygularının gelişimi*: Aile üyeleri, ilgi ve sevgiyle etkileşimde bulunurlar. Bu durum, aile üyelerinin değerli oldukları duygusunu ve aileye ait olma duygusunu destekler.
5. *İş birliği*: Her aile üyesi, ailenin fonksiyonlarını etkili bir şekilde yerine getirmek için iş birliği yapmaya gönüllüdür.
6. *Mizah duygusu*: Aile üyeleri ailedeki olaylarla ilgili olarak şakalaşma ve espri yapma yeteneğine sahiptirler.
7. *Temel gereksinimleri karşılama*: Yaşam için gerekli olan yiyecek, giyecek ve barınma gibi temel ihtiyaçların sağlanması.
8. *Problem çözme*: Sorunlar genellikle demokratik şekilde çözülür.
9. *Geniş bir felsefi düşünce*: Aile hayatının temelini oluşturan bir değerler sistemi vardır.
10. *Taahhüt*: Aile üyeleri birbirlerinin rahatı ve huzuru için taahhütte bulunurlar.
11. *Takdir duygularını ifade etme*: Aile üyeleri birbirlerini takdir etmekten çekinmezler.
12. *İletişim*: Aile üyelerini arasında iyi bir iletişim oluşturulur ve bu iletişimin devamı sağlanır.
13. *Birlikte zaman geçirme*: Aile üyeleri, olumlu ilişkiler ve aile birliği duygusunu geliştirmek için birlikte vakit geçirirler.
14. *Maneviyat*: Aile üyeleri kendi maneviyatlarından güç alır ve birbirlerini desteklerler.
15. *Baş çıkma becerileri*: Aile, sorunlarını çözmeye çalışırken gerekli olan baş etme becerilerine sahiptir.

Tüm bu fonksiyonları ile eşler üzerlerine düşen görevleri yerine getirdikleri gibi eşlerinin de huzur ve mutlulukları garanti altına alınmış olmaktadır.

Çiftlerin evlilik düşüncesi ile bir araya gelmeden önce aslında ilk hissetmek istedikleri şey mutluluk duygusudur. Evlilikleri de evlilik yapan bu mutluluk duygusunu yaşatabilmesidir. Ancak bu mutluluk duygusunun daim olabilmesi için her çiftin sağlıklı bir evlilikte aşağıda sıralanan bazı özelliklere sahip olmaları gerekmektedir:

1. Çiftler, birbirlerine sadıktırlar.

2. Birbirlerinin aynı zamanda arkadaşlarıdır.
3. Birbirlerine hem sevgi hem de saygı duyarlar.
4. Birbirlerini oldukları gibi kabul etmeyi bilirler.
5. Geleceğe dair ortak ideallere sahiptirler.
6. Çatışmaları çözmeyi başarırlar.
7. Birbirlerine duygu ve düşüncelerini net bir şekilde, korkmadan, kaygı duymadan ifade edebilirler.
8. Birbirlerine bağlılık ve güven duyarlar.
9. Birbirlerinin kişisel amaçlarını ve başarılarını desteklerler.
10. Düzenli ve sağlıklı bir cinsel hayat sürerler.
11. Birlikte yeterince zaman geçirirler.
12. Birlikte geçirdikleri zamandan zevk alırlar.
13. Maddi konulardan kaynaklanan problemler yaşamazlar ya da problemlerini kolay çözerler.
14. Birbirlerinin ailelerinden kaynaklanan çok fazla çatışma yaşamazlar.
15. Çocukların yetiştirilmesi konusunda ortak fikirlere sahiptirler.
16. Çocukların bakımı konusunda iş birliği içindedirler.
17. Tartışmalar esnasında birbirlerini incitecek kelimeler sarf etmeye özen gösterirler.
18. Birbirlerine karşı fiziksel ve sözel şiddet uygulamazlar.
19. Dinî ve politik görüşleri ortaktır veya en azından birbirlerinin görüşlerine saygı gösterirler.
20. Evliliklerine ait gerçekçi olmayan beklentiler taşımazlar.
21. Evliliklerinde güç paylaşımı konusunda anlaşmaya varmışlardır.
22. Birbirlerinin hatalarına karşı affedici davranırlar.
23. Birbirlerine karşı destekleyici bir tavır içersindedirler

Ayrıca evliliğin faydaları ile ilgili yapılan değerlendirmeler neticesinde;

- Sağlıklı bir evliliğe sahip bireylerin fiziksel ve ruhsal sağlıkları, evlenmeyenlere göre daha iyi olduğu,
- Evli bireylerde; kalp krizinden ölme, karaciğer sirozuna yakalanma ve intihar teşebbüsü oranı, evli olmayanlara göre daha az görüldüğü,
- Evli bireylerin ortalama yaşam sürelerinin evli olmayanlara göre daha uzun olduğu,
- Evli kişilerin gelir düzeylerinin evli olmayanlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Canel, 2012).

Evliliğin psikolojik ve sosyolojik yararları dışında İslami açıdan da birçok yararı olduğu ifade edilmektedir. Bu yararlar, dini hassasiyetleri taşıyan bireylerin aile hayatları açısından çok önem arz ederken, tüm İslami yaşam ve aile hayatı içinde anlamlı bir bakış açısı geliştirmektedir. Evlenmenin İslami açıdan faydalarından birkaçı şu şekilde ifade edilebilir:

Evlilik, kişilerin çocuk sahibi olabilmelerini kolaylaştırmaktadır. Bununla beraber çocuk sahibi olan kişinin çocuğu eğer iyi huylu ise kendisi için dua eder ve kişinin Allah katında mertebesinin artmasına yardımcı olabilir. Öyle ki bu husus Hadis-i Şerif'te şöyle ifade edilmektedir: "Öldükten sonra sevabı kesilmeyen iyi işlerden biri de iyi evlat yetiştirmektir. Ana-babası öldükten sonra böyle evladın ettiği dualar, ana-babasına ulaşır." [Müslim].

Çocuk, ana-babasından önce küçükken ölürse, ebeveyni de bu acıya isyan etmeden katlanabilirse, çocukları bu ana-babaya şefaati olur. Hadis-i Şeriflerde buyuruldu ki: "Çocuğa, 'Cennete gir.' denir. Öfke ile 'Ana-babamı almadan girmem.' der. Sonra ana-babası ile Cennete girer." [Nesai].

"Çocuklar, Cennet kapısının önünde toplanıp hep birden bağırp ana-babalarını isterler. Bağırmaaları, ana-babaları oraya gelinceye ve her biri ana-babasının elini tutup Cennete girinceye kadar devam eder." [İ. Gazali].

Evlenmeyen kimse, gözünü haramlardan koruyamayabilir. Evlilik, şeytanın kötülük yapmasından uzaklaştırabilir ve dinini korumaya yardım edebilir. Hadis-i Şerif'te buyuruldu ki: "Evlenen, dininin yarısını korumuştur. Artık diğer yarısını korumak için de Allahu Teâlâya karşı gelmekten sakının!" [Taberani].

"Şükreden kalbe, zikreden dile ve ahiret hususunda size yardımcı olacak iyi bir hanıma sahip olmaya çalışın! (evlilik övülmektedir)." Bu Hadis-i Şerif'te hanımın, zikir ve şükürle beraber ifade edilmesi, iyi hanımların (evliliğin) bir nimet olduğunu göstermektedir. Evlilik kişinin dinini koruyabilmesinde yardımcıdır (Tirmizi).

Hazret-i Ömer buyurdu ki: "İmandan sonra, iyi bir hanımdan daha büyük nimet yoktur. Günümüzde bekâr kalarak dini korumak zordur. Evlenmek, dini korumaya yardımcıdır." Hadis-i Şerif'te buyuruldu ki: "Bir genç evlenince, şeytan şöyle der: 'Eyvah, dinini benden korudu'." [İ. Asakir].

Başka bir Hadis-i Şerif'te de, "evlinin iki rekât namazının, bekârın kıldığı 80 rekâtın daha fazla sevaba kavuşacağı" bildirilmiştir (Ramuz).

Kadınların huysuzluklarına ve onların ihtiyaçlarını temin için sabretmek, üstün ibadetlerdendir. Hadis-i Şeriflerde buyruldu ki: "Günahlardan bir günah vardır ki, ailesinden çektiği sıkıntıdan başka bir şey ona kefaret olmaz." [Taberani]. Yine evlilik bu hususta övülmekte ve tavsiye edilmektedir.

Evlilik fiziksel, psikolojik, sosyolojik ve dini açıdan birçok olumlu unsuru ile bireylerin hayatlarına olumlu katkılar sağlamaktadır. Ancak evliliğin oluşturduğu aile kavramının da sağlıklı bir yapıda kalarak tam aile kavramının dışına çıkmaması gerekmektedir. Tam aileye sahip çiftler;

- Fiziksel anlamda daha sağlıklı,
- Cinsel yaşamları açısından daha düzenli ve sağlıklı,
- Psikolojik sağlıkları bekâr kişilere göre daha sağlam,
- Sosyal yaşam içindeki yerleri daha net belirlenmiş,
- Güven duyguları daha yüksek,
- Yaşam için gerekli potansiyel enerjileri daha yüksek,
- Yaşam dinamikleri ile başetmede daha motive kişilerdirler.

3.2. Tam Aile ve Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Çocuğun sağlıklı büyüme ve gelişmesi, doğumdan itibaren içinde bulunduğu aile bireylerinin olumlu, tutarlı ve sevgi dolu tutumuna bağlıdır. Aile, çocuk için önemli ve ilk sosyal deneyimlerini edindiği ortamdır.

Aile; ortak bir geçmişi, birlikteliği paylaşan, duygusal bağı olan, bireysel aile üyelerinin ve ailenin bütününe ihtiyaçlarını karşılamak için eylem planlayan bireylerden oluşmuş karmaşık toplumsal bir yapı olarak tanımlanır. Aile; çocuklara toplumsal gelişim, uyum, sosyalleşme konusunda rehberlik eden etkili kurumlardan biridir (Yavuzer, 2002).

Aile, ana-baba ve çocuklardan oluşan, üyeleriyle birlikte sosyo-kültürel görevlerini yerine getiren bir kurumdur. Diğer bir deyişle aile; yapı ve işlevleri zamanla değişmekle birlikte, insan neslinin devamını sağlayan, sosyalleşme sürecinin ilk ortaya çıktığı, üyelerinin duygusal olarak doyuma ulaştıkları, toplumun maddi ve manevi zenginliklerinin

kuşaktan kuşağa aktarıldığı, biyolojik, psikolojik, ekonomik ve hukuksal işlevleri bulunan toplumsal kurumlardan biridir (Sayın, 1990).

Tanımları yapılan ailenin sağlığı, o aileye mensup çocukların sağlığı ile doğru orantılıdır. Bu nedenle aile içinde yaşanan huzursuzluk ve gerginlik başta çocuklar olmak üzere, tüm aile fertlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Dolayısıyla eşler arasındaki uyum ile çocuğun uyumu arasındaki ilişki, sıklıkla araştırılan konuların başında gelmektedir. "Çocuğun uyumu" denildiğinde, çocuğun davranışının uygunluğu, duygusal açıdan iyi olması, benlik kavramı ve başarı gibi unsurlar anlaşılmaktadır. Örneğin, çocuklar ebeveynleri arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklarda örnek alma yoluyla kavganın bir çözüm yolu olduğunu öğrenmekte; bu da çocuğun saldırganlığını arttırmaktadır. Benmerkezci olan küçük çocuklar ise, ebeveynleri arasındaki çatışmadan dolayı kendilerini suçlamaktadırlar (Erbek vd., 2005).

Sağlıklı aile, büyük bir oranda sağlıklı bir çocuk demektir. Burada ifade edilen sağlık, psikolojik ve gelişimsel sağlıktır. Zira çocuklar, içine doğdukları aile sisteminin bir yansıması olarak mutlu ve huzurlu bir ailede büyümeleri hâlinde kendileri de sağlıklı bir birey olarak topluma katılmaktadırlar.

3.3. Çocukların Yaşlarına Göre Normal Gelişim Özellikleri

Ebeveynlerin oluşturduğu aile ortamı, çocuklar için çok önemli bir gelişimsel merkezdir. Bu nedenle anne ve babalar çocuklarına öyle bir ortam hazırlamalıdır ki çocuklar, sanki her zaman anne ve babası yanındaymış gibi kendini güvenli ve hiç yanında değilmiş gibi özgür hissetsinler. Böyle bir aile ortamında çocuklar kendine özgü anlayış ve düşüncesini ifade etme olanağı sağlarlar. Buna karşılık sağlıklı aile, çocuğun nasıl algılaması, düşünmesi ve davranması gerektiğiyle ilgilenir. Çünkü bu ana-babalar için, çocukları belirli bir kalıba sokmak, onların bağımsız olarak gelişmesinden daha önemlidir (Yavuzer, 2002).

Sağlıklı bir ailenin çocuklarının, yaşlarına ve gelişim dönemlerine göre normal gelişimsel özellikleri şu şekildedir.

3.3.1. Bebeklik Dönemi (0-2 Yaş)

Bebeklik dönemi, yeni doğan bir bireyin 0-24 aylık dönemini kapsamaktadır. Bireyin anneye veya kendisine bakan kişiye fiziksel ve duygusal yönden en bağımlı olduğu dönem, bebeklik dönemidir. Bebek, bu dönemde kendisinin karşılayamadığı tüm istek ve ihtiyaçlarını ağlayarak ifade eder ve bunların karşılanmasını bekler. Bebek bu dönemde tamamen edilgen ve bakıma muhtaç bir yapıdadır. Bu nedenle bebeklerin istekleri ve ihtiyaçları zamanında ve uygun şekilde, sevgiyle karşılandığı zaman bebeklerde sevgi ve temel güven duygusu gelişmeye başlar. Çünkü bu dönem, bireyde temel güven duygusunun geliştiği kritik bir dönemdir.

Bebeklik dönemi olarak tanımlanan 0-2 yaş arası; çocuğun fiziksel, zihinsel ve duygusal yönden en hızlı geliştiği dönemdir. Bu nedenle bu dönemde çocuğun sadece fiziksel gereksinimlerinin giderilmesi yeterli değildir. Henüz becerilerinin yeterli derecede gelişmemiş olmasına bağlı olarak bebeğin, kendisine bakım veren kişiye bağımlı olduğu görülür, bu bağımlılık sürecinde bakım verenle kurduğu bire bir ilişki ise onun zihinsel ve duygusal gelişimi için son derece önemlidir. Yenidoğanın bu dönemde sosyal gereksinimini karşılamak için başvuracağı kişi genellikle anne veya baba olduğu için çocuk daha bu dönemde sağlıklı bir bağlanma ilişkisi geliştirmeye ihtiyaç duyar ve sağlıklı bir bağlanma ile özgüveni sağlam ve güvenli bir birey olabilmenin temel yapı taşlarını bu dönemde atmaya başlar.

Yenidoğan bebeğin davranışları çok sınırlıdır. Bu ilk davranışlar, ilkel olmalarına rağmen gelişimin temelini oluştururlar. Bir ay civarında bebek, kendisine haz ve acı veren uyaranlar karşısında tüm vücudu ile tepki vermeye başlar ve bebek için doyurucu nesne olan meme giderek anne ile eş anlamlı hâle gelir. İki aylık bebek artık yakından konuşan kişiye dikkatli bakabilmek için başını çevirmeye, üçüncü ayda mutlu bir şekilde gözlerinin içi parlayarak gülümsemeye ve onu kucaklayana "cıldama" sesleri çıkarmaya başlar. İki aylık bebekler objelerin nerede olduğu ile ilgilenirken, üç aylık oldukları zaman objelerin ne olduğu ile ilgilenmeye başlarlar.

İlk yılın ikinci yarısında bebekler, bilişsel gelişim açısından önemli bazı atılımlar da bulunurlar. Nesnenin sürekliliğini anlar (8. aydan itibaren) ve özel bağlantılar geliştirirler (7-9. aylar arası). Bu dönemde

çocukların kaba ve ince motor becerileri hızlanmaya başlar. Dil gelişimi artar. Dokuzuncu ayda bebek kendi adını ve “hayır” kelimesinin anlamını bilir. Mizah duygusu gelişir ve yetişkini güldürmekten haz alır. Kendi başına desteksiz oturmaya başlar ve vücut dengesine artık kavuşmaya başladığını gösterir. Bu dönemde ayrılık endişesi gelişmeye başlar ve “yabancılar” kavramı gelişir.

Bir yaşını dolduran çocukta büyük bir gelişim gözlemlenir. Çocuk daha çok hareket eder hâle gelir ve anlama, kavrama, iletişim becerilerinde büyük ilerlemeler görülür. Bir buçuk yaşından itibaren çocuğun anlama kapasitesinde belirgin bir gelişme olur. Oyunları çok daha anlamlı bir nitelik taşır, kişileri taklit etmeye başlar ve planlı inşa faaliyetiinde bulunur. İki yaş çocuğun yürümeye, konuşmaya ve kendi benliğini çevresinden ayrı olarak algılamaya başladığı; yavaş yavaş bağımsızca isteme ve davranma gibi yetilerin temel taşlarını geliştirdiği bir dönemdir. Bu evrede çocuğun toplumsal çevre ile bağları genellikle anne ve yakın aile bireyleri aracılığıyla ile olmaktadır. Artık çocuğun beslenmesi ve uyutulması gibi uygulamalar önemini giderek yitirmekte, bunun yerini tuvalet eğitimi, bağımsızlık alanlarındaki yetiştirme ve öğretme çabaları almaktadır.

Yaşamın ikinci yılındaki bu hızlı gelişim, çocuğu birçok açıdan bağımsız hâle getirir. Motor yeteneklerle dil becerisinin kazanılmasının, çocuğun bu bağımsızlığında etkisi büyüktür. Bu evrede çocuk her gün biraz daha bağımsızlığından haberdar olmaya başlar ve bunu kullanmak ister. Bağımsızlığı desteklenmeyen çocuklarda ise çeşitli gelişimsel sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Bebeklik dönemini sağlıklı bir şekilde geçiren çocukların bu dönemde saldırgan olmadıkları, özgüvenli oldukları ve ana-babası ile iyi bir iletişim kurabildikleri gözlemlenmektedir.

3.3.2. İlk Çocukluk (Okul Öncesi) Dönemi (2-5 Yaş)

Bu dönem 2-5 yaş arası çocukları kapsar. Okul öncesi yıllarını içine alan ilk çocukluk dönemi; çocuğun aktif olarak çevresine yöneldiği, uyarıcılarla dolu dış dünyayı keşfetmeye çalıştığı ve temel becerilerin kazanıldığı bir dönemdir. Oyun, bu dönem çocukları için en önemli etkinliktir. Bu dönemde çocuklar zamanlarının büyük bir bölümünü

oyun oynayarak geçirlirler. Çocukların hayalî arkadaşları vardır ve hayal gücüyle oluşturduğu oyunlar oynayabilirler. Bu hayalî arkadaşlar, çocuğun gelişiminde psikolojik bir problem olarak gözükmemekle beraber hayalî arkadaşlar çocuğun kendisini ifade etmesine katkıda bulunabilirler.

Yaşamın ilk iki yılında kendisi ile ilgilenen kişilere bağımlı olan çocuk, bu yaşların sonlarında bağımsız davranışlar sergilemeye başlar. Tuvalete gitme, yemek yeme, el-yüz yıkama gibi ihtiyaçlarını kendisi karşılamaya başlar. Kurallara uymayı öğrenir. Bu dönemde çocuk, kendi cinsinden olan ebeveynleriyle özdeşim kurar. Kurduğu bu özdeşim çocuğun oyunlarına da yansır. Cinsiyet rollerini öğrendiği bu dönemde kendi cinsiyetine uygun tavır ve davranışları sergilemeye başlar. Bu konuda meraklı olur ve sorular sormaya başlar. Bu dönemde çocuğun bu sorulara anlayabileceği şekilde net cevaplar verilmeli, cevaplar meraklarını giderecek şekilde olmalıdır. Aksi takdirde çocuğu, sorduğu sorular yüzünden azarlamak, araştırma girişimlerine engel olmak ve çocukta suçluluk duygusunun gelişmesine veya kimi cinsel sorunlara neden olabilmektedir. Bu dönemde libido (ilgi odağının merkezi), cinsel organ olduğu için mastürbasyon da sık görülen bir davranıştır. Doğru tutumlarla davranışın doğal sınırların dışına çıkmasına engel olunmalıdır.

Üç yaşından itibaren oyun çağına giren çocuk, motor becerilerinin gelişmesiyle çevre üzerinde egemenlik kurmakta ve bu giderek genişlemektedir. Sayı sayma, şarkı, şiir öğrenme ve çevresindeki dünya hakkında sorular sorma gibi alanlarda dil ve bilişsel yetenekleri ilerlemektedir. Üç yaşında çocuk artık çevresinde kendisinden bağımsız bir dünyanın varlığını ve kendisinin o dünya içinde bir birey olduğunu kabul etmiştir. Bu evrede çocuk, kendine özel ayrı bir benlik ve cinsiyet duygusu geliştirmeye başlar. Üç yaş çocuğunun konuşabilmesi bireylerarası ilişkilerin daha anlamlı bir şekilde gelişmesinde büyük rol olmaktadır. Piaget'nin dediyle bu dönemde çocuk egosantrik düşünce yapısından sosyo-santrik bir yapıya dönüşmeye başlar.

Dört yaş çocuğu ise isteklerinin anında yerine getirilmemesini anlayışla karşılaşmayı öğrenmeye başlar ve beklemeyi öğrenir. Çocuk kendisiyle oynayacak bir ya da iki arkadaşını seçmeye başlar ve okul öncesi eğitim sonucunda akran ilişkilerinin ilk örnekleri ortaya çıkar. Akran ilişkileri; aynı yaş, gelişim, olgunluk düzeyinde olan, benzer geçmiş, değer, yaşantı, yaşam tarzı ve sosyal bağlamı paylaşan kişiler arasında karşılıklık ve devamlılık gösteren etkileşimlerin bütünüdür (Gülay, 2009).

Çocuk dört yaşında, değişken bir görünüm sergiler. Genellikle yarım bırakılan bir şeye karşı duyarsızdır. Sorgu çağı, dört yaşında en yüksek düzeye ulaşır. Dört yaş çocuğu hareketlidir. O; enerjik olan tırmanma, sıçrama, atlama, bisiklet sürme vb. gibi becerileri başarıyla yapar. İnce ve kaba motor becerilerinin gelişimi artmıştır. Okulöncesi eğitimin başlamasıyla çocuk toplumsal ve sosyal gelişiminin gereklerini yerine getirmeye başlar ve sosyal kuralları öğrenir (Yavuzer, 2003).

İlk çocukluk evresinin düğüm noktasını, aile ve çocuk için beş (altın) yaş oluşturur. Daha olgun ve bilgili olan bir birey görünümünde olan beş yaş çocuğu, çevresine karşı dostça bir yaklaşım içindedir. En belirgin özellikleri arasında yeterli ve dengeli oluşu gelmektedir. Beş yaş çocuğu, yüksek derecede toplumsallaşmış bir birey görünümündedir. 5 yaş çocuğu başladığını bitirmeyi sever. Kas hâkimiyeti gelişmiştir, düzenli cümleleriyle insanlarla olan kişisel ve sosyal ilişkileri artmıştır (Yavuzer, 2003). Bunun yanı sıra kendine ilişkin düşünceleriyle ailesine, okula ve topluma uyumu belirgin bir biçimde artmıştır. Ne kendisi ne de çevresiyle çelişki içindedir. Kritik durumlarda soğukkanlı olmayı başarır. Güven duygusu ve soğukkanlılık beş yaş çocuğunun övülecek yapısını açıklar. Bu yaşta çocuk dikkatlidir, kendi kendini eleştirir. Fakat kendine güveni de vardır. Söylenenlere uyar ve inanır, belligi güçlüdür. Isaca göre, beş yaşındaki çocukta; motor dengenin, düşüncenin, bireysel-toplumsal ilişkilerin, benlik kavramının; evde, okulda ve toplum içinde uyumun daha belirli olduğu görülmektedir.

3.3.3. Orta Çocukluk (İlkokul) Dönemi (6-12 Yaş)

Okul çağı, çocuğun ailesinin dışında dış dünyaya açıldığı ve çevresinin önemli ölçüde genişlediği çağdır. Son çocukluk olarak adlandırılan bu dönem ergenliğin ilk belirtilerinin başladığı on iki yaşlarında son bulur. Okul öncesi yılların son zamanlarında başlayan büyümenin yavaşlaması 10-11 yaşlarına kadar sürer. Bu dönemde çocuk pek çok işini kendi kendine yapabilmekte, vücut dengesini ve psiko-motor becerileri artmaktadır. Cinsel kimlik belirginleşmekte kız ve erkek çocuklar kendi cinsiyetlerine uygun oyun arkadaşları seçmeye ve grup oyunları önem kazanmaya başlamaktadır. Çocuklar, yaşlılarıyla bir arada olmaktan hoşlanırlarken bir yandan grup içinde sivrilme, üstünlüklerini kanıtlamaya çabalarlar.

Okul yaşamında, derslerinde ve sosyal ilişkilerinde başarılı olma çocuğun kendisine güvenmesi açısından son derece önemlidir. Çocuğun çevresi tarafından kabul görüp takdir edilmesi, onu başarılı olmaya güdüler. Çocuğun kendisini daha gerçekçi değerlendirmeyi öğrenmesi, başkalarıyla karşılaştırarak kişiliğini geliştirmesi, hoşgörülü olabilmesi, aile içi ilişkilerden çok arkadaş gruplarında kazanacağı becerilerdendir. Ayrıca bu dönem iyi ile kötünün, doğru ile yanlışın ayırt edilmesi becerisinin, başka bir deyişle üst benliğin ve ahlaki bilincin geliştiği bir dönemdir. Bu dönemde çocuk kurallara sıkı sıkıya bağlanır ve bu kuralların uygulanmasını yakından takip eder. Çocuğun konuşma yeteneği ve sözcük dağarcığı da oldukça gelişmiştir. Zaman, uzay, sayı kavramları yerleşmiştir ve hayal ile gerçeği daha kolay ayırt eder. Bu dönemin sonlarına doğru somut düşünceden soyut düşünceye geçiş başlar (Dereobalı, 2005).

6-12 yaş dönemi, hayallerle gerçeklerin iç içe olduğu ve sorumlunun daha çok ebeveynle paylaşıldığı bir dönemdir. 6-12 yaş döneminin bu özelliği; soyut düşünceden somut düşünceye, çocukluk beden yapısından gençlik beden yapısına ve çocuksu duygulardan yetişkin duygulara geçişi yansıtmaktadır.

6-12 yaş, ergenlik dönemine geçişin yaşandığı bir dönemdir. 6-12 yaş döneminde ergenlik döneminde meydana gelecek; bedensel, zihinsel ve sosyal-duygusal yönden önemli değişikliklere hazırlanılır. Okulöncesi dönemde başlayan büyüme hızındaki düşme, 10-11 yaşlarına kadar süregelir.

6-12 yaş döneminde ağırlık artışı ve boy uzaması yavaştır. İlkokulun ilk yıllarında; çocukların büyümesinde gittikçe artan bir yavaşlama olmasına karşılık, on yaşlarına doğru vücut biyokimyasındaki farklılaşmalara bağlı olarak, özellikle kız çocuklarındaki ani bir boy artışı yanında, ikincil cinsiyet özelliklerinin de belirmeye başladığı görülür. İlkokulun ikinci yarısına gelindiğinde ise ince motor kasların kontrolü büyük ölçüde başarılıdır. Buna bağlı olarak çocuklar ayrıntılarla uğraşmayı gerektiren işlerden hoşlanmaya başlarlar; el sanatları, müzik aletleri çalma vb. alanlara ilgi artar.

Bilişsel olarak çocuk; nesnelerin ve olayların renk, biçim, yükseklik gibi dış duyuşsal özelliklerinin baskısından kurtulup, onların kitle, hacim, sayı gibi iç özelliklerini kavrayabilecek hâle gelir. Bu değişiklikler çocuğun; cinsiyet anlayışında, sayı kavramının gelişmesinde, mekân iliş-

kilerini kavramasında kendini gösterir. Okul çağındaki çocuk, bir olayı diğer insanın gözüyle görebilmeyi zamanla daha iyi becermeye başlar. Operasyon öncesi devrede çocuğun düşünce tarzını Piaget, ego merkezli düşünce olarak tanımlar. Ego merkezli olmaktan kurtulup, diğer kişinin gözüyle dünyayı görebilmek, çocuğun sosyal ilişkilerinde yeni bir aşamaya yol açar. Çocuk, dış dünyadaki nesnelerin yerine, kafasında geliştirdiği semboller ve zihinsel operasyonlar aracılığıyla işlem yapmaya başlar. Gördüğü nesneleri sınıflar, sınıflar arasındaki ilişkileri gözler ve dış dünyada bir değişiklik yapmadan kendi zihin dünyasında o yaşa göre oldukça karmaşık zihinsel buluşlara ulaşır (Cüceloğlu, 1991).

6-12 yaş döneminde çocuk sınıflama sistemini kullanarak düzenleme, birleşme, katılma ve devredebilme gibi karışık mantık fikirlerini yönetebilir. Bu dönemde "korunum" ve "tersine dönebilirlik" kavramları kazanılır ve sembolik zihinsel faaliyetlerden gerçek zihinsel işlemlere geçilir. Somut işlemler dönemindeki bir çocuk, somut olmayan nesne ve durumlar üzerinde akıl yürütemez. Mantıksal işlemleri somut problemlere uygular. Kişilik gelişimi beş dönem içinde kendini gösterir. Ancak Freud, yaşamın ilk altı yılına denk gelen gelişim dönemlerinde geçirilen yaşantıların önemini vurgulayarak, o dönemlerde geçirilen yaşantıların izlerinin hiçbir zaman tümüyle yok olmadığını ve yetişkinlik yıllarında da davranışları etkilemeye devam ettiğini öne sürmektedir (Öztürk, 1992).

Freud, doğumdan altı yıla kadar başlıca gelişim dönemlerini oral evre (doğumdan 8 aya kadar), anal evre (1 ve 3,5 yaş arası) ve fallik evre (3-7 yaş arası) şeklinde adlandırmıştır. Freud oral, anal ve fallik evrenin bütünleştiği ve yeni öğelerle birleştiği 6 ile 12 yaş arasını gizil dönem olarak adlandırmaktadır. İlkokul çağı olan 6-12 yaş evresi psikoseksüel gelişime göre gizil evre olarak adlandırılmaktadır. Bu evrede kişiliğin başlıca yapıları olan id, ego ve superego biçimlenmekte ve bu alt sistemler birbirleriyle ilişkilenebilmektedir. Gizil evrede, bebeklik seksüel ilgilerinin yerine yeni ilgiler yer almaktadır. Sosyalleşme bu evrede çocuğun genel ilgi alanlarını belirlemektedir. Seksüel dürtüler bastırılarak okul aktiviteleri, hobiler, sporlar ve aynı cinsle arkadaşlıklar temel ilgi alanlarını oluşturur. Bu dönemin başlıca özelliği narsistik yönelim veya benmerkezci ilişkilerle belirlenir. Çocuklar bu dönemde dış dünya ile ilişki kurmakla beraber kendi iç dünyalarıyla da ilgilenirler. Orta çocukluk şeklinde de adlandırılan bu dönem, erinliğe bir hazırlık dönemidir (Corey, 1991).

3.3.4. Ergenlik Dönemi (11-24 Yaş)

Ergenlik dönemi kendi içinde üçe ayrılmaktadır.

- *Erken Ergenlik*; 11-15 yaş arasındaki dönem,
- *Orta Ergenlik*; 14-15 yaşlarında başlayıp, 16-17 yaşlarına kadar devam eden süreç,
- *Geç Ergenlik*; 16-17 yaşlardan başlayıp, 20'li yaşlarda sona eren dönemi ifade etmektedir.

Ergenlik dönemi; 11-24 yaşlar arasındaki dönemi kapsamakta olup bu dönem ortalama olarak kızlar erkeklere oranla iki yıl daha önce olgunlaşmaktadır. Bu sebeple ergenlik dönemi ülkemizde kızlarda 10-12 erkeklerde 12-14 yaşları arasında başlamaktadır. Ancak ergenliğin sonuna doğru (erkek ve kız arasındaki) bu gelişimsel fark kapanmakta ve yetişkinliğe geçişte ergenlik döneminin etkileri eşitlenmektedir.

Bu dönemde ergenlerde cinsel olgunlaşma başlamakta, kız ve erkeklerde cinsel olgunlaşmanın başladığını gösteren birincil ve ikincil cinsiyet özellikleri ortaya çıkmaktadır. Birincil cinsiyet özellikleri, ergenlerin üreme organlarındaki değişimleri içerir. Kızlarda buluş çağının en önemli göstergesi ilk adet kanamasıdır. İlk adet kanamasından yaklaşık bir yıl sonra ise yumurta üretimi başlar (11-14 yaşlarında görülür.). Buluş sırasında dış cinsel organlarda önemli değişiklikler yaşanır. Majör ve minör libialar (iç ve dış dudaklar), klitoris, vajinal kanal büyür ve özellikle klitoris uyarılmaya daha hassas hâle gelir. Erkeklerde de dış cinsel organlar yani penis ve skordum (testisleri taşıyan torba) büyür. Bu değişiklik erkek buluş çağının en önemli göstergesidir (12-13 yaş). Bunun yanı sıra penise spermlerin aktarımını sağlayan prostat bezleri oluşur. Üreme organlarındaki olgunlaşma sonucu gece boşalmaları yaşanır. İkincil cinsiyet özellikleri ise kız ve erkeklerin beden yapısındaki değişikliklerdir. Bu değişiklikler; kızlarda buluşun ilk görünür ve en önemli belirtisidir. 8-13 yaşları arasında göğüsteki tomurcuklar ortaya çıkar. Adet kanaması bundan yaklaşık bir yıl sonra gerçekleşir. Cinsel organ çevresindeki kıllanmalar genellikle memelerin gelişiminden kısa bir süre sonra başlar ve bir ya da iki yıl sonra koltukaltı kılları belirir. Bu dönemde ayrıca, omuzlar daralır ve yuvarlaklaşır, kalça genişleyerek vücut yapısı şekillenir. Erkeklerde; en önemli ikincil cinsiyet belirtileri ise, beden biçimi ve sakaldır. Vücut ve yüz, erkeksi bir görünüm alır. Omuzlar geniş, kalça dar ve gövde nispeten uzundur. Aynı dönemde önce penis çevresi kıllanması ve yaklaşık iki yıl kadar

sonra da koltukaltı ve yüzde kıllanma başlar. Ayrıca her iki cinsiyette, boy uzamasının kızlarda en hızlı olduğu dönem 11-14, erkeklerde 13-16 yaşları arasındadır.

Yağ bezlerinin aktivitesinin artmaya başlamasından dolayı sivilce sorunu ortaya çıkabilir. Erkeklerde kas kütlesindeki, kızlarda ise yağ dokusundaki artış daha fazla olur. Kilo artışı boy uzama ile paralellik gösterir. Ayrıca gırtlak büyümesi nedeniyle her iki cinsde de ses kalınlaşması gerçekleşir. Erkeklerde belirgin olan bu değişiklik kendini önce ses alçalması sonra da derinleşmesi şeklinde gösterir. 13-14 yaşlarında ses tonu olgunlaşmaya başlar. 18-20 yaşlarında artık her iki cins için de fiziksel ve cinsel gelişim tamamlanmış olur (Kulaksızoğlu, 1998).

Ergenlik döneminde daha önce dengeli ve uyumlu olan ilkökul çocuğu gider, yerine oldukça tedirgin, güç beğenen ve çabuk tepki gösteren bir genç gelir. Ergenlerin duygularında hızlı iniş çıkışlar başlar, çabuk sevinir ve öfkelenirler, olur olmaz şeyleri sorun yaparlar ve tepkileri önceden kestirilemez bir hâle gelir. Bu dönemde derslere olan ilgisi azalır, çalışma düzeni bozulur ve ergenlerin isteklerinde artışlar görülür.

Ergenler, aileleri tarafından kendilerine tanınan hakları yetersiz bulmaya başlar ve evdeki kuralların ağırlığından ve sıkılığından yakınırırlar. Ana-babanın uyarılarına ani tepki ve olumsuz cevaplar verebilirler. Ergenler zamanlarını evde geçirmek istemezler, dağınıktırlar; gürültülü müzikten, yalnız kalmaktan ve gizlilikten hoşlanırlar. Bunun yanı sıra akran gruplarına yönelimleri artar. Ergenler çoğunlukla arkadaşlarıyla birlikte olmak ister ve bu dönemde bir gruba ait olmak büyük önem taşır. Grubun kurallarına ve değerlerine uyum sağlarlar.

Kişiliğin geliştiği bu dönemlerde ergenler; "Ben kimim?", "Neyim?", "Ne yapmak istiyorum?" sorularına yanıt ararlar. Ergen, bu dönemde karmaşık sorunlara mantıksal çözümler getirme becerisi kazanır. Düşünce ile oynayabilir, mantık oyunlarından hoşlanır. Bilişsel gelişimin büyük bir kısmı tamamlanmıştır. Asiliğe, kurallara karşı gelmeye ve sarkarlığa en çok bu dönemde rastlanır. Kurallara uyma ama sorgulama ya da sıra dışı olma eğilimindedirler. Sarkarlıkların nedeni ise hızlı büyüme sürecindeki koordinasyon bozukluğudur.

Ergenlik döneminde ergenin tamamlaması gereken gelişimsel görevlerden biri de, aileden psikolojik bağımsızlaşma sürecidir. Bu süreç, ergenin aileden ayrılması ancak ailesi ile de bağlarını sürdürürken kendisine ait duygu ve düşünceleri ayrıştırabilmesidir. Ergen; kendi

değer yargılarını, yaşam görüşünü, beğenilerini oluşturabilme sürecine girmektedir. Bu bağlamda ebeveynleri tarafından desteklenen ergenler, kendilerine daha güvenli, kişilerarası iletişim becerili ve daha akademik başarılı olurken; aksi durumda ise incinebilirlik düzeyleri yüksek, düşük özsaygılı ve depresif ergenler söz konusu olmaktadır (Erözkan, 2009).

Ergenlik döneminde cinsel olgunlaşma olduğu kadar zihinsel gelişim de farklılık gösterebilmektedir. Piaget'ye göre bireyler, 11-12 yaşlarından itibaren soyut (formel-biçimsel) işlemler dönemine girmektedirler. Bu kurama göre birey; duyu-hareket, işlem öncesi ve somut işlemler aşamalarını tamamladıktan sonra soyut işlemler dönemine geçer. Çocuğun somut düşüncesi ergenlik döneminde değişir ve soyut düşünce gelişmeye başlar. Bu tarz düşünce ile ergenler varsayımlara dayalı olasılıkları, mantık yolu ile analiz ederler ve eyleme geçmeden önce çıkarımlar yapabilirler. Problem çözebilme yetenekleri artar. Soyut ve ahlaki kavramları daha kolay kavrayabilir ve kendi düşüncelerini soyut olarak oluşturup savunabilirler. Ahlaki, dinî ve evrensel kuralları daha iyi kavrayabilirler.

3.4. Çocukların Fizyolojik Gelişim Alanlarına Göre Normal Gelişim Özellikleri

Bireyin nasıl büyüüp geliştiğini anlayabilmek için öncelikle gelişimle ilgili temel kavram ve ilkeleri bilmek gerekmektedir. Bu temel ilke ve kavramlar; büyüme, gelişim, olgunlaşma, öğrenme, hazırbulunuşluk ve eğitimidir.

Büyüme; vücudun boy, kilo ve hacim olarak artmasıdır. Başka bir deyişle bedende gerçekleşen sayısal değişikliklerdir. Büyümenin en hızlı olduğu dönemler; doğum öncesi dönem (gebelik), doğumdan sonraki ilk yıl ve ergenlik yıllarıdır. Büyümenin sabit ve kısmen yavaş seyrettiği dönemler ise 3-4 yaş, 9-10 yaş aralığıdır. Genellikle "büyüme" ve "gelişme" terimleri eş anlamlı olarak kullanılır. Ancak büyüme ve gelişme farklı olaylardır. "Büyüme", vücut hacmindeki ve kütlesindeki artış anlamına gelirken; "gelişme", biyolojik olgunlaşma sürecini ifade eder. Büyümede hem hücre sayısı hem de hücrenin hacmi artmaktadır.

Gelişim; canlı varlığın yaşamı boyunca geçirdiği bütün değişiklikleri kapsamaktadır. Gelişim; insanın beden yapısı, duygusal, sosyal ve zihinsel özellikleri açısından düzenli bir biçimde değişmesi ve istenilen görevleri yapabilecek duruma gelmesidir. Gelişim; büyüme, olgunlaşma ve öğrenmeyi de içine alan daha geniş ve kapsamlı bir süreçtir. Yani sadece sayısal ölçümlerle açıklanamayan, birçok yapı ve işlevi bütünleştiren karmaşık bir olgudur. Bu bütünleşme nedeniyle gelişimin her evresi kendinden bir sonraki evreyi doğrudan etkiler. Böylelikle hiyerarşi, bütünleşme ve yapısal bağıntı, gelişim evrelerinin temel özellikleri arasındadır.

Olgunlaşma; bir organın görevini yapabilecek düzeye ulaşması için geçirdiği biyolojik değişimlerdir. Olgunlaşma, kişinin doğuştan getirdiği potansiyelin zaman içinde ortaya çıkmasını ifade eder ve kendiliğinden meydana gelen bir süreçtir (Örneğin, çocuğun parmak kaslarının yeterli olgunluğa ulaşmadan kalem tutmasını öğrenememesi gibi.).

Öğrenme; bireyin çevresiyle belli bir düzeyde etkileşimleri sonucu meydana gelen nispeten kalıcı izli davranış değişiklikleridir. İnsanoğlunun doğduğu andan itibaren yaptığı davranışlar öğrenme sonucunda ortaya çıkmaktadır (Yürümeyi, koşmayı, konuşmayı, topu tutup-atmayı, giyinip soyunmayı, basketbol oynamayı, yazı yazmayı öğrenmek gibi.).

Hazırbulunuşluk; Olgunlaşmadan daha geniş ve kapsamlı bir kavramdır. Hazırbulunuşluk, olgunlaşma ve öğrenme sonucu kişinin belli davranışları yapabilecek düzeye gelmesidir. Çocuğun bir işi yapabilmesi ve yeni bir davranışı öğrenmesi için gereken olgunluğa ulaşmasının yanı sıra gerekli bilgi ve becerileri de kazanmış olması gerekmektedir. Çocuğun kalem tutmayı öğrenebilmesi için parmak kaslarında belli gelişmelerin olması, yürüme için de hem organların gerekli olgunluk düzeyine gelmesi hem de yürümenin gerektirdiği bazı hareketleri çocuğun öğrenmiş olması gerekir (MEB, 2011).

Eğitim; bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla bilinçli ve istendik olarak davranış değişimi meydana getirme sürecidir. Doğrudan ve dolaylı olarak eğitim yoluyla bireylerin davranışlarında kalıcı değişiklikler meydana gelmesi ise herhangi bir zaman ve mekânla sınırlandırılmamaktadır.

3.4.1. Bedensel Gelişim

Çocuğun gelişimini bir bütün olarak kavrayabilmek için psikolojik olduğu kadar fiziksel gelişimini de bilmek gerekir. Çünkü fiziksel gelişim, çocuğun davranışını hem doğrudan, hem de dolaylı olarak etkiler. Doğrudan etkiler çünkü bedensel gelişim çocuğun neler yapabileceğini belirler. Dolaylı olarak etkiler çünkü çocuğun kendine ve diğerlerine karşı tutumu bedensel gelişimin de etkisi altındadır (Yavuzer, 2003).

Fiziksel gelişim; bedeni oluşturan tüm organların gelişmesi, boyun uzaması, kilonun artışı, kemiklerin gelişimi, dişlerin çıkması ve değişmesi, kas, beyin ve tüm sistemler (sinir, sindirim, dolaşım, solunum, boşaltım gibi) ve duyu organlarının gelişimidir. Gelişim yaşam boyu sürer ancak çocukluk döneminde diğer tüm dönemlere oranla açıkça daha fazla görülebilir. Fiziksel gelişim çocuğun beden yapısındaki niceliksel değişme ve artışları içerir. Gelişimin iki şekli vardır:

1. *Nicel/Sayısal*: Ağırlık, boy sözcük sayısındaki artış gibi rakamsal olarak ifade edilen artışları belirler.
2. *Niteliksel*: Yapıda ve çeşitlilikteki gelişimi belirtir (Örneğin, çocuğun kaslarının çalışma şeklinde olduğu gibi.).

Fiziksel gelişim, "baştan ayağa ve merkezden dışa doğru" ilkesine uygun olan bir süreçtir. Bu gelişim süreci bireyin psiko-motor, duygusal, toplumsal ve zihinsel yaşamını da etkiler. Böylece bireyin kişilik gelişiminin de temeli oluşur. Bu nedenle bireyin yaşamında fiziksel gelişimin katkısı büyüktür.

Çocuklarda bedensel gelişim, dönemsel (devri) bir süreçtir. Bunun anlamı, fiziksel gelişimin düzenli bir hızla değil, belli dönemlerde farklı hız derecelerine sahip dalgalar hâlinde gerçekleşmesi yani bazen hızlı bazen de yavaş olmasıdır. Büyüme konusundaki araştırmalar, çocuklarda iki yavaş, iki hızlı olmak üzere dört belirgin büyüme dönemi olduğunu göstermiştir. Doğum öncesi ve doğumdan sonraki ilk yıl büyüme hızı yüksektir. Yaşamın birinci yılının sonunda büyüme yavaşlar ve bunu ergenliğe ya da cinsel olgunluğa kadar süregelen düzenli fakat yavaş bir gelişim izler. Bu büyüme evresi 8-12 yaşlar arasında görülür. Bu evreden 15-16 yaşlarına kadar olan dönemdeki hızlı gelişim ergenlik fışkırması olarak nitelenebilir. Bedensel gelişim için yeterli beslenme, ısı ve nem ortamına gereksinim vardır. Ancak, bu koşullarda genetik elemanlar ve hormonal büyüme uyarılır ve gelişme sağlanır (Yavuzer, 2003).

Tanner, bedensel gelişimin türü ve hızında kalıtım ve çevre faktörlerinin karşılıklı etkileşiminin önemine değinmiştir. Tanner'a göre bedensel gelişimi etkileyen temel faktörler; kalıtım, ırk, beslenme, hastalık, psikolojik bozukluklar ve sosyoekonomik statüdür.

Gelişimle ilgili çalışmalar yapan bilim adamlarından Knobloch ve Pasamanick; Arnold Gesell'in ölçümlerini geliştirerek, gelişimin ilk beş yılında bazı kritik ay ve yaşların varlığını savunmuşlardır.

0-3 ay: Bebekler göz kaslarının kontrol etmeyi, göz ve baş hareketleriyle bir cismi takip etme başarılabilir.

4-7 ay: Başı ve bedenin üst kısmının desteleyen kaslarla, el ve kolların hareketini sağlayan kasların kontrolü kazanılır.

7-12 ay: Gövde ve parmaklardaki kontrol sağlanır, çocukların bacaklarıyla ayaklarını kontrol edebildikleri ve bu evrede destekle ayakta durup yürüyebildikleri görülür.

2 yaş: İkinci yürüme ve koşma gelişir, çocuklar küçük ve büyük tuvaletlerini kontrol etmeyi başarırlar.

Ayrıca;

0-3 ay: Bebekler yüzükoyun yatarken başını tavana bakacak kadar kaldırabilir. Kucakta otururken başını dik tutar. Sırt üstü yatarken renkli nesneleri başını iki yana çevirerek izler. Eline verilen bir oyuncakı düşürmeden tutar.

3-6 ay: Sırt üstü yatarken ellerinden tutup kaldırmaya çalıştığınızda başını düşürmeden kalkabilir. Yatarken yüz üstü dönebilir Bazı çocuklar desteksiz oturmaya başlar.

6-12 ay: Çocuk yardımsız ve yatarken kendiliğinden kalkıp oturabilir. Tutunarak ayakta durabilir. Yerde otururken koltuktan tutunarak ayağa kalkar. Kısa bir süre tay tay durabilir.

1-3 yaş: 15-16. aya kadar çocuk tay tay durabilir. 16. aydan sonra düzgün yürüme başlar. Ayaktayken yerdeki oyuncakını düşmeden alabilir. 3 yaş dönemindeki çocuk büyük kaslarını daha iyi kullanabildiğinden takla atar, yüksek yerlerde yürümeyi dener, üç tekerlekli bisiklete biner, topa tekme atabilir. Yaratıcı olduğundan yeni oyunlar oluşturur ve uygular.

4 yaş: El becerileri oldukça gelişmiştir. Resimler yapar, yapılar kurar, kitaplara özel bir düşkünlük başlar. Hayal gücü oldukça gelişmiştir.

3.4.2. Psikomotor Gelişim

Hareket (movement) anlamına gelen motor gelişimde, belirgin aşamalar vardır. Örneğin, bebek tek başına oturmadan önce başını kaldırmayı, emeklemeden ve yürümeden önce de oturmayı öğrenir. Bu gelişim biçimi her çocuk için geçerlidir. Hemen her çocuk normal koşullarda bu gelişim aşamalarından aynı yaşlarda geçer. Araştırmalar motor gelişimin en az üç genel kurala göre gerçekleştiğini ortaya koymuştur:

1. Baştan Aşağıya Doğru Gelişim (Cephalocaudal Gelişim):

Bu gelişimin anlamı, motor yeteneğin baştan ayak tımağına doğru gerçekleşmesidir. Yenidoğanın başı bedeninin diğer kısımlarına oranla yetişkin ölçüsüne daha yakındır. Aynı şekilde baştaki motor kontrol, bedenın aşağı kısmındaki kaslara oranla daha güçlüdür. Motor kontrolün evrimi, önce baş sonra omuzlar ve kollar ve nihayet bacaklar ve ayaklar şeklinde gerçekleşir.

2. Merkezden Dışa Doğru Gelişim (Proximodistal Gelişim):

Bu gelişimin anlamı; motor yeteneğin, merkezi bir eksenden başlayarak bedenın uç kısımlarına doğru gerçekleşmesidir. Beden ve omuz hareketleri, bağımsız kol hareketlerinden önce görülür; ellerin kontrolü de parmakların kontrolünden önce gelir.

3. Bütünden Özel Hareket Gelişimine Geçiş:

Motor gelişimde belirgin bir sıranın izlendiği görülür. Başlangıçta bebeğin ilk hareketleri bütünsel ve farklılaşmıştır. Örneğin bebek önceleri önünde duran objeyi avucunun tümünü kullanarak yakalamaya çalışır.

Psikomotor gelişim, yaşam boyu devam eden motor becerilerde ortaya çıkan davranışların kontrol altına alınması sürecidir. Söz konusu olan davranışlar; duyu organları, zihin ve kasların birlikte çalışması ile ortaya çıkar. Bir anlamda bu davranışların kontrol altına alınmasını sağlayan süreç psikomotor gelişimi ifade eder.

Psikomotor gelişim, fiziksel büyüme ve merkezi sinir sisteminin gelişimine paralel olarak organizmanın isteme bağlı hareketlilik kazanması olarak tanımlanır. Motor gelişim, farklı değişikliklere uğrasa da bireyin tüm yaşamı boyunca devam eden bir süreçtir. Motor gelişim, düzenli bir sıra izler ve iki genel alanda incelemek mümkündür:

Büyük kas motor becerileri, aynı zamanda "kaba motor beceriler" veya "geniş kasların kullanılması" diye de anılmaktadır. Emekleme,

ayakta durma, yürüme, koşma, salınım, dönme, yuvarlanma, zıplama, denge gibi hareketler üzerindeki kontrolü anlatmak için kullanılmaktadır

Küçük kas motor gelişimi ise aynı zamanda "ince-devinimsel beceriler" olarak da adlandırılabilir. Eli ve ayağı kullanma becerileri ile nesne becerilerini kapsar. Tutma, kavrama, yazma, yırtma, çizme, yapıştırma, kesme gibi beceriler örnek olarak gösterilebilir. Fiziksel gelişim, psikomotor gelişim ile paralel gitmektedir ve birbirinden ayrı düşünülemez. Bir çocuğun çevresini tanıması ve çevresini yönetme becerisine kavuşma sürecinde motor gelişimi son derece önemlidir. Bu süreçte, çocuğun bağımsızlığını tanımasında ve yönetmesindeki rolü de göz ardı edilmemelidir. Bunun yanı sıra çevresine uyum sağlaması ve sosyal faaliyetlerde varlık göstermesi için de psikomotor gelişimi iyi anlaşılmalıdır.

3.4.3. Bilişsel Gelişim

Bilişsel gelişimi anlayabilmek için; gizil güç, yetenek, algı, dikkat, kavram oluşturma, bellek ve hatırlama gücü, akıl yürütme ve problem çözme ile yaratıcılık kavramlarının bilinmesi gerekmektedir.

Gizil güç; potansiyel, gerçekleşmeyen ama gerçekleşebilecek olan, saklı olan güç anlamına gelmektedir. Çocuğun kalıtımla getirdiği ve eğitim yoluyla ortaya çıkacağı düşünülen yetenekleri ve özellikleri, "gizil güç" olarak ifade edilir. Kalıtımla gelen doğal yollarla ortaya çıkan özellikler ise gizli değildir. Gizil güç, ancak eğitim yoluyla ortaya çıkar.

Yetenek; bireyin bilişsel, duyuşsal ve motor davranışlarla ilgili gizil güçlerine "yetenek" denir. Birey; bilişsel, duyuşsal ve motor yetenekleriyle bilgi ve beceriler öğrenir. Bireyin yetenekleri; öğrenmenin, bir meslek edinmenin bir ürün üretmenin dayandığı gizil güçtür. Birey yeteneklerini öğrenme yoluyla yeterliliğe dönüştürür. Yeterlilik; bireyin yeteneklerinin iş yapabilecek, uygulama yapabilecek, ürün üretebilecek, eyleme geçebilecek nitelikte açığa çıkarılması durumudur.

Algı; insanın doğumdan itibaren yaşamı boyunca görme, duyma, tatma, koklama ve dokunma gibi duyularını kullanarak çevresindeki bilgileri organize etme, anlama, yorumlama ve yeni durumlara kendini uydurma sürecine "algı" denir.

Dikkat; dikkat süresi ve dikkat seçiciliği olarak iki süreçten oluşur. Yaşla birlikte dikkatin süresinde ve seçiciliğinde değişme olur. Dikkat süresi, bireyin bir noktaya yöneldiği zaman olarak tanımlanabilir. Odak

noktasının değişmesi de dikkat dağılmasıdır. Dikkat seçiciliği ise odaklanan uyarıcıyı tanıma, bellirgin ve temel nitelikleri belirleme işlemi olarak ifade edilir.

Bellek; bireyin tecrübelerinden edindiği ve öğrendiği bilgileri güvenilir bir biçimde tam ve doğru olarak zihinde tutmaya ve istenildiği zaman kullanmaya olanak sağlayan yetenektir. Belleğin güvenilirliğini ise kaydedilen bilgilerin hatırlanma gücü gösterir.

Akıl yürütme; daha önceden öğrenilmiş bilgileri, yeni karşılaşılan bir soruna çözüm bulabilmek için birleştirme ve düzenleme süreci olarak nitelendirilir. Düşünme, semboller aracılığıyla gerçekleşir. Semboller de olay ve nesne gibi dış uyarıcıları temsil eden işaretlerdir.

Problem çözme; iç ya da dış istekler ve çağrılara uyum sağlamak amacıyla davranışsal tepkilerde bulunma gibi bilişsel ve duygusal işlemleri bir hedefe yöneltmektir. Problem çözme, bir amaca ulaşırken karşılaşılan güçlükleri yenme süreci olarak da ifade edilebilir.

Yaratıcılık; bilinen bir şeyden yeni bir şey çıkarmak, özgün bir senteze varmak, birtakım sorunlara yeni çözüm yolları bulmak, daha önceden kullanılmamış ilişkiler arasındaki ilişkileri kurmak ve böylece yeni bir düşünce şeması içinde yeni yaşantı, deneyim, fikir ve ürünler ortaya koymak olarak tanımlanır. Yaratıcı düşünmenin yaşamımızdaki en önemli işlevi, karşılaştığımız sorunları çözebilmeyi sağlamasıdır.

Piaget ve arkadaşları, çocuğun doğumdan ergenliğe kadar olan bilişsel (cognitive) gelişimini ayrıntılı araştırmalarla incelemiş ve bazı kavramlarla algıların doğuştan itibaren kazanılmış olabileceğini belirlemişlerdir. Piaget, bebeklik döneminde çocukların objelerin devamlı olduklarını, değişmezliklerini bile düşünemezken zamanla biçim ve büyüklük kavramlarını tanımaya başladıklarını söylemektedir. Piaget'nin temel ilgisi, doğumdan itibaren insanın bilişinin gelişimidir. Biliş, (cognition) sözcüğü, dünyamızı öğrenmeyi ve anlamayı içeren zihinsel faaliyetler anlamına gelir ve algılama, bellek, muhakeme, düşünme ve kavrama süreçlerini kapsamaktadır.

Çocuğun zihin gelişimini iki kavramın fonksiyonlarıyla açıklamaktadır. Bunlar, özümleme ve uymadır. **Özümleme;** çevrede yeni durumlarla karşılaşan bireyin o durumları, daha önceki zihninin kalıpları doğrultusunda değiştirerek almasıdır. **Uyma** ise, kendi zihnindekilerin geçersizliğini fark edip, yeni karşılaştıklarını olduğu gibi almasıdır. Bu iki işlem sonucu birey, çevresine uyum sağlar. Özümleme ve uyma

yoluyla alınan bilgiler yeni olduğu için, bireyde sınırlı oluncaya kadar bir dengesizlik meydana getirir. Yaşantı zenginliği sayesinde yeni bilgilerin dengesizliğini kolayca ortadan kaldırmak mümkündür. Ancak az uyarıcı ile karşılaşan ve tekdüze bir yaşantısı olan çocuklar, ergenlikte ya da yetişkinlikte yeni bir bilgiyle yüzleştikleri kolayca dengeleri bozulabilmekte ve uzun bir süre de bu dengeye ulaşamamaktadırlar.

Bilişsel gelişime ilişkin en önemli görüşü ileri süren İsviçreli psikolog Jean Piaget'ye göre çocuk, kendi dünyasına bir anlam kazandırabilmek için çevresindeki insan ve objelerle ilgili bir faaliyet içine girer.

Bilişsel gelişim denince akla gelen ilk tanım zekâdır. Zekâ; yeni durumlara uyum sağlama, problem çözme ve öğrenme kapasitesidir. Binet'e göre zekâ; belirli bir amaca yönelmek, amaca erişmek için direnmek, uyum sağlayabilmek ve kendini eleştirebilmektir. Wechsler'e göre zekâ; bireyin amaçlı davranışlarının, mantıki düşüncesinin ve çevre ile etkin bir biçimde başa çıkabilmek için giriştiği çabaların hepsini kapsayan genel bir yetenektir (Cansever, 1982).

Zekâ; cevaplandırmada ve çözümler bulmada sürati sağlayan, bir problemin çeşitli evreleri arasındaki yeni ilişkileri anlayabilmeyi gerçekleştiren kapasitedir (Simit, 1986).

Zekâ; beyne ait bilgiyi öğrenme, kaydetme, eski bilgilerle ilişkilendirerek yeniden yorumlama, akılda tutma ve geri getirme, akıl yürütme, çağrışım yapma ve sezebilme işlevlerini kapsayan bir kapasitedir (Kulaksızoğlu, 1998).

Piaget, bilişsel gelişimi yaşlara göre dört ayrı evrede incelemiş olup bu evreleri şu şekilde ifade etmektedir:

1. Duyu-Motor Dönemi (0-2 Yaş)
2. İşlem Öncesi (Sezgisel) Dönem (2-7 Yaş)
3. Somut İşlemler Dönemi (7-12 Yaş)
4. Soyut (Biçimsel-Formel) İşlemler Dönemi (12 Yaş ve Üstü)

Bu dört temel aşama kendi içinde alt bölümlere ayrılır. Her aşama kendinden önceki ve sonraki aşamadan farklılık gösterir. Bir aşamaya ait zihinsel özellikleri atlayıp bir sonraki aşamaya geçmek mümkün değildir. İnsan düşüncesi ardışık kurallı bir sıra takip ederek geliştiğinden, çocuğun zihinsel bakımdan olgunlaşabilmesi için her aşamada belirli bir zaman ihtiyacı vardır (Kulaksızoğlu, 1998).

1. Duyu Motor Dönemi (0-2 yaş): Bebekler ilk günlerde refleksif yani istem dışı davranırlar. Bu bilinçsiz davranışlarını bilinçli davranışlar hâline getirmek için de duylardan yararlanılmalıdır. Örneğin; nasıl ki anne memesinin çocuğun dudaklarına dokundurularak emme refleksi yemek yeme şemasına dönüştürülüyorsa, ninniler de çocuğun duygusal zekâsını işler hâle getirmenin başlangıcı sayılır. Bebeğin taklit edeceği seslerle, dokunmalarla, görüntülerle karşılaşması zihin gelişimini olumlu yönde etkileyecektir. Bir takım oyuncaklar bebeğin hedefe yönelik davranışını tetikleyebilmektedir. Elinden düşerek yuvarlanan oyuncağına elini, kolunu uzatması, ona doğru bedeniyle yönelmesi ya da emekleyerek oyuncağına almaya yeltenmesi amaca yönelik davranışlardır. Bu davranışları doğuracak ortam oluşturulmalıdır ki; daha o küçük yaşlardan itibaren geleceğin bilinçli, amaçlı fertleri yetişebilsin.

2. İşlem Öncesi Dönem (2-7yaş): Bu dönemde yetişkin bakış açısı ile çocukla iletişim kurmak oldukça güçtür. Gece geç saatlerde topitop, çikolata veya oyuncak almak isteyen bir çocuğa, ana-baba kendi zihinsel gelişmişlik düzeylerinden hareketle bakkalın kapalı olduğunu ya da gece olduğunu yani zaman ve mekân sınırlaması koyarak oyuncak alamayacaklarını söylemek suretiyle çocuğu ikna etmeye çalışacaklardır. Ancak bu çabaları boşa gidecek, çocuk ağlamasını veya ısrarını sürdürecektir. Bu iletişim, yetişkinin bağırması ve dayağı devreye sokması gibi baskılarla olumsuz bir şekilde sonuçlanacaktır. Bunun yerine; çocuğun zaman ve mekân sınırı tanımayacağını bilinecek, sembolik işlemlerle ikna edilebileceğinin bilinmesi ve uygulanmasıyla sorun çözülebilir. Dahası; bu bilgiler sayesinde yetişkin, çocukla olan iletişimi sorun olarak da algılamaz. Evin bir köşesi sembolik olarak bakkal yapılabilir ve oraya gidilerek, olmayan bakkaldan olmayan oyuncak alınabilir. Hatta bir süre olmayan bu oyuncakla sembolik olarak oynanabilir. Nitekim o çağın bir diğer adı da sembolik işlemler çağıdır. Dönemin diğer bütün özelliklerinden yararlanarak çocuğa birçok beceri kazandırılabilir. Örneğin; benmerkezcillği devreye sokulmak suretiyle, çocuğun aldığı çikolata kendinden istenerek yetişkinin isteğini reddetme konumuna sokulabilir, bu yolla hayatta kendisine gerekli olan "hayır" demesi öğretilir.

3. Somut İşlemler Dönemi (7-12 yaş): Bu dönemde çocuk, ilköğretimin ilk kısmında öğrencidir. Öğretmen güç de olsa çocuğa yaptıracığı işlemleri somutlaştırdığı takdirde kolayca öğrenimini sağlayabilir.

Tersine, Öğretmen kendi soyut zihinsel gelişmişlik düzeyinden hareketle iletişim kurmaya çalışırsa çocuk en basit problemi bile çözemez duruma düşecektir. Bu dönemde bir diğer önemli husus, çocuğun okul öncesinden getirildiği aşağılık duygusunun ortadan kaldırılmasıdır.

4. Soyut İşlemler Dönemi (12 yaş ve üstü): 12 yaştan sonra artık ergenle, yetişkin bakış açısından iletişim kurulabilir. Bu dönemde ebeveyn ve öğretmenlerin, ergen hâlen çocuk olarak görmeleri ve ona çocukmuş gibi davranmaları, ergenin zihinsel gelişimini olumsuz yönde etkileyecektir. Empatik bakış açısının, görell ve birleştirmeci düşüncenin gelişimi için ergenin farklı bakış açılarıyla yüzleşmesi gerekir. Bu yüzden eğitimcilerin ergenler için uygun ortamları hazırlamaları, onların gelişimi açısından yararlı olacaktır.

Tablo 1: Piaget'nin Bilişsel Gelişim Evreleri ve Özellikleri

Gelişim Evreleri	Uygun Yaş Aralıkları	Gelişim Evresinin Getirdiği Özellikler
Duyusal Motor Dönem	0-2 Yaş	Kendini nesnelerden ayırt eder. Kendini eylemi gerçekleştiren özne olarak tanır ve amaçlı davranışlar yapmaya başlar. Nesne kalıcılığı kavramını edinir.
İşlem Öncesi Dönem	2-7 Yaş	Dili kullanmayı ve nesneleri imgeler ve sözcüklerle betimlemeyi öğrenir. Düşünce hâlâ benmerkezcidir. Nesneleri tek bir özelliğe göre sınıflayabilir.
Somut İşlemler Dönemi	7-12 Yaş	Nesne ve olaylar hakkında mantıklı düşünebilir. Sayı, kütle ve ağırlık korunumu kavramı edinir. Nesneleri birden çok özelliğe göre sınıflar ve onları tek bir boyuta göre sıraya koyabilir.
Soyut İşlemler Dönemi	12 Yaş ve Üstü	Soyut önermeler üzerine mantıksal olarak düşünebilir ve varsayımları sistematik olarak test edebilir. Varsayımsal, geleceğe yönelik ve ideolojik sorunlarla ilgilenir.

3.4.4. Dil Gelişimi

Dil; insanlara özgü olan ve iletişimi sağlamada araç olarak kullanılan sesler, semboller ve sözcükler gibi temel birimleri içine alan bir üst sistemdir. Sesler, dilden dile değişebilir. Her dilde, sembolleri birleştirmek ve yeni semboller yaratmak için kurallar vardır. Dil; duyguları, düşünceleri, tutumları, inançları, değer yargılarını anlatma ve öğrenmede, algılanan ve yaşanan olaylarla ilgili bilgileri, kültür birikimini aktarmada; soru sormak, emir vermek istekte bulanmak gibi işlevleri gerçekleştirmek için kullanılan bir araçtır. Konuşma ise dilin sese dönüştürülmüş biçimi olarak ifade edilir.

Dil gelişimi; seslerin, kelimelerin, sayıların, sembollerin kazanılması, saklanması ve dilin kurallarına uygun olarak kullanılmasını içeren bir süreçtir. Dil gelişimi, doğumdan itibaren başlar ve yaşam boyu devam eder. Dil ve öğrenme arasında önemli bir ilişki vardır. Dil, öğrenmeyi kolaylaştırır. Öğrenme sürecinde ise çocuğun dili gelişir. Dil gelişiminde; sesin duyulması, dili kullanma deneyimlerinin bulunması gerekir. Çocukların, çevresindeki bireylerin konuşmalarını taklit ederek dili öğrendikleri ileri sürülür. Çocuğun dil gelişiminde iletişim kurma, diğerlerinin dikkatini çekme, isteklerini duygu ve düşüncelerini iletme ihtiyacı vardır. Çocukta dil gelişiminin önemli özelliği ilk dönemlerin evrensel oluşudur.

Dil gelişimi yönünden yaşamın ilk bir yılı prelinguistik dönem, okul öncesi dönem ise temel dil yeteneklerinin kazanıldığı dönem olarak tanımlanır. Prelinguistik dönem, bebeğin ilk kelimeleri çıkarmadan önce ses ve mimikleri ile iletişim kurduğu dönem olup bu dönemin ilk kelime çıkışı ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir (Vithman ve ark., 1985).

Bebekler dil gelişimi için doğuştan donanımlı olup duymaya karşı son derece hassastırlar. Doğumdan sonraki birkaç gün içinde bombardıman şeklinde gelen tüm sesler arasından insan sesini, hatta annelerinin sesini ayırt edebilirler (DeCasper ve Fifer, 1980, Bertoncini ve ark., 1988). Ses farklılıklarına duyarlı olup, hece grupları arasındaki farkları, "b" ve "p", "d" ve "t" ses farklarını anlayabilirler (De Villers ve De Villers, 1979). Dört günlük Fransız ve iki aylık Amerikan bebeklerinin alındığı bir çalışmada bebeklerin kendi dillerine ait sözleri yabancı dilden ayırt edebildikleri gözlemlenmiştir (Mehler ve ark., 1988).

Yenidoğanın temel sesli davranışı olan ağlama, doğumdan sonraki ilk aydan başlayarak farklılaşmakta, ağrı ve açlık ağlamaları yaşamın ilk haftasında ayırteilmeye başlanmaktadır (Lewis, 1982; Graham, 1991).

Hayatın ilk 2-3 haftasındaki sesler, nitelikleri ve şiddetleri ile farklı ağlamalardan ibaret değildir. Çocuğun bu ara homurtuyu andıran, esnemeyi ya da iç çekmeyi andıran bir takım sesler çıkardığı da olur. Bu seslerin çocuğun nefes alma çabasına bağlanabileceği görüşü ağırlıktadır. Ağlama ve huzursuzluk seslerinin yanı sıra ilk bir ay içinde hoşnutluk sesleri belirmeye başlar. Ağlama şiddet ve sıklığı gelişim içinde giderek azalırken; bebeğin ses kalitesinde ilk bir yılda belirgin değişimler olur (Bell ve Ainsworth, 1973). Buna göre bebek doğumdan iki aylık döneme kadar olan zamanda öncelikle refleks ağlamalar ve geçirme, öksürme ve esneme gibi vejetatif sesler üretir. Bebeğin ağlamasının onu duyan erişkin üzerinde etkisi olmasına karşın, bebek henüz erişkinlerin dikkatini çekmek amacıyla ağlamayı kullanmamaktadır. Bu dönemde ağlama daha çok açlık, soğuk ya da sıkıntı gibi içsel durumlara verilen içgüdüsel bir yanıttır. Yedi haftalıktan küçük bebeklerde açlık, ağlamak için en önemli nedenlerden biriyken; gürültü ve ışık, ikinci derecede önemli nedenler arasında sayılabilir.

İlk üç ayda, karın ağrısı genel ağlama nedenidir. Bebek büyüdükçe baş boyun anatomisi değişmesi ile çıkarılan ses yelpazesi genişler ve konuşma sesine daha yakın rezonansta ses üretimi başlar. 2-5 aylar arasında bebek, konuşma ve iletişim düzeyinde önemli iki davranışı gösterir. Bunlardan biri, öncelikle sosyal etkileşimde ortaya çıkan hoşnutluk ifade eden konuşma benzeri seslerdir, “gıgıldama” ya da “hoşnutluk sesleri” olarak bilinir (cooing/comfort sounds). Diğer önemli davranış ise gıgıldama ile eş zamanlı ortaya çıkan gülümsemedir.

4-8 aylardaki diğer dönem Stark tarafından “Vocal play (ses oyunu)” dönemi olarak belirtilir. Agulama (Babbling) dönemi olarak da bilinen bu dönemde bebek sesli ve sessiz harfler içeren tek heceler üretir. Gıgıldama sırasında sesler, bebek çoğunlukla uzanır durumdayken ve daha çok dilin gerisinden çıkmakta iken; bu dönemdeki sessiz sesler, daha çok dilin ön tarafından çıkartılır. Sesli oyun, gıgıldamadan farklı olarak temelde sosyal etkileşime yanıt şeklinde değildir. Bebek bu ses oyununu erişkinle iletişimini başlatmak ve yanıt olarak kullansa da, genelde bu oyunu tek başına oynamayı tercih eder. Bu durum, bebeğin yeni ses üretme becerisinin bir pratiği olarak değerlendirilebilir (Paul ve ark., 1996). Dördüncü ayın tamamlanması ile birlikte ses kalitesi de değişir, artık bebek glotis ve uvuladan kaynaklanan ilk sesler yerine konuşma sesleri çıkarmaya başlar (Karacan, 2000).

Paul ve arkadaşları (1996) yaptıkları çalışma ile; yaşamın ilk yılının ikinci yarısından itibaren bebeklerin tekrarlayan (reduplicated) babbling sesli ve sessiz harfler içeren aynı hecenin tekrarlanması şeklindeki (ör.; "bababa", "mamama") ifadelerinin olduğunu, "b, p, t, d, m ve n" seslerinin en sık kullanılan sessiz harfler olduklarını belirtmişlerdir.

Yaklaşık 5 aylık iken sessiz harflerin kullanımı ve ses taklidi, 11. ayda ise kelimelerin taklit edilmesi başlar. Taklit etme davranışı, bebeğin dil gelişimi ve sosyal becerileri kazanması için önemli bir belirleyicidir. Normal gelişim gösteren bebeklerin ilk anlamlı sözcük çıkarmayı öğrenmeden önce, sesi taklit etme becerisine gereksinim duydukları belirtilmekte, sözel taklidin övgü ile karşılanmasının ve model olma davranışlarının ise benzer sesler çıkartılmasını belirgin olarak arttırdığı ileri sürülmektedir (Behrman ve Vaugan, 1987).

İlk kelimeler 8-18 ay arasında ortalama 12. ayda çıkarken, 2. yaş ile çocuğun kelime haznesi 200'e ulaşmaktadır. Öncelikle isimler sonra fiil, sıfat ve zarfların kullanımı başlar ve tüm bebekler dil gelişim zincirinde fonoloji, sentaks ve semantik halkalarına geçişte aynı sırayı izlerler. Bir başka deyişle çocuklar dili bir düzen içinde öğrenirler. Dil gelişimi sembolik oyunlar, tasarım ve taklit ile içiçedir (Lewis, 1982).

Dilin gerçekten anlaşılması 8. ay dolaylarına rastlar. İlk yılın son çeyreğinde bebekler alışkın oldukları ortamda sürekli duydukları bazı sözcüklere yanıt vermeye başlarlar. Örneğin anne 'haydi cee oynayalım' dediğinde bebek ellerini çırpır. Bu erken anlamalar sözün gelişimi ile ilgilidir. Champman'a göre bu anlamalar sıklıkla ana-babaların 8-12 aylık bebeğin gerçek olandan çok daha fazlasını anladığına inanmalarına yol açar (Paul ve ark., 1996).

Dilin anlaşılması, öncelikle kullanılmasına öncülük eder; bir başka deyişle çocuklar dili kullanmadan çok önce kelimeleri ve cümleleri anlarlar. İlk yılın sonuna doğru çoğu bebek, kelime kullanmaya başlar. Çocuğa özel olan bu kelimeler erişkinin kullandığına benzemez ancak belli durumlar için kullanılır (Paul ve ark., 1996). Bebeğin kendine özgü olan ve dört ya da daha fazla heceli, gerçek kelime içermeyen cümle benzeri sözleri olur. Bebek bu sözler ile kendisini anlatmaya ve anlaşılmaya çalışır.

Çocuğun ilk sözlüğünde yalnız kısa kelimeler bulunur. Hatta çok heceli kelimelerin çoğu, 18 aya dek tek heceli kelimeler şeklinde çıkar. Bu sınırlılık yalnız tek heceli kelime kullanma eğilimi ile açıklanamayan

gelişimsel bir sınırlılıktır. Bu dönemde çocuklar çok heceli kelimeleri de tek hece ile (ör. piyano için po) ifade ederler (Johnson ve ark., 1997, Akt. Karacan, 2000).

İki yaşına kadar çocukların kullandığı kelimelerin %70'i tek hecelidir. Çocukların ilk kelimeleri arasında genel olarak isimler başta gelir. İlk kelimeler arasında fiiller, sıfatlar, edatlar da görülmektedir. Zamirler genellikle sonraki dönemde ortaya çıkar. Çocuğun ilk kelimesi annesinin için büyük bir olaydır. Ancak çocuğun bu ilk kelimesinin ardından hızlı bir dil gelişimi beklemek de yanlış olur. Çocuk bu aşamadan sonra da sesleri birbirinden ayırma, vurgulama, kelimelerin anlamlarını kavramaya başlama ve yeni kelimeler öğrenmeye devam edecektir. Konuşma seslerinin ayırıcı niteliklerini algılama yolundaki gelişmesine devam edecek, belli seslerin akustik özellikleri açısından farklı olsalar bile aynı anlama geldiklerini anlayacaktır. Dil gelişimi ilerledikçe çocuk ister fısıldansın, ister yüksek sesle söylesin, ister erkek, kadın ve çocuk tarafından söylesin belli bir kelimenin hep aynı anlama geldiğini kavrar (Yavuzer, 2003).

3.4.5. Cinsel Gelişim

Cinsel gelişimin tanımlanabilmesi için ilk bilinmesi gereken kavram cinsel olgunluktur. Cinsel olgunluk, insanın üreme sisteminin ve organlarının sağlıklı döl üretebilecek düzeye ulaşabilmesidir. Cinsel olgunluk, bedenin büyümesine ilişkin bir kavramdır ve cinsel gelişimin temelini oluşturur. Çocuklar, üç-dört yaşında kişiliğini fark etmeye başlar, meslekleri tanır, kız ve erkek çocukları arasındaki farkı, çocukla yetişkin arasındaki ayrılıkları algılarlar. Üç yaşındaki bir çocuk, hangi tür eşyaların hangi cinsiyet grubuna ait olduğunu bilir. Dört yaşındaki bir çocuk, artık kız veya erkek olduğuna karar verebilir.

Çocuk, çevresinde aynı cins birçok kişinin sergilediği pek çok özelliklerle karşılaşır. Cinsiyet rolünü benimseyebilmek için önce kendi kimliğinin farkına varır. Kız mı yoksa erkek mi olduğunu anlar. Erkek çocuğu diğer erkeklere benzeyen kendi fiziksel ve davranışsal yönlerini, kız çocuğu da diğer kızlara ve kadınlara benzeyen kendi fiziksel ve davranışsal yönleri algılar. Kız çocukları anneleri, erkek çocukları da babaları gibi davranmaya başlarlar.

Cinsel olgunluğa erişme, biyolojik ergenliğin temelidir. Bu dönemde ilk göze çarpan, ergenin hızla boy atması ve ağırlıkça artmasıdır.

Ergenlik döneminde iskelet, kas ve yağ dokularının boyutlarında belirgin bir artış olmaktadır. Kas gelişimi, erkeklerde kızlara oranla daha fazlayken; yağ dokusu gelişimi ise kızlarda daha fazla olmaktadır. Cinsel olgunluğa erişen bir kızın vücudunda keskin çizgiler kaybolmaya; kollar, bacaklar, kalçalar ve göğüsler biçimlenmeye; koltuk altında ve cinsel organ çevresinde kıllanma ve yüzde sivilceler görülmeye başlanır. Ancak asıl önemli değişiklik, yumurta hücresinin olgunlaşması ve adet kanamalarıdır. Kızlar genellikle 10-13 yaşlarında ilk adetlerini görürler. Bazılarında ise adet görme 15-16 yaşlarında olur. Yumurtanın olgunlaşması, yumurtalıktan ayrılması ve adet kanamasının görülmesi olaylarının tümüne *adet döngüsü* denir. Erişkin bir kadının yumurtalıklarından her ay (28 günde bir) bir yumurta atılır. Buna yumurtlama (ovulasyon) denir. Bu yumurta, erkek hücreleri (sperm) ile birleştiği takdirde gebelik meydana gelir. Her adet döngüsünde rahim duvarı kalınlaşır, eğer o döngü içinde gebelik meydana gelmezse adet kanaması görülür. Yumurta döllenirse gebelik başlar ve gebelik süresince adet kanaması olmaz.

Erkek çocuklarda ergenliğin ilk belirtilerinden birisi testis torbası (skrotum) ve testislerin gelişmesidir. Çeşitli sebeplerle oluşan penis sertleşmesi her zaman erotik anlamda değildir. Bu durum ergende utangaçlığa yol açar, ne yapacağını bilemez. Bu dönemde ilk meninin gelmesi, sıkıntı ve hayret yaratır. Bunun normal, fizyolojik bir olay olduğunu bilmeyen ergen meninin gelmesinden suçluluk duyabilirler. Bu değişikliklerin sebeplerini bilen ergenlerde bu tip problemler ve dönemler kolay atlatılır. Yüzde sivilcelerin oluşması, sakal ve bıyığın çıkması, sesin kalınlaşması, koltuk altında ve cinsel organ çevresinde kıllanma, hızlı boy artışı, kasların gelişmesi ve özellikle omuzların gelişmesi bu dönemin özellikleri arasındadır. Cinsel kimlik; bireyin cinsiyetinden haberdar olması, bedeni ve benliğini belli bir cinsellik içinde algılayışı, kabullenışı, duygu ve davranışlarında buna uygun biçimde yönelişidir. Başka bir deyişle; bireyin kadın ya da erkek olarak kendisinin farkına varması ve kabullenmesidir. Bir çocuğun kız ya da erkek doğması cinsel kimliğini kazanması için ilk koşuldur. Çocuk kendi cinsinin eğilimleri desteklediği sürece kız ya da erkek kimliğini benimseyecektir. Bireyin biyolojik olarak kadın veya erkek grubuna katılmasından çok, cinsiyet rolünü benimsemesi önemlidir.

Çocukların cinsel gelişim özelliklerini bilmek, bireyin sağlıklı gelişimi açısından önemlidir. Bu nedenle bu noktada "cinsel eğitim" kavramı

önem kazanmaktadır. Cinsellikle ilgili konular genellikle ülkemizde kaçınılan, konuşulmaması, dile getirilmemesi, dokunulmaması tercih edilen konulardır. Bunun bir sonucu olarak konuyla ilgili terimlerin tam olarak oturmadığı, yanlış şekillerde kullanıldığı görülmektedir. Bu nedenle cinsel eğitim konusu irdelenirken öncelikle cinsellikle ilgili bazı temel terimleri gözden geçirmekte yarar vardır.

Cinsiyet (Sex): Kişinin biyolojik kimliğini ifade eder. Kısaca “erkek” veya “dişi” olmayı belirtir. Genler tarafından belirlenir (Rice, 1989).

Cinsellik (Gender): Cinsiyetin belirleyicisi olan biyolojik kimlikten daha geniş bir çerçeveyi belirtir. İnsan cinselliğinde, bedensel, psikolojik, sosyal, kültürel, ekonomik boyutlara dikkat çeker (Haktanır, 2005).

Cinsel Kimlik (Gender Identity): Kişinin kadın veya erkek olmayla ilgili içsel algısı veya duygusudur. Genelde kişinin cinsel kimliği biyolojik kimliği ile paraleldir. Yani biyolojik olarak erkek ise kendisini erkek olarak; biyolojik kimliği kadın ise kendisini kadın olarak algılar. Ancak bazı durumlarda biyolojik olarak erkek veya kadın olmasına rağmen, kendini biyolojik kimliğine uygun olarak algılamayabilir (Rice, 1989).

Cinsel Rol (Gender Role): Toplumun erkeğe ya da kadına uygun görerek tanımladığı davranış biçimleridir (Bayhan ve Artan, 2004).

Cinsel eğitim teriminin çok geniş bir kullanımı olduğu görülmektedir. Uzun yıllar boyunca pek çok meslek grubu tarafından fizyolojik ve biyolojik bir çerçevede ele alınmıştır. Bu da içeriğinin biyolojik temele dayanan üreme ve doğum kontrolü konularına yoğunlaşmasına yol açmıştır. Ancak son zamanlarda “cinsel eğitim”in, “cinsellik eğitimi” kavramına dönüşme eğiliminde olduğu görülmektedir (Çalışandemir, Bencik & Artan, 2008).

Cinsel eğitim; “Bireyin fiziksel, duygusal ve cinsel gelişimini anlaması, olumlu bir kişilik kavramı geliştirmesi, insan cinselliğine, başkalarının haklarına, görüş ve davranışlarına saygılı bir bakış açısı edinmesi, olumlu davranış biçimi ve değer yargıları geliştirmesi eğitimidir.” şeklinde tanımlanabilir (Bayhan ve Artan, 2004).

Cinsel gelişimi bilmek kadar, cinsel eğitimin de bu gelişim basamaklarının aktarılması açısından bilinmesi çok önemlidir. Bu nedenle önemi görmezden gelinemeyecek kadar büyük olan cinsel eğitimin birçok yararı da bulunmaktadır. Cinsel eğitimin çocuk gelişimi açısından yararları şu şekilde özetlenebilir:

1. Cinsel eğitim sayesinde çocuk, kendi bedenine ve karşı cinsin bedenine saygı duymayı öğrenir. Bu durum, çocuğun ileriki yaşantısında kendi cinsiyetlilerle ve karşı cinsten kişilerle sağlıklı, düzeyli ilişkiler kurmasına vesile olur.
2. Çocuğun kendi bedenini ve özelliklerini tanıması, kendine güvenini arttıran bir özelliktir.
3. Cinsel gelişim ile ilgili bilgileri, erken yaştan itibaren alan ve bu anlamda sağlam temeller oluşturan kişi, bedenine karşı sorumluluklarını bilir.
4. Cinsel eğitimi, aşama aşama ve yaşına uygun olarak alan çocuk, sonraki yaşamında karşı cinsle kurduğu ilişkilerde dengeli olur (Tuzcuoğlu, 2004).
5. Çocuklara verilen doğru cinsel bilgiler sayesinde çocuklar, kendilerine güven konusunda daha başarılıdır. Bu duygu sayesinde girişkenlikleri artar, daha kolay ilişkiler kurabilirler ve daha başarılı olabilirler.
6. Ergenlik döneminde bedensel değişiklikler konusunda bilgilendirilen çocuklar, farklılaşmalarını daha çabuk kabullenirler, anormallik endişeleri ve yetersizlik korkuları azalır.
7. Doğru bilgilerle donanmış kişi, cinsellik hakkında duyduğu yanlış bilgileri kolaylıkla reddeder.
8. Bilgili kişiler arkadaşlarının uygunsuz teklif ve baskılarına direnmekte daha başarılıdır (Taşçı, 2003).
9. Çocuklar cinsel istismara karşı koyabilme konusunda da bilgilendirildiklerinde birçok istismar olayı önlenmektedir (Çalışandemir, Bencik & Artan, 2008).

3.4.6. Kişilik Gelişimi

Kişilik gelişiminin büyük ölçüde biçimlendiği çocukluk yıllarında, ana-babaların çocuklarına karşı uyguladıkları tutumlar önem kazanmaktadır (Yavuzer, 2003). Tutum kavramı; "Kişilerin belli bir insana, gruba, nesneye veya olaya yönelik olumlu ya da olumsuz bir biçimde düşünmesine, hissetmesine ya da davranmasına yol açan oldukça kalıcı yargısal bir eğilim." olarak tanımlanmaktadır (Budak, 2000).

Kişilik; bireyi başkalarından ayıran, doğuştan getirdiği ve sonradan kazanılan, tutarlı olarak sergilenen özelliklerin bütünüdür. Kişilik; bireyin zihinsel, duygusal, sosyal ve fiziksel özelliklerinin süreklilik

gösteren yönlerini içerir. Bu anlamıyla kişiliğin; bireyin göreceli olarak kalıcı eğilim, davranış ve ilişki kalıpları ile tepkilerini belirleyen en temel unsur olduğunu söyleyebiliriz. Bir başka tanımlamada kişiliğin; bireyin kendine özgü düşüncelerini ve sergilediği davranışlarını belirleyen sistemlerin bütünü olduğu vurgulanmıştır (Özdemir ve ark., 2012).

Kişilik gelişiminde en büyük etkiyi, çocukluk yıllarında ana-babaların tutumlarını belirlemektedir. Çocuğun büyümesiyle beraber, çevresel faktörler değişmeye ve genişlemeye başlamakta, ailenin etkisi azalırken; arkadaş çevresi, okul, öğretmen, kültür ve sosyal yapı gibi diğer psikososyal değişkenlerin etkisi artmaya başlamaktadır. Kişilik, devamlı gelişme eğilimindedir. Bu gelişimin de amacı, olgun ve dengeli bir benlik geliştirmektir. Bu da yapısal ve çevresel faktörler arasındaki etkileşimin sonucu olarak çeşitli süreçlerden geçerek çocuğun işlevlerinin değişmesi ve artmasıdır. Ergenliğin sonlarına kadar devam eden kişilik gelişimi; duygu, düşünce davranış boyutlarında bireyin tutarlı ve bütünlük sağlayan bir yapıya ulaşması ile oluşmuş sayılmaktadır. İçinde çatışmaları daha az ve dengeli olduğunu düşündüğümüz bu yapı, zaman sürecinde değişikliklere uğramasına rağmen temel özelliklerini sürdürme eğilimindedir (Özdemir ve ark., 2012).

Ana-babaların çocuk yetiştirme tutumları, onların nasıl bir kişiliğe sahip olacağını belirlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Pek çok araştırmacı, kişinin yaşamındaki en önemli kişilerin annesi ve babası olduğunu, anne ve baba ile iyi bir ilişkinin genç ve erişkin ruh sağlığında belirleyici rol oynadığını belirtmiştir. Anne ve babası ile sağlıklı ve doyurucu ilişkileri olan kişiler, aile dışındaki çevre ve arkadaşları ile daha kolay ve istenilir yönde ilişkiler geliştirebilmektedirler. Bu nedenle ana-babaların çocukları ile olan ilişkileri ve onlara nasıl davrandığı önemlidir.

Çocuklar hem genel birtakım tutumları, hem de özel bazı davranışları, ana-babalarını gözleyerek öğrenirler. Bir erkek çocuk, babasını gözleyerek erkek gibi davranmayı öğrenirken; annesini model alan bir kız çocuğu da, bir kadın gibi davranmayı öğrenir. Kısacası, örnek alma süreci içindeki çocuklar, ana-babanın birçok kişilik özelliğini taklit ederken; ahlaki ve kültürel değer ve standartlarını da benimsemektedirler. Farklı ana-baba tutumları; çocuklara içinde yaşadıkları aile ortamı ile sosyalleşme imkânı vererek, çevreye karşı geliştirecekleri tepkiler, problem çözme ve yaklaşımları ile ilgili öngörülerini de sunmaktadır. Çocuklar böylece bir prototip içinde gelecekte yaşayacakları dünyaya hazırlanmaktadır (Türker, 2014).

Kişilik gelişiminde bu derece önemli olan ana-babalar, ~~essasında~~ tutumları ile bu önemlerini göstermektedirler. Zira ana-babanın ~~gö-~~ terdiği çocuk yetiştirme tutumu, çocuğun kişilik gelişimine ~~doğrudan~~ etki etmektedir. Otoriter, aşırı koruyucu, aşırı serbest aile tutumları olumsuz iken demokratik tutumlar olumlu olarak değerlendirilmektedir. Demokratik aile tutumları dışındaki tüm diğer tüm çocuk yetiştirme tutumları, çocukların kişiliğinin gelişimi üzerinde olumsuz etkiye ~~sahip-~~ tir. Çocukların kendilerine olan güvenlerinin gelişimine olumsuz etkisi nedeniyle çocuğun kendini tanıması ve kabullenmesine ket vurmaktadır. Ayrıca ana-babanın çocuk yetiştirmede benzer kişilik tutumları sergilememeleri, yetiştirme tutumlarındaki tutarsızlıklar, ödül ve ceza dengesinin bozuk olması, aile içi iletişim ve eş ilişkilerinin bozuk olması gibi olumsuz davranış örnekleri de yine çocuklardaki kişilik gelişimini olumsuz etkileyen faktörler içinde sayılabilmektedir.

3.4.7. Sosyal Gelişimi

Sosyal gelişim; insanın içinde bulunduğu toplumun kendisinden beklediği ya da yapmasını istediği davranışları yapacak şekilde gelişebilmesidir. Sosyal gelişim, çocuğun toplum içerisindeki kişilerle iyi geçinebilmesi ve karşılıklı uyumdur.

Genel anlamda sosyal gelişim; çocuğun yaşına ve gelişimine uygun olarak sorumluluklarını yerine getirmesi, akranlarıyla ve diğer bireylerle gerekli ilişkileri kurabilmesi, aile ve toplum kurallarına, örf ve adetlerine uygun davranabilmesidir.

Bebeklik döneminde başlayan sosyal gelişimin en dikkate değer yönlerinden biri, bebeğin diğer insanlara gülümsemesidir. Hayatın ilk iki ayı içinde bebekler annelerini tanır ve onu gördüğünde gülümserler. 0-3 aylık bebekler; birisi odaya girince ağlamayı kesme, yaklaşan birinin yerini aramak için bakınma, bakışlarını belli bir insana yöneltme, seslere kulak verme, yüzüne bakan insana gülümseme, yalnız bırakıldığını anlayınca bağırma ya da ağlama gibi ilk sosyal tepkilerini gösterirler. İlk zamanlar bebek kendisine ilgi gösteren herkese gülümserken, 6. aydan itibaren yalnızca tanıdığı kişilere tepki göstermektedir. Yapılan araştırmalara göre; ilk aylarında bebekler karşısındakinin tutumunu (sevecen, kızgın vb.) anlamazken, 5-7 aylıktan itibaren bu ayrımın farkına varır 8-12 aylık bebeklerin ise farklı tutumlara göre tepki verdikleri gözlenmiştir.

Sosyal gelişim, çocuğun doğumu itibarıyla başlamakta olup bebeğin doğumdan sonra diğer yenidoğan bebeklerin sesini duyup ağlaması, ilk akran etkileşimi olarak değerlendirilebilmektedir. Altıncı aydan itibaren bebek, etrafındaki diğer bebekler ona dokunduğunda ya da baktığında gülümsemektedir. Bebekler birbirlerinin ağlamasına ağlayarak karşılık vermekte, bir bebek başka bir bebeğin dokunuşuna, ona dokunarak karşılık verebilmektedir (Eckerman ve Peterman, 2004).

Yaşamın ilk yılında, akran ilişkilerinde sosyal farkındalık ve dikkat ortaya çıkmaya başlamaktadır. Bu yaşta çocuklar; birbirlerine dokunurlar, gülümserler, birbirlerinin hareketlerine dikkat ederler. Bu dönemdeki sosyal etkileşimler, gelecekteki akran ilişkilerinin belirleyicilerindendir (Erwin, 1993). Bu nedenle bu dönem akran ilişkileri önemsenmeli çocukların gelişimleri desteklenmelidir.

Sosyal gelişimin en önemli ögesi olan akran birlikteliğinin en temel ögesi, oyuncak ve oyundur. Çocuklar 9-13. aylar arasında öncelikli olarak oyuncaklara tepki verirler. Bu nedenle çocukların bulundukları ortamda tek bir oyuncağın bile olması, akranlarını oyuncağa ulaşmada engel olarak algılamalarına neden olabilmektedir. Diğer bir çocuğun varlığı; oyuncak için kavga etme, diğer çocuğu gergin bir şekilde izleme, ona vurma ve onu ısırma gibi saldırgan davranışlara yol açabilir (Gülay, 2009). On iki aylık bebekler yan yana getirildiklerinde, karşılıklı ilişki kurma isteği görülür. Birbirlerine bakar, yaklaşır, keşfeder ve daha sonra oyuncaklarını paylaşırlar. Temaslar, kısa sürelidir ve birkaç saniyeden birkaç dakikaya kadar değişebilmektedir (Yavuzer, 2002). Bu temaslar, sosyal gelişimin temellerini oluşturur. Sosyal gelişim, ancak çocuğun kendisi dışında akranlarıyla bir araya gelmesiyle olabilmektedir.

Bir yaş civarında, çocuklar arasında iş birlikçi oyunun temel davranışları; iki yaş civarında da, başkalarına yardımı amaçlayan davranışların başlangıç hâlleri görülebilmektedir. Fakat bu becerilerin akran ilişkilerine tam olarak yansması söz konusu değildir. İki yaşta, bir yaşa göre akranlarla nesneleri paylaşmada daha nazik tavırlar sergilenebilmektedir. Ayrıca, iki yaş civarında çocuklarla akranları arasında etkileşim başlamaktadır. Çocukların etkileşimlerinde iki yaştan sonra artış görülmeye başlanır. Akranlar arasında ilk tercihler, iki yaştan itibaren başlayabilmektedir. Küçük çocuklarda akran ilişkilerinde cinsiyet tercihleri de zamanla aynı cinsiyetten karşı cinsiyete doğru gelişmektedir. İki-üç yaş civarında kız çocuklar, erkeklerden ziyade kızlarla oyuncaklarını paylaşırlar ve kız akranlarının isteklerine cevap verirler (Hay, 2004).

Ortamda rekabet yoksa çocuklar 14-18. aylar arasında birbirlerine arkadaşça bir tutumla yaklaşabilmektedirler. Eşyalar ya da oyuncaklar için yapılan kavganın yerini genellikle farklı oyuncaklarla yan yana oynama ve bazen de iş birliği alabilmektedir (Çetin vd., 2002). İlk üç yıl içinde akranlar nesneleri sahiplenme konusu ile ilgili anlaşmazlıklar yaşayabilmekteyken, zamanla anlaşmazlıkların azaldığı görülmektedir.

Yaşamın ilk iki yılında, çocukların bir araya geldiklerinde daha çok ikili gruplar oluşturdıkları gözlemlenmiştir. Üç yaştan itibaren de hem akran gruplarındaki çocuk sayısında hem de bu grupların oluşmasında farklılıklar görülebilmektedir. İkili gruplar hâlinde olmayı tercih etseler de, daha kalabalık gruplarla da ilgilenmeye başlarlar. Kendi cinsiyetlerinden olan akranlarıyla ilişki kurma eğilimleri de giderek artmaktadır (Önder, 2005).

Üç yaşında çocuklar, akranlarıyla ilişki kurmada kendilerine özgü ve kalıcı yöntemler geliştirmeye başlayabilirler. Bazılarında olumsuz sosyal tavırlar görülebilmektedir. Bu çocukların kurdukları ilişkiler; tartışma, saldırı ve karşı çıkışlardan oluşur. Bazı çocuklar ise daha olumlu ve sosyal olabilmektedirler. Bu çocuklarda da; akranlarıyla paylaşma, faaliyette bulunma ve akranlarına karşı sevgi gösterileri görülür (Yavuzer, 2002). Üç yaşla birlikte aynı cinsiyetten akranların tercih edilmesinde sıklık görülmeye başlanmaktadır. Aynı cinsiyette akran tercihi, ilköğretim dönemine kadar artarak devam etmektedir (Schrepferman, Eby ve Snyder, 2006).

Dört yaş çocukları, daha saldırgan davranışlar gösterebilirler. Bu çocuklar arasında daha büyük ve olumsuz tepkilere ortaya çıkabilmektedir. Sosyal tercihte üç yaşa göre saldırganlık, tek belirleyici değildir. Eğer bir çocuk, saldırgan fakat sosyal açıdan aktif ise sosyal beceriler geliştirilebilmişse reddedilmemektedir (Johnson vd., 2000). Akran tercihlerinin ve popülerliğin temel karakteristiği 4-5 yaştan itibaren şekillenmeye başlamaktadır. Olumlu davranışlar, popülerlikle; olumsuz davranışlar ise akran reddi ile ilişkilidir. Popüler çocukların, popüler olmayanlara göre daha çok arkadaşı vardır. Akranları tarafından reddedilen çocuklar, kendilerini yalnız hissetmektedirler ve akranlarıyla olumlu ilişkiler geliştirme fırsatlarından uzaklaşmaktadırlar (Erwin, 1993).

Beş-altı yaştan itibaren yakın akran ilişkilerinin ve gerçek arkadaşlıkların örnekleri görülmektedir (Erwin, 1993). Beş yaştan sonra çocukların anlaşmazlıklarını çözmek için sosyal davranışlar ve sözel tartışma

gibi farklı stratejiler de geliştirmeye başladıkları belirtilmektedir (Hay, 2006). Beş yaşında diğer çocuklarla birlikte olma, iyi ilişkiler kurma isteğinin hakim olduğu dönemin ardından; 6-7 yaş aralığında, çocukların paylaşma, dostluk ve sempati gibi davranışlar sergilemelerinin yanı sıra, rekabet, kavga ve çatışmalar içine girdikleri gözlemlenebilmektedir (Beyazkürk vd., 2007).

3.4.8. Ahlak Gelişimi

Ahlak gelişimi, bireyin toplumun değer yargılarını benimseyerek içinde bulunduğu çevreye uyumunu ve kendi ilke ve değer yargılarını oluşturmasını amaçlayan bir süreç olarak tanımlanır. Ahlak gelişimi, toplumda nasıl davranılması gerektiğinin farkında olabilmektir. Bireyin doğuştan getirdiği gizli güçlerin etkisi ile toplumda var olan iyi-kötü ya da doğru-yanlış kavramlarının inanç, huy, tutum, alışkanlık, âdet, gelenek, görenek gibi manevi değerleri oluşturan değerlerin tümüdür.

Ahlak gelişimi; toplumun tüm değerlerine olduğu gibi uyma değil, topluma etkin bir uyum sağlamak için kendi değerler sistemini oluşturma sürecidir. Birlikte yaşadığımız insanlara karşı görevlerimizi, sorumluluklarımızı öğrenmek ahlaki gelişimin bir parçasıdır. Ahlak gelişiminin birincil hedefi, bireyin evrensel ilkeler, yanlış-doğru, hak ve adalet kavramları doğrultusunda kendi doğrularını ve ilkelerini geliştirmesidir. Ahlak gelişimi; bireyin küçük yaşlardan başlayarak toplum tarafından beğenilen, kabul edilen doğru davranışları yapmasıdır. Çevreden gelen tepkilerle belirlenen davranışlara ilişkin izlenim ve bilgiler, ahlaki davranışlara ve ahlak kurallarına temel olur.

Piaget, Kohlberg ve Gilligan gibi teorisyenler, bireyin ahlakının da doğuştan itibaren yaşla ve yaşantıyla birlikte değiştiğini, geliştiğini göstermişlerdir. İnsanlar önce görünen somut şeylerden hareketle bir şeyin iyi-kötü, doğru-yanlış, güzel-çirkin olduğuna karar verirken ilk çocukluktan itibaren görünenin ötesinde bulunan, asıl göreceli olan soyut unsurlardan hareketle değerlendirmelerde bulunurlar. Piaget'nin bu görüşünden eğitimcilerin, yaşa göre çocuğa ahlaki mesajlar iletme-leri gerektiği sonucu çıkmaktadır. Somut işlemler döneminden itibaren olayların arka planı, yani soyut ve göreceli mesajları çocuğa ileterek ahlaki gelişimine katkıda bulunmak mümkündür (Akbaba, 2004). Buradan hareketle ahlaki eğitimde çocukların zihinsel gelişimine dikkat edilmeli ve kurgu bu özelliklere göre yapılmalıdır.

Bir diğer teorisyen olan Kohlberg ise ahlak gelişimi ile ilgili yaptığı tanımında, ilk on yaşlarda ceza-itaat ve çıkarın doğru-yanlış belirlediğini belirtir. On yaştan sonra çocukların yirmi yaşına kadar başkalarının beklentileri ve toplumun törelerine göre değerlendirmede bulunduğunu ifade eder. Yirmi yaşından itibaren ise ergenin sosyal kuralların değişmez doğrular olmadığını görerek sosyal yararı karşılayamayan kuralların değiştirilmesini düşündüğünü ve kimi kişilerin de evrensel ilkelere dayalı üst düzey ahlâka ulaştığını ileri sürmüştür. Bu teoriden hareketle eğitimciler; her çocuğa hem yaşına uygun ahlaki mesajları ileterek hem de bulunduğu yaştan bir üstündeki evreye ait mesajları ileterek ahlaki gelişimi hızlandırabilirler. Ancak ne yazık ki, bu teorilerin bilinmesine rağmen yapılan bir araştırmada; ilköğretimde okutulan masalların %50'sinin, çocukların yaşının altında mesajlar taşıdığını tespit etmiştir. Bu sonuç, ahlaki gelişim için ilköğretim çabalarının yarısının boşa gittiği, hatta çocukların gelişimlerinin engellendiği anlamına gelmektedir (Akbaba, 2004).

Kohlberg, değişik yaş grupları ve sosyoekonomik düzeylerdeki bireylere değişik öyküler verdikten sonra, öyküde anlatılan durum ile ilgili karar vermelerini ister. Verilen kararın doğru ya da yanlış olması önemli değildir. Önemli olan bireyin öyküde anlatılan soruna çözüm bulurken kullandığı gerekçeler ve yaptığı değerlendirmelerdir. Kohlberg'in kullandığı problem durumlarından (ahlaki ikilemlerden) iki örnek durum şu şekildedir:

Örnek Durum 1:

Avrupa'da bir kadın, az görülen kanser hastalığının bir türü nedeniyle ölmek üzeredir. Bu kentte bulunan bir eczacı onu kurtarabilecek ilacı bulmuştur. Ancak ilaç için 2000 dolar istemektedir. Bu fiyat, ilacın maliyetinin 10 katıdır. Hasta kadının kocası Heinz herkesten borç alarak ancak 1000 dolar toplayabilir. Heinz, eczacıya karısının ölmek üzere olduğunu söyleyerek ilacı biraz ucuza satmasını ya da daha sonra kalanını ödemesine izin vermesini ister. Eczacı: "Bu ilacı ben buldum ve para kazanmak istiyorum," diyerek teklifini geri çevirir. Bunun üzerine Heinz, eczaneye gizlice girip ilacı çalar. Bu durumda hasta kadının eşi ne yapmalıdır? Neden?

Örnek Durum 2:

Joe'nun babası, Joe 50 dolar kazanırsa onu kampa götüreceğine dair söz vermiştir. Ancak fikrini sonradan değiştirmiş Joe'dan kazandığı parayı kendisine vermesini istemiştir. Joe da 10 dolar kazandım diye yalan söylemiş ve 40 doları kampta kullanmak üzere kendisine ayırmıştır. Joe kampa gitmeden önce kardeşi Alex'e yalan söylediğini ve kazandığı para miktarını söylemiştir. Bu durumu Alex babasına söylemeli midir?

Kohlberg, yukarıdaki ve benzer durumlar için aldığı cevapları sınıflayarak, bireylerin altı yargı aşaması geçirdiklerini belirtmektedir. Bu altı aşama ise üç dönem içinde yer almaktadır. Bu üç dönem, çocuk ya da yetişkinin ahlaki davranış ya da doğru olarak neyi algıladığını ve bunu nasıl belirlediğine göre sıralanmıştır. Diğer dönem kuramlarında olduğu gibi, her bir dönem kendinden öncekine dayanmakta kendinden sonraki döneme ise temel oluşturmaktadır. Aynı kişi, aynı durum, aynı zaman ve durumlarda bir aşamada davranış gösterirken bir başka zaman ve durumda da başka bir aşamada davranış gösterebilmektedir.

Ahlak gelişimi ile ilgili Gilligan ise ahlaki açıdan önce çocukların kendi ihtiyaçlarını, daha sonra başkalarına karşı sorumluluğu, en sonra da hem kendini hem de başkalarının çıkarlarını bütünleştirerek en üst ahlaki gelişime ulaşıldığını söyleyerek; bencillikten özgeciliğe, oradan da biz duygusunun gelişimine yapılacak katkılarla, ahlaki gelişimin sağlanabileceğini göstermiştir.

İnsanlar, ahlak kurallarını bilmesine karşın bu kurallara uymakta güçlük çekerler. O hâlde çocukların ahlak gelişiminde dikkat edilecek en önemli nokta, çocuklara çocuk yaştan başlayarak ahlak kurallarına inanmaları, bunlara karşı olumlu bir tavır geliştirmeleri ve bunları uygulama alışkanlığını kazanmaları gerekir. Her toplumun kendine özgü ahlak kuralları vardır. Her birey, küçük yaştan başlayarak içinde büyüdüğü toplumun ahlak kurallarına göre iyi ve doğru sayılan davranışları yapmamayı öğrenir. Çocuk bunu anne, baba ve yakın çevresiyle olan ilişkilerinden öğrenir. Çocuğa öncelikle iyi davranışın neden iyi, kötü davranışın da neden kötü olduğu açıklanmalıdır. Bundan sonra iyi

ahlaklı birey olarak yetişmesini beklemek doğru olur. Çocuk büyüdükçe, diğer bireylerin duygularını ve toplum kurallarını anlama yeteneği artar. En üstün ahlak kuralları evrenseldir. Yani din, ırk, ülke farkı tanımazlar; sevgi, yardımlaşma, doğruluk, dürüstlük, insan severlik, acıma vb. duygular her toplumda geçerlidir.

IV. Bölüm

BOŞANMA

4. BOŞANMA

Evlilik, insan yaşamı içinde ne kadar etkili ve yerleşmiş bir kavram olsa da boşanma kavramı da günden güne evlilik kavramı kadar hayatımıza yerleşmeye başlamıştır. Evlilikle başlayan aile kavramı, sağlıklı bir ilişki ümidiyle çiftlerin bir araya gelmesi sonucu nihayetlenen ve resmî anlamda aile kavramının oluşmasını sağlayan bir başlangıç noktasıdır. Ancak her evlilik başlangıcı itibariyle sağlıklı bir gelişim göstermeyebilmektedir. Evlilikler, henüz kuruluş aşamalarında dahi çeşitli faktörler ile zorlu bir süreçte girebilmekte ve bu zorlu süreç de zaman zaman boşanma ile sonuçlanabilmektedir.

Yapılan çalışmalar ve çift terapilerinden edinilen bilgiler neticesinde, evlilik problemlerinin en temel başlangıç noktasının “ben” ve “sen”in “biz”e dönüştürülememesi olduğu görülmüştür. Evlilikte “ben”lerin “biz”e dönüşebilmesi için kadın ve erkeğin aile yapısı ve sistemi içinde bulundukları duruma uygun rolü benimsemeleri, sağlıklı iletişim ve etkileşimde bulunmaları gerekmektedir (Köknel, 1986). Bu sağlıklı biz olma süreci tamamlanmadığı durumlarda ise boşanmalar kaçınılmaz olmaktadır.

Sağlıklı bir birliktelik ve anlayışın hâkim olmadığı ve doğru eş seçimin yapılmadığı evliliklerde henüz evliliğin kuruluş aşamasında boşanma riski oluşturan durumlar ortaya çıkabilmektedir (Örneğin; alle büyüklerinin onaylamamasına rağmen evlenilmesi, çocuk denöcek yaşta evlenilmesi, yetiştirme tarzı, eğitim durumu, ekonomik durum ve dini inançların farklı olması, eşler arasındaki yaş farkının çok olması, eşlerden birinin daha önceden boşanmış ya da dul olması gibi.) (Arıkan, 1996).

Boşanma, bir anda ortaya çıkmamakta ve bir süreç içinde gerçekleşmektedir. Öyle ki, evlilikleri kuruluş aşamasından başlayarak görülen sorunlar (çiftlerin aileleri, mizaç farklılıkları, "ben"den "biz"e geçiş süreci uyumu/uyumsuzluğu, erkeğin ve kadının sorumsuz tutumları vb.), evlilikleri bu sürece sokabilmektedir. Bu sorunlar aşılamadığında ve eşler sorunları aşmalarına yardımcı olabilecek destek sistemlerinden (aile, çift, bireysel terapiler) yeterince yararlanamadıklarında ise boşanma süreci tetiklenebilmektedir.

Boşanmanın gerçekleşme süreci, kanuni anlamda kesin olmakla beraber, tanımları çok çeşitli olabilmektedir. Zira ailenin olduğu her yerde boşanma, bir ihtimal olarak karşımıza çıkmakta ve tarihin ilk dönemlerindeki ilkel toplumlardan günümüz toplumlarına kadar boşanma; arzu edilmeyen bir evlilik ve aile gerçeği olarak karşımıza çıkmaktadır (Sezal, 2002). Aile içi sorunların varlığı veya tetiklenmiş geriye dönük problemlerin derinleşmesi, eşler arasında yaşanan çatışmalar (aile içi ilişkilerde bireylerin tutum, değer ve tercihleri arasında veya etkileşim içinde bulunulan sosyal çevreyle ilişkili olarak) aile içi krizlere neden olmaktadır. Eğer bu krizler atlatılamazsa evlilik sorunlu bir zemine kaymakta ve ilişkiler sürekli çatışma odaklı olarak derinleşmektedir (Kılıçarslan, 2008). Bu derinleşen problem kümesi de devamında boşanma sürecini ortaya çıkarmaktadır.

Yukarıda sayılan nedenler ve ya sayılamayan daha birçok neden, evliliklerin bitmesine neden olabilmektedir. Eşlerin evliliklerini sorgulamaya başladıkları bu süreçte, artık eşler boşanma kavramını düşünmeye başlamaktadırlar. Boşanma, aile birliğinin kuruluşu sonrası çeşitli nedenlerle bu birliğin yıkılmasıdır. Yıkılan bu birlik, evlilik akdinin kanuni olarak sonlandırılması ile tamamlanmakta ve eşlerin artık evli olmadıkları kanunen ve sosyal yönden kesinleştirmektedir.

Boşanma sürecinde evliliğin çekici yönleri, yerini evlilik dışındaki çeşitli durumların çekiciliğine bırakmaktadır. Başlangıçta evlilik ilişkisinden sağlanması umulan kazançlar, zamanla yerini boşanmayla sağlanacak kazançlara bırakmaktadır. Evlilikteki beklenti ve umutların böyle bir dönüşüme uğraması, eşleri önce çatışma ve anlaşmazlık noktasına getirmektedir. Sorunların çözülmemesi durumunda ise, boşanma bir ihtimal olarak taraflardan birinin ya da her ikisinin düşüncesinde yer almaya başlamaktadır.

Boşanma kavramı, evlilik ve aile kavramlarında olduğu gibi birçok değişkeni olması sebebiyle tek bir tanımla ifade edilememekte ve farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Aşağıda boşanma kavramına ilişkin bazı tanımlar yer almaktadır:

Boşanma; ilk olarak düşünsel ve duygusal boyutta ortaya çıkan, ayrılık sonrası hukuki karar ile kesinleşen ve yeni bir yaşam düzeni kurulması ile sonuçlanan, psikolojik, sosyal ve ekonomik boyutları olan bir süreçtir (Uyar, 1999).

Hukuki bir kavram olarak ele alındığında boşanma, evlilik birliğinin mahkeme kararının kesinleşmesi ile son bulmasıdır (ASAGEM, 2009).

Boşanma, yasalar çerçevesinde yapılmış bir evliliğin yine yasal olarak sona erdirilmesi ve kadın ile erkeğin yeni bir evlenme yapacak şekilde hukuki bir kararla evliliklerini tamamen sona erdirmeleridir.

Boşanma, hukuki kurallar çerçevesinde yapılmış bir evliliğin, tarafların karı-koca olarak hukuki bağı kalmaksızın, varsa çocukların hakları saklı kalmak üzere hâkim kararıyla sona erdirilmesine ve tarafların başkalarıyla yeniden evlenmelerine olanak veren hukuki bir işlemdir (Arıkan, 1996).

Boşanmanın bir başka tanımında ise eşler hayatta iken evlilik ilişkisine mahkeme kararı ile hukuken son verilmesidir. Bu tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere boşanma, yasalar karşısında evlilik bağının sonlandırılmasıdır. Bu yasal sonlandırma, aslında eşlerin o ana kadar yaşadıkları ortak yaşamı sona erdirmelerinin yasal olarak ifadesi yani bir sonucu niteliğindedir. Eşlerden bir ya da her ikisi, evliliği sürdürmeme kararını verdikten sonra fiilen ayrı yaşamaya başlamaktadırlar. Evlilikler, özellikle bu aşamaya geldikleri zaman ve eşlerin tekrar birleşme taraftarı olmadıkları süre içerisinde, resmî olarak evlilik devam etse bile fiilen bir aile birliğinden söz edilemez. Bu aşamada, hukuk düzeninin önündeki tek imkân, fiilen zaten sona ermiş bir evliliği, hukuken de bitirmektedir (Akıntürk, 1997).

Sosyolojik açıdan boşanma; kadın ve erkek arasında yasal, duygusal ve cinsel evlilik bağlarının bitirilme kararını içermektedir (Çiğdem ve Arıkan, 1992). Eşler arası sorunların yanında, hızlı toplumsal ve yapısal değişimlerin aileye yansması da bazı durumlarda eşler arasında aşılması güç sorunlar doğurmaktadır. Söz konusu sorunların aile içinde çözülmemesi ve evliliği kurtarmaya yönelik gayretlerin sonuçsuz kalması da aileyi temelden sarsmaktadır. Sonuçta, boşanma yoluyla aile parçalanmakta ve aile bireyleri yeni sorunlarla baş başa kalmaktadırlar (Yörükoğlu, 1997).

Boşanma, psikolojik açıdan değerlendirildiğinde ise aile birliğinin bozulması, ailenin bölünmesine ya da bütünüyle dağılmasına yol açan ve bütün aile üyelerini hatta yakın çevredeki kişileri dahi sarsabilen karmaşık bir olgudur.

Boşanmanın; hukuki, sosyolojik ve psikolojik olarak tanımlanması, etkilerinin de ne derece geniş bir alana yayıldığına işaret etmektedir. Tüm toplumlarda olumsuz olarak nitelendirilen boşanma, insan hayatında önemli bir stres kaynağıdır. Yetişkin insanların karşılaştığı en sarsıcı olaylardan biri olarak, kişiyi bunalıma sürükleyen baskılar yaratabilir ve eşleri bağımsız hayatlarında ciddi anlamda olumsuz etkileyebilir.

4.1. Boşanmanın Tarihi

Toplumun temel taşlarından olan aile ve ailenin evlilik yoluyla yeniden üretimi ve yeniden üretim sürecinde meydana gelen boşanmalar, insanlık tarihinin uzlaşma haritasında önemli bir yer tutmaktadır (Zaltman, 2003).

Tarih sahnesine bakıldığı zaman, evliliğin varlığı kadar boşanmanın varlığı da her zaman kendine bir yer bulmuştur. Ancak tarih, evliliği şekillendirdiği gibi boşanmayı da şekillendirmiştir. Tüm toplumlarda boşanmanın nedenleri, türü ve sonuçları farklı olsa da aynı olan her zaman varlığı olmuştur. Tarih sahnesinde ailenin varlığıyla beraber var olmaya başlayan boşanmanın tarihi de evliliklerin tarihi kadar eski ve köklüdür.

4.1.1. İlkel Toplumlarda Boşanma

İlkel topluluklarda toplumsal yapının tüm üyeleri için evliliğin; cinsel gereksinimler ve yaşam sürecinde çeşitli ihtiyaçlar için kişinin yanında bulunacak bir yardımcının olmasından başka bir anlam

ifade etmediği, bu nedenle de oldukça faydacı gerekçelere dayanan bir birliktelik çeşidi olduğu görülmektedir. Bu faydacı bakış açısı ile değerlendirilen evlilikte de eşin işlevlerini yerine getirmemesi hâlinde bu evliliğin son bulması kaçınılmaz olmaktadır. İlkel topluluklarda eşin diğer eşe kötü davranması, eşlerden birinin toplumsal konumunu kaybetmesi, evliliklerde başka birisinin varlığı ya da eşin eşinin allesi ile anlaşamaması gibi nedenlerle eşler birbirlerinden ayrılabilirlerdi. Ayrılma esnasında ise mal paylaşımları büyük bir özenle yapılmakta ve eşler kendilerine ait eşyayı beraberinde götürmekteydiler.

İlkel toplumların faydacı bir bakış açısı ile oluşturdukları aile hayatının son bulması, kişileri yeniden aile kurmaya itmekte ve soyun devamı için bireylerin aile kurmaktan vazgeçemedikleri görülmektedir. Boşanma, bu topluluklarda herhangi bir yasal ve hukuki bağ olmadan sonlandırılabilen ancak örfelere göre gerekli kurallarla eşler birbirlerini mağdur etmemektedirler.

4.1.2. İlk Çağda Boşanma

İlk Çağ dönemi; toplumlarda merkezi otoritenin kurulduğu, yazılı yasaların, yargı kurallarının ve devamlı bir yönetimin doğal ve ilkel boyun eğmenin yerine geçtiği bir evreyi ifade etmektedir. Bu dönemde insanlar, eski tek biçim gelenekleri terk etmeye başlamış ve her toplum kendisine özgü bir takım gelenek ya da yasal kurallara benimsemiştir. İlk Çağ boşanmalarına bakıldığında zaman, genellikle evlilikler gibi boşanma usul ve yöntemlerinde de gelenek ve kuralların etkin olduğu gözlemlenmektedir. Her toplum kendisine uygun olarak boşanmaya izin vermiş veya yasaklamıştır. Boşanmaya izin veren toplumlar ayrıca bu durumu belli kurallara ve kaidelere bağlamışlardır.

4.1.3. Eski Yunanda Boşanma

Boşanmanın tarihsel gelişiminde, Eski Yunan medeniyetlerinde evlilik kavramı gibi boşanma kavramı da kendisine bir yer edinmiştir. Ancak bu kavram, o dönemde sadece erkeğin hükmüne bırakılmıştır. Bu nedenle ilk dönem Yunan medeniyetlerinde, erkeklerin kadınları bir mal gibi satın alabildiği ve istediği zamanda onu terk edebildiği görülmektedir. Dolayısıyla kadınların boşanma konusunda herhangi bir hakları bulunmamaktaydı. Devam eden tarihi süreçte kadına boşanma

hakkının ancak klasik Yunan döneminde verildiği, kadının kendisine verilen bu boşanma hakkını da ancak kocasını mahkemeye verip hâkimin de uygun bulması hâlinde kullanabildiği görülmektedir. Bu dönemde verilen boşanma hakkına rağmen boşanma sonrası kadına, nafaka ve oturma hakkı gibi haklar verilmemekteydi.

4.1.4. Eski Roma'da Boşanma

Boşanma kavramının Romalılarda kolay ve rahat uygulanabilir bir kavram olduğu gözlemlenmektedir. Bu dönemde evliliklerin her iki tarafın özgür iradesine dayanan eşit bir ilişki olarak kabul edilmesi, hâkimin müdahalesine ihtiyaç duyulmadan tarafların kendi istekleriyle boşanabilmesine olanak sağlamaktadır. Romalılara göre eşler arasında arzu ve iradenin kaybolması hâlinde boşanma gerçekleşmeli ve kişiler başka biriyle evlenebilmeliydi. Bu nedenle Romalı evliliklerinde gerek kadının gerekse erkeğin tek tarafı olarak evliliğe son verme arzusu, bu birlikteliğin sona ermesi için gerekli ve yeterli görülmekteydi. Eski Roma'da boşanma, evlilik kavramı kadar rahat, anlaşılabilir ve kabul edilebilir kavram olarak varlığını sürdürmüştü ve toplumsal yaşantı içinde her zaman normal olarak karşılanmıştır.

4.1.5. Hristiyanlıkta Boşanma

Semavi dinlerin tamamında olduğu gibi Hristiyanlık dininde de boşanma kavramı pek hoş karşılanmamaktadır. Öyle ki Hristiyan inancında boşanma kavramı oldukça sert kurallara bağlanmıştır. Hatta "Hristiyanlıkta da boşanmaya kesinlikle izin verilmemektedir." demek yanlış olmayacaktır. Boşanmaya karşı var olan bu şiddetli tepki de beraberinde birçok problemi getirmiştir. Boşanmaya izin verilmemesi Hristiyan toplumlarında birçok sosyal problemlerin asırlar boyunca var olmasına ve bu problemlerin çözülmemesine neden olmuştur. Bu yaşanan problemlerin temelinde de boşanmaya karşı İncillerdeki temel bakış açısının yer aldığı görülmektedir. Bu konuda örneğin Luka İncil'inde şu ifadeler yer almaktadır: "Karısını boşayan ve bir başkasıyla evlenen her adam zina eder. Ve bir kocanın boşadığı kadın ile evlenen de zina eder." denmektedir. Kişilerin boşanma sonrası yeniden evlenmelerinin dinin en büyük günahlarından sayılan zinayla eş tutulması da boşanmaya karşı ne kadar büyük bir karşıtlığın olduğunu göstermektedir.

Bir başka Hristiyan mezhebi olan Katolikler ise boşanma kavramı konusunda oldukça ileriye giden düşünceler öne sürerek zina hadisesi olsa bile boşanmayı yasaklamışlardır. Bunun yerine kişilere sadece bedensel ayrılık konusunda izin vermişlerdir.

Protestanlar ise, zinayı boşanmaya bir sebep olarak gördükleri gibi, eşlerden birinin diğerini öldürmeye teşebbüsünü ve birisinin başka bir dine girişini de boşanma sebeplerine dâhil etmişlerdir. Hristiyanlığın boşanmayı bu kadar sert kurallara bağlamasının sebebi ise evlenmenin ilâhî bir irade ile –Allah'ın iradesiyle– meydana geldiğini kabul etmelerinden kaynaklanmaktadır. Hristiyanlara göre, boşanma ile kurulmuş bir yuvayı yıkmak Allah'ın iradesine karşı çıkmak olarak algılanmaktadır. Allah'ın iradesine karşı çıkmak yerine de boşanmamak tercih edilmektedir.

MS IV. yüzyıldan sonra Avrupa ve Roma İmparatorluğu'nda Hristiyanlığın baskın olmasıyla; evlilik ve boşanma konularında dinsel kurallar geçerli olmaya başlamıştır. Ancak, MS X. yüzyıla kadar; Roma ve Cermen hukukunun aile ve boşanmaya ilişkin kurallarına dokunulmayarak; tıpkı evlilik gibi boşanmanın da, esas olarak, tarafların rıza ve anlaşmalarıyla gerçekleşebileceği kuralının uygulanmasına devam edilmiştir. Cermen hukukunda tek taraflı olarak erkeklere tanınan boşanma hakkı konusunda düzenleme yapılmamıştır (Anıl, 2008).

4.1.6. Musevilikte Boşanma

İlahi dinlerden Musevilikte boşama yetkisi, sadece kocanın elinde olan bir hak olarak görülmüştür. Bu nedenle eşini boşamak isteyen erkek, sözle veya yazılı olarak eşine bu durumu bildirmelidir ancak bu şekilde boşanabilmektedir. Musevilikte erkek boşadığı karısını, kadın ikinci bir erkekle evlenmediği takdirde tekrar alabilmektedir. Ancak kadın ikinci bir erkekle evlendikten sonra, o ikinci kocası öldüğü zaman veya ondan boşansa bile tekrar ilk kocasına dönememektedir.

Musevilikte kendisine boşanma yetkisi verilen erkekler bu boşanma hakkını ancak iki durumda kaybedebilmektedir. Birincisi, aldığı kadının kız olmadığını iddia etmesi ve aksinin ispat edilememesi; ikincisi de, bir kıza zorla tecavüz neticesinde onunla evlenmeye mecbur tutulması durumundadır. Her iki hâlde de koca artık ömrü boyunca o kadını boşayamamaktadır. Fakat bu iki durum dışındaki tüm durumlarda koca, karısını istediği zaman boşayabilmektedir.

Musevilikte kadının herhangi bir şekilde boşanma hakkı bulunmamaktadır. Kadınlar, Musevilikte her zaman boşanılan kişi olmuşlardır. Bu

nedenle Musevilikte kadının bu durumu onu çoğu zaman zor ve sıkıntılı bir sürece sokmuştur. Ancak sonradan özellikle Batıda, kocasının canı her istediğinde kadını boşayabilmesini önlemek amacıyla Mainzli Haham Gersam'ın yaptığı reformla bu durum daha eşitlikçi bir hâl almıştır.

4.1.7. İslâm Öncesi Arap Topluluklarında Boşanma

Bu toplumlarda boşanma kavramı var olsa da boşanmanın belirli bir düzeni, sayısı ve işleme usulü bulunmamaktadır. Bu toplumlarda erkekler eşlerini istedikleri zaman, istedikleri sayıda boşayabildikleri gibi aynı şekilde istedikleri zaman da onları kendilerine döndürebilmekteydiler. Erkeklerin, eşleri ile ilgili bu sınırsız hakları boşanmanın belirli bir sayısı, süresi ve düzeni olmadığından dolayı kadınları çok zor durumlarda bırakmaktaydı. Hatta bazı kadınlar gerek kendi kocalarıyla olsun gerekse kocalarından boşanıp başkasıyla tekrar evlenmek yoluyla olsun, aile ortamından uzak bir şekilde aylarca, belki de yıllarca ıstırap içinde kalabilmekteydiler.

Bu toplumlarda, kadınların boşanmada söz sahibi olmadıkları gibi bu konuda kendilerine haksızlık yapıldığı durumlarda da, müracaat edebilecekleri bir merci de bulunmamaktaydı. Cahiliye döneminde Araplar bazen eşlerini boşadıkları hâlde onların başkasıyla evlenmesine engel olurlardır. Bu nedenle kadın, kocasından korktuğu için bir başkası ile de evlenememekte ve mağdur olmaktadır. Böyle ilkel ve hukuktan son derece uzak bir ortamda gelen İslam, getirdiği inanç, düşünce ve hukuk sistemi ile kadınları birçok konuda olduğu gibi bu konuda da esaretten kurtarmış ve aile hukukunu belirli temeller üzerine oturtmuştur. Kur'an; *"Talâk (boşanma) ikidir..., bundan sonra ya iyilikle tutmak ya da güzellikle, adaletli bir biçimde salıvermektir."* ayeti ile talâkın sayısını belirleyerek, kadınları erkeklerin elinde oyuncak olmaktan kurtarmış, *"Boşanmış kadınlar bizzat kendileri üç aybaşı hâli beklerler."* ayeti ile de iddet müddetine bir sınır getirerek kadınları zulme uğramaktan kurtarmıştır.

4.1.8. İslamiyet'te ve Medeni Kanunun Kabulünden Önce Türkiye'de Boşanma

Eski Türk töresi; kadını aile içinde çok saygın bir konumda görmektedir. Bu nedenle de kadının yersiz nedenlerle boşanması ya da aile içindeki yerini sarsacak davranışlarla karşı karşıya bırakılması asla söz konusu olmamıştır. Buna karşılık İslam dininin doğduğu Arabistan'da

kadının yerl çok farklı bir nokta bulunmaktaydı. Baba egemenliğinde bir aile yapısına sahip olan bu toplumlarda kadının konumu aşağı düzeyde bulunmaktaydı. Medenî Kanunun 1928 yılında kabulünden önce evlenmeler Türkiye’de de İslam hukukuna göre yapılıyordu. Bu hukuka göre; evlenme tarafların özgür iradesiyle kurulan bir akit şeklinde oluşturuluyor ve bu sırada tarafların yanlarında hazır bulunan İmamın okuduğu dua ile nikâh töreni tamamlanıyordu (Anıl, 2008). Boşanma ise çok zorunlu durumlar dışında kabul edilmemekteydi. Ayrıca, boşanma hakkı erkeğe verilmekle birlikte, nikâh sırasında kadınlar da bu hakkın kendilerine verilmesini talep edebiliyorlardı (Kurnaz, 1991).

İslam hukukunda kadının boşanma hakkı, boşanma isteğinde bulunması sınırlı bir alana sahipken Osmanlı döneminde bu konu esnekleştirilmiştir. Saray ve üst tabaka ailelerinde nikâh akdi sırasında kadına da boşanma hakkı verilmesi, kadının, kocanın da razı olacağı bir bedel ödeyerek boşanmayı sağlaması ve çeşitli sebeplerle kadıya başvurarak boşanma talebinde bulunması gibi uygulamalar şeri’ye sicillerinde ve fetva mecmualarında bol miktarda yer almaktadır.

4.2. Kuramsal Açıdan Boşanma

Boşanma kavramının insan hayatı içinde var olduğu süreçte birçok bilim adamı tarafından konu üzerine çeşitli görüşler dile getirildiği gibi birçok bilimsel çalışma da yapılmıştır. Psikoloji alanındaki birçok kuramsal görüş boşanma olayına kendi kuramları açısından bakarak yeni değerlendirmeler ve görüşler ortaya koymuşlardır. Boşanmanın kendisine ve etkilerine ilişkin kuramsal görüşleri şu alt başlıklar hâlinde sıralayabiliriz.

4.2.1. Psikososyal Gelişim Kuramına Göre Boşanma

Psikososyal gelişim kuramına göre boşanma ile ilgili en ayrıntılı değerlendirme Kessler tarafından yapılmıştır. Kessler, boşanma ile ilgili yaptığı analizlerini boşanmanın çeşitli evrelerini yaşayan yetişkinlerde yaptığı klinik çalışmalara dayandırmaktadır. Kessler’e göre boşanma, psikolojik birer süreç olarak aşağıda sıralanan yedi emosyonel evreye ayrılmaktadır:

1. Gözünü açmak, tatsız olan gerçeği görmek (Disillusionment):

Bu dönem, ilişkide her şeyin olumlu ve güzel görüldüğü ilk dönemin sona ermesiyle başlamaktadır. İlişkideki yoğun duygusal hislerin

azalmasıyla birlikte; kişi, eşiyle arasındaki farklılıkları ve sorunları fark etmeye başlar. Yaşanan sorunlara karşı ilgisiz kalma durumu, ilişkinin olumsuz taraflarının düşünülmesine neden olmaktadır. Bu noktada, yaşanan sorunları fark etmeye başlamak, ilişkinin tamamlayıcı evresidir. Bireyin, eşiyle ilgili olarak fark etmeye başladığı olumsuzluklar, birlikteliğin bozulmasına sebep olabileceği gibi ilişkinin güçlenmesini de sağlayabilir. Bu dönem eşlerin, gerçek durumla yüzleştiği ve bununla zihinlerindeki ideal eş algısı arasındaki ayrımı yaptıkları dönemdir.

2. Erozyon (Eresion): İlişkilerde, ideal olanla gerçek durum arasındaki farklılığı görüp bu sürecin olumlu bir şekilde üstesinden gelebilen kişi sayısı çok azdır. Bu nedenle, ilk aşamadan sonra bu dönemi erozyon evresi takip etmektedir. Önceki evrede açığa çıkmamış olan ve ilişkiden kaynaklı olumsuz duygular ve hayal kırıklıkları bu dönemde ortaya çıkmaya başlamaktadır. Bu evrede bireylerin farkındalığı artmakta ve ilişkide gerilemeler yaşanmaya başlamaktadır.

3. Ayrışma (Detachment): Bu aşamada kişilerin evliliğin sürdürülmesine yönelik çabaları azalmaktadır. Kişi, yaşanan sorunlara karşı artık kayıtsız kalmaktadır. Bu evrede eşler birbirlerinden çok başka alanlara yoğunlaşmakta ve farklı etkinlikler içine girmeye başlamaktadırlar. Bu durum, genelde bir tarafta daha yoğun görülmektedir. Ayrışma evresinde; suskunluk, iletişimin azalması ve sıkıntı söz konusudur. Bu evrede, eşler veya eşlerden birisi, boşanma sonrası yaşam ve bunun kazançlarını planlamaya başlamaktadır.

4. Fiziksel ayrılık (Physical separation): Boşanma kavramı ile ilgili en travmatik süreç fiziksel ayrılığın gerçekleştiği süreçtir. Eşler bu dönemde ruhsal/duygusal çöküntü yaşarlar ve yeni bir kimlik oluşumu sürecine girerler. Kessler'e göre, boşanma kararını veren taraf ile diğer eş arasında yaşananlar açısından farklılıklar vardır. Ayrılık kararını alan tarafın, bu sürecin daha iyi üstesinden geldiğini ileri sürmektedir. Ayrıca terk edilen taraf kendileri olmadığından, benlik algılarında düşüş daha az görülmektedir. Boşanma sürecinin başlamasıyla birlikte, eşlerde suçluluk ve yetersizlik hissi oluşmakta ve bu duygular kişilerde kolaylıkla öfkeye dönüşebilmektedir.

5. Yas (Mourning): Bu süreç; öfke, kırgınlık ve çaresizlik duygularını kapsayan dönemin genel adıdır. Yas sürecinde bireylerin kendilerini özgürleştirme çabaları ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde, biten ilişkinin olumlu ya da olumsuz anıları, kişilerin bağımsızlıklarını tehdit etmektedir. Yas sürecinde kişiler, genel kayıp yaşayan kişiler gibi bir yas süreci yaşamaya başlamakta ve benzer duygusal tepki süreçlerinden geçmektedirler.

6. İkinci ergenlik (Second adolescence): Bu evre, kişinin kendi huzurunu sağlaması için önemli bir aşamadır. Bu evrede, kişi iyi hissetmek ve özgürleşmek için kendini yeterli hisseder. Kişi boşanma durumuna öfke ile değil sakin ve daha objektif bakabilir. Biten ilişkinin yarattığı olumsuz duygulardan arınma ve yeni sürecin verdiği heyecan ve umutlar, ergenlikteki yaşantıyla benzeşmektedir. Bu evredeki tepkiler aşırılık gösterebilir ancak zaman geçtikçe kişiler denge sağlamaya başlamaktadırlar.

7. Araştırma ve sıkı çalışma (Exploration and hard working): Bu evrede kişiler, tekrar kendilerini kontrol etmeye başlayabilirler. Bu dönemde, önceden tasarlanan hedefler gerçekçi bir bakışla yeniden değerlendirilir. Bu aşamaya gelen kişiler artık geçmişlerine sorun duymadan bakabilirler (Kessler, 1975). Boşanma kararının alınmasına kadar geçen süreç ve boşanma sonrası dönem, çocukları olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Çocuklar; ebeveynlerinin evlilik çatışmasından doğan sorunların ve kendi seçimleri olmayan bir sürecin tanığı ve sonuçlarının mağduru olmaktadır. Ebeveynlerin birbirleriyle yaşadıkları sorunlardan ötürü evde huzursuz bir ortam oluşmakta ve çocukların bu süreçte duygusal olarak beslenebileceği kaynaklar azalmaktadır. Yapılan araştırmalarda şiddetli geçimsizlik nedeni ile boşanmış ailelerin çocuklarının, diğer çocuklara göre; duygusal bağ kurma, terk edilme kaygısı, öz saygı ve kendini suçlama konularında zorluk çekme olasılıklarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Thayer ve Zimmerman, 2003).

4.2.2. Yas Süreci Kuramına Göre Boşanma

Wiseman, boşanma kavramı ile sevilen bir kişinin kaybı sonrası yaşanan yas durumunu eşleştirmiştir. Bu kurama göre kişilerin, kendileri için önemli olan birini kaybetmeleri sonrası yaşadıkları yas durumu ile boşanmaya verdikleri tepkiler paralellik göstermektedir. Yas kuramına göre boşanma sonrası kişilerin göstermiş oldukları tepkiler birbirine geçmiş yedi basamak olarak ortaya çıkmaktadır:

1. İnkâr: Boşanmanın ilk ve en sert dönemi olan bu ilk evrede eşler yaşadıkları ciddi sorun ve zorlukları kabul ederler. Bu sorunların evlilikleri için birer kriz durumu olduğunu bilirler, ancak evliliklerini devam ettirebilmek adına yine de çeşitli mantıklı gerekçelerle boşanmayı gündemlerine getirmekten kaçınırlar.

2. Kayıp ve depresyon: Bu aşamada eşler artık var olan sorunlarını gündemlerine almak zorunda olduklarını hissetmeye başlar ve bu

yönde karar alırlar. Eşler, artık yaşadıkları sorunları birlikte aşamayacaklarını ve beraberliklerinin bir problem olduğunu anlamaya başlarlar.

3. Öfke ve ambivalans (ikili duygular): Bu aşamada bireyler artık duygusal çökkünlük yerine öfke hissetmeye başlarlar. Eşler, boşanmanın gerçek anlamda kendini gösterdiğini tam olarak ancak bu evrede hissederler.

4. Yeni bir yaşam tarzı ve kimliğe uyum sağlama: Eşlerinden ayrılmayı kabullenen çiftler, bu evrede artık birey olmaya tekrar adapte olmaya çalışırlar. Geleceklerini planlamaya çalışan çiftler bu evrede ileriye dönük planlar yapmaya başlar.

5. Kabul ve yeni hayata uyum sağlama: Kişiler bu evrede; sosyal, psikolojik ve mesleki olarak yeni hayatlarında yeterli hâle geldikçe, boşanma olayını da kabul etmeye başlarlar. Stres ve depresyon azalmaya, sosyal ilişkiler gelişmeye başlar. Çevresinden kabul gördükçe kendisine olan güveni ve saygısı artmaya başlar. Önceki eşe olan kızgınlık azalır.

6. İkinci ergenlik: Ayrılık süreci ve beklentiler sonlanmış olup kişilerin tekrar başkalarına ilgi duyma süreci yavaş yavaş başlamıştır. Yeniden birey olmaya başlayan çiftler, artık yeni ilişkilere başlamaya hazırdırlar.

7. Araştırma ve sıkı çalışma: Geçmişe dair hesaplaşmalar ve geleceğe yönelik ihtimaller üzerine değerlendirmeler yapılır. Kişinin geçmiş hataları gelecek fırsatları arasındaki dengeyi kurması beklenir.

4.2.3. Altı İstasyon Kuramına Göre Boşanma

Bohannan (1968); boşanmanın altı paralel süreçten (istasyondan) oluştuğu görüşündeydi. Bohannan'a göre; duygusal (emotional), hukuki (legal), ekonomik (economic), ana-baba (ebeveyn) olarak (coparental), toplumsal (community) ve ruhsal (psychic) yönleriyle çok boyutlu olarak gerçekleşen boşanma, her bireyde farklı etkiler göstermektedir.

Boşanma sürecinde yaşanan güçlükler, farklı zamanlarda ve farklı şiddetlerde oluşabilmekte ve her çifti bir birinden farklı şekilde etkileyebilmektedir. Bohannan'a göre boşanma; karmaşık bir sosyal olgu olduğu kadar, kişi için de karmaşık bir tecrübedir ve altı aşamalı bir durumdan oluşmaktadır. Boşanmanın karmaşıklığı, söz konusu altı durumun aynı anda olmasından kaynaklanmaktadır:

1. Duygusal boşanma: Evliliğin çözülme sürecidir. Bu dönemde eşler beraberliklerini devam ettirebilirler ama birbirlerine karşı güven ve çekicilikte azalma oluşur. Çiftler daha mesafeli bir ilişki sürdürmeye başlarlar.

2. Hukuki boşanma: Hukuk önünde evlilik sözleşmesinin sona erdirilmesidir. Ancak mahkeme kararı ile sonuçlandırılabilir.

3. Ekonomik boşanma: Evlilik aynı zamanda ekonomik bir birlikteliktir. Hukuki boşanma ile birlikte ekonomik olarak da bir anlaşmanın sağlanması ve ailenin mallarının ayrılması gerekmektedir veya çiftlerden genellikle erkeğin kadına nafaka ödemesi gerekebilir.

4. Ana-baba olarak boşanma: Eşler birbirlerinden boşanmakta ancak çocuklarından boşanmamaktadırlar ve ana-baba rolleri devam etmektedir. Ana-baba olmanın sorumluluğunun devam ettirilmesi ve kişilerin bu sorumluluk çerçevesinde davranması belenmektedir.

5. Toplumsal boşanma: Toplumun boşanmayı nasıl değerlendirdiğini içerir. Boşanmış kişiler, az veya çok toplumsal çevreleri değiştiği için acı çekerler. Boşanmayla birlikte genelde toplumsal çevre de değişir. Bu durum, çiftleri zaman zaman çok ciddi boyutta olumsuz etkileyebilir.

6. Psikolojik (ruhsal) boşanma): En son ve en zor yaşanan evredir. Fakat şahsi olarak en yapıcı olanı da olabilir. Ruhsal boşanma kişinin tekrar bağımsız bir birey olmasını ve bir başkasına bağımlı olmadan yaşamayı öğrenmesini gerektirir. Çiftin bağımlı bir ilişkiden (ikili bir iş birliğinden) çıkıp birey olarak kendi hayatını devam ettirebilmesi sürecini içerir.

4.2.4. Kriz Durumu Kuramına Göre Boşanma

Kraus, boşanma krizinin belli belirtilerle kendini gösteren birkaç aşamadan geçtiğini öne sürmüştür. Bu aşamaların ilki yadsıma ile kendini gösterir ve sanki evlilikte hiçbir sorun yokmuş gibi davranılır. Bu aşamayı öfke takip eder. Evliliğin bozulmasından eşini suçlama ya da suçlanma izler. Öfke, pişmanlık ile yer değiştirip, evliliği kurtarma için son çabalar gösterilir. Bu aşamayı ise eski yapının bozulduğu gerçeği ile yüzleşildiğinde depresif dönem izler. Son olarak etkinliklerin yeniden organizasyonu, yeni yaşam tarzının kabulü ile kriz çözümlenir (Sayıl ve ark., 1996).

4.3. Sistemsel Açıdan Boşanma

Boşanma kavramı, tarihin hiçbir döneminde toplumsal ve hukuki kurallarından bağımsız olmamıştır. Toplumların hukuksal yapıları, dinî kökenleri ve toplumsal örf ve adetleri ile şekillenmiş ve sistemleşmiştir. Boşanma kavramına sistemsel olarak bakan temel kuramlar ise “boşanma yasağı sistemi”, “boşanma serbestliği sistemi” ve “boşanmanın hâkim kararına bağlı olduğu sistemler” olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.3.1. Boşanma Yasağı Sistemi

Bu sistemde evlilik, ruhların birleşmesi şeklinde kutsal bir bağ sayılmakta, evlilik bağının tamamen ve kesin olarak kaldırılması mümkün olmamaktadır. Katolik kilisesi hukuku tarafından benimsenmiş ve etkilerini günümüze kadar taşıyan, uzun süre uygulanmış olan bu sistem ile güçlenen kilise bu şekilde aileyi de denetimi altına almış ve bu konuda düzenleyici hükümler getirerek boşanmayı yasaklamıştır. Kilise boşanmayı yasaklama konusunda, İsa Peygamber’in İncil’e yansıtmış sözlerini kendisine dayanak yapmış, ancak bu sözlerin metni ve içeriği hakkında bir görüş birliği sağlanamamıştır.

Boşanma yasağının bu katı yapısı karşısında, kilise zina gibi belli koşulların varlığı hâlinde ayrılığı kabul etmiştir. Hâkim kararı ile gerçekleştirilen bu ayrılık yatakta, sofrada ve meskende ayrılığı ifade etmekte, ancak evlilik birliği devam etmektedir. Bu sistem uyarınca evlilik birliği ölüm ile son bulmaktadır.

Katolik Kilisesi’nin, ailenin kutsallığı ve devamlılığı için benimsemiş olduğu bu sistemin sakıncalı sonuçlar doğurduğu, zaman içerisinde görülünce, Protestanlığın da baskısı ile boşanma, kabul görmeye başlayan bir kurum olmuştur. Günümüzde, evlilik birliğinin ancak ölümle son bulacağını öne süren bu sistemin uygulanma kabiliyeti artık kalmamıştır.

4.3.2. Boşanma Serbestliği Sistemi

Boşanmayı yasaklayan sistemin karşısında yer alan bu sistemde, eşler anlaşma ile veya tek tarafın iradesi ile evlilik birliğine son verebilmektedirler. Sistemin temeli, evlilik birliğine kendi iradeleriyle karar veren bireylerin, boşanmaya da kendi iradeleriyle karar verebilecekleri mantığına dayanmaktadır.

Ancak bu sistem, eşlere tanınan tam ve geniş özgürlük sebebi ile evlilik birliğinin eşlerin keyfi kararları ile bitmesine neden olacağından, eleştirilere maruz kalmıştır. Eski hukuklarda (örneğin, Mecelle dönemi Türk hukukunda), serbest boşanma, genellikle erkeğin kadını boşaması şeklinde görülmektedir. Onuncu Asır öncesi Avrupasında hâkim olan Roma hukukunda da sadece erkek lehine boşanma serbestîsinin varlığı görülmektedir.

4.3.3. Boşanmanın Hâkim Kararına Bağlı Olduğu Sistem

Bu sistemde boşanma, kanunda öngörülmüş olan sebeplere dayanarak, hâkimin kararıyla mümkün olabilmektedir. Günümüzde hukuk sistemlerinin büyük bir çoğunluğu, boşanmanın hâkim kararına bağlı olduğu sistemi kabul etmektedir. Bu sistem ile boşanma, kanunda belirlenmiş olan sebeplerin varlığına ve hâkim kararına bağlıdır. Dünyada hukuk sistemli ile yönetilen tüm ülkelerde boşanma durumlarında bu sistem uygulanmaktadır.

Türk Hukuku'nda ise 3444 Sayılı Kanun ile yapılan değişiklikle kısmî olarak benimsenen ve yeni Medeni Kanun ile de kabul gören sistemin etkisi ile eşlerin karşılıklı olarak anlaşması ve hâkim kararı ile boşanma söz konusu olmaktadır. Kanunumuza göre, kural olarak, ancak yasada düzenlenmiş bulunan boşanma nedenlerinden birinin varlığı hâlinde hâkim tarafından boşanmaya karar verilebilir. Medeni kanunumuzda boşanma nedenleri sınırlı sayı ilkesine dayandığından, yasada sayılanlar dışındaki bir nedene dayanılarak boşanmaya hükmedilemez. Ancak toplumsal gelişmelerin yarattığı farklılaşmış nedenler bu kanuni nedenlerin kapsamında değerlendirilerek boşanma kararı verilebilir.

Bu sistem, diğer sistemlere göre insan onuruna, hak ve özgürlüklerine en uygun sistem olarak görülmektedir. Bu şekilde ne ömür boyu istenilmeyen bir evlilik sürdürülmekte ve boşanma keyfiyete bırakılmakta, ne de geçerli bir sebep olmaksızın evlilik birliğinin sona erdirilmesine izin verilmektedir.

4.4. Boşanma Türleri

Toplumu tehdit eden sorunlardan biri olan boşanma, aile birliğinin yıkılması ve yerine yeni bir düzen kurulması anlamına gelen, kesinlikle anlık bir durum olmayıp belli bir sürecin son noktası olan zor bir süreçtir.

Boşanma, çiftler için mutsuz ve sorunlu bir evlilik tecrübesinden çıkış olsa da nihayetinde ailenin yıkımı demektir. Çünkü ayrılmanın kaçınılmaz ve gerekli olduğu durumlarda bile boşanmayla sorunlar bitmemekte aile bireyleri ve hatta diğer aileler için yeni bir süreç başlamaktadır. Boşanma, eşleri sosyoekonomik yönden sarsarak psikososyal açıdan örselemektedir. Toplumdaki statü ve konumları etkilenmektedir. Araştırmalar, evlilikteki sorunlu ilişkilerin evlilik sonlandıktan sonra da çoğu zaman çocuklar aracılığıyla sürdüğüne işaret etmektedir. Bu nedenlerden dolayı boşanma, bireyler için evlilik öncesi özgürlüğe tam bir dönüş veya kurtuluş olamamaktadır (Yörükoğlu, 1997).

Sağlıksız bir evliliğin boşanma ile sonuçlanmasının temel olarak aşağıda sıralanan altı nedeni bulunmaktadır:

1. Eşlerin, doğrudan diğerine yönelmeyen ve önemli toplumsal tepki de doğurmayan genel nitelikli yanlış davranışları;
2. Eşlerin, diğer eşe ya da çocuklara yönelen ve fakat yoğun toplumsal tepki doğurmayan yanlış davranışları;
3. Eşlerin, birbirini yeterince tanımadan evlenmesinin sonucu olarak ortaya çıkan çeşitli türde uyumsuzluk hâlleri;
4. Eşlerin, kusurundan kaynaklanmayan ancak evliliğin yürümesini zor hatta imkânsız hâle getiren durumlar;
5. Eşlerin, önemli toplumsal tepki doğuran ve ahlaksızca sayılan hâlleri;
6. Eşler arasında temelde geleneksel rol dağılımının reddinden kaynaklanan ve çeşitli konularda kendini gösteren otorite tartışması.

Buradan hareketle sağlam ve sağlıklı bir aile yapısı oluşturabilmek için birtakım faktörler gerekmektedir. Bu faktörler sırasıyla; evliliğin kuruluşunda doğru eş seçimi, anlayış ve fedakârlıkla yürüyen aile hayatı, evlilikte karşılaşılan sorunların çözümü için doğru yöntemlerin kullanılması ile devletten beklenen bazı hizmetlerdir (Battal, 2008).

Boşanma, eşler arasındaki bir sözleşmenin feshi gibi görülse de aslında evlilikle kurulan, aile sisteminin parçalanması manasına gelmektedir. Bu nedenle boşanma sonrası ortaya çıkan durumda aile artık parçalanmış aile konumuna gelmektedir. **Parçalanmış aile**; boşanma, evden ayrılma veya ölüm gibi nedenlerle eşlerin (karı-koca olarak) birbirinden kopmasıyla oluşan ve çocukların ebeveynlerinden biriyle birlikte oluşturduğu kuruma verilen addır (Erürker, 2007).

Boşanma, nedenleri ile değişken bir yapı gösterirken; varlığı ile de değişken bir yapıdadır. Bu nedenle boşanmanın oluş ve süreçlerine göre türleri vardır. Boşanmanın kendine has özellikleri sebebiyle oluşturduğu bu türler, bireyleri boşanma sürecinin başından sonuna kadar yaşanan durumlara göre sınıflar ve boşanma eylemini karmaşık bir sürecin sonu olarak görür. Boşanma; duygusal, yasal, ekonomik, aile boşanması, sosyal ve psikolojik boşanma olmak üzere altı ayrı şekilde gerçekleşir.

4.4.1. Duygusal Boşanma (Emotional Divorce)

Boşanma öncesinde eşlerin birbirine yabancılaşması ile ilgili olarak ortaya çıkan duygusal boşanma; bir veya her iki eşin ciddi sorunları olduğunun farkına varmasıyla başlamaktadır. Genellikle önce bir eşin hoşnutsuzluk veya memnuniyetsizlik hissetmesiyle süreç başlamaktadır. Kabul etme ise, evlilik stresi ve açıkça yaşanan çatışmanın ardından gelen eşler arasındaki soğuk savaş döneminde görülmektedir. Sürecin başında bir gizlilik dönemi yer almaktadır. Bir eş ilişkide rahat hissetmemeye başlamakta; ancak bunu eşine açıkça söylememektedir.

Bu süreçte bu rahatsızlığını gizleyen eş, evliliğin gereklerini yerine getirmemeye başlamakta veya eşinden beklediği şeyleri dışarıdan başka birinden (kadın veya erkek) karşılamaya çalışmaya girişmektedir. Süreç, her iki tarafın da bu durumu idrak etmesi ve iletişim kurmaya başlamasıyla gün yüzüne çıkmaktadır. Bu süreç tam bir kör dövüşü olarak yaşanmaktadır.

4.4.2. Yasal Boşanma (Legal Divorce)

Hukuki sorunlarla ilgili yasal boşanma süreci, eşlerden en az birinin yasal ayrılık için bir avukata gitmesiyle başlamaktadır. Birlikte yaşanan evden taşınmanın; eşlerin yaşı, eğitimi gibi faktörlerden etkilenerek bu süreç farklı etkiler bırakabilmektedir (Uzun, 2013).

Yasal boşanma, sürecin başında veya en sonunda görülebilmekte ve boşanmanın nedenlerinin ciddiyetine göre zamanlaması değişebilmektedir. Yasal boşanma işlemleri başladıktan sonra genellikle evlilikler kesin olarak sonlandırılma aşamasına gelmiş bulunmaktadır.

4.4.3. Ekonomik Boşanma (Economic Divorce)

Evlilik, aynı zamanda ekonomik bir birlikteliktir. Hukuki boşanma ile birlikte ekonomik olarak da bir boşanmanın sağlanması ve ailenin mallarının ayrılması gerekmektedir. Ayrılma işlemleri sonrası para, mal ve nafaka sorunları ile ilgili ekonomik boşanma gerçekleşir.

Ekonomik boşanma, özellikle kadının sosyal güvencesi ve mesleğinin olmadığı durumlarda çok sarsıcı olabilmektedir. Nafaka ödemesi gereken eşin nafaka ödemesini yapmadığı durumda, ekonomik geliri olmayan eski eş çok zor durumlarda kalabilmekte ve sırf bu yüzden yeniden evlenmeyi düşünmektedir. Ekonomik boşanma, en az diğer boşanma kavramları kadar sarsıcı ve zor bir süreci beraberinde getirmektedir.

4.4.4. Aile Boşanması (Coperantal Divorce)

Ana-baba olarak çocukların velayeti ile ilgili aile boşanması; boşanan çiftlerin çocukları olması hâlinde çocukların velayeti, ziyaret kuralları, her iki ebeveynin çocuk üzerinde üstlenmesi gereken sorumlulukları gibi kararların verildiği bir süreç olup oldukça stresli olabilmektedir.

Bu süreç yasal boşanmanın gerçekleşmesi ve eşlerin tamamen ayrılmaları sonrasında çocuklarla ilgili durumların karara bağlanması için oluşan bir süreçtir. Bu süreçte eski eşler ana-baba oldukları unutulmaları ve çocuklarının psikolojik olarak sağlıklı kalabilmelerini istedikleri sürece olumlu bir seyir izleyebilmekte ve çocukların boşanmanın olumsuz etkilerini daha kolay atlatabilmelerine yardımcı olmaktadır. Aksi durumda ise çocuklar bu süreçten çok ciddi yaralarla ayrılmakta ve ömür boyu devam eden olumsuz izleri kişiliklerinde yaşayabilmektedirler.

4.4.5. Sosyal Boşanma (Community Divorce)

Sosyal yaşamdaki değişikliklerle ilgili sürece sosyal boşanma denir. Her iki eski eşin de, ortak eski arkadaş çevrelerinden ve akrabalarından uzaklaşması ve yeni sosyal çevrelere girmesiyle sosyal boşanma süreci başlamaktadır. Yeni boşanmış bir kişi, evliken görüştüğü arkadaşlarıyla görüşmekten rahatsız olabilir; eski eşinin akrabalarıyla görüşmeyi de kesebilir veya çok azaltabilir. Bu sürecin başında tüm bu değişikliklerin

beraberinde birçok zorluk getirebilmesi ve sıklıkla kişilerin bir süre yalnızlık ve yalıtılmışlık yaşayabilmesi muhtemeldir (Uzun, 2013).

Burada amaç veya zorunluluk vardır. Zorunluluk, eşin akrabaları ve arkadaşlarıyla görüşmenin artık imkânının kalmamış olması için; amaç, boşanmanın olumsuz anılarla canlandırılmasını önleyebilmektir.

4.4.6. Psikolojik Boşanma (Psychic Divorce)

Eşlerin, yeniden bağımsızlık kazanarak kendini bulma ve sorunlarıyla ilgili sürece odaklanmalarına psikolojik boşanma denir. Bu süreçte boşanan kişinin, biten ilişkisini kabullenmesi ve artık çift olma yerine birey olma duygusunu kazanması söz konusudur. Bu iyileşme süreci zaman almaktadır. Birey, ancak bitmiş ilişkisinin olumlu ve olumsuz tüm taraflarını görerek ruhsal boşanma tamamlandıktan sonra artık kendisini tam hissetmeye başlayabilmektedir.

Bu süreçte boşanan çiftte; aile desteği ve sosyal çevresinden gelecek destekler çok önemli olmakta olup, psikolojik boşanmanın gerçekleşebilmesi için zaman zaman uzmanlardan psikolojik destek dahi alınması gerekmektedir.

Özellikle boşanan çiftlerden birinin birey olabilme özelliğini göstermemesi durumunda, süreç boşanmış çift için ciddi anlamda yorucu ve sağlıksız bir hâl alabilmekte ve çiftlerin boşanma sonrasındaki yaşam düzenlerini yakalayabilmeleri çok zor bir hâl gelebilmektedir.

4.5. Boşanmanın Nedenleri

Aile; bir üyesi olmaktan mutluluk duyulan, bireyin kendisini her açıdan güvende hissettiği, yaşamı ve başkaları ile bir arada yaşamayı öğrendiği sosyal bir yapıdır. Yaşamın getirdiği temel ihtiyaçlar ailede karşılanır. İlk ve en uzun süreli etkileşim, aile içinde yaşanır. Kişiliği oluşturan temel davranışlar ve yaşama dair alışkanlıklar bu etkileşim yoluyla kazanılır (Kayhan & Yazıcıoğlu 2007).

Etkileri ve özellikleri ile insan hayatına bu kadar etki eden aile kavramını oluşturan en temel öge, evliliktir. Bu evlilik bağı; yeryüzündeki toplumların tümünde kanun, töre, gelenek, dinsel ritüeller vb. şekilde gerçekleştirilmektedir. Ancak bu kadar önemli olan evlilik kavramı her zaman eşlerin istediği şekilde yürütülmeyebilmektedir. Ve eşler bu gibi durumlarda boşanmayı tercih edebilmektedirler.

Keskin (2007) boşanmanın sosyolojik ve psikolojik nedenlerini araştırdığı araştırmasında, boşanma sebeplerini; geçimsizlik, eğitimsizlik, işsizlik, ekonomik bunalım, güvensizlik, aşırı kıskançlık, aldatılma korkusu, yaş farkı, zina, formalite evlilikler, kadın erkek arasındaki maddi dengesizlik, aşırı alle düşkünlüğü, kadına şiddet ve hakaret, eşiyle cinsel ilişkiye girememe, küçük yaşta evlenme, kültür farklılığı, psikolojik sorunlar ve kötü alışkanlıklar olarak tespit etmiştir.

Türkiye'de 2014 yılında evlilik ve boşanma oranları incelendiğinde evlenen çiftlerin sayısının bir önceki yıla göre %0,1 azalarak 2014 yılında 599 bin 704 olduğu, kaba evlenme hızının ise binde 7,8 olarak gerçekleştiği görülmüştür. Boşanan çiftlerin sayısı ise bir önceki yıla göre %4,5 artarak 130 bin 913'e yükselmiş ve kaba boşanma hızı binde 1,7 olarak gerçekleşmiştir.¹

Görüldüğü üzere ülkemizdeki evlilik oranları ile boşanma oranları arasında fark açılmakta ve boşanma oranları günden güne artmaktadır. Günümüzde pek çok çiftin boşanma nedenlerinin temelinde ise aralarında sevgi bağı olmasına rağmen kişilik uyumsuzluğu yaşayarak, sağlıklı eş ilişkisi oluşturmamaları yattığı düşünülmektedir (Aydın, 2014).

Boşanmaya neden olan sorunların yaşa, evlilik sürecine, kırsal veya kentsel kökenli oluşa, gelir, eğitim ve mesleki statü düzeylerine, çocuk sayısına, boşanmaya kimin karar verdiğine, sosyal destek sistemlerine, uyum sağlama ve sorun çözme kapasitesine, hukuki hizmetlerden yararlanabilme olanaklarına bağlı olarak farklı yoğunluklar kazanmaktadır. Bu sorunlar hem kadınlarda hem erkeklerde görülmekle birlikte, literatürde kadınların erkeklere göre daha yoksunluk çektikleri ve örselendikleri görüşü ağır basmaktadır.

Boşanmanın birçok nedeni olmakla beraber Aydın (2013), genel anlamda boşanmanın nedenlerini şu şekilde sıralamaktadır:

1. Eşlerin evlilik öncesi birbirlerini yeteri kadar tanımamış olmaları, boşanma ile sonuçlanma olasılığı yüksek evliliklere neden olmaktadır. Bireyin evlenmeden önce eşini kendi seçme fırsatına sahip olmaması ya da duygusal açıdan yaklaşarak tüm yönleriyle tanımaması evlilikte düş kırıklığına neden olmaktadır.

¹ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2015). *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2014*. Sayı:18628 Oluşturulma Tarihi: 02.04.2015, Erişim Tarihi:11.12.2015, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18628>

2. Farklı sosyoekonomik ve kültürel çevreden gelmek, eşler arası uyumu güçleştirmektedir. Farklı aile kültürlerine ve değer sistemine sahip olmak, olay ve durumları farklı şekilde algılama ve yorumlamaya neden olmaktadır.
3. Eşlerin birbirlerinin yaşam alanlarına girmeleri; yaşam alanlarını daraltmakta, özgürlüklerini kısıtlamakta, böylece birçok iletişim sorunu yaratmaktadır.
4. Evlilikte eşlerin iletişim becerilerine sahip olmaması; ilişkinin zarar görmesine neden olmakta, anlaşılmadığını düşünen eş, böylece ilişkiye daha çok zarar vermektedir.
5. Eşlerin ailelerinin, ailenin yaşam dinamiklerine karışması birçok sorunun doğmasına ve kolaylıkla büyümesine neden olmaktadır.
6. Sosyoekonomik sorunlar; aile üyelerinin farklı beklenti içine girmelerine, yaşanan problemlerin farklı boyutlara çekilmesine ve evlilikten beklenen gereksinimlerin karşılanmasına engel olmaktadır.
7. Kadının eğitim düzeyinin ve sosyal statüsünün yükselmesi, ekonomik bağımsızlığını kazanmasını sağlamaktadır. Eğitim düzeyinin yükselmesi ve çalışma hayatına atılması; kadına güç vermekte, beklenti düzeyinin artmasına ve haklarını arama yetisi kazanmasına yol açmaktadır.
8. Kıskançlık, eşler arası güven ve hoşgörüyü zedelemekte, uyumlu ve mutlu olmayı engellemektedir.

Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yapılan Türk Aile Yapısı Araştırması'na göre; çiftlerin boşanma nedenleri içinde en önemli gördükleri unsur %75 ile zina olurken, ikinci sırayı %66 ile geçimsizlik almıştır. Bu nedenlerden, zina kırsal kesimde, geçimsizlik ise hem kırsal hem de kentsel kesimde aynı derecede önemli bulunmuştur.

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğünün gerçekleştirdiği "Gecekondularda Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü Araştırması"nda ise çok mutsuz olma durumunda boşanmanın genel kabul gördüğü saptanmış ve bu durumda boşanmayı onaylama büyük kentlerde daha yüksek oranlara ulaşmıştır.

Yapılan çalışmalar, evlilikte sıklıkla yaşanan ve çatışmaya neden olan sorunların çiftlerin özelliklerine göre değişmekle beraber en sık rastlanan öğelerin şunlar olduğunu ortaya koymaktadır:

- Eşlerin çatışma ve problem çözme becerilerinde yaşadıkları eksiklikler,

- Evliliğe yönelik gerçekçi olmayan beklentiler;
- Ailedeki rol dağılımı konusunda eşlerin birbirlerinden farklı beklentilere sahip olmaları (kimin yemekleri yapacağı, kimin ev dışında çalışacağı, kararları kimin alacağı vb.);
- Cinsiyet farklılıkları (kadınlar ve erkeklerin ilgi, davranış, alışkanlık vb. genel farklılıkları);
- Ekonomik sorunlar (mevcut paranın nereye harcanacağı, ne kadar para harcanacağı, ne kadarının biriktirileceği vb.);
- Eşlerin aralarındaki iletişimin yetersiz veya hatalı olması;
- Akrabalara ilişkin sorunlar;
- Cinsel sorunlar (cinsellik hakkındaki beklentileri ifade edememek, zorlayıcı tavırlar vb.);
- Çocukların büyütülmesi ve disiplini ile ilgili fikir ayrılıkları (çocuğun gideceği okul konusunda görüş farklılıkları, eşlerden birinin diğerinin çocuğu şımarttığını düşünmesi vb.);
- Din, mezhep, kültür, değer, politik görüş farklılıklarından kaynaklanan sorunlar;
- Eşlerin birbirlerine yeterince vakit ayıramamaları;
- Eşlerden birinde alkol, uyuşturucu, kumar vb. bir bağımlılık bulunması;
- Eşlerden birinin psikolojik sorunlarının olması;
- Özel konular (çiftin çocuk sahibi olamaması, çocuk sayısı hakkında anlaşamamak, eşlerden birinin işkolik olması, aldatma, kıskançlık vb.).

Türk Medeni Kanunu'ndaki boşanma nedenlerini incelediğinde ise; ilk sırayı **zina** almakta ve devamında; **hayata kast, pek kötü veya onur kırıcı davranış, suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme, terk, akıl hastalığı, evlilik birliğinin sarsılması** maddeleri gelmektedir.

Boşanmanın kanuni nedenleri, Türk Medeni Kanunu ile eşlerin haklarının korunmasının güvencesi niteliğindedir.

4.5.1. Kanuni Nedenler

Boşanmanın kanuni nedenleri Türk Medeni Kanunu ile belirlenmiş ve boşanma hakkı kanunlarla güvence altına alınmıştır. Türk medeni kanunda evlilik hakları ve usulleri kadar, boşanma hak ve usulleri de uygun şekilde düzenlenmiş ve bireylerin boşanma isteği durumunda bunun kanunlarla güvence altına alınması sağlanmıştır.

4.5.1.1. Zina

Eşlerden biri zina ederse, diğer eş boşanma davası açabilir. Davaya hakkı olan eşin boşanma sebebini öğrenmesinden başlayarak altı ay ve her hâlde zina eyleminin üzerinden beş yıl geçmekle dava hakkı düşer. Affeden tarafın dava hakkı yoktur.

4.5.1.2. Hayata Kast, Pek Kötü veya Onur Kırıcı Davranış

Eşlerden her biri, diğeri tarafından hayatına kastedilmesi veya kendisine pek kötü davranılması ya da ağır derecede onur kırıcı bir davranışta bulunulması sebebiyle boşanma davası açabilir. Davaya hakkı olan eşin boşanma sebebini öğrenmesinden başlayarak altı ay ve her hâlde bu sebebin doğumunun üzerinden beş yıl geçmekle dava hakkı düşer. Affeden tarafın dava hakkı yoktur.

4.5.1.3. Suç İşleme ve Haysiyetsiz Hayat Sürme

Eşlerden biri küçük düşürücü bir suç işler veya haysiyetsiz bir hayat sürer ve bu sebeplerden ötürü onunla birlikte yaşaması diğer eşten beklenemezse, bu eş her zaman boşanma davası açabilir.

4.5.1.4. Terk

Eşlerden biri, evlilik birliğinden doğan yükümlülüklerini yerine getirmemek maksadıyla diğerini terk ettiği veya haklı bir sebep olmadan ortak konuta dönmediği takdirde ayrılık, en az altı ay sürmüş ve bu durum devam etmekte ve istem üzerine hâkim tarafından yapılan ihtar sonuçsuz kalmış ise; terk edilen eş, boşanma davası açabilir. Diğerini ortak konutu terk etmeye zorlayan veya haklı bir sebep olmaksızın ortak konuta dönmesini engelleyen eş de terk etmiş sayılır.

4.5.1.5. Akıl Hastalığı

Eşlerden biri akıl hastası olup da bu yüzden ortak hayat diğer eş için çekilmez hâle gelirse, hastalığın geçmesine olanak bulunmadığı resmî sağlık kurulu raporuyla tespit edilmek koşuluyla bu eş boşanma davası açabilir.

4.5.1.6. Evlilik Birliğinin Temelinden Sarsılması

Evlilik birliği, ortak hayatı sürdürmeleri kendilerinden beklenmeyecek derecede temelinden sarsılmış olursa, eşlerden her biri boşanma davası açabilir. Yukarıdaki fıkrada belirtilen hâllerde, davacının kusuru daha ağır ise, davalının açılan davaya itiraz hakkı vardır. Bununla beraber bu itiraz, hakkın kötüye kullanılması niteliğinde ise ve evlilik birliğinin devamında davalı ve çocuklar bakımından korunmaya değer bir yarar kalmamışsa boşanmaya karar verilebilir. Evlilik en az bir yıl sürmüş ise, eşlerin birlikte başvurusu ya da bir eşin diğerinin davasını kabul etmesi hâlinde, evlilik birliği temelinden sarsılmış sayılır. Bu hâlde boşanma kararı verilebilmesi için, hâkimin tarafları bizzat dinleyerek iradelerinin serbestçe açıklandığına kanaat getirmesi ve boşanmanın mali sonuçları ile çocukların durumu hususunda taraflarca kabul edilecek düzenlemeyi uygun bulması şarttır. Hâkim, tarafların ve çocukların menfaatlerini göz önünde tutarak bu anlaşmada gerekli gördüğü değişiklikleri yapabilir. Bu değişikliklerin taraflarca da kabulü hâlinde boşanmaya hükmolunur. Bu hâlde tarafların ikrarlarının hâkimi bağlamayacağı hükmü uygulanmaz. Boşanma sebeplerinden herhangi biriyle açılmış bulunan davanın reddine karar verilmesi ve bu kararın kesinleştiği tarihten başlayarak üç yıl geçmesi hâlinde, her ne sebeple olursa olsun ortak hayat yeniden kurulamamışsa evlilik birliği temelden sarsılmış sayılır ve eşlerden birinin istemi üzerine boşanmaya karar verilir.

Ayrıca hukuki nedenlerden bağımsız olarak cinsel sorunlar, eşlerden birinin ihaneti, aile içi şiddet, eşlerin birbirini ihmal edişi, çocuk olmaması, yaş farkının fazla olması, erken yaş evlilikleri, aile baskısı ile evlendirmeler, taraflardan birinin ani kişilik ve yaşam pratiğinin değişmesi, psikiyatrik sorunlar (depresyon, panik atak, şizofreni vb.) uyuşturucu, alkol ve kumar bağımlılığı boşanmanın nedenleri arasında sayılabilir (Sucu, 2007).

4.5.2. Ekonomik Nedenler

Bazı araştırmalar tek başına düşük sosyoekonomik düzeyin boşanma nedeni olabileceğini göstermektedir. Ekonomik olarak dezavantajlı kişilerin evliliklerinde; evin ihtiyaçlarının karşılanamaması, maddi gelir elde etmek için suça yönelik olası davranışlar ve işsizlik gibi durumların evlilik dengesini bozduğu ve boşanmaya yol açabildiği, ayrıca düşük sosyoekonomik düzeyde yaşayan kişilerin evliliklerinde

sevgilerini göstermeye daha az eğilimli olabildiği görülmektedir. Bu durum ise evlilikteki uyumu olumsuz biçimde etkilemektedir (Amato ve Previti, 2003).

Boşanmanın ekonomik nedenleri ile ilgili bir diğer görüş; evlilikteki bireylerin çalışma durumu ile evlilik dengesizliği ve boşanma arasındaki ilişki üstünde yoğunlaşmıştır. İlk görüş; sürekli işsizliğin çiftin sahip olduğu sosyal destekleri zaman içerisinde kaybederek, aile üyelerinin ihtiyaçlarının karşılanamamasına yol açtığını, bu durumun eş ilişkisini olumsuz etkilediğini ve boşanma riskini artırdığını belirtmektedir. İkinci görüş; işsizliğin doğrudan boşanmaya yol açmadığı, ancak evlilikte var olan gerilimi artırdığı şeklindedir. Üçüncü görüş ise; işsizliğin evlilikteki dengesizlik üzerinde çok az etkisinin olduğu, hatta işsizliğin eşler arasındaki dayanışmayı artırdığını vurgulamaktadır (Aydın, 2009).

Ayrıca ekonomik gelişmelerin sonucu olarak görülen ve kadının iş yaşamına daha çok dâhil olmasının sonuçlarının boşanmalarda etkili olduğu ifade edilmektedir. Bu konuda temel olarak iki karşıt görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerden ilki, kadının çalışma hayatına girmesi ile ailesine ayırdığı zaman ve fedakârlık duygusu azalmaktadır. Bu nedenle evlilik kurumu daha az kutsal sayılmaktadır. Ayrıca ebeveynlerin çocuk üzerindeki denetleyici rolü sınırlanmakta ve çiftler az sayıda çocuk yapma eğilimine girmektedir. Diğer görüşe göre ise değişim süreci sonunda aile daha güçlü, demokratik ve çağdaş toplum düzenine daha uyumlu bir biçim olarak ortaya çıkmaktadır. Erkek daha az hükmedici oldukça; kadın yasalarda ve günlük yaşamda erkekle eşdeğerlik kazanmakta, aile içinde eşlerin birbirleri ve çocuklarıyla olan ilişkilerinde karşılıklı uyum ve kişisel doyum sağlanmaktadır. Çocuk bu demokratik yapıdan olumlu olarak etkilenmektedir. Modern dünyada boşanmalar, bu değişim sürecine uyum sağlayamayan ailelerde gerçekleşmektedir (Koşar, 1992; Aydın, 2009).

Boşanmanın ekonomik nedenleri ile ilgili yapılan değerlendirmeler göstermektedir ki, ekonomik unsurlar her zaman tek başına boşanma nedeni olarak görülme de boşanma oranlarının artışındaki etkisi yadsınamayacak kadar çoktur.

Boşanmanın ekonomik nedenleri ile ilgili yapılan değerlendirmeler içerisine toplumsal ve küresel ekonomik değişim ve krizleri de eklemek gerekmektedir. Zira toplumsal ya da dünya çapındaki ekonomik darboğazlar ve krizler de boşanma oranlarında artışlara neden olabilmektedir.

Cohen (2012) çalışmasında; işsizlik ve hacizlerin, boşanma oranları ile ilişkili olup olmadığını test etmiş, sonuçlar yükseköğretimde sahip olanlar için haciz oranlarının, yüksek boşanma oranları ile pozitif ilişkili olduğunu göstermiştir.

2000 ve sonrasında yaşanan finansal krizler ve bu krizlerin ekonomik etkileri aynı dönemde evlenme, boşanma, doğum ve çocuk sayısı gibi sosyal değişkenler üzerinde de önemli etkilere neden olmuş ve aynı dönemde bu sosyal değişkenlerde de önemli değişimler yaşanmıştır.

Tablo 2: Evlenme-Boşanma Oranlarına Yönelik İstatistikler (2000–2017)

Yıllar	Evlenme Sayıları	Boşanma Sayıları	Kaba Evlenme Hızı* (‰)	Kaba Boşanma Hızı** (‰)
2000***	461417	34862	6,84	0,52
2001	544332	91994	8,36	1,41
2002	510155	95323	7,73	1,44
2003	565468	92637	8,46	1,39
2004	615357	91022	9,09	1,34
2005	641241	95895	9,35	1,40
2006	636121	93489	9,17	1,35
2007	638311	94219	9,09	1,34
2008****	641973	99663	9,03	1,40
2009	591742	114162	8,21	1,58
2010	582715	118568	7,98	1,62
2011	592775	120117	8,02	1,62
2012	603751	123325	8,03	1,64
2013	600138	125305	7,89	1,65
2014	599704	130913	7,80	1,70
2015	602982	131830	7,71	1,69
2016	594493	126164	7,50	1,59
2017	569459	128411	7,09	1,60

- * Kaba Evlenme Hızı: Belli bir yıl içinde her 1000 nüfus başına düşen evlenme sayısıdır.
- ** Kaba Boşanma Hızı: Belli bir yıl içinde her 1000 nüfus başına düşen boşanma sayısıdır.
- *** Türkiye'nin 'Kara Çarşamba'sı olarak da bilinen 2001 ekonomik krizi, orta vadede büyük değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Hatta ülkemizin tarihine kara bir leke, unutulmaz bir felaket ve en büyük ekonomik kriz olarak geçmiştir.
- **** 2008 Ekonomik Krizi, 2008 yılının son aylarında ortaya çıkan ve birçok ülkeyi olumsuz yönde etkileyen ekonomik gelişmelerdir. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımıyla kıyaslanan bu kriz özellikle 2008 Eylül ayında gözle görülür hâle gelmiştir.

Tabloyu incelediğimiz zaman Türkiye'de ve Dünyada yaşanan ve etkilerinin Türkiye'den de hissedildiği finansal krizlerin yaşandığı yıl ve özellikle de onu takip eden birkaç yıl içinde evlenme sayılarının düştüğü, boşanma sayılarının da arttığı görülmektedir. Yine aynı yıllarda kaba evlenme hızının düşerken, kaba boşanma hızının artış gösterdiği de görülmektedir (TÜİK, 2012).

4.5.3. Sağlık Sorunları

Ruh ve beden hastalıkları, boşanma nedenleri içinde yer alan en önemli sebeplerden biri olup çiftlerin sağlıklı bir aile yaşamı kurmasının önünde ciddi anlamda bir engel teşkil etmektedir.

Demirci ve arkadaşlarının yaptıkları bir araştırmada (2005) boşanma oranları içinde sağlık tabanlı sorunların %4 olduğu tespit edilmiştir. Bu sorunlar, ruhsal ve bedensel rahatsızlıklar olabilmektedir.

"Bu sağlık sorunlarının evliliği neden olumsuz yönde etkilediği" temel sorusunun cevabı ise "eşlerin birbirilerinden beklentilerinin bu sağlık sorunları nedeniyle karşılanamaması" olduğu ifade edilmektedir. Eşlerden birinin süreklilik arz eden bir ruh veya beden hastalığı bulunması o eşin evliliğin gerekleri olan görevlerini yerine getirmesine engel olmakta ve bu durumda karşıdaki eşin evlilikten beklentilerinin karşılanamamasına neden olmaktadır. Bu durum da aile içi evlilik dinamiklerini olumsuz yönde etkilemekte ve evliliğin boşanmayla sonuçlanmasına neden olabilmektedir.

4.5.4. Çocuk Sahibi Olamama (Kısırlık-İnfertilite)

Aile; kurulmasının ardından biyolojik, psikolojik ve sosyal işlevlerini yerine getirmesi beklenen sosyal bir kurumdur. Bu sosyal kurumun temel işlevleri arasında da biyolojik bir gereksinim olarak cinsel güdüyü doyurmak, evliliğin en önemli işlevlerinden biridir. Eşlerin bu yönde uyum içinde olması, birbirlerinin cinsel istek ve beklentilerini karşılaması, cinsel güdünün doyuma ulaşması gerekmektedir. Eşler; cinsel ilişkinin kendilerine verdiği bir olanak olarak da çocuk yapmak, yetiştirmek ve kendi nesillerini üretmek gereksinimini de karşılayabilmektedirler (Güneş, 2007).

İnsanların en temel içgüdülerden biri de üreme içgüdüsüdür. Bu nedenle üreme konusundaki yetersizlik sıklıkla sosyal bir damgaya

sebebi olmakta ve utanç verici bir yetersizlik olarak algılanabilmektedir. Ani ve beklenilmeyen bir yaşam krizi olarak kendini gösteren infertilite (kısırlık); beklenilmeyen, belki de açıklanamayan, tanısı uzun bir zamana yayılan, aşırı stres yaratan ve uyum mekanizmalarını zorlayan bir durum (Taşçı ve ark., 2008) olarak çiftleri ve hatta çiftlerin ailelerini ve sosyal çevrelerini dahi olumsuz etkileyebilmektedir.

İnfertilite, bir yıl korunmasız cinsel ilişki sonunda gebe kalamama olarak tanımlanmaktadır (Monga, 2004). Dünyada infertilite oranı %8-12 arasında olup, Türkiye'de ise bu oran %10-20 arasında değişmektedir. İnfertilite tüm kültürler için bir kriz durumu olması sebebiyle, insanlar infertilite karşısında her zaman dini ve medikal çözümler üretmeye çalışmış ancak bunlar işlemez ise evlat edinme ya da boşanma yoluna gitmişlerdir. İnfertilite, sadece çiftleri etkileyen bir durum olmayıp bu sağlık sorunun yarattığı problem aynı zaman da sosyal ve ailesel baskı ile infertil çiftlerin üzerinde psikolojik bir travma yaratmaktadır. Çalışmalar infertil çiftlerde; evlilik çatışmasında artma, cinsel öz-etkililik ve cinsel ilişki sıklığındaki azalmanın stresle ilişkili olduğunu saptamışlardır. Ayrıca çiftlerin, infertiliteden dolayı kendilerini yetersiz olarak hissetmekte oldukları da tespit edilmiştir.

İnfertilite; aile içinde hayal kırıklığına, suçluluk duygusunun yerleşmesine, eşlerin haksız yere birbirlerini suçlamalarına neden olmakta ve bunun sonucunda da evlilik bağları, psikolojik bir baskı aracı (Taşçı ve ark., 2008) olabilmektedir. Aile içi dengeleri bozan bu psikolojik baskı ortamı da çiftlerin evlilikten beklentilerinden biri olan çocuk sahibi olmayı ortadan kaldırması sebebiyle boşanma oranlarını arttırabilmektedir.

Toplumda infertilite etiyolojisinin daha çok kadından kaynaklandığı görüşü yaygındır. Bu sebeple genel olarak infertilitenin kadının sorunu olduğu kabul edilir. Oysaki infertilite kimden kaynaklanırsa kaynaklansın çiftin sorunudur, her iki çift de çocuk sahibi olma mutluluğundan mahrum kalmaktadır. Çocukları olmayan bazı çiftler, bu mahrumiyeti zaman zaman ağır bir özür olarak kabul etmekte ve evlilik sözleşmesinin en temel unsurlarından birinin ortadan kalktığını düşünmektedirler (Taşçı ve ark., 2008). Bu düşünce de, eşlerin evliliği devam ettirebilme motivasyonlarını ortadan kaldırmakta ve anlamsızlaşan evliliklerin bitmesi her iki taraf için de bir kurtuluş olarak görülebilmektedir.

4.5.5. Madde Bağımlılığı

Boşanma nedenleri içinde kendine yer bulan önemli bir diğer neden de madde bağımlılığıdır. Zira madde bağımlılığı, bireyin eşine ve ailesine karşı yerine getirmesi gereken görevlerinin önünde ciddi bir engel olarak durmaktadır. Bu nedenle madde bağımlısı bir üyeye sahip olmak aile için bağımlılığın tüm sonuçlarına da bir anlamda katlanmak demektir (Ögel, 2012).

Bağımlı bir bireyle; sosyal yaşamın bir noktasında ilişkisi olan arkadaşları isterse ondan kaçabilir, patronu isterse onu işten çıkarabilir ancak aile, sonuna kadar bağımlı üyesiyle beraber kalmaktadır (Ögel, 2012). Aile içi sevgi bağının sonucu olan bu durum da aile içi dengeleri ciddi anlamda olumsuz etkilemekte ve süreç, çiftler ve varsa çocuklar için zorlu bir yaşam mücadelesinin başlangıcına neden olmaktadır.

Madde bağımlılığı durumlarında aile, genelde bağımlı üyesinin yanında kalmayı ve ona uyum sağlamayı tercih eder. Ancak bağımlılığa sağlıklı uyum geliştirmenin bir yolu yoktur. Bağımlı kişi aslında kendi için en iyi müttefikini aramaktadır ve bunu ailenin bu iyi niyetli davranışı ile artık bulmuştur. Bu süreçte bağımlılıktan ıstırap çeken aile aynı zamanda bağımlılığı yetiştirmeye ve büyötmeye başlar. Tüm bu nedenlerden dolayı bağımlılığın bir *aile hastalığı* olduğu ileri sürölmektedir (Ögel, 2012).

Evli bir bağımlının varlığının, eş ve çocukları üzerinde etkiler yaratmaması kaçınılmazdır. Bağımlılığın evlilik üzerine etkileri daha çok alkol bağımlıları ve eşleri bağlamında araştırılmış bir konu olmakla birlikte, genel olarak bağımlı bir kişiyle evli olmanın sonuçları hakkında bir fikir verebileceğı düşünölmektedir (Ögel, 2012). Bağımlılık, evliliğı birçok yönden etkilemektedir. Bağımlı bir kişinin varlığı ile birlikte evlilik içinde beklenen rollerde farklılıklar ortaya çıkmakta ve evlilik içinde yeniden yapılanma meydana gelmektedir. Bağımlılık ile birlikte, eşler arasındaki iletişimde denetim mekanizması devreye girerek, çok özellikli bir ilişkinin doğmasına yol açmaktadır. Ailenin korunmasından, çocuklara ilişkin sorumluluk ve ödevlere kadar, kısacası sistemin devamını sağlamaya yönelik birçok görev tek eşe devredilmiş olmaktadır. Yani eş, sistemin sürdürölmesinde belirleyici bir rol oynamak zorunda bırakılmaktadır. Bu durumda ise eşlerden biri üzerindeki aşırı yük, evliliğın devamını sağlayan denge sisteminin bozulmasına neden olmakta ve evlilik bağı giderek zayıflayarak bireylerin boşanma sürecine girmesine neden olmaktadır.

Ayrıca alkol bağımlıları arasında aile içi şiddet ve boşanma oranlarının yüksek oluşuna ilişkin ülkemizde yapılmış çalışmalar olmakla birlikte, uyuşturucu madde bağımlıları ile yapılmış böyle bir çalışma bulunmamaktadır. Aynı zamanda bağımlılıkla birlikte, buna bağlı olarak ailevi, kişisel, sosyal ve mesleki sorunlar arttıkça, eşlerde saptanan psikiyatrik belirtiler de artmaktadır. Bağımlılığın tüm aile sistemini etkileyen bir hastalık olduğu kabul edilmektedir. (Ögel, 2012). Bağımlılığın yarattığı bağımlı eş ve bağımlılığın dolaylı etkileri, evlilik bağıını zayıflatmaya başlamakta ve boşanma sürecini hızlandırmaktadır.

4.5.6. Erken Evlilikler

Boşanmaların gerçekleşme yeri olan mahkemelerin kayıtları üzerinden boşanma nedenleri incelendiğinde de yine en fazla paya sahip olan nedenin, *evlilik birliğinin sarsılması (şiddetli geçimsizlik)* olduğu görülmektedir. Ancak, geçimsizliğe götüren nedenlerin temelinde yer alan psikososyal, ekonomik, kültürel ve toplumsal faktörlerin çok boyutlu olarak ortaya konulmadığı bir gerçektir. Toplumumuzda eşlerden birinin sadakatsizliği ya da evi erk etmesi nedeniyle gerçekleşen boşanmalar da ahlaki normlar, geleneksel değerler yargıları ve genel kabuller nedeniyle geçimsizlik adı altına kayda geçmektedir. Hatta çiftlerin anlaşmalı bir şekilde boşanmaya karar verdikleri durumlarda gerçek nedenlerine bakılmaksızın geçimsizlik kategorisinde yer almaktadır (ASAGEM, 2009).

Aile gelişim teorisine göre, 20 yaşın altındaki evliliklerde, aile yaşam çemberinin *eş seçimi aşaması* bozulmuştur. Bir aşamanın başarıyla tamamlanamaması diğer aşamaları da olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla birçok genç, dengeli bir evlilik için gerekli kaynaklardan (duygusal, ekonomik vb.) yoksundur. Bu nedenle ortaya çıkan herhangi bir stres kaynağı (örneğin, işsizlik), kolayca boşanmaya yol açabilmektedir. Ayrıca erken evliliklerde; evlilik öncesi cinsel ilişki, hamilelik nedeniyle evlenme, okulu bırakma, ebeveynlerden bağımsızlaşamama, yetişkin rol ve sorumluluklarını üstlenememe gibi sorunlar da evlilikte dengesizlik ve boşanma riskini artırmaktadır (Eray, 2011).

Türkiye'de boşanmalar, erkeklerde 25-39, kadınlarda 20-34 yaşları arasında yoğunluk göstermektedir. Kadın yaş grubundaki küçüklük, evlenme yaşının küçük olmasından kaynaklanmaktadır. Boşanan çiftlerin çoğunda erkeğin yaşı daha büyüktür. Ancak %16,4 kadar boşanma

olayında kadının daha yaşlı olduğu, %7,8 kadar boşanma olayında ise kadın ve erkeğin aynı yaşlarda olduğu görülmektedir (Akar, 2005).

4.5.7. Kültürel ve Çevresel Farklılıklar

Boşanma; hayat boyu süreceği, her zaman yan yana ve birbirine destek olunacağı inancıyla kadın ve erkek tarafından kurulmuş resmî beraberliğin yani aile kurumunun sona erişinin hukuksal sürecini ifade etmektedir. Boşanma; hem hukuki hem psikolojik hem de sosyal bir süreçtir. Çocuklar için travmatik olma olasılığı olan bir yaşantıdır ve bazı evlilikler için kaçınılmazdır (Serin ve Öztürk, 2007).

Çevresel farkların değişiminin boşanmaya neden olduğuna ilişkin veri, evli çiftlerin yaşadıkları yer ile boşanma riskinin ortaya çıkması arasında doğru yönlü bir ilişki bulunduğu yönündeki çalışmalardır. Kentsel yerlerde boşanma oranı, kırsal bölgelere göre daha yüksektir. Bu durum, kırsal bölgelerde sosyal kontrolün kentsel yerlere göre daha fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Kırsal bölgelerde evlilikte sorun olduğunda, geniş aile yapısı içerisinde aile büyüklerinin müdahale şansı daha fazla olabilmekte, dinsel ve geleneksel değerler bu yapıyı desteklemektedir. Kentsel alanlarda özellikle sanayi devrimi sonrası yaşanan hızlı toplumsal değişme ile birlikte ortaya çıkan özgürlük anlayışı, evlilik kurumu üzerindeki dinsel ve geleneksel otoriteyi zayıflatmış, bu durum kentsel bölgelerde boşanmaların yaygınlaşmasının yolunu açmıştır (Arıkan, 1992). Bu kültürel ve çevresel farklılıklar, coğrafi ve kültürel değişiklikler sebebiyle çok çeşitli olabildiği için boşanmalar üzerindeki etkileri de farklılık gösterebilmektedir.

4.5.8. Kişisel Farklılıklar

Evlilikte uyum, istenilen ve beklenen bir durum olmasına rağmen toplumsal yaşamda ortaya çıkan zorluklar bu uyumu bozmakta ve ortaya sorunlar çıkabilmektedir. Sorunlar, aile yapısını kökünden sarsacak bir nitelik kazandığında ise boşanma kaçınılmaz olmaktadır (Özdemir, 2006).

Türkiye’de boşanmaların en önemli nedeni geçimsizliktir. Bu nedenle sürekli olarak artmaktadır. Geçimsizlikten sonra gelen en önemli neden ise terk ve zinadır. Oransal olarak bakıldığında ülkemizde boşanmaların %91,9’u geçimsizlik, %3,7’si terk, %1,3’ü zina ve %3,1’i de diğer nedenlerden kaynaklanmaktadır.

Eşlerin arasında din veya milliyet farkının bulunması da evliliği olumsuz etkileyen faktörlerdendir ve toplumda uygun görülen bir evlilik şekli değildir (DPT, 1993).

Boşanmanın temelinde yer alan boşanmanın kişisel farklılıklardan kaynakladığına ilişkin görüşlerin doğrulayan bir diğer düşünce de; aile içi iletişimde bireylerin kültürel özgeçmişlerinin, bireysel özgeçmişleri kadar etkili olabileceği düşüncesidir. Zira kültürel özgeçmişler; tarafların algılama ve kavramlaştırma biçimlerini etkileyebilmekte, taraflar birbirlerinin davranışlarını anlamak ve öğrenmek yerine, etiketleme ve ayrıştırma yönünde bir eğilim gösterebilmekte ve birbirlerini ötekileştirmeye başlamaktadırlar. Bu durum da, aile içi çatışmaların yaygınlaşmasına neden olmakta ve evlilik birliği açısından riskli bir durum ortaya çıkabilmektedir.

Evlilikte problem kaynağı olabilecek durumlardan birisi de; eşlerin eğitim durumlarını ve mesleki statülerini güç objesi olarak birbirlerine karşı kullanmaları noktasında ortaya çıkabilmektedir. Evliliğin birlik yapısını zedeleyen bu durum, tarafların boşanmasının yolunu açabilmektedir (Özgüven, 2000).

Günümüz modern dünyasında artık çiftlerin; evlenerek sürekli bir kişiye bağlı kalmak yerine, kadın ve erkeğin veya hemcinslerin anlaştıkları, kendilerini rahat ve mutlu hissettikleri sürece birlikte yaşamayı tercih ettikleri bir yaşam biçimini benimsedikleri görülmektedir. Bireyselleşme eğilimi, toplum içinde sosyal ilişkilere damgasını vurduktan sonra aile kurumuna da sızmaktadır. Bireyci zihniyetin aile içinde etkin rol oynaması ise aileyi parçalayan en önemli etken hâline gelmektedir. Eşlerin aile içindeki bireysel bağımsızlık eğilimleri yanında; paylaşma, katlanma, dayanışma ve ailevi sorumluluğun büyük oranda azalması evliliğin ömrünü kısaltmaktadır. Karşılıklı fedakârlık ve özverinin ihmal edilmesi yüzünden eşler birbirlerinden uzak ve bağımsız bir hayat yaşamakta, ayrı dünyalar kurmakta ve birbirlerine karşı sorumlulukları azalmaktadır. Bunlara bağlı olarak boşanmaların ve boşanmalardan sonra tek başına yaşayan kadın ve erkeklerin oranı sürekli artmaktadır (Seyyar, 1999).

4.5.9. Cinsel Sorunlar

Sağlıklı bir evliliğin; sosyal olarak uyumlu olmak kadar cinsel olarak da uyumlu olmakla direkt ilgisi vardır. Bu nedenle çiftlerin evlilikleri süresince yaşadıkları cinsel sorunlar, onları evliliklerinden soğutabil-

mekte ve boşanmalarına neden olabilmektedir. Bu hususta, medeni hukuk da bireyleri desteklemekte ve cinsel uyumsuzluğu bir boşanma nedeni olarak kabul etmektedir.

Çiftler, evliliklerinde yaşadıkları; cinsel uyumsuzluk, cinsel tatmin-sizlik, eşlerin birlikte olmaktan kaçınması, taraflardan birisinin rızası olmadan cinsel birliktelik, cinsel şiddet, eşi istemediği cinsel ilişki yöntemlerine zorlama vb. gibi cinsel sorunlar nedeniyle boşanmak isteyebilmektedirler. Hukuken bu cinsel sorunlar eşler arasında evlilik birliğinin temelinden sarsılması durumunu doğurabilmekte ve boşanma ile sonuçlanabilmektedir. Özellikle cinsel sorunların yaşandığı evliliklerde bu durum çözülmez ise süreç çiftleri; aldatma, aile içi şiddet, güvensizlik gibi olumsuz tutum ve davranışlara yöneltebilmektedir.

4.5.10. Sadakatsizlik (Aldatma)

Sadakatsizlik, uyumlu veya uyumsuz birçok evlilikte görülebilen ve çiftlerin evliliklerini derinden sarsabilen olumsuz bir durumdur. Geçmişten günümüze aldatma davranışının temelde bir erkek davranışı olduğu düşünülse de yapılan çalışmalar göstermiştir ki, her iki cinsiyet de birbirini aldatabilmektedir. Ancak temelde boşanmayı yaratan eşlerden birinin diğerini aldatması birinin ise evliliğine sadık kalması durumudur. Tüm nedenler sıralanmasa da eşlerin birbirlerini aldatma nedenlerinden bazıları şu şekilde ifade edilebilir:

- Mutsuz ve isteksiz yapılan evlilikler,
- Aşırı kıskançlığın yarattığı gerilim,
- Eşlerin birbirlerinden öç alma istekleri,
- Özgüvenlerini tazeleme ihtiyacı,
- Özgürlük hissi yaşama istediği,
- Sağlık sorunları,
- Cinsel sorunlar ve uyumsuzluklar,
- Erken yaşta yapılan evlilikler.

4.6. Boşanmanın Etkileri

Aile; duygusal bağlılık temeline dayanan, üyeleri için yaşamsal özelliklere ve başkalarına aktarılamayan bir dayanışma çerçevesine sahip ve büyüklüğü sınırlı bir toplumsal küme olarak tanımlanmaktadır (Armağan ve Armağan, 1988). Tanımı yapılan bu en küçük sosyal yapı,

her zaman beklentileri karşılamayabilmekte ve aile sistemi boşanma ile sonlanabilmektedir.

Farklı değişkenlerin etkisiyle meydana gelen bu boşanma durumu, hem eşler hem de çocuklar üzerinde farklı etkiler doğurabilmektedir (Dingiltepe, 2009). Boşanma, bir anlık bir olay olmayıp bir süreç sonrası ortaya çıkan ve etkileri zamana yayılan bir durumdur. Boşanmanın etkileri temel olarak üç evrede yaşanmaktadır.

Birinci evre olan **akut evre (acute stage)**, evliliğin başarısızlığı açık seçik ortaya çıktığı zaman başlamaktadır. Bu evre boşanma kararıyla tepe noktasına ulaşmakta ve daha birkaç ay sürmektedir. Akut evre sırasında kişiler değişik biçimlerde davranmakta, duygularını ortaya dökmektedir. Mutsuzluk bütün yaş gruplarında söz konusudur.

İnsanlar ikinci evre olan **geçiş evresine (transitional stage)** girdiklerinde yeni rollerine girmeye, sorunlarını çözmeyi denemeye başlarlar. Bu evre yinelenen gerileme ve ilerlemelerle doludur.

Üçüncü evre olan **kararlı dönemde (stable period)**; ilişkiler durur, yerleşir ve insanlar yeni yaşamlarında kendilerini rahat hissederler (Candan, 2006).

4.6.1. Boşanmanın Çiftler Üzerindeki Etkileri

Özgüven'e (2000) göre aile; karşıt cinsten iki kişinin iletişimi, eş seçme ve evlenmeleri ile gerçekleşen ve aynı çatı altında yaşayan, gelirlerini paylaşan, evlilik ve kan bağı ile birbirine bağlı, çeşitli rollerle birbirini etkileyen bireylerin oluşturduğu, yasal, toplumsal ve ekonomik bir kurumdur. Boşanma ise eşler için mutsuz bir evlilikten çıkış veya kurtuluş gibi görünse de, gerçekte büyük umut ve beklentilerle kurulmuş olan evliliğin ve aile sisteminin yıkımı demektir. Ayrılmanın kaçınılmaz ve gerekli olduğu durumlarda dahi boşanmayla, sorunlar eşler açısından tam olarak bitmeyebilmektedir. Boşanma; eşleri ekonomik yönden sarsabilir, ruhsal yönden örseleyebilir veya toplumsal statülerini olumsuz yönde etkileyebilir. Bu nedenlerden dolayı genel olarak boşanma, evlilik öncesi özgürlüğe tam bir dönüş veya kurtuluş, yani yeni bir bekârlık dönemi olarak değerlendirilmemelidir (Yörükoğlu, 2003). Çünkü boşanma ile birlikte artık eşler eski alışkanlıklarından sıyrılmak ve yeni bir yaşam düzeni ve yeni ilişkiler kurma gereksinimi duyarlar. Özellikle, baba evine sığınmak zorunda kalan kadının durumu daha güçtür. Böyle bir kadın, kendini yenilmiş ve sığıntı durumunda görür.

Baba evinde ne denli iyi karşılanırsa da bu duyguyu üstünden kolaylıkla atamaz. Ana-babasına yük olmamak için, yabancısı olduğu yeni bir yaşama yönelmek, iş bulmak zorunluluğu duyar (Yörükoğlu, 2012).

Boşanma; birden bire değil, süreç içerisinde etkenlerin birikimi sonucunda ortaya çıkmakta ve bu nedenle boşanmayı göze almak eşler için de kolay olmamaktadır. Her boşanma için geçerli olmasa da, çoğunlukla her eş boşanmadan zarar görmekte, boşanmadan önceki son bir yılda sorunların en ağır yaşandığı belirtilmektedir. Özellikle eşlerin psikolojik olarak boşanmaya hazır olmaması durumunda boşanma, eşlerde şok etkisi yaratabilmektedir. Eşlerden biri bile boşanmaya hazır değilse boşanmadan sonra depresyon, öfke, şaşkınlık ve duygusal kararsızlık görülebilmektedir (Sağlam, 2011). Bu tepkiler psikolojik sorunlara ve ruhsal hastalıklara kadar ciddi bir seyir izleyerek eşlerin ruh ve beden sağlığını olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Boşanmanın eşler üzerindeki etkileri ile ilgili yapılan çalışmalar, boşanma sırasında ve sonrasında bireylerin boşanmaya tıpkı ölüm gibi yas sürecine girerek tepki verdiklerini göstermiştir. Boşanma sürecinin; ilk aşamasında hislerin donması ve şok hâli, ardından da kaybedilen kişiyi arama ve özlem çekme, üçüncü aşamada kişisel organizasyonun sarsıntıya uğraması, kişinin kendini organize edememesi, dördüncü aşamada umutsuzluk, beşinci aşamada ise bir dereceye kadar yeniden organize olma tepkilerinin gösterildiği görülmüştür. Yas sürecine eşlik eden depresyonun; çocuklu ebeveynde belirgin bir ruhsal çöküntü yarattığı ve bireyin çevresine ve çocuklarına ilgi ve duyarlılığını azalttığını ortaya koymuştur. Aynı zamanda bu durum boşanmış ana-babaların, çocuklarına karşı bir belirsizlik yaşamalarına da neden olmakta ve çocuklarıyla istenilen düzeyde ilgilenmelerini engelleyebilmektedir (Fiyakalı, 2008).

Boşanmanın ilk aylarında özellikle de ilk iki-üç ay içinde eşler en zor dönemlerini geçirmektedirler. Çiftlerin doğal olarak yeni duruma alışması zaman almakta, bazı kimseler için bu süre kısa, bazıları için ise uzun olabilmektedir (Cüceloğlu, 1998). Öyle ki boşanmanın etkilerini ömürleri boyunca atlatamayan ve bu nedenle ciddi ruhsal ve bedensel sorunlar yaşayan bireyler de bulunmaktadır.

Yavuzer'e (2003) göre ise eşinden ayrılmış kimseler; kişisel, mesleki, cinsel ve sosyal alanlarda kendilerini yeniden tanımlama gereği duymakta ve yeni kimlikleriyle bütünleşmeye çalışmaktadırlar. Eski kimlikleri ile yeni yaşantıları arasında bütünlük kurabilen kişiler ise krizin yoğunluğunu daha çabuk atlatabilmektedirler.

Boşanmanın eşler üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indirmenin en temel yolu ise aslında bireylere doğru evlilik yapabilmenin ön koşullarını öğretebilmektir. Zira doğru ve sağlıklı evliliklerin ortaya çıkması boşanma olaylarını azaltacak olup sağlıklı bir zeminde ilerleyen evlilikler sağlıklı bir ailenin kurulmasına da vesile olacaktırlar.

Sağlıklı evlilikten sonra ortaya çıkan sağlıklı aile, sağlıklı çocuklar yetiştirebilmek için tek alternatif olarak karşımıza çıkmaktadır. Sağlıklı ailede yetişecek çocuk da yetişkinliği sürecine kadar bu güvenli ve huzurlu aile ortamının kendisine verdiği aile bilincini geliştirecek ve yetişkinlik döneminde sıra kendisine geldiğinde yeni bir sağlıklı evliliğin adımlarını atarak geldiği sağlıklı ve huzurlu aile yapısını bir adım öteye taşıyacak ve topluma boşanan bir aile modeli vermek yerine sağlıklı ve rol model olacak bir aile yapısı kuracaktır. Kurulan bu yeni aile yapısı ise boşanma oranlarına olan negatif etkisi ile aile sistemine katkı sağlamış olacaktır.

4.6.2. Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Çocuk; hem annenin hem de babanın ilgisine, sevgisine, şefkatine muhtaç bir varlıktır. Çocuğun ruhsal ve zihinsel açıdan sağlıklı olmasının başta gelen şartlarından birisi de, elbette ki kişiliğinin ideal bir aile tarafından yoğrulmasıdır. Ancak günümüzde yıkılan yuvaların sayısı gittikçe artmaktadır (Tarhan, 2004). Ve bu artışın sonucu olarak parçalanmış ailelerin duygusal anlamda parçalanmış çocukları bu durumdan ciddi anlamda olumsuz etkilenmektedirler. Çünkü boşanma olayı; sosyal ve psikolojik olarak incelendiğinde, çocuğun gelişiminde önemli etkiye sahip olan aileye son veren ve özellikle çocuklar üzerinde yaşam boyu etkilerini hissettiren bir olaydır (Çağdaş ve Seçer, 2004).

Parçalanmış ailelere mensup olan çocuklar, sıklıkla bir takım karmaşık ve istenmeyen duygular yaşamaktadırlar. Bu duygulardan; korku, üzüntü, öfke, suçluluk, yalnızlık ve reddedilme en başta gelen duygulardandır. Bu nedenle bu sıkıntılı dönemde çocuklar, boşanmadan dolayı suçlayacak birilerini arar ve bu kişi evde bulunan anne ya da baba olarak çocuğun karşına çıkar (Ekşi, 1990).

Sağlıklı aile ortamının çocuklar için önemi tartışılmazdır. Çalışmalar ana-baba arasındaki kaliteli ilişkinin ve olumlu ev ortamının aile ve

çocuklar için oldukça önemli olduğunu ortaya koymaktadır (Amato, 2005). Öyle ki sağlıklı bir aileden sağlıklı bir çocuğun dünyaya gelmesi dahi mümkün görülmemektedir. Bu nedenle boşanma söz konusu olduğunda en çok yıpranan her zaman çocuklar olmakta ve boşanma sırasında ve sonrasında çocuğun olumsuz olarak etkilenmemesi kaçınılmaz olmaktadır (Çelikoğlu, 1997).

Bozulan veya parçalan bir yuvanın en mutsuz üyeleri hiç kuşkusuz çocuklardır. Ailenin üzerine aldığı görev ve sorumlulukları yerine getirememesi anlamına gelen fonksiyonlarındaki aksama, çocuğun problemlili bir hayat sürmesine ve bir takım sosyal problemler yaşamasına zemin hazırlamaktadır (Şentürk, 2006). Bu yüzden boşanmanın kaçınılmaz olduğu durumlarda bu süreç hakkında çocukların önceden bilgilendirilmesi çok önemlidir. Zira boşanma süreci hakkında bilgi sahibi olmayan çocuk, birden bire bu tür bir değişime anlam vermekte çok zorlanmaktadır. Bu nedenle bu zor süreçte ilk adım, çocuklara boşanmayı anlatmaktır. Bazı anne ve babalar çocuklara, boşanma niyetlerini haber vermeyi gereksiz bulurlar. Çocukların yaşının da küçük olması bu davranışı pekiştirmektedir. Oysa hiçbir kimse; sevsin ya da sevmesin, bir sabah uyandığında, sanki hiç yaşamamış gibi ailesinden bir ebeveynin ortadan yok olmasını asla anlayamamaktadır. Hiçbir çocuk böylesine yıkıcı bir davranışla karşı karşıya bırakılmamalıdır. Böylesi düşüncesiz davranışlar, çocuğun reddedilmiş olma duygularını kuvvetlendirmenin yanı sıra onun olup bitene bir anlam verebilmek için olmadık şeyler uydurmasına da yol açabilir. Çocuklara, boşanmadan söz ederken dikkat edilecek en önemli nokta ise, onlara doğruyu söylemek olmalıdır. Çocuklar gerçeği, bazen düşünülenenden daha güçlü karşılarlar. Eğer, bu konuda yalan söylenildiğini sezerlerse, hem olayı daha sağlıklı yaşarlar, hem de anne ve babalarına olan güven duyguları zedelenebilir. Diğer taraftan boşanmaya yol açan gelişmeleri ve yaşanan hoş olmayan ayrıntıları anlatmanın hiçbir yararı bulunmamaktadır (Türkarlan, 2007).

Çocukların boşanmadan etkilenme dereceleri, çocuktan çocuğa ya da çocukların içinde yaşadığı ortama göre farklılık gösterebilmektedir. Çocukların; yaşı, cinsiyeti, anne ve babanın öğrenim durumu, ebeveynlerin boşanmadan etkilenme dereceleri, çocuğun sosyal çevresinin boşanmaya bakışı gibi birçok faktör, çocuğun bu süreçteki etkilenme derecesini belirlemektedir (Baktır, 2003).

Özgüven (2001), aile içinde özellikle de boşanmadan kaynaklanan parçalanmalar sonrası çocukların verdikleri tepkilerin aşağıda belirtilen beş aşamadan geçtiğini ifade etmektedir:

1. Çocukların ayrılığı inkâr etmeleri,
2. Ailenin ayrılmasına sebep olan nedenlere kızmaları,
3. Anne ve babayı birleştirme çabaları,
4. Depresyon ve çöküntü,
5. Ayrılığı kabullenme.

Ayrıca çocukların, anne ya da babasından ayrı kalması nedeniyle pek çok duygusal ve ruhsal sorun (huysuzluk, kendini yalnız hissetme, uyumsuzluk, hırçınlık, bir yere ait olamama, saldırganlık, sosyal gelişimlerinde gecikme vb.) yaşadıkları görülmektedir (Turan vd. 2007). Ancak tüm bu genel tepkilere rağmen boşanma çok farklı faktörlerden oluştuğu için, her boşanma diğerinden farklı sonuçlar da ortaya çıkarabilmektedir. Bu, boşanmanın kendine özgü, karmaşık ve çok yönlü bir sosyal gerçeklik olduğunu göstermektedir. Farklı değişkenlerin etkisiyle meydana gelen boşanma, hem eşler hem de çocuklar üzerinde farklı etkiler doğurabilmektedir (Dingiltepe, 2009).

Wallerstein ve Lewis'e (2004) göre boşanmanın ardından çocuğun ilk yaşadığı duygu, şok ve mutsuzluktur. Ayrıca yalnızlık, ebeveynlere öfke ve şaşkınlık duyguları da sık görülmektedir. Boşanmanın ardından çoğu çocuk büyümenin zor olduğunu söylemektedir. Çünkü çocuk boşanmanın ardından radikal değişiklikler yaşamaktadır. Çocukların boşanmadan sonraki ilk dönem düşünceleri ise genellikle şu şekildedir:

1. **Genel düşünceler;** ailesinin bu tür yaşantı yaşamamış olmasını istemek, küçük olmaktan dolayı olayların farkında olamaması veya kavrayamaması,
2. **Ebeveyn ile ilgili düşünceler;** ayrılan ebeveyni görüp göremeyeceği, ebeveyninden ayrılmamış olma isteği, evi kimin geçindireceği gibi düşünceler,
3. **Kendi ile ilgili düşünceler;** yalnız kaldığı, neden kendi ailesinin başına geldiği, ayrılık nedeninin kendisi olup olmadığı, ebeveynlerinin hata yaptığı, kendi fikrini sormadığı gibi düşünceler,
4. **Sosyal hayata ilgili düşünceler;** boşanmayı arkadaşlarına nasıl anlatacağı şeklindeki düşünceler.

Erkan'ın (1989) yaptığı literatür taramasına göre boşanma sırasında çocuğun yaşı ile etkilenme düzeyinin üç farklı görüş çerçevesinde olduğunu belirlenmiştir:

1. Ana-babanın boşanması, çocuk ne kadar küçük yaşta iken gerçekleşirse etkisi de o kadar fazla olmaktadır. Bu görüş birikmiş etkiye dikkat çekmektedir.
2. 3-5 ya da 6 yaş arasında yani oedipal dönemde gerçekleşen boşanmaların yıkıcı, travmatik ve uzun süreli olduğudur. Bu görüş, kritik döneme dikkat çekmektedir.
3. Boşanma, çocuklar için travmatik bir olay olarak kabul edilmekte fakat çocukların boşanmanın ardından bir iki yıl içinde boşanmanın etkisinden sıyrıldığı düşünülmektedir. Bu görüş, boşanmanın etkisinin giderek azalmasına dikkat çekmektedir (Akyol, 2013).

Ebeveynleri boşanmış çocukların, gelişimsel ve psikolojik sorunlar yaşamaları açısından, diğer çocuklardan daha fazla risk altında olduğu kabul edilmektedir (Türkaslan 2007). Ayrıca Kieman (1997), parçalanmış ailelerden gelen yetişkinlerin ebeveynlik görevlerini yerine getirirken zorlandıklarını, aynı şekilde çocuklar ile olan ilişkilerini doyurucu bulmadıklarını belirttiklerini ifade etmektedir. Yapılan çalışmalarda da görüldüğü gibi boşanma olayının, sürecin yaşanma biçimine göre bazen az bazen çok olacak şekilde çocukları etkilediği belirtilmektedir.

4.6.2.1. Çocukların Boşanmaya Uyumunu Etkileyen Etkenler

Boşanmanın olumsuz etkileri ile başetmekte zorlanan her çocuğun bu sürece uyum sağlaması için bazı etkenler onu destekleyebilmekte veya bazıları onun uyumunu olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Çocukların boşanmaya uyumlarını etkileyen bu unsurlar aşağıda açıklanmıştır:

Çocuğun birlikte yaşamadığı ebeveyniyle ilişkisinin kalitesi: Boşanma sonrasında çocuğun, birlikte yaşamadığı ebeveyninden aldığı sevginin azalması, ebeveyninden destek alamaması ve birlikte geçirdiği zamanın azalması uyum sürecini olumsuz yönde etkilemektedir. Çocuğun birlikte yaşamadığı ebeveyniyle ilişkisi ne kadar kaliteli ve sürekli ise çocukta o kadar az içe yönelimli ve daha az problem davranış görülmektedir.

Çocuğun birlikte yaşadığı ebeveyninin psikolojik uyumu ve ebeveynlik yeteneği: Boşanma sonrasında ailenin dağılmasını yaşayan kişilerde çoğu zaman stres, depresyon, yalnızlık, reddedilme, kont-

rol eksikliği, ümitsizlik ve öfke gibi psikolojik semptomlar görülmektedir. Bunların yanında boşanma sonrasında yaşanan ekonomik güçlükler ve duygusal stres, çiftlerin ebeveynlik yeteneğini azaltmakta ve bu durum çocuklara yansımaktadır. Özetle boşanma sonrası kişiler ne kadar depresif ve kaygılı ise, çocukların sorunlarının da o kadar şiddetli olduğu görülmektedir. Diğer yandan da sıcak, kabullenici, en az bir ebeveyniyle destekleyici ilişkisi olan çocukların boşanma sonrasında uyumlarının daha iyi olduğu görülmüştür.

Ebeveynler arası çatışma: Boşanma öncesi ve sonrası ebeveynler arasında yaşanan çatışma, çocuğun uyumunu ve iyilik hâlini olumsuz olarak etkilemektedir. Eşler arasındaki çatışma, sorunlu bir ev ortamı yaratmakta ve bu durum çocuklarda stres, güvensizlik ve uyum sorunlarına yol açmaktadır. Bu çatışmaların boşanma sonrasında da devam etmesi sağlıklı bir ilişki kurmayı engellemektedir.

Ekonomik güçlükler: Boşanma sonrasında özellikle kadınların gelir düzeyi düşmektedir. Gelir düzeyindeki bu düşme, annede depresyon ve strese, çocuklarda ise psikolojik problemlere yol açmaktadır. Gelir düzeyinin iyi olmasının ise çocukların davranış sorunlarını azalttığı görülmüştür. Annenin ekonomik güçlüklerle başetmek için daha fazla çalışması, çocuğuna ayırdığı zamanın azalması; ev düzenini sağlama da, çocuğun okul ve sosyal aktivitelerini yönlendirmede sorun yaşamasına ve disiplinini korumada yetersiz kalmasına yol açmaktadır. Bu nedenlerle de ekonomik olarak daha rahat olmak, çocukların psikolojik olarak daha az yıpranmalarına neden olabilmektedir.

Sosyal destek: Boşanma ile, çocuğun sosyal destek sistemi tamamen etkilenmektedir. Bu süreçte sosyal destek mekanizmalarının azalması veya tamamen kaybedilmesi, çocukların boşanmaya olan uyumunu olumsuz yönde etkilerken; sosyal destek sistemlerinin varlığını devam ettirmesi, çocukların boşanmaya olan uyumlarını olumlu yönde etkilemektedir.

Çevresel etkenler: Bazı araştırmacılar, çocukların ruh sağlığını boşanma olayından çok çevresel stresörlerin etkilediğini savunurlar. Bunlar; çocuğun yaşantısında önemli yer tutan okul, arkadaş ve komşular gibi değişen desteklerdir. Boşanma ile birlikte aynı zamanda okulunu, evini, arkadaşlarını, mahallesini, şehrini veya ülkesini terk etmek zorunda kaldığı durumlarda çocuğun boşanmaya olan uyumu olumsuz yönde etkilemekte ve çocuk için süreç daha olumsuz bir hâl alabilmektedir.

Çocuğun özellikleri: Boşanma sonrasında çocuğun uyumu ile ilgili yapılan araştırmalarda; çocuğun cinsiyet, yaş, kişilik yapısı ve gelişimsel seviye gibi değişkenlerin etkili olduğu belirlenmiştir. Zira boşanmanın çocukların yaşlarına göre etkilerinin farklı olduğu birçok çalışma ile kanıtlanmıştır. Çocukların boşanma durumuna verdikleri tepkileri; ergenlik, erinlik, orta ve ilk çocukluk ve bebeklik dönemlerinde farklılıklar gösterebilmektedir.

Cinsiyet: Erkeklerin kızlara oranla boşanma durumundan dolayı daha çok güçlük yaşadığı ve bu durumun boşanmadan önce başladığı ve sonrasında da devam ettiği, erkeklerin daha çok saldırganca davrandıkları ve sosyal ilişkilerinde sorunlar yaşadıkları belirlenmiştir. Kızlar ve erkekler arasındaki uyum farklılıkları; erkeklerin kızlara oranla boşanmaya karşı tepkilerini daha az dışarı vurmaları ile ve boşanmaların %90'ında çocukların annesi ile birlikte yaşadığından kızların kimlik figürünü desteklenmekte olduğu ile açıklanmaktadır. Çoğu boşanma durumunda anne ile kalan erkek çocuğun, baba figüründen yoksun kaldığı durumlarda olumsuz davranışları daha da artmaktadır.

Yaş: Her yaş grubundaki çocukların farklı başetme mekanizmaları olduğu söylenmektedir. Ancak yaşça küçük olan çocukların bilişsel yetenekleri ve sosyal becerileri sınırlı olduğundan boşanmaya uyumları ile ilgili daha az veri vardır. Okul çağındaki çocukların birlikte olmadığı ebeveyni ile görüşme sıklığı ve kalitesi iyi ise boşanmaya uyumunun daha iyi olduğu görülmektedir. Çocukların yaşlarının ergenlik dönemine doğru artması yine boşanmaya olan uyumlarını güçleştirebilmektedir.

Çocuğun kişilik yapısı: Çocuğun sahip olduğu kişilik özellikleri ne kadar olumlu ise, boşanmaya uyumu o derece iyi olmaktadır. Zeki, becerikli, içsel desteği kuvvetli ve benlik saygısı yüksek çocuklar boşanmaya daha kolay uyum sağlarken; aksi kişilik özellikleri çocukların boşanmaya uyumunu olumsuz yönde etkilemektedir.

Çocuğun başetme yeteneği: Çocukların başetme yöntem ve yetenekleri, onların boşanmaya uyumunda rol almaktadır. Ayrıca çocukların boşanma ile başetmelerinde boşanmayla ilgili inanç ve düşüncelerinin önemli rol oynadığını da görülmüştür. Eğer çocuklar ebeveynlerinin boşanmasından utanmakta ya da duygularıyla başetmekten kaçınmakta ise boşanmaya uyumları zorlaşmakta ve bu süreç, daha içinden çıkılmaz bir hâl alabilmektedir (Arifoğlu, 2006).

4.6.2.1.1. Boşanmanın Bebeklik Dönemi (0-2 Yaş) Etkileri

1960'lı ve 1970'li yılların birçok psikoloğu, boşanma olgusu hakkında olumlu bir bakış açısına sahip olduklarını belirtirler. Çünkü boşanma, ailevi anlaşmazlıklar ve kavgaların bitmesi anlamına geldiği için iyi bir şey olarak algılanmaktaydı. Aynı yıllarda boşanma sürecinde çocukların da aile içi tartışma ve anlaşmazlıklardan zarar göreceği düşünülmüdü. Boşanma, ailevi problemleri çözmenin bir yoluydu ve çocuklar sürekli gerginlik ve çatışmalardan işlevsiz hâle gelen ailede yaşamak zorunda kalmaktan kurtulacaktı. Fakat 1990'larda yapılan çalışmalarda, boşanma neticesinde ailenin dağılması, ekonomik zorluklar ve devam eden aile içi tartışmaların çocuğu daha fazla etkilediği ortaya çıkmıştır. Yani boşanma neticesinde çocuk huzura kavuşamamaktadır. Çünkü huzurun asıl kaynağı, ailedir (Bilici, 2014).

Ebeveynlerin ayrılmasının çocuklar üzerinde bıraktığı etkiyi tam olarak anlayabilmek ve tanımlayabilmek güçtür. Çocuğun ayrılmadan önce anne ve babası arasında yaşanan çatışma, çatışmanın derecesi, çocuğun bulunduğu yaş dönemi, kardeşe sahip olup olmaması, ailedeki diğer yetişkinler ile ilişkileri boşanmanın çocuk üzerindeki etkilerini biçimlendirmektedir. Bununla birlikte çocuklar, yoğunluğu ve süresi farklı olmakla beraber ana-babalarının boşanma sürecinde yer almaları ile birlikte duygusal boyutta sıkıntılı bir yaşamın içerisine girmektedirler (Giddens, 2000).

Boşanma; sosyal, ekonomik ve kültürel bir takım sebeplerden kaynaklanmakta ve hukuki bir süreci kapsamaktadır. Boşanma, ailenin en hassas noktası olan çocuğu ve ebeveynleri örseleyici bir durum olarak görülebilir. Boşanma öncesi aile içindeki huzursuzluktan kaynaklı bir açmaz içinde bulunan ve psikolojik darbe alan aile fertleri, boşanma sürecinde ve sonrasında yeni bir takım sorunlar yaşayabilmekte ve özellikle çocukların bu durumu kabullenmekte sorunlar yaşadığı görülmektedir. Kendi kontrolü dışında gerçekleşen olaylara ve yeni bir yaşam düzenine ayak uydurması beklenen çocuğun kimi zaman olaylardan en çok yara alan taraf olduğu, yaşadığı olumsuzlukların ise çocuğun kişiliğine ve sosyal ilişkilerine zarar verdiği söylenebilir (Pırtık, 2013).

Boşanmanın bu zararlı ve örseleyici etkilerinin çocukların yaşlarına göre farklı etkiler gösterdiği de bilinmektedir. Örneğin, bebeklik döneminde çocuklar anne ve babadan birinin taşındığını anlar ama

nedenini anlayamazlar. Ancak çocuklarda; fazla ağlama ve bağırma, uyku problemleri, kazandığı tuvalet alışkanlığını kaybetme, ebeveyn-den ayrı olduğunda kaygılanma, öfke patlamaları, ısırma ve rahatsız edici davranışlar görülebilir (Yavuzer, 2003). Bebeklik dönemi dahi, boşanmadan tam olarak bağımsız bir dönem değildir.

Boşanmanın bebeklik dönemindeki etkilerini anlayabilmek için ise öncelikle bağlanma kuramı hakkında bilgi sahibi olmamız gerekmektedir. Bağlanma (attachment); konunun öncülerinden Bowlby tarafından; *insanların kendileri için önemli gördükleri kişilere karşı geliştirdikleri güçlü duygusal bağlar* olarak tanımlamıştır. Duygusal bağ kurma eğilimi ve gereksinimi, yenidoğanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli ve gelişimsel açıdan işlevsel bir sistemini ifade eder (Morsünbül ve Çok, 2011). Yani bebek bağlanma ile ilk ve en önemli gereksinimi olan güven duygusunu edinebilmektedir.

Bağlanma ile çocuk; ihtiyacı olduğunda bakıcısından gereken desteği ve olumlu tepkiyi görürse bakıcısının ulaşılabilir, güvenilir ve destekleyici olduğuna ilişkin bilişsel temsiller geliştirir. Ters durumda ise çocuğun bakıcısı, çocuğun gereksinimlerine duyarsız kaldığında ya da birbiriyle uyuşmayan tepkilerle karşılık verdiğinde çocuk; bağlanma figürünü reddedici, kendisini de sevmeye ve desteklenmeye değmez biri olarak görmektedir (Morsünbül ve Çok, 2011). Bu nedenle boşanma döneminde eşlerden birinin özellikle de annenin boşanma nedeniyle kaybı çocukta; güven duygusunun yerleşmesini olumsuz yönde etkilemekte bebek kendisini sevmeye değer bulmamakta ve değersiz bir birey olarak görmektedir. Ayrıca bu dönemde tamamen ana-babasının ilgi, bakım ve desteğine ihtiyaç duyan bebeklerde bu bakımların karşılanmaması; fiziksel sağlık sorunlarına neden olabilmekte ve gelişim geriliğinden fizyolojik rahatsızlıklara kadar birçok sağlık sorunlarının ortaya çıkabilmesine neden olmaktadır.

Bebeklik döneminde boşanmanın ve özellikle annenin boşanma nedeniyle kaybı; uyku sorunlarına, tuvalet becerilerinin yerleşmemesine, çeşitli sağlık sorunlarına, parmak emme ve tiklere, anlamsız ve sürekli ağlama nöbetlerine, güvensiz ve değersizlik düşüncelerinin yerleşmesine neden olabilmektedir. Çünkü ilk yıl içinde çocuğun fiziksel sağlığı, mizacı, uyumu ve aileden gördüğü sevgi ve destek, onun gelişiminde önemli rol oynamaktadır. Bebeğin bağlanma, duygulanım, sağlık, mizaç, uyum, anne/babanın ruh sağlığı alanlarındaki deneyimlerinin kalitesi, onun ilerideki sağlığı ve benlik saygısının temellerini oluşturmaktadır (Özmert, 2006).

4.6.2.1.2. Boşanmanın İlk Çocukluk (Okul Öncesi) Dönemi (2-5 Yaş) Etkileri

Boşanma ve boşanmanın yarattığı sorunlardan etkilenme de en önemli konu, çocuğun kaç yaşında olduğudur. Yaşa göre, etkilenme ve bu etkilenmenin yaratacağı sorunlar ve bu sorunların ilerideki yaşama etkileri farklılık göstermektedir. Üç yaşından sonra ve altı yaşından önce boşanma nedeni ile çocuğun anne ve babasından ayrılması durumunda da çok ciddi ruhsal sorunlar ortaya çıkabilir. Boşanma durumunda altı-yedi yaşından küçük çocuklar neler olup bittiğini tam olarak anlayamazlar. Ana-babanın yeterince açıklama yapmaması veya birbirlerini suçlamaları, sorunu çocuğun kafasında iyice karmaşık duruma getirir. Bu dönemde çocukların düşünce tarzları tamamen somuttur. Küçük bir çocuk boşanmaya ve daha önemlisi ana-babasının yeniden evlenmesine bir anlam veremez. Neden sadece annesinde veya babasında kaldığını tam olarak kavrayamaz. Her iki ebeveyni de görmek ister, onların bir araya gelmelerini ister. Neden ayrı yaşadıklarını, ayrıldıklarını anlayamadığı için sık sık onlardan bir araya gelmelerini isteyebilir. Şartların bu şekilde değişmesine tepki olarak da içe kapanma veya saldırgan davranışlar sergileyebilir.

Özellikle boşanma konusunda çocuklar, olanlardan dolayı kendilerini sorumlu tutup bunun sıkıntısını yaşayabilirler. Ana-baba, çocukla ilgili konularda kavgalar etmişlerse, çocuğun kimde kalacağı anlaşmazlık konusu oluyorsa çocuk, olan bitenden kendisini sorumlu tutabilir. Bu durumda, ciddi uyumsuzluk belirtileri gösterebilir. Anne veya babası ziyarete gelmemişse onun başka işleri olabileceğini düşünmek yerine, artık sevilmediğini bu nedenle anne veya babasının gelmediğini düşünür. Küçük çocuklar bağımlı veya yakın oldukları kimseleri örnek alarak onların hissettikleri ve söylediklerini kendi düşünceleri ve hisleri gibi anlatırlar. Bir ebeveynin diğeri hakkında söylediklerinden etkilenerek, kendileri de benzeri şeyleri söyleyebilirler. Ana-babadan birisinin yanındayken diğeri reddetmesi gerekebilir. Çünkü ebeveynlerden birisi, diğeri çocuğa kötüleyebilir. Onunla görüşmemesini isteyebilir. Evliyken eşine karşı geliştirdiği öfke, kin ve kızgınlığını; eski eşini çocuğa kötüleyerek ve sonuçta çocuğu ondan uzaklaşmaya teşvik ederek gidermeye çalışabilir. Bu durum, çocuğun kafasında karışık duyguların doğmasına ve davranış sorunlarının gelişmesine ve kalıcı bağılıklar geliştirememe-

sine neden olabilir. Büyükler gibi üzüntü, kızgınlık, korku, iç ferahlığı gibi duygular hissederler. Ancak bu hislerine neden olan şeyleri tam anlayamazlar ve onlarla baş etme imkânları sınırlıdır (Çöpür, 2015).

Okul öncesi çağıdaki çocuklar, ana-babalarının ayrılıklarını tam olarak kavrayamazlar. Bu dönemdeki çocukların tepkileri, ailenin olaydan etkilenme oranı, tepkileri ve süreci tanımlamalarına göre değişir. Küçük çocuklar boşanmayla ebeveyn kaybını bir tutarlar, bazen de çok abartılı kötü bir durum olarak saklama eğiliminde olurlar. Bununla beraber kendilerini suçlayabilir ve özellikle boşanma sonrası onları bir araya getirecek kişinin kendileri olduğunu düşünebilirler (Özağı, 2007).

Boşanma; çocuklar açısından zor kabullenilen, çoğu zaman okul öncesi dönemde çocuklara utanç veren bir süreç olarak görülmektedir. Çocuklar bu süreçte değişik duygular yaşamaktadırlar. Bu dönemde çocuk öncelikle boşanma gerçeğini reddetme eğilimi göstererek, boşanma hiç gerçekleşmemiş gibi davranabilmektedir. Daha sonra boşanmayı oluşturan nedenleri belirleyerek bu nedenlere karşı öfke ve kızgınlık geliştirebilmekte, ardından, boşanan ana-babası arasında uzlaştırmacı rolü oynayarak eski, bir aradaki günlere dönme isteğini ortaya koyma girişimlerini sergileyebilmektedir. Bu isteğin karşılanmaması nedeniyle çocuk depresyon yaşayabilmektedir. Bu sürecin son aşaması ise artık çocuğun boşanma gerçeğini ve sonuçlarını kabullenmesidir. Bu aşamada çocuk duygusal olarak rahatlamakta, ana-babası ile daha rahat bir etkileşim ve iletişim süreci içine girmektedir. Boşanmanın ardından her çocuk bu evreleri aynı sıra ile geçerek son evre olan kabul aşamasına gelemeyebilir. Bu aşamaların birinde kalabilir. Bazen de bu aşamalarda geriye dönüşler yaşayabilir. Bunların tümünün olağan durumlar olduğu unutulmamalıdır. Ya da her çocuk her evreyi yaşayamayabilir. Bilindiği gibi her çocuk özgündür ve bu özellikleri nedeniyle de yaşadıkları birbirinden farklıdır (Turan vd., 2007).

Eşlerin boşanma olayından sonra gösterdikleri tepkilere benzer tepkiler çocuklarda da görülmektedir. Çocuklarda görülen bu tepkilerin aşamaları ise şu şekildedir:

1. Boşanmayı kabul etmeyip inkâr etme,
2. Boşanmayı yaratan nedenlere öfke duyma,
3. Ebeveynleri birleştirme çabası içine girme,
4. Depresyon ve çöküntü yaşama,
5. Boşanma durumunu kabul etme.

Çocuklar bu aşamalardan geçerken karmaşık ve yoğun birçok duyguyu aynı anda iç içe yaşayabilirler. Üzüntü, kaygı, öfke, gücenme, korku ve suçluluk bunlar arasında sayılabilir. Ayrıca çocukların boşanmadan sonra stresli bir döneme girdikleri; bunun sonucunda da gelişimsel, duygusal ve davranışsal gerilik gösterdikleri gözlemlenmiştir. Boşanma sonucunda çocuğun ailesinde ve çoğunlukla çocuğun yaşam koşullarında bir düzen değişikliği meydana gelmekte ancak boşanma ve ayrılığın çocuk üzerindeki stres boyutları tam olarak anlaşılamamaktadır (Fiyakalı, 2008).

Eğer çocuklara açıkça veya dolaylı olarak, bir ebeveyni sevmelerinin diğer ebeveyni sevmedikleri anlamına geldiği mesajı verilirse, kendi algılamalarını sorgulamaya başlarlar ve yargıya varma yeteneklerine olan güvenleri sarsılır. Aynı zamanda, bir ebeveyni sevdikleri için diğer tarafından reddedilmekten korkarlar. Bu da onları daha güvensiz ve bağımlı hâle getirir. Bir ebeveyni zaten kaybetmiş olduklarına inandıklarından, diğerini kaybetmemek için her şeyi yapmaya hazırdırlar (Benedek ve Brown, 1997).

İlk çocukluk döneminde anne ve babanın huzursuz ve hırçın davranışları, çocuklarına gerekli ilgiyi göstermelerine engel olur. Yeterli ilgi göremeyen çocuklar da; saldırgan, sinirli ve hiddetli olurlar. Ayrıca sevgi ve ilgi yetersizliği, çocuklarda gerileme davranışlarının görülmesine neden olabilmektedir. Çocuklar ilkokul çağında iken anne ve babanın ayrılması ya da boşanması gibi bir olayla karşılaştıkları zaman, büyük çocuklara oranla daha fazla gerileme ve uyku sorunları yaşama eğilimi taşırlar. İlk etkilenen becerilerden biri de çocuğun konuşmasıdır. Yine evde kavgalara tanık olmuş çocuklar ise saldırganlaşabilir. Bu dönemde çocuklar, yaşadıklarına bir anlam verebilmek için fantezilere ve masallardaki büyülü olaylara sığınabilirler. Doğadaki olayların merkezinin kendileri olduklarına inandıkları için, ebeveynin gidişinin kendilerinin suçu olduğunu düşünürler. Hayallerinde, anne ve babanın hiç ayrılmadığını kurar, reddedilme ve kaybetme duyguları ile başa çıkabilmek için türlü şeyler uydururlar (Benedek ve Brown, 1997). Seven'e (2008) göre ise bu dönemde çocuklarda görülen en genel tepkiler; bebeksileşme, gerileme, uyku bozuklukları, huzursuzluk, kaygı, saldırganlık ve duygusallaşmadır. Weilburger (2009) de bu dönemde gerileme davranışı gösteren çocukların tipik gerileme davranışlarını; parmak emme, yatağı ıslatma, tutturmalar, anne ve babaya vurma, anne-babaya aşırı düşkünlük gösterme ve eskiden sevilen bir oyuncuğa ya da nesneye tekrar bağlanmak şeklinde açıklamaktadır (Şentürk, 2013).

4.6.2.1.3. Boşanmanın Orta Çocukluk (İlkokul) Dönemi (6-12 Yaş) Etkileri

İlkokula giden küçük yaş grubu çocuklar boşanma olayından sonra ebeveynleri suçlama, kırgınlık, üzüntü, söz dinlememe, içe kapanma, başarısızlık ve kıskançlık gibi istenmeyen davranışlar sergileyebilirler (Özgüven, 2001).

Çocuklar için okul çağı aslında, sosyal farkındalık ve kendi özelliklerini fark etmenin önemli ölçüde arttığı bir dönemdir. Bu yaş grubundaki çocuklarda, anneleri ile birlikte iseler baba ile birlikte olamadığı için üzüntü duyma, ana-babayı suçlama, söz dinlememe, içe kapanma, altını ıslatma, derslerinde başarısız olma, arkadaşlarını kıskanma gibi sorunlar görülebilmektedir. Ayrıca değersizlik duygusu, depresyon, korku, kaygı, ebeveynlere öfke duyma, saldırgan davranışlar, toplumdaki kaçınma, güvensizlik, aşırı hassasiyet, baş ve karın ağrısı, kusma gibi psikosomatik rahatsızlıklar görülebilmektedir (Sağlam, 2011).

İlkokul dönemi çocukları, okulda bir konu üzerinde odaklanmakta zorlanmakta ve ailevi durumunu okulda daha fazla ilgi toplamak için kullanabilmekte ve öfkesini çatışma yaşadığı öğretmenlerine ve arkadaşlarına yöneltebilmektedir. Çocuklar, boşanmayla ilgili yaşadıkları güçsüzlük duygusuna karşı, çevresiyle güç savaşına girebilirler ve ebeveynlerine karşı suçlayıcı şekilde davranabilirler. Bu yaş grubundaki çocuklar, bu olumsuz duygulardan kurtulmak için "reddetme" ve "karşıt tepki verme" savunma mekanizmalarını kullanabilirler. Aynı zamanda bu çocuklar ebeveynlerini tekrar birleştirme çabası içine girebilirler (Rankin ve Maneker, 1996).

Orta çocukluk döneminde artık çocuk, ana-babası arasındaki anlaşmazlığı anlamaya ve ikisi arasında taraf tutmaya başlar. Boşanma, çocukta anne ya da babasına, bazen de ikisine birden güvenini yitirmesi sonucunu doğurur (Akyüz, 1978). Boşanma sürecine girilen dönemlerde çocukların; huzursuzluk, sinirlilik, karamsarlık, öfke nöbetleri gösterme eğilimleri ve ölüm düşüncesi ayrıca yitirme ve kendini boş hissetmeyle dolu olmanın yarattığı aşırı alınganlık duygusu ile acı çektikleri görülür (Tuzcuoğlu, 1994). Boşanmış ailelerde, ana-baba arasında boşandıktan sonra bile devam eden çekişmeler, çocukta bu kaygıların artmasına neden olabilmektedir (Alisinanoğlu ve Ulutaş, 2000). Çünkü çocuklar devam eden anlaşmazlıkların sonucunda anne veya babalarını tamamen kaybetmekten korkmaktadırlar. Ayrıca kaygı, çocuklarda farklı tepkiler şeklinde de kendini gösterebi-

lır. Bazı çocuklar kaygılandırıcı durumdan kaçmak için içine kapanıp, akran gruplarına katılmazlar. Bazıları ise gerileme, reddetme, bastırma ve yansıtma gibi savunma mekanizmaları geliştirirler (Çağdaş ve Seğer, 2004).

Boşanmanın çocukların akademik gelişimlerine etkilerine baktığımız zaman ise ana-babanın ayrılması ya da boşanmasının çocuğun okul başarısında azalmaya neden olabildiği görülmüştür. Bu dönemde çocukların; dikkatini verememe, derslere karşı ilgisizlik ve dalıp gitmeler nedeniyle derslerinde başarısızlık yaşadığı tespit edilmiştir. Ayrıca arkadaşları ile geçimsizlik, çabuk sinirlenme, ani öfke patlamaları, oyunlara katılmama ve teneffüslerde sınıfta yalnız kalmayı tercih etme de bu yaş grubundaki çocuklarda gözlenmektedir (Şirvanlı-Özen, 1999).

Bu yaş grubundaki çocuklar genellikle, anne-babanın ayrılmasını ya da boşanmasını daha iyi kabullenirler ancak yaşamlarına yansıyan sonuçları nedeniyle onlara öfke duyabilirler. Yine de ayrılan ebeveyne özlem duyarlar. Eğer bu ebeveynin cinsiyeti, kendi cinsiyeti ile aynı ise bu özlem daha da şiddetlidir (Weilburger, 2009). Çocuklar, gelişimleri içinde 11-13 yaşlarına kadar olan dönemde ana-baba ve çocuktan oluşan aile tablosunun oluşması için çaba harcarlar. Bunun için anne ya da babayı ikna etmeye çalışma, sürekli yeniden bir araya getirmek için planlar yapma, o sırada derse ya da yaşıtlı ilişkilerine harcanacak ilgiyi azaltacaktır. Dalgın, mutsuz, ana-baba davranışlarını sürekli izleyen ve değerlendirmeye çalışan bir tutum diğer alanlara ilgisini azaltacaktır (Şenol, 2006). Seven'e (2008) göre bu yaştaki çocukların boşanmaya gösterecekleri ortak tepkiler; yaşadığı problemlerden dolayı ebeveynlerden birini suçlama, taraf tutma, kızgınlık ve okulda başarısızlıktır. Ekşi'ye (1990) göre çocuğun boşanmaya vereceği ilk tepkileri, genelde anne ya da babadan birini oluşan tüm problemler için sorumlu tutmak biçimindedir. Bu dönemde çocukların taraf tutmaları sıklıkla görülmektedir. Ayrıca anne ve babaya ya da her ikisine birden öfke duyma sıklıkla görülmektedir. Ana-babaların başkalarıyla cinsel yakınlaşmalarına da son derece duyarlıdırlar ve bu hususta ana-babalarına tepki göstermekten kaçınmazlar.

Yavuzer (2003), yapılan araştırmaların bu yaşta ana-babası boşanmış çocukların, diğer aile çocuklarından daha fazla çatışmalı olduklarını belirtmiş olup, bu yaştaki çocukların boşanmaya karşı verdikleri tepkileri şu şekilde sıralamıştır:

- Kendisini aldatılmış hissetme,

- Giden ebeveynin geri geleceğini ümit etme,
- Giden ebeveynin artık onu sevmediğini düşünme,
- Sürekli üzüntü yaşama,
- Gelecekte kaygı duyma,
- Duygularını dışa yansıtmayıp kendinde saklama,
- Boşanma ve ayrılık üzerine konuşmaktan kaçınma,
- Boşanma olayına utanç gözüyle bakma ve bundan utanma,
- Okul başarısında düşüş yaşama,
- Güçlerini daha çok oyuna yöneltme,
- Daha bağımlı, çekingen, suçlayıcı, dikkatsiz ve ilgisiz kişilik özellikleri gösterme,
- Sıklıkla psikosomatik kökenli baş ve karın ağrılarından şikâyet etme,
- Uyku düzeninde bozulma ve uyuma güçlüğü yaşama,
- Arkadaşlarını görmezden gelme ve arkadaşları ile ilişkilerinde bozulmalar yaşama,
- Etrafa karşı kavgacı ve yıkıcı tutumlar sergileme.

4.6.2.1.4. Boşanmanın Ergenlik Dönemi (13-24 Yaş) Etkileri

Çocuk ve ergenlerin ruh sağlığı açısından kritik sayılabilecek yaşam olaylarından biri de anne ve babalarının boşanmasıdır. Ailede çocuklar için duygusal destek, koruma, yardım, rehberlik, gözetim vb. rolleri yerine getiren ebeveynlerden birisinin -ki genellikle babadır- evden ayrılmış olması, çocukların psikolojik gelişimleri ve uyumlarını güçleştiren önemli bir yaşam olayı olarak görülmektedir (Amato, 1994). Ergenlik dönemi; biyolojik, psikolojik ve sosyal değişimin hızlandığı ve birbirleri ile yoğun etkileşim içine girildiği bir yaşam evresidir (Hamburg ve Takanishi, 1989). Bu dönemde ergen, hem sosyal dünyada kendine yer edinmeye çalışmakta hem de kendisiyle ilgili kişisel plan ve hedeflerini oluşturmaya ve gerçekleştirmeye çalışmaktadır (Erözkan, 2009).

Richardson ve McCabe (2001) yaptıkları araştırma ile 11-17 yaş grubunda ana-babası boşanmış ve boşanmamış ergenlerin psikolojik uyumlarını incelemişler ve ana-babası boşanmış ergenlerin ana-babası boşanmamış ergenlere göre yaşam doyumlarının daha düşük olduğunu belirlemişlerdir. Ayrıca ana-babası boşanmış ergenlerin, ana-babası

boşanmamış ergenlere göre daha yüksek anksiyete, depresyon ve strese sahip olduklarını belirlemiştir.

Parçalanmış veya tek ebeveynli ailede yetişen çocukların toplum-sallaşma görevlerini yerine getirmede de başarısız (Uluğtekin, 1991) oldukları gözlemlenmiştir. Bu nedenle bu tarz başarısızlıklar bu tür ailelerde yetişen çocukların gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Aile içi dengelerin bozulduğu ve ailede geçimsizliğin yarattığı şiddetli çatışma anne ve baba arasındaki ilişkiyi zayıflatmakta ve boşanmaya neden olmaktadır. Bu boşanmaların sonucu olarak da çocuklarda yüksek kaygı, saldırganlık, çekingenlik gibi bir takım antisosyal davranışlar gözlenmektedir (Uluğ ve Candan, 2008).

Boşanmış ailelerden gelen çocukların daha çok kendileri gibi ailelerden gelen çocuklarla arkadaşlık ettikleri görülmektedir. Çünkü diğer çocukların anne ve babalarından, bahsetmeleri onları rahatsız etmektedir (Kulaksızoğlu, 2006). Boşanma sürecinde ve sonrasında ergenlik dönemindeki çocukların karşılaşılabilecekleri en önemli sorunlar ise okul başarısızlığı, ruhsal çökmeler ve saldırganlık gibi durumlardır. Ayrıca boşanmış ailelerden gelen çocuklar fiziksel ve duygusal istismara daha açık olabilmekte, zamanlarını nitelikli kullanmanın aksine boş zamanlarını kötü alışkanlıklar edinerek geçirebilmekte, yaşadıklarını kader olarak algılayıp, kadercı bir kişilik yapısı geliştirerek; yaşamları ile ilgili sorumluluk alamama, yönlendirilmeye açık olma ve özgüven eksikliği yaşama riski taşıyabilmektedirler (Salk, 2002). Ergenler, boşanmayı çok boyutlu olarak algılamakta ve değişik tepkiler verebilmektedirler. Kimi ergen boşanmanın yasını tutarken kimisi duygusal desteğe ihtiyaç duymakta, kimisi bağıllık çatışması yaşamakta, kimisi ailenin sorumluluğunu almaktadır (Keskin, 2007).

Boşanma konusunu tartışma veya kabul etmede zorlanan ergenler, uygunsuz davranışlarda bulunabilirler. Bu durumdaki ergenler; okul asma, yasa dışı işlere karışan gençlerle arkadaşlık etme ya da intihar etme gibi isyankâr ve tehlikeli davranışlara yönelebilirler (Kasatura, 2003). Boşanma ile birlikte ergenler, hâlihazırda akademik ve sosyal problemlere (utangaçlık, gelişimsel bozukluklar, dürtülerini kontrol etmede yetersizlik vb.) sahiplerse bu durum, ergenlerin daha ileri düzeyde psikolojik problemler yaşama riskini arttırabilmektedir.

Kız ve erkek ergenler, boşanma sürecinin farklı evrelerinden etkilenmektedirler. Erkek ergenler, boşanmadan sonra, kız ergenler ise boşanmadan önceki dönemde olumsuz tepkiler göstermekte ve

tepkilerini boşanma sonrasında da devam ettirmektedirler (Dohert ve Needle, 1991). Boşanmış ailelerdeki ergenlerin; geç sosyalleştikleri, öfke, itaatsizlik, kurallara karşı gelme gibi tepkiler geliştirdikleri, depresyon, endişe, okula uyum sağlamada güçlük, akademik başarıda düşme, güvensizlik, gelecek kaygısı, çekingenlik, suçluluk, benlik algısında zayıflama, özgüven eksikliği gibi sorunlar yaşayabildikleri de bilinmektedir (Meriç, 2007).

Boşanmış ailelerden gelen ergenlerin, boşanmamış ailelerden gelenlere göre daha fazla sorunu vardır. Bu farklılık; klasik "Hem anne hem babalı olmak, birisinin eksik olmasından daha iyidir." ya da "Tüm çocuklar, bir anneye ve bir babaya gereksinim duyarlar." yaklaşımıyla açıklanmayacak kadar karmaşıktır. Bu görüşleri destekleyen dört tür bulgu vardır. İlk olarak; bir gencin yaşamında önemli bir yeri olan yetişkinlerle ilişkisinin niteliğinin, evinde var olan ana-baba sayısından daha belirleyicidir. İkinci olarak; ergenin ruh sağlığı açısından önemli olan boşanma sonucu oluşan aile yapısı değil, boşanma sürecinin kendisidir. Üçüncü olarak; evlilik çatışmasına maruz kalmak, gelir sıkıntısından ileri gelen ciddi stres dönemleri gibi boşanmanın olumsuz sonuçları belirleyicidir. Son belirleyici ise, kalıtsal farklılıklardır (Steinberg, 2007).

Ergenlik döneminin varlığının kendisi bir dengesizlik ve karmaşıklık iken, bir de bu dönemde bu duruma boşanma eklendiği zaman ergenin sağlıklı bir gelişim göstermesi beklenmemelidir. Ergen bu dönemde; kendini bulmak için yola çıkarken önünde durması gereken rehberi ile vazgeçtiğinde arkasında duran ve onu destekleyen anne ve babasını kaybettiğini düşünür ve kendisini hem rehbersiz hem de desteksiz kalmış olarak hisseder. Bu kritik dönemde hem rehberini hem de destekçisini kaybettiğini düşünen ergen, bundan sonra ne yapacağını ya da ne zaman, nerede ve kiminle, nasıl bir ilişki geliştireceğini tam olarak bilemez. Bu belirsizlik de, onun kişiliğinin temelini dinamitler ve mutsuz bir geleceğin varlığını hissettirir. Ergenler bu dönemi bir şekilde atlattıktan sonra ise özellikle genç yetişkinlik döneminde sağlıklı bir aile kurabilmek ve yetişkinlik görev ve sorumluluklarını yerine getirebilmek için çok zorlanırlar. Bu yüzden boşanmanın elzem olduğu durumlarda ergenlerin bu duruma önceden hazırlanması ve sürecin tüm kritik dönemlerinin bir arada geçirilmesi ve ergene destek olunması çok önemlidir. Anne ve baba, boşanan bir çift oldukları yerine boşanmak zorunda kalan bir aile gibi düşünmeli ve ergenin rehberi ve destekçisi olduklarını unutmamalıdır.

4.6.3. Boşanma Sonrası Çocuklarda En Sık Görülen Ortak Sorunlar

Boşanma sonrası her çocuk bu durumdan az veya çok etkilenebilmektedir. Çocuklar; yaş, kişilik, cinsiyet, aile özellikleri, boşanma süreci vs. gibi daha birçok nedenle çeşitli tepkiler gösterebilirler de, çocukların genel anlamda gösterdikleri birçok ortak tepki de bulunmaktadır.

Her boşanma olayı aynı olmadığı gibi, her çocuk da aynı değildir. Bu nedenle çocukların boşanmaya karşı en sık gösterdikleri tepkileri bilmek, onlara bu tür durumlarla karşılaşmaları hâlinde nasıl yardımcı olunabileceği konusunda gerek ailelere gerekse alanda çalışan tüm pedagog, psikolog ve psikolojik danışmanlara yarar sağlayacaktır. Çocukların boşanma durumunda gösterdikleri en sık ortak tepkiler ve bu tepkilerle ilgili açıklamalar devam eden satırlarda yer almaktadır.

4.6.3.1. Suçluluk Hissetme

Ana-babası boşanan çocuklarda ortaya çıkan ilk duygu, suçluluktur. "Ben olmasam, annem-babam boşanmazdı, benim yüzümden ayrıldılar." gibi kendini suçlayıcı duygular içine giren çocuklar, eğer bunun aksine ikna edilmezlerse büyüyünce de çok büyük duygusal sorunlar yaşayabilirler. Aileler bu olumsuz durumu engellemek için aldıkları kararın çocuklarından kaynaklanmadığını, kendi aralarında çözümleyemeyecek bir sorunu olduğunu ve bir arada yaşayamayacaklarını anladıkları için ayrı yaşamalarının daha uygun olacağına karar verdiklerini çocuklarına anlatmalıdırlar. Çocuklar bu hususta sabırla ikna edilmeye çalışılmalıdır.

4.6.3.2. Reddedici Davranışlar Gösterme

Çocuklar ana-babalarını hep bir arada görmek isterler. Daha önce de değinildiği gibi aile içerisinde her ne olumsuzluk yaşanırsa yaşansın çocuklar için ebeveynlerinin bir arada yaşaması çok önemlidir. Bu nedenle ailelerinin ayrılma istekleri çocuklara çok anlamsız gelir ve bu durumu bir türlü kavrayamazlar. Hatta daha erken yaşlardaki çocuklar ana-babalarının birbirini istememeleri durumunu (boşanmayı) kendilerinin de istemediği şeklinde algırlar. Dolayısıyla kendini değersiz ve istenmeyen bir birey olarak gören çocuklar, bu durumdan psikolojik olarak ciddi anlamda olumsuz etkilenmektedirler. Bu nedenle eşler mümkün olduğunca birlikte

çocuklarına açıklama yapmalı ve "Bizim birbirimizden ayrılmamız senden de ayrılacağımız anlamına gelmiyor." mesajını çocuklarına vermelidirler. Eşler, çocuklarına ne söylemeleri gerektiğini bilmiyorlarsa, "*Seninle her zaman ilgileneceğiz ve seni seveceğiz. Bundan şüphelen olmasın!*" şeklinde örnek bir açıklama yapabilirler.

4.6.3.3. Gerileme (Bebeksileşme) Davranışları Gösterme

Birçok çocuk, zaman zaman ana-babasının boşanmasına, gelişimini tamamladığı (tuvaletini tutma gibi) bir aşamaya geri dönerek tepki gösterebilmektedir. Çocukların boşanma durumunda gösterdikleri bu tipik gerileme davranışları; parmak emme, yatağını ıslatma, ana-babaya vurma, onlara tutku ile bağlanma, değişik konularda tutturmalar, eskiden sevilen bir oyuncağa yeniden dönme ve bağlanmadır. Bu davranışlar kısa vadede normal sayılabilir ancak devam etmesi durumunda üzerinde durulması gerekli problemlerdir. Bu tür davranışlar, çocuklara; zor durumlardan kaçarak rahatlama ve kontrolü elinde bulundurma, zihinsel olarak emin ve rahatlatıcı bir yere sığınma imkânı vermektedir. Çocukların bu davranışları karşısında sabırlı olunmalı ve ceza vermekten kaçınılmalıdır. Çünkü çocukların bu dönemde en son bekledikleri şey, bir de ceza almaktır. O yüzden bu dönemde çocuklara ceza vermek yerine ailelerinden bekledikleri şey olan sevgi, destek ve anlayışı göstermek daha doğrudur.

4.6.3.4. Fiziksel Sorunların Ortaya Çıkması

Boşanma sürecinde çocukların, ailede yaşanan sıkıntılı ilişkilerden kaynaklanan bazı fiziksel problemler yaşamasına sıklıkla rastlanmaktadır. Bu süreçte çocuklar; yaşadıkları strese bağlı olarak mide, baş ve göğüs ağrıları ve kramplar gibi fiziksel sorunlar yaşayarak bu travmatik duruma karşı tepkilerini ortaya koyabilmektedirler. Çocuklarda görülebilen bu ağrıların çoğunluğu psikolojik kökenli olmakta olup, vücudun strese verdiği tepkinin bir yerde görünen tezahürüdür. Bu fiziksel tepkiler ortaya çıkmaya başladıktan sonra aileler tarafından mutlaka ciddiye alınmalı ve gerekli tedbirler alınmalıdır. Bu sebeple çocukların doktor kontrolünden geçirilmesi ve muayenelerde fiziksel bir belirti bulunmasa da bu ağrıların psikolojik kökenli olma ihtimali unutulmayarak çocuklara bu sebeple kızılmamalı ve ağrıların önemsiz olduğu hissi verilmemelidir.

Ayrıca bu dönemlerde çocukların sık sık hastalanmalarının sebepleri arasında aşırı üzüntü ile bağışıklık sistemlerinin zayıflaması yer almaktadır. Ailelerin bu dönemlerde çocuklarının bağışıklık sistemini kuvvetlendirmeye yönelik tedbirler almaları boşanma sürecinde çocukların yaşadıkları fiziksel sorunları azaltabilmektedir.

4.6.3.5. Yalnız Kalma Korkusu Yaşama

Bütün çocuklar evi terk eden ebeveynleriyle iyi anlaşamamaları bile onun yokluğunu ciddi anlamda hissederler. Aile, tüm bireyleriyle bir bütündür ve çocuklar da bunun sonsuza dek böyle sürüp gideceğini düşünürler. Bu nedenle aileden birinin ayrılması, onlarda müthiş bir korku ve boşlukta kalma hissi uyandırır. Ayrıca çocuklar sadece evden giden ebeveynin yaşattığı yalnızlıkla değil, bunun yanında birçok başka yalnızlıkla da yüz yüze kalmak zorunda kalırlar. Evde çocukla birlikte kalan ebeveyn, fazladan işler yapmak zorunda kalacağı için kendisine ayracağı zaman da sınırlı olacağından, çocuklar daha fazla tek başına kalabilmektedirler.

Yalnız kalan küçük çocuklar, bu dönemlerde hayali arkadaşlar yaratarak kendi kendilerini oyalayabilirler. Ancak yaşça büyük olanlar; ebeveynleri eve gelinceye kadar sıkılır, yalnızlık hisseder ve kendilerini idare etmek, korkuları ile baş başa kalmak gibi durumlarla yüz yüze kalırlar. Dolayısıyla içinde bulundukları duruma üzülme ve aileyi tekrar bir araya getirme hayalleri kurmak için fazlasıyla zaman bulurlar. Böyle durumlarda aileler, çocuklarının farklı faaliyet ve uğraşlar içerisine girmesini sağlayarak, yalnız geçirdikleri zamanlarını kendilerini geliştirmek ve tanımak için kullanmalarını sağlamalıdır. Bu yalnızlık dönemlerinde çocukların ağır bir psikolojik baskı altında oldukları unutulmamalı ve mümkün olduğu kadar çocuklar yalnız veya kontrolsüz bırakılmamalıdır. Zira özellikle depresyon gibi psikolojik sorunların ortaya çıktığı durumlarda çocukların/ergenlerin kendilerine zarar verebileceği ve hatta intihar dahi edebileceği unutulmamalıdır. Bu nedenle çocukların yalnız kalmaları gereken süreçler bir değerlendirmeden geçirilerek iyi gözlemlenmelidir.

4.6.3.6. Uyku Sorunları Yaşama

Çocukların boşanmaya karşı verdikleri tepkilerin en başında uyku sorunları gelmektedir. Uyku sorunları, her yaş grubunda görülen ve en sık rastlanan boşanma sonrası tepkiler içinde yer almaktadır. Uyku, tek

başına özellikle erken yaşlarda çocuklar için bir problem iken, çocuklar ana-babadan ayrı veya karanlıkta uyumaya dahi tepki vermektedirler. Bununla beraber travmatik boşanma süreçleri ve özellikle evden ayrılan bir ebeveynin olması çocukların uyudukları zaman terk edileceklerine ilişkin kaygılarını arttırmakta ve uyku ile terk edilme ihtimallerini birleştirerek bir yanlış öğrenme süreci yaşamaktadırlar. Çocuk; *"Uyuyunca annem/babam beni terkedecek."*, *"Uyandığımda kimsem kalmayacak."* gibi düşüncelerle boğuşmak zorunda kalmaktadır.

Ayrıca boşanma sürecinin yarattığı psikolojik baskı ve gerilim çocukların sık sık uyanmalarına neden olarak uyku kalitelerini olumsuz etkilediği gibi kâbuslar görmelerine neden olmaktadır. Bu kâbuslar, çocukların korkularını arttırarak uyumalarını zorlaştırmakta ve yalnız kalamamalarına neden olabilmektedir.

4.6.3.7. Okul Yaşamına İlişkin Sorunlar

Ailesinde ayrılık yaşayan çocukların okulda başarısızlık yaşamaları ve saldırgan davranışlar sergilemeleri, sık rastlanılan tepkilerdir. Bu dönemlerde ailelerin okul ve öğretmenlerle sıkı ilişki içerisinde olması ve düzenli olarak çocuğun durumunu takip etmesi, problemlerin en az yaşanmasına ve çözümüne yardımcı olacaktır. Okulda yaşanan olayların sebepleri okul dışında olduğu için sadece okula yönelik disiplin ve baskıcı yöntemler bu dönemde işe yaramayacaktır. Bunun yerine aile ile iş birliği içinde bu süreç çözümlenmelidir.

4.6.3.8. Korku Hissi Yaşama

Çocukların tümü, ana-babalarının ayrılmasından sonra çeşitli korkular yaşar. Çocuklar, ana-babalarının ayrılacağını duyduklarında ilk önce *"Ben ne olacağım?"* diye düşünür ve bu kaos içinde kendi durumlarının ne olacağı konusunda yoğun merak ve endişe duyarlar. Çocukların bu dönemde korkuları genelde birlikte yaşadıkları ebeveynin de onları bir gün terk edebileceği ve yatacak-yiyecek yer bulamamaktır. Ayrıca çocuklar, giden ebeveynin onları bir daha sevmeyeceğinden de korkarlar. Çocukların yaşlarına göre korkuları çeşitlenmekle beraber özellikle okulöncesi dönemde bu korkular, sevgi ve bakımla ilgiliyken; ilkökul döneminde korkular, terkedilme ve gelecekle ilgilidir. Ayrıca özellikle bizim toplumumuzda yer alan üvey anne korkusu çocukları çok ciddi şekilde ürkütüp korkutabilir. Ergenlik dönemiyle beraber korkuların

yanına bir de utanç eklenebilmektedir. Ergen boşanmış bir aileye sahip olduğunu gizleyebilmekte ve bu durumdan utanç duyabilmektedir. Ayrıca lise ve üniversite sürecinde ve devamında evlilik ilişkilerinde de bu korkularını yansıtabilmektedir. Genç yetişkinlik döneminde yaşanan korkular ise genellikle kendilerinin de evliliklerinin ana-babalarının evlilikleri gibi boşanma ile sonuçlanması riski üzerinedir.

4.6.3.9. Öfke Hissi Yaşama

Çocuklar; ebeveynlerinin boşanmalarına karşı yaşlarına, cinsiyetlerine ve karakterlerine göre değişik tepkiler gösterirler. Özellikle erkek çocuklar öfkelerini; sık sık kavga ederek, öğretmenlerine karşı isyankâr tavırlar göstererek, ana-babalarına bağırıp-çağırarak ve kırıp dökerek ortaya koyarlar. Diğer taraftan öfke, çocukların boşanma olayını kabul etmeye başladıklarının da bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Artık çocuk bu durumu kabullenmiş ve tepki göstermeye başlamıştır. Ebeveynler; çocukların öfkelerini görmezden gelmeyip kabul edilebilir düzeyde ve şekilde açığa vurmalarına izin vererek onların bu duygularını boşaltmasına yardımcı olabilirler. Bu şekilde çocuklar hem bu duygusal gerginlikten kurtulmuş olur hem de artık bir şeyler anlatmaya ihtiyaçları olduğunun mesajını verirler. Unutulmaması gereken nokta ise bu dönemde öfkenin hem bir tepki hem de bir yardım talebi şekli olduğudur.

4.6.3.10. Üzüntü (Kötü Hissetme) ve Yas

Çocukların ayrılığa veya boşanmaya verdikleri en yaygın ve derin duygusal tepki, üzüntü-kötü hissetmedir. Hatta bu duygu öyle yoğundur ki çocuklar tarafından kelimelerle ifade edilmesi dahi güçtür. Ağlamak ve üzgün durmak çocukların bu duygularının bir belirtisidir. Yalnız kalmayı istemek, az konuşmak veya düşmanca davranmak, bu duygusunu yansıtan resimler çizmek (ağlayan yüzler, kırık kalp resimleri), sürekli hayal âleminde yaşamak, eski alışkanlıklarını terk etmek gibi davranışlar da bu üzüntünün bir yansımasıdır.

Üzüntü duygusunu dışa yansıtmakta toplumsal olarak atfedilmiş değerlerden dolayı ("Erkekler ağlamaz.", "Erkek adamsın sana yakışmıyor." gibi tepkileri nedeniyle) erkek çocuklarına daha duyarlı yaklaşılmalı ve onlarla konuşma yolları bulunarak, çocukların kendilerini ifade etmelerine izin verilmelidir. Örneğin, çocuklar değişik faaliyetlere

(spor, sanat, doğa, uğraşlar vb. gibi) yöneltilerek bu üzüntüleriyle baş başa kalmaları önlenmelidir. Kız çocukları erkeklere göre her ne kadar ağlayarak duygularını ifade edebilseler de, onlar da erkeklere oranla daha hassas ve ürkek olabildikleri için bu durumdan çok daha fazla etkilenebilmekte ve korunmaya ihtiyaç duymaları üzüntülerini daha çok arttırabilmektedir.

Boşanmanın yaygın etkilerinden olan kendini kötü hissetme, üzüntülü olma her çocuğun yaşayabildiği tepkilerden biridir. Ancak her çocuğun kendisini kötü hissetmesini gösterme şekli farklı olabilmektedir. ***Çocukların en çok gösterdikleri tepkilere göre kendilerini kötü hissettiklerini şu belirtilerden anlayabiliriz:***

- Sık sık nedenli nedensiz ağlamalar;
- Yalnız olmayı, yalnız kalmayı isteme, odaya kapanma;
- Sıklıkla durgun, neşesiz ve üzüntülü yüz ifadesi;
- Daha az konuşma veya hiç konuşmama;
- Arkadaşlarıyla birlikte olmayı ve okula gitmeyi istememe;
- Çizdiği resimlerinde ağlayan çocuk ve kırık kalp gibi sembolere yer verme;
- Sık sık dalıp gitme ve gündüz düşleri kurma;
- Önceden çok severek hoşlanarak ve isteyerek yaptığı işlere karşı ilgisizlik;
- Çabuk sinirlenme, saldırgan davranışlar sergileme vb. gibi.

4.6.3.11. Barışma İsteği ve Çabası Gösterme

Boşanmış bir aileye sahip her çocuk, bir gün ana-babalarının tekrar bir araya gelecekleri ümidini taşımaktadırlar. Boşanma olayının üzerinden yıllar geçse de, hatta ebeveynlerin her ikisi de evlense de çocukların –hangi yaşta olurlarsa olsunlar– ana-babalarını bir arada görme, yeniden evlenmelerini arzu etme durumları her zaman değişmeden devam etmektedir. Bu noktada aileler, eğer böyle bir tekrar bir araya gelme ihtimalleri varsa, ya boşanma süreci öncesinde bir süre ayrı yaşama kararı almalı ve sürecin sonunda bu konuda bir karar alacaklarını ifade etmeli ya da boşanma sonrası tekrar bir araya gelme ihtimallerinin asla olmadığını net bir şekilde çocuklarına ifade ederek çocuklarının tersi anlamlar çıkarabilecekleri tavır, tutum ve davranışlarından uzak durmalıdırlar.

Ebeveynler; çocuklarıyla birlikte özel günlerde bir araya gelmeleri gibi durumlarda, onlara bu birlikteliklerinin nedeninin ana-baba olmalarından

kaynaklandığını, bir eş sıfatıyla orda bulunmadıklarını ve bunun **tekrar bir** araya gelmelerine yönelik bir işaret olmadığını **açıkça ifade etmelidirler**.

4.6.3.12. Beslenme Sorunları Yaşama

Yeme problemleri, özellikle ergenlik döneminde görülen ve bireyin beden algısındaki bozulmalar sonucu ortaya çıkan bir durumdur. Gerek anoreksiya-nervoza, gerekse bulimiya-nervoza tek başına nedenlerinden bağımsız olarak değerlendirildiğinde çok ciddi birer psikiyatrik hastalık olarak karşımıza çıkabilmektedir. Ciddi bir psikiyatrik rahatsızlık olan yeme bozuklukları, boşanma gibi travmatik bir durum sonrasında da görülebilmektedir. Boşanmaya özellikle kız çocuklarının verdikleri tepkiler; tek tip beslenme, besin biriktirme, aşırı kilo alma, yemek yedikten sonra yediğini çıkarma (bulimiya-nervoza) ve aşırı az beslenme (anoreksiya-nervoza) şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Özellikle bu dönemde çocuk ve ergenlerin boşanmaya verdikleri tepkiler içinde yer alan yeme bozuklukları ciddiye alınmalı ve gerektiği zaman geç kalınmadan profesyonel destek alınmalıdır. Bu hususta psikolojik destek almak istemeyen ergenler, gerekirse zorla bu desteğe yönlendirilmelidirler. Çünkü yeme bozuklukları ciddi hayati tehlikeler yaratan bir psikiyatrik sorundur.

4.6.3.13. Yeni Aile Yapısına Uyum Sorunu

Çocukların boşanma sonrası kiminle yaşayacağını sorunsuz bir şekilde belirlenmesi hâlinde dahi, çocuklar yeni aile yapısına uyum göstermekte zorlanabilmektedirler. Çocuğun velayetinin anne veya babasına verilmesi göre çocuk yeni bir aile yapısına sahip olur. Bu aile yapısı ile çocuk, hem velayete sahip ebeveynle birlikte oluşturdukları eksik ebeveynli aile yapısına uyum göstermek hem de velayete sahip olmayan ebeveyni ile görüşme sıklıklarına göre yeni oluşan yapıya uyum göstermek zorunda kalmaktadır. Çocuk, oluşan bu eksik ebeveynli aile yapılarına uyum göstermekte zorlanması sebebiyle zaman zaman ebeveynlerle görüşmek dahi istemeyebilmektedir. Özellikle ebeveynler arası gidiş gelişler, gerek duygusal olarak gerekse ahlaki anlamda çocukları olumsuz etkilemektedir. Yeni aile yapısına uyum sağlamakta zorlanan bu çocuklara sürekli psikolojik destek vermek ve her iki ebeveynin yanında da güvende olduğunu ve yaşam alışkanlıklarının korunacağı mesajını vermek gerekmektedir.

4.6.3.14. Arkadaşlık Sorunları

Çocuklar boşanma yüzünden, kendilerini diğer çocuklardan farklı hissettikleri için bazı konularda büyük duyarlılık gösterirler. Arkadaşlarının hem annesi hem babası olduğu hâlde, onlar bunlardan sadece birine sahiptirler. Bu sebeple çocuklar, arkadaşlarını evlerine çağıramaz veya çağırabilse bile anne ve babasının ayrıldığını onlardan saklarlar. Hatta bu gerçeğin bir gün ortaya çıkabileceğini düşünerek tedirgin olurlar.

Boşanmış aileden gelen çocuklar, kendi ailelerini arkadaşlarının ailelerinden daha başarısız ve olumsuz görürler. Onlara göre kendi aileleri, beceriksiz ve başarısız kişilerdir ve bu yüzden boşanmışlardır. Bu sebeplerle çocuklar kendileri gibi boşanmış bir aileye sahip arkadaşlar arayışı içine girerler. Onlarla duygudaşlık kurarak aynı duygu ve düşüncelere sahip olduklarını düşünür ve beraber zaman geçirmeye çalışırlar.

Boşanmış aileden gelen çocuklar tam aileye sahip çocuklardan uzak durup onlarla arkadaşlık kurmak istemezler. Onları kıskanırlar. Onlardan ve ailelerinden utanırlar. Tam aileye sahip olan arkadaşlarını kıskanabilir hatta onlara karşı öfke dahi duyabilirler. Kendi ailelerinde bulamadıkları tam ve mutlu aile tablosunu arkadaşları ile tekrar tekrar yaşamak istemez ve bu yüzleşmeden kaçmak için onlarla arkadaşlık kurmazlar. Bu durumun yarattığı arkadaşlık sorunları da beraberinde çocuklar için daha ciddi yalnızlık, depresyon, sosyal gelişimde sorunlar, uyum sorunları, okul sorunları gibi daha birçok sorun için tetikleyici olabilir.

4.6.3.15. Ana-Babaya Yabancılaşma

Çocuğun tüm aşamalarından olumsuz şekilde etkilendiği boşanma süreci, çoğu kez bir diğer olumsuz durum olan ebeveynlerden birinin evden ve çocuktan ayrılmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu ayrılıkla beraber bir de eşlerden çocukla birlikte kalan ebeveynin diğer ebeveyn hakkındaki olumsuz ve öç almaya yönelik davranışları, çocukların içine bulundukları durumu iyice kötüleştirir. Bununla beraber çocuk, yanında bulunmayan ebeveyni tam olarak doğru tanıyamamakta hatta ona karşı olumsuz duygu ve düşünceler biriktirmeye başlayabilmektedir.

Bu noktada çocuklarda “Ebeveyne Yabancılaştırma Sendromu (EYS)” ortaya çıkabilmektedir. YYS genellikle çocuğun velayeti ile

İlgili anlaşmazlıklarda ortaya çıkan bir durumdur. En temel göstergesi, çocuğun diğer ebeveyne karşı haksız bir iftira ve karalama kampanyası içinde olmasıdır. Programlayan (beyin yıkayan) ebeveynin aşıladıkları ile çocuğun kendi katkılarının karışımı sonucu gelişen ebeveyni kötüleme şeklinde ortaya çıkar. Temelde bunun anlamı; dile getirilen veya getirilmeyen düşünceler, hareketler, tavırlar ve davranışlar ile bir çocuğun duygusal tacize/saldırıya maruz bırakılmasıdır. Çocuğun beyni yıkanarak, diğer ebeveyninin düşman olduğunu zannetmesi sağlanır. Bu; çocuğun önünde diğer ebeveyne kötü sözler sarf etmekten, diğer ebeveyn ile görüşmesinin engellenmesine, bunun için önceden başka faaliyetler hazırlanmasına kadar uzanır (Gardner, 1998).

Ebeveyne yabancılaştırma kavramı, bu alandaki farklı yazarlar tarafından çeşitli biçimlerde tanımlanmıştır. Wallerstein ve Kelly (1980) bunu, anne ve babasından birine duyduğu öfke yüzünden çocukların duygularının parçalanması olarak görür ve bazen çocukların ana-babasından birinin tarafını tutarken diğerine karşı cephe alabileceğini belirtmektedirler. Thayer ve Zimmerman (2003) ise ebeveyne yabancılaştırma sendromu terimini ilk kez Gardner'in kullanmış olduğunu ve çocukların zihninin anne ya da babalarını küçümsemek ve eleştirmekle çok meşgul olduğu bir rahatsızlık olduğunu, haksız ve/veya abartılmış bir kötüleme girişimi içerdiğini belirtmektedirler.

Ebeveyne yabancılaştırma sendromunun çocuklar ve aileler üzerindeki uzun dönemli etkileri, oldukça ciddi olabilir ve bir dizi patolojik davranış gelişmesine sebep olabilir. İçten ilişkiler geliştirme güçlüğü, ilişkilerinde öfke ve düşmanlığı yönetebilme güçlüğü, başkalarıyla – özellikle yetkili konumundaki kişilerle– çatışmalar; uyku, yemek, enerji düzeyi düzensizlikleriyle, hatta intihar düşüncesiyle kendini gösteren endişe ve bunalım hâli dâhil psikosomatik belirtiler, hedef ebeveynle ilgili takıntılarından dolayı yaşamlarını sürdürme beceriksizlikleri görülebilir. Ebeveyne yabancılaştırma sendromunun etkileri nadiren hafif olur. Ciddiyet derecesi; yabancılaştırmanın ne kadar zamandır sürdüğüne ve yabancılaşma girişimlerinin ne kadar sağlam yer ettiğine bağlıdır. Ayrıca, çocuğun yaşı, çevreden gördüğü destek, hedef ebeveynle daha önceki ilişkileri ve yabancılaştırıcı ebeveynin ağına düşme derecesi, sendromun ölçüsünü ve müdahale yöntemlerinin etkisini belirlemede önemli rol oynar (Thayer ve Zimmerman, 2003).

4.6.4. Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkilerini Açıklayan Kuramlar

Boşanmanın kuramsal temellerine değinmeden önce, boşanmanın etkilerine çocuk yönünden bakmakta yarar vardır. Çocuklar açısından bakıldığında boşanmanın temelde üç alanda çocuğun hayatına etkisi görülmektedir. Bunlardan birincisi, boşanmanın çocuğun günlük yaşamına getirdiği etkilerdir. Çocuğun çevresinin zenginliği ve ana-babasıyla ilişkisinin niteliği çocuğun yetiştirme tarzını etkilemektedir. Çocuğun aile ortamı, boşanma sonucunda önemli değişikliklerle karşı karşıya kalabilmekte, çocuğun ebeveynleri ile olan ilişkileri bozulabilmektedir. Çocuk; iç dünyasında aile sorunlarına odaklandığı için konsantrasyon bozukluğu yaşayabilmekte, bu durum ise okul başarısında gerilemeye sebep olabilmektedir. Çocuk ile ilgili değerlendirmeler yapılırken bu değişikliklerin etkilerine bakılmalıdır. İkinci sorun; çocuğun boşanma sürecinde kaç yaşında olduğudur. Okul öncesi dönemde ve ergenlik çaığında ortaya çıkan boşanma sürecinin olumsuz etkileri, diğer yaş gruplarına göre daha fazla olabilmektedir. Çünkü gelişimsel süreç içerisinde okul öncesi ve ergenlik dönemleri benmerkezciliğin en yüksek olduğu dönemlerdir. Bu dönemlerde yaşanan gelişimsel özelliklerden dolayı çocuk boşanmanın nedenini kendisinde arayabilir ve ebeveynlerinin boşanmasından daha fazla etkilenebilir. Üçüncü sorun ise; boşanma durumunda çocuğun kimin yanında kalacağı olup, velayet ile ilgili verilecek karar boşanmanın çocuk üzerindeki etkilerini doğrudan biçimlendirecektir. Bu biçimlendirme de olumlu veya olumsuz olabilmektedir.

Boşanmanın kuramsal temellerine baktığımız zaman ise yapılan çalışmalarda genellikle boşanma sürecinin “*Stres – Uyum Teorisi*” ve “*Risk ve Toparlanma Teorisi*” ile açıklandığı göstermektedir.

4.6.4.1. Boşanma - Stres - Uyum Teorisi

Bu teoriye göre evliliğin çözülmesi, çiftler birlikte yaşarken başlayan ve hukuksal olarak boşanma ile sonuçlanan bir süreçtir. Ebeveynlerin birbirinden ayrılma süreci, stresli ve tatsız olayları da beraberinde getirir. Bu stresörler; çocuk ve gençler için duygusal, davranışsal ve sağlıkla ilgili risk faktörlerini artırır. Bu olumsuzlukların süresi ile şiddeti; kişinin dengeleyici ve koruyucu faktörlerine bağlıdır ve kişiden kişiye farklılık gösterir. Boşanan çiftler birbirinden ayrıl-

dığında birbirine yabancılaşmaya da başlar. Birbirine yabancılaşan eşler; ilişkilerini yeniden gözden geçirerek, karşı tarafın olumsuzluklarını ön plana çıkarmaya, çevresinden fıkır ve öneri almaya başlarlar. Bu dönemde eşler arasında çatışmalar, çocuklarda davranış ve uyum problemlerine neden olur. Eşlerden her biri boşanma olayından farklı yönleriyle duygusal olarak etkilendirken, bu durum çocuklar için de aynen geçerlidir. Ancak her birey farklı stres ve uyum düzeyleri sergileyebilirler. Boşanma – stres – uyum teorisinde iki model ileri sürülmüştür. Bunlar; kriz modeli ve kronik gerginlik modelidir. *Kriz modeline* göre boşanma, bireylerin belirli bir sürede uyum sağladığı karmaşayı temsil eder, bireyin kaynakları ve algılamaları boşanma uyumunu sağlar, bir süre sonra kriz çözülür ve bireylerin çoğu boşanma öncesi durumuna geri döner. *Kronik gerginlik modelinde* ise boşanmak; ekonomik güçlükleri, yalnızlığı, tek başına ebeveynlik yapma sorumluluklarını da beraberinde getirir ve bu sorunların sürekliliği bireyde gerginlik hâli yaratır. Bireyin deneyimlediği stres seviyesini, bireysel kaynakları ve algılamaları belirler. Kriz modelinde birey, evlilik öncesi iyilik hâline gergi dönebilirken; kronik gerginlik modelinde geriye dönüş olmamaktadır (Arifoğlu Ç., 2006).

4.6.4.2. Risk ve Toparlanma Teorisi

Bu teoriye göre boşanma, tüm aile ilişkilerini ve çocuğun uyumunu etkileyen yeni aile düzenine geçiş sürecinin ilk adımı olarak kabul edilmektedir. Wallerstein'e (1980) göre boşanmış aile çocuklarının, boşanma sonrası ilk iki yılda akut kriz döneminde olduğu, ancak bu dönemden sonra normal gelişimsel süreçlerinin yeniden başladığı ve toparlandığı görülmüştür (Arifoğlu Ç., 2006). Çocuğun yeniden toparlanma sürecinin başlayabilmesi için gerekli koşullar ise şu şekilde ifade edilmektedir:

- Ebeveynlerinin çatışmalarını sonlandırarak, kendi yaşantılarını kurmaları;
- Ekonomik güçlüklerin fazla olmaması;
- Çocuğun her iki ebeveyniyle sürekli görüşebilmesi.

Boşanma öncesinde aile içindeki değişimler, daha sonra tek ebeveynli bir yaşam ve sonrasında ise olası bir ebeveyn evliliği çocuğun uyum sağlamasını etkilemektedir. Boşanma; ailedeki bireyler için stresli değişimler yaşatması ve tehdit unsurları taşımasına rağmen

daha uyumlu, anlamlı ilişkiler yaratabilme, kişisel gelişim, rahatlama ve kavgadan bir kurtuluş yolu olarak da görülebilir. Tüm stres ve zorluklarına karşın, uzun vadede koşulları uygun olduğunda boşanmış alle çocuklarının çoğunluğu yeniden toparlanmakta ve boşanmaya uyum sağlayarak, tam aileye sahip çocuklardan ayırt edilememektedir. Ancak bu toparlanma durumu, boşanmanın çocuk üzerindeki etkilerini küçümseme olarak algılanmamalıdır. Boşanmaya geçiş döneminde çocuğun yaşadığı sorunlar çözümlenmiş gibi gözükse de, zaman içinde çocuğun yaşantısına yeni stresörlerin eklenmesi, uyum ve davranış sorunlarını ortaya çıkarabilir. Çünkü boşanma ve tek ebeveynli ailede yaşamak ailenin işlevselliğini bozarak, stres yaratmaktadır (Arifoglu Ç., 2006).

V. Bölüm

ARAŞTIRMALAR

5. BOŞANMANIN ETKİLERİ İLE İLGİLİ YAPILMIŞ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde; dünyada ve Türkiye’de boşanma olgusu, boşanmanın etkileri, boşanmanın eşler ve aile dinamikleri üzerindeki etkileri, boşanmanın çocuklar üzerindeki etkileri ile ilgili karşılaştırmalı araştırmalar, boşanmanın çocuk üzerindeki direkt etkileri ile ilgili araştırmalar, boşanmanın yararlı olduğuna ilişkin araştırmalar, boşanmanın cinsiyetler göre etkileri ile ilgili araştırmalar ve boşanma sonrası velayetin etkileri ile ilgili araştırmalar hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu bilgilerin alanda çalışan uzmanlara yarar sağlacağı gibi, boşanmış ailelere de bilimsel bir rehber olabileceği düşünülmektedir.

Boşanma, çocuğun gelişiminde en önemli faktör olan aileye son veren ve özellikle çocuklar üzerinde yaşam boyu etkileri olan bir olaydır (Akyüz, 1978). Zira Çocuk hem annenin hem de babanın ilgisine, sevgisine ve şefkatine muhtaç bir varlıktır. Çocuğun ruhsal ve zihinsel açıdan sağlıklı olmasının başta gelen şartlarından birisi elbette ki kişiliğinin ideal bir aile tarafından yönlendirilmesidir. Ancak günümüzde yıkılan yuvaların sayısı gittikçe artmakta; bu durumda, çocuğun en çok ihtiyacı olan ana-babasına artık istediği gibi ulaşamayacak olması kendisinde

ciddi bir duygusal çökkünlüğe sebep olmaktadır. Bu nedenle, aile içi dengeler ve çocuk gelişimi açısından bu kadar olumsuz etkiye sahip olan boşanmanın, eş ve çocuklar üzerindeki etkileri ile ilgili yapılmış araştırmaların incelenmesi, boşanma olgusunu kavrayabilmek için gerekli ve önemlidir.

5.1. Dünya’da Boşanma Olgusu

Evliğin sosyal bir kurum olarak kabul edildiği toplumlarda boşanma hakkı yaşla ve geleneklerle kısıtlanmıştır ancak hiçbir zaman tamamen ortadan kaldırılamamıştır. Üstelik boşanma, hiçbir dönemde teşvik edilen bir olgu olmamıştır. Ancak içinde bulunduğumuz dönemde, değer yargılarında meydana gelen değişimlere bağlı olarak boşanma kavramına daha fazla hoşgörü ile yaklaşılmaya başlanmış ve başta Batılı ülkeler olmak üzere boşanmalarda ciddi artış meydana gelmiştir.

AB’ye üye ülkelerde ve Türkiye’de boşanma oranları artış sergilemekle birlikte artık birçok Avrupa ülkesinde sıra dışı aile biçimleri ile karşılaşmak mümkün olmaktadır. Örneğin; çekirdek aile yapısı, yerini giderek tek ebeveynli, çoğunlukla da hane halkı reisi kadın olan ailelere bırakmaktadır. 1991 yılında Avrupa ülkelerine bakıldığında tek ebeveynli ailelerde kadınların ebeveyn olduğu ailelerin, erkeklerin ebeveyn olduğu ailelere kıyasla birkaç kat fazla olduğu görülmektedir. Tek ebeveynli ailelerde Avrupa ülkeleri arasında en yüksek orana kadınlarda %20.5 ve erkeklerde %4.0 ile Danimarka sahiptir (Çetin ve Öztürk, 2009).

Boşanma oranları tüm dünyada hızla artmaya devam etmekte ve bu konuda Amerika kıtası dünyada ilk sırada yer almaktadır. Öyle ki nüfusunun ancak %44’ü parçalanmamış hanelerden oluşmaktadır. Yine Amerika Birleşik Devletleri’nde her yeni iki evlilikten biri boşanmayla sonuçlanmaktadır ve bu durum son 30 yıldır bu şekilde devam etmektedir (Schaie ve Willis, 1996).

Araştırmacılar son 30 yılda dünyada boşanma oranlarında dramatik bir artış olduğunu belirtmektedir. Bu durumu, gelişmiş ülkelerde uygulanan aile politikaları ve ailenin geçirdiği evrimle ilişkilendiren yaklaşımlar vardır. Nitekim gelişmiş Batılı ülkelerde; ailenin parçalanması, boşanma, tek ebeveynlilik, aile içi ilişkilerin zayıflaması, akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin kopma noktasına gelmesi, madde bağımlılığının artması sorunların kaynağı olarak görülmektedir (Ercan, 2015).

Bu konudaki sayısal veriler, boşanmanın çoğu toplumda arttığını ortaya koymaktadır: Boşanma oranları (binde); ABD'de 4.95, Rusya'da 3.36, Danimarka'da 2.81, Avusturya'da 2.52, Kanada'da 2.46, Finlandiya'da 1.85, Tunus'ta 0.82, Singapur'da 0.8, Çin'de 0.79, Yunanistan'da 0.76, Türkiye'de 0.37, Meksika'da 0.33, İtalya'da 0.27 şeklindedir (Şentürk, 2008).

Ülkeler arasında boşanma en hızlı ve fazla olarak ABD'de gerçekleştiği için bu ülkedeki oranların yıllara göre dağılımının verilmesi önem taşımaktadır. ABD'de 1950 yılında %2.6 oranında boşanma görülürken bu oran, 1960'da %2.2, 1970'de %3.5, 1980'de %5.2, 1990'da %4.7, 1995'de %4.4 ve 2000'de %4.2 şeklinde seyretmiştir (Şentürk, 2008).

Uzmanlar, boşanmanın mevcut seyrine bakarak, bu yıl evlenen her iki çiftten birinin on yıl içinde boşanacağını, her on bir yetişkinden birinin boşanmayı yaşayacağını, boşanmaların %60'ının 25-39 yaş aralığındakilerden oluştuğunu, 18 yaşın altındaki çocukların en az yarısının ebeveynlerinin boşanacağını, her yıl bir milyondan fazla çocuğun boşanmadan etkilendiğini, boşanan kadınların, boşanan erkeklerden daha fazla ikinci evliliklerini yaptıklarını; ancak ikinci yapılan evliliklerin öncekinden daha fazla risk taşıdığını, her altı çocuktan birinin üvey evlat olduğunu ve üç yaşının altındaki çocukların %29'unun her iki ebeveynle birlikte yaşadığı şeklinde bir çıkarım sunmakta veya boşanma gerçeklerini ileri sürmektedirler (İbrahimoğlu, 2004).

Bulgular, bir ebeveyn ve ona bağımlı çocuk/çocuklardan oluşan aile olarak tanımlanan tek ebeveynli ailelerin sayısının son 20 yılda yaklaşık iki katına çıktığına ve boşanma olgusunun toplumsal yaşamda daha sık görüldüğüne işaret etmektedir. Giderek büyüyen bu olgu, kendi içinde müdahale edilmesi gereken sorun alanlarını beraberinde getirmektedir. Ailenin parçalanması ve tek ebeveynli olarak varlığını korumaya çalışması sürecinde aile üyelerinin olumsuz etkilenmeleri kaçınılmaz olmaktadır. Tek ebeveynli aile ile boşanma oranları arasında doğru orantılı bir ilişki bulunmaktadır. Boşanma sayısının artması, boşanmanın toplum üyeleri tarafından normal olarak kabul edilmesi ile birlikte tek ebeveynli ailelerde de bir artış ortaya çıkmaktadır (Walczak ve Burns, 1999). Bu bağlamda, artan boşanma ile tek ebeveynli aileler de artmaktadır. İngiltere'de bir milyonun üzerinde tek

ebeveynli aile bulunmaktadır. Bakım gerektiren çocukların bulunduğu her beş aileden birisi bu şekildedir Giddens, 2000). Castells'in bu konudaki verileri daha ayrıntılı bilgi vermektedir: Avustralya'da 1970'in başlarında tek ebeveynli hane sayısı %9 iken bu oran 1980'lerin ortasında %14.9'a; aynı tarihlerde bu oran Fransa'da %9.5'ten %10.2'ye; Japonya'da %3.6'dan %4.1'e; Britanya'da %8'den %14.3'e ve Amerika'da %10'dan %20'ye yükselmiştir. Kanada'da çalışan aileler üzerinde yapılan araştırma sonucuna göre, çocuğuyla yaşayan tek ebeveynli ailelerin oranı 1986'da %1 iken, bu oran 2005'te %3'e yükselmiştir. Avustralya'da tek kişilik aile 1996'da %23 iken bu oran 2000'de %24.6'ya, 2006'da %26.5'e yükselmiştir. 15 yaşın altında olup da yalnız babasıyla yaşayan çocukların oranı 1996'da %2 iken, bu oran 2000'de %2.3'e, 2006'da ise %2.7'ye; aynı şekilde 15 yaşında olup da yalnız annesiyle yaşayan çocukların oranı 1996'da %16.3 iken, bu oran 2000'de %18.6'ya, 2004'de ise %20.3'e yükselmiştir. Bir başka sayısal veriyle Avustralya'da 15 yaşın altında olup da tek ebeveyniyle yaşayan çocukların oranı 1996'da %16.3 iken, bu oran 2000'de %18.2'ye 2006'da ise %19'a yükselmiştir (www.abs.gov.au). Tek ebeveynli ailelerdeki artışı gösteren en yeni veri, İngiltere'ye aittir. 2007 verilerine göre İngiltere'de yaşayan çocukların %24'ü tek ebeveyni ile yaşamaktadır ki bu oran 1970'lerdekinin 3 katına karşılık gelmektedir. Farklı ülkelerdeki sayısal veriler göstermektedir ki, yalnız anne ve çocukların veya yalnız baba ve çocukların bir arada yaşadığı ve literatürde tek ebeveynli aile olarak geçen aile şekli, artan bir eğilim içerisine girmiştir.

5.2. Türkiye'de Boşanma Olgusu

Türkiye'de boşanma olgusunun nedenlerine dair ülke genelinde kapsayıcı araştırmalar bulunmamaktadır. Boşanmaya ilişkin bilgiler; istatistikler ile araştırmacılar tarafından yapılan bazı yerel çalışmaların bulgularına dayanmaktadır. Literatüre bakıldığında boşanma konusundaki çalışmaların dört ana başlıkta toplandığı görülmektedir:

1. *Boşanmanın çocuklar ve gençler üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar:* Bu çalışmalarda özellikle boşanmanın gencin ve çocuğun okul başarısına, kişiliğine ve sosyal hayata uyumuna ilişkin araştırmaların yer aldığı çalışmalardır.

2. *Boşanmanın kadının statüsüne ve cinsiyetine etkisini inceleyen çalışmalar:* Bu konu ile ilgili araştırmalarda kadının rol ve statüsündeki, konumundaki değişimler, boşanan kadının bireysel özelliği, boşanmasının neden ve sonuçları, karşılaştığı zorluklar, çevrenin kadına yaklaşımı konularının incelendiği çalışmalardır.
3. *Boşanmanın hukuki yönünü inceleyen çalışmalar:* Bu grupta yer alan çalışmalar; İslam hukukunda, İslam öncesi dönemlerde, medeni hukukta ve çeşitli dinlerde boşanmanın ele alınış biçimlerini ortaya koyan çalışmalardır.
4. *Genel olarak boşanmanın neden ve sonuçlarını ortaya koymak amacıyla yapılan çalışmalar:* Bu çalışmalar da; TÜİK'in boşanma istatistiklerinde yer alan boşanma nedenlerine ilişkin yapılan değerlendirmeler, mahkeme kayıtları üzerinden yapılan değerlendirmeler ve bilimsel amaçlı yapılan yüksek lisans, doktora tezleri aracılığı ile yapılan saha çalışmaları yoluyla boşanmanın sosyal, kültürel, dini, ekonomik ve psikolojik nedenlerini ortaya koyan çalışmalardır.

Toplumsal yapının değişmesi, kadının gelir getiren bir işte çalışmaya başlaması, kırsal kesimden kente olan göç, geniş aile yapısının birey üzerindeki baskısının azalması ve eğitilmiş kadınların artması gibi nedenler bir anlamda kadınların özgürleşmesini sağlayarak geleneksel kültürün tabu olarak gördüğü boşanma olgusunun daha esnek bir yapıya bürünmesine neden olmuştur. Toplumun kadına ve erkeğe yüklediği rollerin özellikle kent yaşamında değişime uğraması, aile içindeki rolleri ve eşler arasında iletişimi de etkilemiştir. Tüm bu süreçler, aynı boşanma oranlarının artmasına da neden olmuştur. Günümüzde Batı toplumlarında evlilik oranları düşerken boşanma oranları da hızla yükselmektedir (Beştepe ve ark., 2010)

Ülkemizdeki evlenme ve boşanma oranlarına baktığımız zaman Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre evlenen çiftlerin sayısı 2016 yılında 594 bin 493 iken, 2017 yılında %4,2 azalarak 569 bin 459 olmuştur. Kaba evlenme hızı binde 7,09 olarak gerçekleşmiş ve boşanan çiftlerin sayısı 2016 yılında 126 bin 164 iken 2017 yılında %1,8 artarak 128 bin 411 olmuştur. Kaba boşanma hızı binde 1,6 olarak gerçekleşmiştir. Bundan önceki istatistikler de farklı değildir. Ülkemizdeki boşanma ve evlenme oranlarındaki eğri değişmemekte ve boşanma oranları hızla artmaktadır.

5.3. Boşanmanın Eşler Üzerindeki Etkileri ile İlgili Araştırmalar

Boşanmanın çocuklar kadar eşler üzerindeki etkileri de uzmanların merak ettikleri en önemli konulardan biri olmuştur. Zira aile dinamiklerini oluşturan en temel öge, evlilik akdi ile bir araya gelen eşlerdir. Bu sebeple oluşturulan aile sisteminin parçalanmasına neden olan boşanmanın çiftler üzerindeki etkileri de birçok uzman tarafından araştırılmış ve bu alanda yapılan çalışmalardan şu sonuçlar ortaya çıkarılmıştır.

Eşler, evliliklerinin başlangıcında, “bir ömrü paylaşmak” sözü ile kurdukları evliliklerinin yıkılmasına kayıtsız kalamamaktadırlar. Boşanan çiftler, kurmuş oldukları iki kişilik aile sisteminin yıkılması sonrası bir boşluğa düşebilmekte ve her açıdan bu olayın olumsuz sancılarını yaşayabilmektedirler. Bu görüşü doğrulayabilecek bir çalışma Amato ve Booth (1991) tarafından yapılmış ve boşanmadan sonraki ilk ve ikinci yılın sonraki yıllara göre daha güç olduğu gözlemlenmiştir. Boşanmanın işlemsel (ilk) döneminin üzerinden zaman geçtikçe boşanmanın kısa süreli etkilerinin kaybolduğu görülmüş ve uzun vadeli gözlemler neticesinde boşanmanın etkilerinin doğrudan gözlenebildiği, boşanmış aileden gelen bireylerin ileriki dönemlerde psikolojik uyum problemleri ve evliliklerinde büyük iniş-çıkışlar ortaya çıktığı ve boşanma risklerinin daha fazla olduğu bilgilerine ulaşılmıştır.

Bu alanda yapılan çalışmalardan bir diğeri Kiernan (1997) tarafından yapılmış ve bu çalışmada; parçalanmış ailelerden gelen yetişkinlerin ebeveynlik görevlerini yerine getirirken zorlandıklarını, aynı şekilde çocuklar ile olan ilişkilerini doyurucu bulmadıkları saptamıştır. Amato ve Keith (1991) tarafından yapılan çalışmada ise çocukluğunda ana-babası boşanan yetişkinlerin boşanmayanlara göre psikolojik uyumlarının daha az, sosyoekonomik durumlarının daha düşük ve kendi evliliklerinde daha fazla sorunlar yaşadıklarını bulunmuştur.

Uyar (1999) ise boşanmış bireylerin psikolojik sorunları üzerine yaptığı çalışmasında boşanma süreci sonrasında kadınların erkeklere oranla kendilerini daha yalnız hissettiklerini, eşlerini bağımlı ve kopuk olarak değerlendirdiklerini belirlemiştir (Çivitçi ve ark., 2009).

Görüldüğü üzere boşanma sonrası yaşanan olumsuz aile parçalanması durumu, boşanmanın etkilerini doğrudan hisseden eşler üzerinde olumsuz etkiler yaratmakta, yaşam kaliteleri bozmakta,

sosyal, ekonomik ve duygusal anlamda bireylerin gelişimlerini sekteye uğratmaktadır. Boşanmış çiftler; tekrar eski bekârlık dönemlerine dönememekte, sosyal statüleri değişmiş olmakta, ekonomik dar boğaza girebilmektedir. Ayrıca boşanma sırasında çocuk sahibi olmuş olan ana-baba çocukları ile sosyal hayata atılırken yeni zorluklar yaşayabilmekte ve yeniden bir aile kurmakta zorlanmaktadırlar. Özellikle eşlerden kadının, boşanma sonrası baba evine dönüşü ciddi yeni krizler doğurabilmekte ve dul kalmış olmanın sosyal baskıları yeni sosyal ve psikolojik sorunlara yol açabilmektedir.

5.4. Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkileri ile İlgili Karşılaştırmalı Araştırmalar

Kurulmasının bir amacı da çocuk sahibi olmak olan aile; bu niyetini ve beklentisini evliliğini devam ettirdiği sürece sağlıklı bir şekilde yürütürken, aile parçalanmasına neden olan boşanma gibi durumlarda bu süreç sekteye uğrayabilmektedir. Çünkü çocuk gelişimi açısından sağlıklı bir aile yapısı tarif edilirken, her iki ebeveyn den oluşan bir aile modeli tarif edilmektedir. Uzmanlar; iki ebeveynli ailelerin, çocuklarına tek ebeveynli ailelere göre çocuk gelişimi açısından daha elverişli bir çevre sunmakta olduğunu ifade etmekte ve boşanmanın olumsuz etkilerini sıklıkla, tek ebeveyn ile büyümenin sonucu olan sosyalizasyon eksikliğine bağlamaktadırlar (Işık, 2007). Bu nedenle çocuklar üzerindeki etkileri merak edilen boşanma ile ilgili *Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Olumsuz Etkileri* başlıklı 25 yıllık bir çalışma raporunda; 1960'lerden 1980'lere kadar boşanmada bir ivme yaşandığı ve geleneksel olmayan aile sayısının (örneğin, tek eşli veya aynı cinsiyetten yapay aile) arttığı ifade edilmektedir.

Yapılan bu çalışmalar ışığında boşanmanın, çocukların yaşlarına göre gelişimlerine olan olumsuz etkileri şu maddelerle özetlenmiştir:

5-6 Yaş Çocuklarının Gelişimleri;

- Aile durumuna ilişkin zayıf anlayış,
- Korku ve güvensizlik (duygular),
- Kâbuslar, sızlanma, ağlama, bağlanma davranışları,
- Çabuk öfke nöbetleri,
- Yeme ve uykuda değişimler,
- Gerileme, bebek benzeri davranışlar.

6-8 Yaş Çocuklarının Gelişimleri;

Kendi ihtiyacını belirlemede güçlük,
Üzgün, kayıp, korku, belirsizlik hissi,
Yaygın anksiyete (bozukluğu),
Dikkat toplayamama ve tedirginlik,
Okul çalışma problemleri,
Terk duyguları, ebeveynleri özlem onları fazla görememe,
Algılanan reddedilmeye öfke duyma,
Koruyucu aileye, öğretmene ve diğer çocuklara saldırı,
Reddedilme, kendini suçlama, yabancılaşmış hissi,
Güvenlik için diğer yetişkinlere bağlanma.

9-12 Yaş Çocuklarının Gelişimleri;

Kaybolma hissi,
Reddedilmiş, çaresiz, yalnız, utanma, sıkılma hissi,
Ebeveyn benzeri davranış kontrolünde güçsüzlük,
Öfke, çekinme, aşırı aktiflik,
Boşanmadan dolayı bir ebeveyni suçlama, doğrudan öfke,
Okul çalışma problemleri,
Karmaşık düşünceler, yalnızlık, depresyon duygularıyla mücadele,
Otoriteyle güç mücadelesi,
Ev dışındaki diğer yetişkinlerden destek arayabilme gibi duygu ve davranışlar göstermek (Uşaklı, 2013).

Yapılan bu uzun süreli çalışma göstermiştir ki; tek ebeveynli, boşanmış aile çocuklarının gelişimleri, iki ebeveynli tam aileye sahip çocukların gelişimlerinden negatif yönde farklılık göstermektedir.

Boşanmanın etkileri ile ilgili yapılan karşılaştırmalı araştırmalar ana-babası boşanmış ya da ayrı olan çocukların ana-babası birlikte olanlara göre, ebeveyne karşı güvensiz bağlanma tarzı geliştirdiklerini (Sardoğan, Karahan, Dicle ve Menteş, 2007); kaygı (Garnefski ve Diekstra, 1997; Öztürk, 2006), durumluk öfke (Mahon, Yarcheski ve Yarcheski, 2003), sürekli öfke (Fiyakalı, 2008), kendini suçlama (Goodman ve Pickens, 2001), umutsuzluk (Shek, 2007), depresyon ve intihar eğiliminin (Garnefski ve Diekstra, 1997) daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ana-babası boşanmış olanların duygusal ve sosyal uyum (Demo ve Acock, 1996; Guttman ve Rosenberg, 2003), benlik saygısı (Garnefski ve Diekstra, 1997; Goodman ve Pickens, 2001;

Kuyucu, 2007; Öztürk, 2006; Shek, 2007) ve psikolojik dayanıklılık (resilience) (Özcan, 2005) düzeyleri de daha düşük bulunmuştur. Meta-analitik bir çalışma da Amato ve Keith, (1991); ana-babası boşanmış olan çocukların okul başarısı, psikolojik uyum, sosyal uyum, benlik kavramı gibi değişkenler açısından tam aileden gelen çocuklara göre daha dezavantajlı olduklarını bulmuştur (Çivitçi ve ark., 2009).

Ana-babası boşanmış ve boşanmamış olan çocuklar arasında durumluk kaygı, depresyon gibi bazı psikolojik değişkenler açısından farklılık olmadığını ortaya koyan bazı araştırmalar (Mahon ve ark., 2003) bulunmakla birlikte, parçalanmış ailelerden gelen çocuklar üzerinde yapılan araştırmalara genel olarak bakıldığında, ana-babanın boşanmış ya da ayrı olmasının çocukların psikolojik gelişimleri açısından bir risk faktörü olduğu söylenebilir (Çivitçi ve ark., 2009).

Ayrıca Amato ve Keith (1991), 12 ayrı araştırmayı değerlendirdikleri bir meta-analiz çalışma sonucunda da; çok fazla çatışmanın yaşandığı ailelerin çocuklarının benlik saygıları ve psikolojik uyumlarının, çatışmasız aile ortamındaki çocuklara ve boşanmış aile çocuklarına göre daha düşük düzeyde olduğu sonucuna varmışlardır (Sağlam, 2011).

Richardson ve McCabe (2001), 11-17 yaş grubunda ana-babası boşanmış ve boşanmamış ergenlerin psikolojik uyumlarını inceledikleri çalışmalarında; ana-babası boşanmış ergenlerin, ana-babası boşanmamış ergenlere göre yaşam doyumlarının daha düşük olduğunu belirlemişlerdir. Ayrıca ana-babası boşanmış ergenlerin ana-babası boşanmamış ergenlere göre daha yüksek anksiyete, depresyon ve strese sahip olduklarını saptamışlardır. Aslıhan (1998), parçalanmış ve tam aileye sahip çocukların öz-kavramı, depresyon düzeyleri ve akademik başarılarını yaş ve cinsiyet yönünden karşılaştırdığı araştırmasında; boşanma durumunun, yaşın ve cinsiyetin depresyon düzeyine etki ettiğini ortaya çıkarmıştır (Aral ve Sağlam, 2012).

Shelton (1969), boşanmanın çocuklarda düşük akademik başarıya yol açtığını belirtmektedir. Wallerstein ve Kelley (1980) ise boşanmanın çocuklarda kaygıyı tetiklediğini iddia etmektedir. Annesi ya da babasından ayrı yaşayan çocuklarda ; anksiyete, üzüntü, fobi, depresyon gibi duygusal; düşük okul başarısı gibi bilişsel; saldırganlık, çekingenlik, alkol, narkotik, aile ile çatışma gibi davranışsal problemlerin ortak görülebildiği araştırmalarla ortaya konulmuştur (Block ve diğ., 1986; Kalter

ve diğ., 1985; Frost ve Pakiz, 1990; Amato ve Kelth, 1991; Llu, 2003; ak. Uşaklı, 2013).

Çocuk Gelişiminde Babanın Rolüne Genel Bir Bakış adlı çalışmada; babanın yokluğu durumunda sosyal desteğin ve ekonomik yardımın azalmasının, çocukların terk edilme duygusunu tetiklediğini ve eşinden ayrı yaşayan annelerin duygusal sıkıntı çektiği durumlarda, baba yokluğunun çocuklar için daha kötü sonuçlar doğurduğu belirlenmiştir. Aile yapısı ve çocukların davranışlarına ilişkin bir diğer çalışmada ise, eğitimsel başarı ve uyum ölçümlerinde iki ebeveynli ailelere mensup çocukların, tek ebeveynli olanlara göre daha yüksek puan aldıkları belirlenmiştir (Jaffee ve diğ., 2003; Lamb, 1997; akt. Uşaklı, 2013).

Doğuştan itibaren anne ve babasıyla yetişen çocukların tek ebeveynli yaşlıtlarına nazaran %80 daha iyi bilişsel ve davranışsal yeteneklere sahip (Carlson ve Corcoran, 2001) oldukları belirlenmiştir. Lamb (1997), boşanmış ailelerde; eşinden ayrılmış olan annelerin duygusal sıkıntı çektiğini, sosyal desteğin ve ekonomik yardımın azaldığını, çocukların terk edilme duygusunu algıladıklarını ve baba yokluğunun çocuklar için kötü sonuçlar ortaya koyduğunu ifade etmiştir. Aile yapısı ve çocukların davranışlarına ilişkin çalışmada ise eğitimsel başarı ve uyum ölçümlerinde iki ebeveynli ailelere mensup çocukların, tek ebeveynli olanlara göre daha yüksek puan aldıkları ortaya konmaktadır (Jaffee ve diğ., 2003: 109). Tek ebeveynli çocuklar ile iki ebeveynli çocuklardaki bu farkın sebebi, öncelikle sosyoekonomik yapı farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Çünkü tek anneler; daha düşük eğitimsel gelişim gösterme, daha az sosyal destekleri ve psikolojik iyi olma hâllerine sahip olmaktadır (Carlson ve Corcoran, 2001; Dunn, Deater-Deckard, Pickering ve O'Connor, 1998; McLanahan ve Sandefur, 1994; O'Connor, Dunn, Jenkins, Pickering ve Rabash, 2001).

5.5. Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Direkt Etkileri ile İlgili Araştırmalar

Boşanma; psikolojik, sosyal ve hukuki sonuçları olan bir süreçtir. Bu süreç her bireyde farklı bir seyir izlemekte ve özellikle çocuklar üzerinde olumsuz etkiler bırakabilmektedir (Asiltürk, 2004). Bu nedenle ebeveynleri boşanmış çocukların; gelişimsel ve psikolojik sorunlar yaşamaları açısından, diğer çocuklardan daha fazla risk altında oldukları kabul edilmektedir (Türkaslan, 2007).

Ailenin parçalanmadığı durumlarda da aile içinde her an mutsuzluk tablosu olması hâlinde, bu duruma şahit olan çocukların durumu da son derece zordur. Zira mutsuz bir aile ortamda yetişen çocuklarda da pek çok duygusal ve ruhsal (huysuzluk, kendini yalnız hissetme, uyumsuzluk, hırçınlık, bir yere ait olamama, saldırganlık, sosyal gelişimlerinde gecikme vb.) soruna rastlanmaktadır (Turan vd., 2007).

Amato (1986), yaptığı çalışmada; ebeveyn desteğinin fazla olduğu çocuklarda psikolojik uyumun ve okul başarısının arttığı; ebeveynlerin sert cezalandırma uyguladığı durumlarda ise, uyumun ve okul başarısının azaldığı; bunun tersine aile ilişkilerinde ortaya çıkan çeşitli sorunların veya çatışmaların ise, çocuğun psikolojik uyumunu olumsuz yönde etkilediğini belirtmiştir. Ayrıca, evlilik çatışmasının, sekiz-dokuz yaş arası kız çocuklarında benlik saygısı üzerinde olumsuz etki yarattığını belirtmiştir.

Jenkins (2000), dört-sekiz yaş arasındaki çocuklarda ana-baba arasındaki evlilik çatışması ile çocukların kısa süreli duygu ifadeleri arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada; aile içi çatışmaların, çocukların sosyal etkileşim sırasındaki kısa dönemli kızgınlık ifadeleri ve ilişkilerindeki saldırganlıklarda kendini gösterdiğini belirtmiştir. Çocuğun öfke ifade sıklığı ile ana-babanın birbirlerine fiziksel öfke sergilemesi arasında; çocuğun aşırı öfke ifadesi ile annenin sözel öfke ifadesi arasında; ayrıca evlilik çatışması ile çocuğun kısa süreli öfke ifadesi arasında anlamlı ilişkiler bulmuştur.

Lengua ve arkadaşları (1999), boşanmış bir aileye mensup ve boşanmanın üstünden iki yıl geçmiş olan çocukların boşanmayla başa çıkma becerilerini inceledikleri araştırmalarında boşanmanın ardından çocuklarda en yoğun görülen psikolojik sorunların öfke ve sorunlarıyla başa çıkamama olduğunu bulmuşlardır.

Yapılan araştırmalar; evlilik çatışmaları ve boşanmanın, çocukta anksiyete, saldırganlık ve davranış bozukluğu gibi uyumsuzluklara neden olduğu gibi, sosyal-bilişsel yetersizlik ve düşük ders başarısı ile ilişkili olduğunu göstermektedir (Uluğ ve Candan, 2008). Boşanmanın çocuklarda; sosyal uyumda gecikme ve pek çok davranış problemi ile içe dönük, çekingen ve güvensiz bir kişilik gelişimine neden olduğu belirtilmektedir (Çağdaş ve Seçer, 2004). Yine yapılan araştırmalar; baba-çocuk ilişkisinin çocuğun bilişsel gelişimi ve okul başarısını

büyük ölçüde etkilediğini vurgulamakta, babasıyla yakın ve nitelikli bir ilişkiye sahip olan çocukların okul başarılarıyla bilişsel gelişimlerinin olumlu açıdan etkilendiğini ortaya koymaktadır. Bütün bunların ötesinde baba, çocuğun kişiliğinin gelişiminde özdeşim modeli olması sebebiyle büyük bir önem taşır. Babanın yokluğu, pasifliği ya da ilgisizliği; çocuğun kişilik yapısını, ruh ve beden sağlığını büyük ölçüde etkileyebilir ve bazı uyum ve davranış bozukluklarının nedeni olabilir (Yavuzer, 2003a).

Wallerstein ve Kelly, yaptıkları çalışma ile; beş yaşından küçük çocukların boşanmadan hemen sonra gözle görülür şekilde korku, davranışsal gerileme, uyku bozuklukları, saldırganlık ve terk edilme endişesi taşıdıklarını gözlemlemiş ve bu çocukların üçte birinin ilerleyen yaşlarda başarısız ve mutsuz birer birey olduklarını ortaya koymuşlardır (Moore ve Hotch, 1982).

Boşanmış aileden gelen çocuklar üzerine gerçekleştirilen çalışmalarda, boşanma sürecinde çocukların ana-babalarından daha fazla etkilendikleri ve hayatlarının bundan sonraki dönemlerinde de anne-babalarından daha fazla bu sürecin etkilerini yaşadıkları belirtilmektedir. Buna neden olarak da boşanmanın, çocuğun gelişmesinde en önemli etken olan tam aileye son veren bir olay olması gösterilmektedir (Özdemir vd., 2006).

Moore ve Hotch (1982), ergenler ile yaptıkları çalışmalarda, ergenlerin ebeveyn boşanmasına iki farklı şekilde tepki gösterdiklerini gözlemlemişlerdir. Bu çalışmada birinci grup ergenlerin; saldırgan davranışlar gösterdiği ve kendilerinden daha küçük çocuklarla zaman geçirdikleri, okula devam konusunda sorunlar ve okul başarısında düşmeler görüldüğü ve bu durumların ergenlerin zihinlerinin boşanma durumuyla aşırı meşgul olmasıyla ilişkili olduğu belirtilmektedir. İkinci grup ergenlerin ise ana-babalarından bağımlılık gereksinimlerini karşılayamadıkları, hazır olmasalar bile bağımsız olmaya çalıştıkları, bunun sonucunda erkeklerde antisosyal davranış ve suça yönelik davranışlar geliştiği, kızlarda arkadaşlarına bağımlılık ve cinsel ilişkiye erken başlama gibi davranışlar görüldüğü sonuçlarına ulaşılmıştır.

Carson ve arkadaşlarından 13-15 yaş arasındaki 24 kız, 24 erkek toplam 48 ergen üzerinde yapılan çalışmada, çocukların yarısı boşanmış aileden diğer yarısı ise birlikte yaşayan aile içinden seçilmiş ve

araştırma sonucunda boşanmış aileden gelen ergenlerin; gelecekte evlenme konusunda isteksiz oldukları ve tereddütler yaşadıkları, ergenler arasında geleceğe dönük beklentiler ve sorunları algılama açısından belirgin farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca parçalanmış ve düşük gelire sahip ailelere mensup çocukların daha çok problem davranışlar ve depresif semptomlar sergilemeye eğilimli oldukları ve bu çocukların diğer normal ailelerden gelen yaşıtlarına göre daha düşük sosyal yeterlilik gösterdikleri (Moore ve diğ., 2006) tespit edilmiştir.

5.6. Boşanmanın Cinsiyetlere Göre Etkileri ile İlgili Araştırmalar

Boşanma, çocuğun gelişiminde en önemli faktör olan aileye son veren ve özellikle çocuklar üzerinde yaşam boyu etkileri olan bir olaydır (Akyüz,1978). Çocuk açısından düşünüldüğünde ise boşanma, o güne kadar en fazla bağlı olduğu iki kişiye, o andan sonra eşit olarak ulaşmamak demektir.

Geleneksel olarak anne ve babanın aynı evde yaşadığı (iki ebeveynli) aile yapısında yetişen çocuğun, boşanma sonrasında tek ebeveyni ile yetişen çocuğa göre daha iyi bir ortamda yetişeceği öngörülmektedir. Bu bakış açısına göre, hem anne hem de babanın çocuk için duygusal destek, pratik yardım, bilgi, rehberlik ve denetleme gibi alanlarda önemli birer kaynak oldukları vurgulanmaktadır. Evde her iki ebeveyni ile birlikte yaşamasının çocuğun; paylaşma, anlaşma ve uzlaşma gibi sosyal yetenekleri öğrenmesine yardımcı olabilmektedir. Bu bağlamda, boşanma sonrasında bir ebeveynin çocukla birlikte yaşamamasının çocuğun sosyalleşmesinde sorunlara yol açabileceği düşünülmektedir (Öngider, 2013). Örneğin aile içi parçalanma sonrası babanın yanında kalan kız çocuklar ya da annenin yanında kalan erkek çocuklar özdeşleşebilecekleri bir model bulamazlar. Bu durum da çocukların kendi cinsel kimliklerine uygun davranışlar geliştirmelerini engelleyebilmektedir (Nazlı, 2003).

Araştırma sonuçları göstermektedir ki; sıcak ve sevecen babalar, çocuklarının pozitif kendilik değeri geliştirmesine yardımcı oldukları gibi çocuklarında cinsiyet rollerinin gelişimini de etkilerler. Erkek çocuklar,babalarından erkeklerin ilgileri, faaliyetleri ve sosyal davra-

nışlarını öğrenirken; kızlar, erkeklerle rahat ve güvenli bir ilişki kurmayı öğrenirler. Babalar, erkeklerde başarı, kızlarda kişisel uyum üzerinde olumlu etkiler yapmaktadırlar. Boşanmış ailelerde annenin yanında kalan çocuklarda bu alanlarda problemler görülebilmektedir. Babanın yokluğu hem kız hem de erkek çocukların sosyal davranışlarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Sayar, 2006).

Boşanmanın olası etkileri ile ilgili yapılmış çeşitli araştırmalar; boşanmış ailelerden gelen çocukların davranışsal, psikolojik ve eğitimsel problem yaşama risklerinin, evli ailelerden gelen çocuklara göre daha fazla olduğunu göstermiştir (Chase-Landsdale ve Hetherington, 1990; Furstenberg ve Cherlin, 1991; Hetherington, 1993; McLanahan ve Sandefur, 1994; Seltzer, 1994; Zill, Morrison ve Corio, 1993, Pırtık, 2013).

Boşanmanın etkilerinin çocukların cinsiyetlerine göre nasıl bir değişiklik gösterdiği yönünde yapılmış araştırmalar; babanın varlığının erkek çocuklar kadar kız çocuklar için de büyük öneme sahip olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle ergenlik öncesi dönemde, kızların babaları tarafından sevildiklerini hissedecek bir takım işaretler aradığı ve babanın varlığının, kız çocukların özgüvenlerinin ve cinsel kimliklerinin güçlü olmasında etkili olduğu tespit edilmiştir (Yavuzer, 2003). Babaların; kızlarıyla yeterince ilgilenmeleri, onlara sevgi göstermeleri onların ergenlik döneminde hem aynı cinsiyetten arkadaşlarıyla hem de erkek arkadaşlarıyla sağlıklı ilişkiler kurmalarını sağlamaktadır. Ancak eğer evde baba yoksa yetişmekte olan kız; büyükbabasının, amcasının veya dayısının kimliğinde babanın yerini tutacak birini bulabilmektedir (Yavuzer, 2003). Ancak bu durum, her zaman baba figürünün verdiği duygusal doyum ve güven duygusunun yerini tutamamakta ve kız çocukları bu dönemde ciddi şekilde zarar görebilmektedirler.

Boşanmanın cinsiyetler üzerindeki etkileri ile ilgili yapılan çalışmalarda; boşanmış (parçalanmış) aileye mensup erkek çocukların daha çok dışa yönelim türü davranış problemleri gösterdiği, kız çocukların ise daha çok içe yönelim türü davranış problemleri gösterdikleri tespit edilmiştir. Erkeklerin kızlara oranla daha çok davranış problemi gösterdikleri, bu davranış problemlerinin erkek çocuklarda yaşa bağlı olarak değişiklik gösterdiği, ilköğretim döneminde erkek çocuklarda davranış problemleri gözlemlenirken, ortaöğretimde ilk başlarda davranış problemleri gözlemlenmekle birlikte sonraki yıllarda bu etkilerin azaldığı gözlemlenmiştir.

Ergenler üzerinde yapılan bir diğer araştırmada; boşanmanın içe (kaygı, depresyon gibi) ve dışa (saldırganlık gibi) yönelim türü problem davranışlara neden olduğu, özellikle dışa yönelim türü problem davranışların daha çok erkek ergenlerde görüldüğü tespit edilmiştir. Konuyla ilgili olarak yapılan iki yıllık bir izleme çalışması sonucunda; boşanma sonrası kız çocukların sosyal, duygusal ve akademik yönden düzelme gösterdikleri, erkek çocukların ise bu alanlarda daha da bozulma gösterdikleri belirtilmektedir (Amato, 2004).

Boşanmanın olumsuz etkilerinin cinsiyetlere göre nasıl bir değişkenlik gösterdiğine ilişkin bir diğer çalışmada; babası olan ve olmayan erkek çocuklar karşılaştırılmış ve babasız çocukların diğerlerine oranla sosyal ilişkilerinde ve akran ilişkilerinde daha zayıf oldukları, daha bağımlı davranışlar sergiledikleri ahlaki ve cinsiyet rollerinde gerilemeler yaşadıkları görülmüştür (Özkardeş, 2006). Boşanma sonrası ergenlerin babayla olan günlük temaslarının kaybedilmesinin, onlar için ayrılığın en kötü yanını oluşturduğu; babanın mutlak yokluğu hâlinde ise çocukların babalarını ya idealize ettikleri ya da tamamen kötü oldukları gerekçesiyle reddettikleri görülmüştür (Pryor ve Rodgers, 2011). Aile ortamında kız çocukların genellikle anneleri gibi davrandığı, erkek çocukların da baba gibi konuşma, davranma ve babayı taklit etme davranışı gösterdikleri; ebeveynlerden birinin eksikliğinde ise çocuğun cinsel gelişiminde ve cinsel kimliğinde ciddi sorunlara yol açabildiği öngörülmektedir (Semerci, 2006). Nitekim ailedeki parçalanma ile birlikte çocuğun yoksun kaldığı ebeveynin cinsiyeti, çocuğun toplumsal-aile rollerini ve ruhsal paylaşımlarının olumsuz etkileyebilmektedir.

Boşanmanın etkilerine ilişkin iki yıllık bir izleme çalışması sonucunda; boşanma sonrası, kızların sosyal, duygusal ve akademik yönden olumlu bir gelişim gösterdikleri; erkeklerin ise, olumlu gelişim göstermedikleri sonucuna ulaşılmıştır (Amato, 2000). Block ve arkadaşları (1986) tarafından yapılan bir diğer araştırmaya göre ise boşanmadan sonra erkek çocuklarda atılganlık ve saldırganlık davranışları görülmesine rağmen, kızlarda boşanmanın etkisinin görece daha az olduğu gözlemlenmiştir

Öz (1997), çocukların boşanma durumundan etkilenme dereceleri ve boşanmanın etkisinin cinsiyetlerine göre değişkenlik gösterdiğini ifade etmektedir. Buna göre boşanma sonrası kız çocuklarının en çok etkilendiği yaşın, beş-altı yaş civarı olduğu ifade edilmektedir. Bu yaş döneminde, kız çocuklarının babaya aşırı düşkünlük göstermesi ve

boşanmadan dolayı babanın evden ayrılması çocuğun birçok psikolojik sorun yaşamasına neden olmaktadır. Erkek çocukların boşanmadan en çok etkilendiği yaşın ise ergenlik çağılarına denk geldiği ifade edilmektedir. Bu dönem ergenlerin, babası ile özdeşleşmesi ve paylaşımlarının çoğalması gereken bir dönem olduğu için, aynı dönemde baba ile çocuğun ayrılması erkek çocuğunu olumsuz yönlerden etkilemektedir. Ayrıca kız ve erkek çocukların ebeveynlerinin ayrılığına verdikleri cinsiyetlerinden bağımsız tepkiler de bulunmaktadır. Boşanma sonrası kız ve erkek çocuklarda;

Uyku bozuklukları,

Gece korkuları,

Gece ve gündüz altına kaçırma,

Aşırı yemek yeme ve iştahsızlık,

Psikolojik kökenli kekemelik,

Tırnak yeme,

Konuşmada tutukluk,

İçe dönüklük,

Ayrılığı inkâr,

Tahripkârlık ve saldırganlık,

Okula direnç,

Dikkati toplamada güçlük,

Ağlama ve öfke nöbetleri,

Okul başarısında düşüş,

Yalan söyleme,

Psikosomatik rahatsızlıklar (baş ve karın ağrıları, mide bulantıları vb.) gibi tepkilerin ortaya çıktığı belirlenmiştir.

5.7. Boşanma Sonrası Velayetin Etkileri ile İlgili Araştırmalar

Boşanma, ölüm vb. nedenlerle bütünlüğünü koruyamayan aileye sahip olan ve risk altında yaşayan çocukların; sağlam bir kişilik geliştirmesi, yaşanan zorluklar karşısında ayakta kalabilmesi, zorluk, sıkıntı, felaketlerle başa çıkabilmesi, riskli ve zorlayıcı durumlarla mücadele edebilmesi güçleşebilmektedir (Er, 2009). Bu güçlüğü bir de boşanma sürecinin krizleri eklendiği ve boşanmanın çok kavgalı olduğu, bir ebeveynin diğer ebeveyne karşı çocukların beynini yıkadığı durumlar sık rastlanan bir durumdur. Bu bazen bilinçli bir şekilde, bazen de

farkında olmadan yapılmakta ve çocuklar diğer ebeveyni hain olarak görüp, onunla her türlü teması reddetme noktasına gelmektedirler. Bu duruma da **“Ebeveyne Yabancılaştırma Sendromu”** adı verilmektedir (Benedek ve Brown, 1997).

Çocuğun boşanmaya uyumunda en önemli öğelerden biri de velayettir. Boşanma süreci ve boşanmanın hemen ardından anne ve babanın velayet konusunda anlaşma sağlaması ya da bu konudaki anlaşmazlıklarının, çocuğun boşanma sürecine uyumunu etkilediği belirtilmektedir. Özellikle velayet konusundaki anlaşmazlıklar, çocukların boşanma sürecine uyumunu olumsuz etkilemektedir. Bazı ülkelerin kanunlarının izin verdiği, anne ve babanın velayeti paylaşması durumunda ise, ebeveynler arasında çatışmanın az olduğu ya da hiç olmadığı görülmektedir. Bu durumun da, çocuğun boşanma sürecine uyumunu artırıcı bir etkisi olduğu öne sürülmektedir (Öngider, 2013).

Türkiye’de bazı Batı ülkelerinde olduğu gibi, boşanma durumunda müşterek velayet uygulaması bulunmamaktadır. Türkiye’de son yıllarda erkek ebeveynler lehine bir değişim yaşanmakla beraber, velayet konusunda daha çok anneler tercih edilmektedir (Baktır, 2003). Türk Medeni Kanunu’na göre boşanma durumunda velayet hâkim tarafından eşlerden birine verilebilmektedir (TMK, 336). Bu durumda çocuğun ikametgâhını belirleyen; bakımı, eğitimi, gelişimi ve gözetiminde birinci derecede sorumlu olan velayet hakkına sahip ebeveyn, çocukla sürekli kişisel ilişki içerisinde. Diğer ebeveyn ise çocukla mahkemenin belirttiği şekilde kişisel ilişki kurabilmektedir (TMK, 182). Velayetin kullanılması kendisine verilmeyen eşin çocuk ile kişisel ilişkisinin düzenlenmesinde, çocuğun özellikle sağlık, eğitim ve ahlak bakımından yararları esas tutulur. Çocukla velayet hakkına sahip olmayan ebeveyn arasında kişisel ilişki şekli belirlendikten sonra kişisel ilişkinin kurulması aşamasında her iki ebeveyn de diğerinin çocuk ile kişisel ilişkisini zedelemekten, çocuğun eğitilmesi ve yetiştirilmesini engellemekten kaçınmakla yükümlüdür (TMK, 324).

Boşanma sonrası çocuğun kiminle yaşayacağı her ne kadar kanunlarla düzenlenmiş olsa da boşanmaların %80’inden fazlasında çocuğun anneye yaşadığı ve velayeti almayan ebeveyn denilirken kastedilenin baba olduğu belirtilmektedir. Velayeti alan ebeveynlerin yani genellikle annelerin ise psikolojik, maddi, sosyal vb. birçok alanda zorluklar yaşaması nedeniyle çocuklarına kısıtlı zaman ve enerji harca-yabildikleri bilinmektedir (Öngider, 2013).

5.8. Boşanmanın Yararlı Olduğuna İlişkin Araştırmalar

Boşanma, çocuklar içinde çok sarsıcı ve olumsuz bir durum iken, ailenin parçalanmadığı durumlarda da her an mutsuzluk tablosuna şahit olan çocukların durumu da son derece zordur. Mutsuz bir ortamda yetişen çocuklarda da pek çok duygusal ve ruhsal soruna rastlanmaktadır (Turan vd., 2007). Bu nedenle, bitmesi gereken evliliklerin zamanında sonlandırılması; sonucu, sarsıcı bir durum olan boşanma ile bitecek olmasına rağmen uzun vadede çocuk için daha yararlı bir karar olarak değerlendirilmektedir. Öyle ki çocukların, anne ya da babasından ayrı kalması nedeniyle pek çok duygusal, kimi zaman ruhsal sorun yaşadıkları görülmektedir. Huysuzluk, kendini yalnız hissetme, uyumsuzluk, hırçınlık, bir yere ait olamama, saldırganlık, sosyal gelişimlerinde gecikme bunlardan bazılarıdır. Ancak bu, "anne ya da babasından ayrı olan her çocuğun bu noktalarda sorunları vardır" anlamına gelmemektedir. Bazen var olan bu sorunların sebebi, ailenin birlikte olması iken; sorunların azalmasının veya sonlanmasının çözümü, boşanma olabilmektedir. Bu nedenle boşanmış bir ailenin üyesi olmak çocuklara her zaman zarar veren bir durum değildir. Çoğu zaman önemli olan anne ve babanın evliliklerinin sona ermesini nasıl karşıladıkları, boşanmadan sonra hayatlarını ve ilişkilerini nasıl sürdürdükleri ve çocukları ile ilgilenmeye devam edip etmedikleridir. Bu nedenle bu süreçte boşanmaya karar vermeden önce eşler, konuyu çok ciddi şekilde düşünmelidirler. Çünkü bu durum, mevcut ve ilerleyen dönemdeki etkilerinden dolayı son derece önemli bir olay ve karardır (Türkaslan 2007).

Literatürde, boşanmanın çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerine ilişkin birçok çalışma olmasına rağmen; boşanmanın yararlı olduğuna ilişkin pek az çalışmaya rastlanmaktadır. Bu nadir çalışmalardan biri de Amato ve arkadaşları (1995) tarafından 12 yıllık bir boylamsal çalışmada buldukları sonuçlarda kendini göstermektedir. Amato ve arkadaşları tarafından yapılan bu çalışmada mutsuz bir evliliğin boşanma ile sonuçlanmasının çocuklar üzerinde daha olumlu etkileri olduğunu tespit edilmiştir.

5.9. Boşanma Olgusu ile İlgili Yapılmış Araştırma Sonuçlarının Değerlendirmesi

Alanda yapılan tarama sonrası ilk kesin bilginin, boşanmanın istenmeyen bir durum olarak algılanması olduğu gerçeğinin tespit edilmesi olmuştur. Boşanmaya bakış açısının tarih boyunca hangi devir ya da ulusta olmasının önemi olmadan her durumda istenmeyen bir durum olarak algılandığı belirlenmiştir.

Boşanmanın etkilerinin genişliğine ilişkin yapılan çalışmalarda ise görülmüştür ki boşanma; sadece bireysel etkileri olan bir kavram olmayıp tüm aile mensuplarını ve tüm toplumu olumsuz yönde etkileyen bir durumdur.

Boşanmanın eşler ve çocuklar üzerindeki etkilerine ilişkin birçok çalışma yapıldığı da gözlemlenmiş ve bu çalışmaların ortak paydasının *olumsuz etki* olduğu tespit edilmiştir. Boşanmanın etkilerine ilişkin yapılmış çalışmaların büyük bir kısmının; boşanmanın, çocuklar ve eşler üzerindeki etkilerinin olumsuz olduğu yönünde tespitler yaptığı ve bu tespitlerinin boşanmanın etkilerinin ne kadar ciddi olduğuna ilişkin fikir verdikleri gözlenmiştir. Öyle ki, boşanma sürecini yaşayan eşlerin yeniden eski bekârlık dönemindeki kişi olamadıkları gibi, bunun yanında artık evli bir birey de olmadıkları için, ciddi anlamda bir ikilem yaşadıkları ve gerek psikolojik gerekse sosyal ve ekonomik anlamda birçok zorluğu yaşamak zorunda kaldıkları tespit edilmiştir.

Boşanmanın çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerine değinen çalışmalarda ise elde edilen bulgular göstermiştir ki, boşanma çocuk için yaşadığı anda kaldıramayacağı bir kriz ve devamında taşıyamayacağı bir yük olarak görülmektedir. Çocukların, boşanma krizi ile başedebilmelerinin pek mümkün olmadığı ve devamında boşanmanın getirdiği yükleri taşıyamadıkları ilgili çalışmalar ile tespit edilmiş ve bu olumsuz etkilerin çocukların yetişkinlik ve aile kurma süreçlerine kadar etkilerini hissettirdikleri gözlemlenmiştir.

Boşanmanın olumsuz etkilerinin çeşitliliği konusunda birçok çalışma olmasına rağmen çok küçük de olsa boşanmanın yararlı olduğuna ilişkin bazı çalışmalara da rastlanmaktadır. Bu çalışmalardan elde edilen bulgular; sürekli öfke, şiddet ve zorbalığın hüküm sürdüğü, aile bireylerinin görevlerini tam olarak yerine getirmediikleri, çocuğun ihmal

ve istismar edildiği aile sistemlerinde ailenin devam ettirilmesinden ise aile birliğinin boşanma ile sonlandırılmasının çocuk açısından daha yararlı sonuçlar doğurduğu şeklindedir. Bu çalışmalarda, boşanma kavramı övülmemekte; aksine geri dönülmez bir noktaya taşınan durumlarda aile birliğinin devamı yerine boşanmanın tercih edilmesinin çocuk için daha az zararlı bir eylem olduğunu ifade etmektedirler.

Yapılan değerlendirmeler neticesinde ulaşılan diğer sonuç; boşanma oranlarının günden güne arttığı, evlenme oranlarının ise gün geçtikçe azaldığıdır. Dünyada ve Türkiye’de elde edilen istatistik bilgiler göstermektedir ki, toplumlar artık boşanma oranlarındaki artış ile çözülmeye başlamakta ve tek ebeveynli aile sistemlerinde artış gözlemlenmektedir. Bu durumun da, sağlıklı nesillerin yetişmesinin önünde açıkça bir tehdit unsuru olduğu görülmektedir. Aile sistemindeki bu değişikliğin olumsuz etkilerinin uzun vadede gözlemlenmiş sonuçları olmakla beraber, yeni yapılan çalışmalar da bu olumsuz tabiyoyu doğrulamaktadır.

Bu nedenle toplumsal anlamda aile sisteminin korunması ve çocukların tam ile sistemi içinde sağlıklı bir şekilde yetişebilmeleri için gerek bireysel gerekse kamusal anlamda gerekli tedbirler alınmalı, evlilik öncesi eğitim için evlenme ve çocuk sahibi olmadan önce ana-baba okulları açılmalıdır. Alınacak bu tedbirler ile aile sistemlerinin doğru şekilde kurulması ile boşanma oranlarının azaltılması sağlanmalı ve aile birliği her açıdan korunmalı ve devam ettirilmelidir.

VI. Bölüm

BOŞANMA DANIŞMANLIĞI

6. BOŞANMA PSİKOLOJİSİ VE BOŞANMA DANIŞMANLIĞI

İnsan hayatında kriz olarak nitelendirilebilecek olaylardan biri de boşanma olgusudur. Boşanma; yapısı itibariyle bir kriz olarak değerlendirildiği için etkileri ile de bir krizden farksızdır. Peki, “Her kriz psikolojik bir yük müdür?” diye sorarsak; evet, bazen bir yük, bazen de bir fırsattır. Bu nedenle kitabın bu bölümünde “Boşanma Psikolojisi” ve “Boşanma Danışmanlığı” kavramlarının tanımını yaparak özellikle bu alanda çalışan profesyonellere yol gösterecek bilgilere yer verilmiştir.

6.1. Boşanma Psikolojisi

Psikolojik açıdan boşanma; aile birliğinin bozulması, ailenin bölünmesine ya da bütünüyle dağılmasına yol açan ve bütün aile üyelerini hatta yakın çevredeki kişileri dahi etkileyebilen karmaşık bir durumdur. Bu karmaşık durumdan da en çok etkilenen maalesef çocuklar olmaktadır. Çünkü çocuklar, fiziksel ve psikolojik gelişimlerini sağlıklı şekilde

ancak aileleri ile birlikte tamamlayabilirler. Bu nedenle çocukların ruhsal ve zihinsel açıdan sağlıklı olmasının istendiği bir toplumda, çocuklara ideal bir aile ortamı yaratılması en önemli ögedir.

Boşanma kavramına ilişkin olarak düşünülenin aksine, çocukların büyük bir çoğunluğu "boşanma" kelimesinin anlamını bilmekte ve aile içinde bir gerginlik durumu varsa bunu hemen fark edebilmektedirler. Özellikle fiziksel şiddet ve istismarın olduğu ailelerde çocuklar, farkında olmadan ana-babalarının ruhsal durumlarını okumayı öğrenmekte ve bu durumdan yeni anlamlar çıkarmaya başlamaktadırlar. Örneğin, çocuklar kızgın ya da mutsuz bir ebeveyne yaklaşmak için en doğru zamanı çeşitli ayrıntılardan yola çıkarak bulabilmektedir. Yine aynı şekilde ne zaman ortada olmamaları gerektiğini de bu yolla öğrenmektedirler. Ancak boşanma hakkında bir şeyler bilmek veya sürekli ana-babanın kavgasına tanık olmak bile çocuğun kendisini boşanmaya hazırlamasına yetmez. Bu nedenle boşanma gerçekleştiği zaman, her çocuk bu durumdan mutlaka sarsılır. Ayrıca çocuk, anne ve babanın kavgalarından uzak tutulmuş ve anlaşmazlıklardan hiç haberdar olmamışsa daha da büyük bir şok yaşar.

Amato ve Keith (1991), boşanmış ailelerin çocuklarıyla ilgili yaptıkları bir araştırmada, boşanma sürecinde çocuğun yaşının; çocuğun psikolojik ve sosyal uyumuna ve ana-baba ile ilişkileri üzerine en anlamlı etki eden faktör olduğunu belirlemişlerdir.

Boşanma; çocuklarda birçok değişik duygusal tepkiye yol açabilmekte hatta çocukların bu duygusal sorunları, ileriki yaşlarda daha ciddi psikolojik ve sosyal sorunlara zemin hazırlayabilmektedir. Boşanma, çocukların başına gelebilecek en sarsıcı olaylardan biri ve potansiyel olarak onların gelişmelerini ciddi bir biçimde etkileyecek bir dizi değişikliği de beraberinde getirmektedir. Ancak boşanmış bir aileye sahip olmak her zaman çocuklara zarar veren bir durum olmayabilmektedir. Bu noktada önemli olan anne ve babanın evliliklerinin sona ermesini nasıl karşıladıkları, boşanmadan sonra hayatlarını ve ilişkilerini nasıl sürdükleri ve çocukları ile ilgilenmeye devam edip etmedikleridir.

Bu bölümde; çiftlere, çocuklara ve aileye yönelik boşanma danışmanlığına ilişkin aşamalar, uygulamalar ve teknikler hakkında bilgiler yer alacaktır.

6.2. Boşanma Danışmanlığı

Boşanma kavramına ilişkin ilk düşünce, çiftlerin aklına düştüğü andan itibaren boşanma süreci başlamış demektir. Boşanma sürecinin başlamasıyla beraber ise artık boşanmanın zararları gündeme gelmeye başlamaktadır. Boşanmanın zararları, maddi ve manevi olmak üzere iki grupta değerlendirilebilir. Maddi zararlar; ekonomik sıkıntı, konut bulma sıkıntısı, nafakayla ilgili sıkıntının yanı sıra evin temel bakım işlerini yapmakla ilgili pratik sorunları kapsamaktadır. Manevi zararları ise genel olarak ruhsal/duygusal sıkıntı, çocuklara özlem duyma gibi sorunları kapsamaktadır. Aile ve çevre baskısı, erkeklerin tacizi ise hem maddi hem de manevi boyutları olan sorunlardandır (Arıkan, 1996).

Boşanma süreci ve sonrasını yaşayan bireyler, evliyken düşünmedikleri pek çok sorunla başa çıkmak durumunda kalabilmektedirler. Boşanma sürecinin belirsizliği, bireyleri kaygılandırabilmekte ve korku duymalarına neden olabilmektedir. Ayrıca, çevrelerindeki insanların, kendilerini yargılayacağına yönelik endişeler de duymaları mümkündür. Evlilik sürecinde yaşanılmış olan mahrem konuların; ilişkinin resmî olarak da sonlanması sürecinde açığa çıkacağı ve suçlamak amacıyla kullanılacağı yönünde korkular oluşabilmektedir. Evlilikleri sırasında çalışmayan ve maddi kazancı eşin sağladığı işsiz bireyler, ekonomik anlamda geleceklerine ve ihtiyaçların nasıl karşılanacağı konularında sorun yaşayabilirler. Ayrıca, çocukların velayetini alan ebeveynin, çocuk bakımını bundan sonra tek başına üstlenmesi, velayeti her iki ebeveynin de istediği çekişmeli boşanmalarda ise, çocuğun velayetinin kendisine verilmemesi ihtimali bireyleri üzerinde yoğun bir kaygı nedeni olabilmektedir (Budak, 2010).

Boşanmanın ardından taraflar; üzüntü, kaygı, suçluluk ve utanç duyabilmektedirler. Bazen de, zorlu bir aşamanın atlatılmasından ötürü gurur duymaları da mümkündür. Ancak boşanmanın gerçekleşmesiyle, boşanmayı istemeyen taraf, "reddedilmiş olma" duygusuyla kendini değersiz hissedebilmektedir. Boşanmayı isteyen taraf ise, verdiği kararın doğruluğunu sorgulayabilir. Bu karmaşık duygular, dönem dönem nüksedebilir. Çocukların velayetini alan ve evlilik sürecindeki evde yaşamaya devam eden taraf, boşandığı eşin yokluğunu hissedebilir. Eşler, evlilik sürecindeki evin satılması ve mal paylaşımı karar alırlar ise yeni taşınacakları eve ve semte uyum süreci yaşamak durumunda kalabilirler. Bu süreçte, evlilik sürecinde çalışmayan bir anne, belki de yaşamında ilk defa çalışmak

durumunda kalabilir; baba ise varsa nafaka ödemesi ve hayat standardının düşmesi nedeniyle bunalabilir (Benedik ve Brown, 1997).

Boşanmanın bir ebeveynin hayatında yarattığı zorluklar; yetişkin gerilemesi, ebeveynin çocuklaşıp, çocuğun ebeveynleşmesi, inkâr etme ve savunma mekanizmaları geliştirme, çocuklara taşıyabileceklerinden fazla sorumluluk yükleme, şiddet, kendini soyutlama ve hiperaktivite, yeni bir sosyal yaşam kurmak ve karşı cinsle olan duygusal ilişkilerde zorluklar yaşama şeklinde sıralanabilir (Benedik ve Brown, 1997).

6.2.1. Çiftlere Yönelik Boşanma Danışmanlığı

Fisher (1998), pek çok kişi için boşanmanın yarım kalmış bir deneyim olduğunu ve yaşama devam edebilmek için parçaları yeniden bir araya getirmeleri gerektiğini belirtmektedir. Boşanma süreci içinde çiftlerin genelde; çaresizlik duyguları ve düş kırıklığı yaşadığını, öç alma, karşılık verme arzusunun ve umutsuzluğa kapıldığını, boşanan eşleri bekleyen yaşamla ilgili olarak yepyeni bir uyum geliştirmeleri gerektiğini, aynı zamanda evlilikleri ile ilgili umutları için yas tutup, bu umutların gerçekleşemeyeceğinin farkına varmaları gerektiğinin altını çizmektedir.

Boşanma sürecinde; egonun yara alması, benliğe duyulan saygının azalması, nereden hata yapıldığı yolunda beyin kemiren sorular ve gelecek için duyulan endişelerin olduğu kabul edilmekle birlikte; bu dönem, kişinin geçmişten dersler çıkartması, kendisini daha iyi tanıması ve benliğin daha önceden bilinmeyen yönlerini bulup geliştirmesine yardımcı olacak bir süreç olarak da tanımlanmaktadır.

Çoğu evlilik, gürültülü ve çekişmeli bir dönemden sonra, genellikle acı veren bir kopuşla bitmektedir. Eşler, eziklik ve tedirginlik içindedir. Her iki eş kendini boşanmadan dolayı belli ölçüde sorumlu tutar ve suçluluk duyar. Bazı eşler ise karşısındakini suçlar. Kendi suçunu önemsiz görüp, eşininkini abartabilir. Bazı eşler ise "Acaba evliliği yürütebilir miydik?" diye düşünebilirler. Bu düşünceleri yaşamamanın her boşanan çift için normal olduğu bilinmelidir. Zira Arıkan (1990), boşanmış kadınların psikososyal sorunlarını araştırdığı çalışmasında; boşanmış kadınların büyük çoğunluğunun boşanmasalardı yaşamlarının daha kötü olacağını düşündüğünü ancak hâlen eski eşlerine karşı olumlu duyguları olan kadınların tamamına yakınının boşanmasalardı yaşamlarının daha iyi olacağını düşündüğünü tespit etmiştir.

Boşanma; çoğu kez çeşitli sosyal, ekonomik ve ruhsal sorunlara yol açmaktadır. Bu sorunlar, hem kadınlarda hem de erkeklerde görülmekle birlikte, "kadınların erkeklere göre daha çok yoksunluk çektikleri ve örselendikleri" görüşü ağır basmaktadır. Karşılaşılan sorunlar; yaşa, evlilik süresine, kırsal ve kentsel kökenli oluşa, gelir, eğitim ve mesleki statü düzeylerine ve sosyal destek sistemlerine göre yoğunluk kazanmaktadır (Çelik, 2006).

Boşanmada eşlerin en çok maruz kaldıkları psikolojik rahatsızlık ise depresyondur. Kadınlar, daha açık belirtiler gösterirken; erkekler içki, sigara, gece hayatı gibi zararlı alışkanlıklar eşliğinde örtülü depresyon yaşayabilmektedirler. Genel olarak depresyonun belirtileri; en az iki hafta süreyle hayattan eskisi kadar zevk alamamak, isteksizlik, içinden bir şey gelmemek, uyku bozukluğu, iştahsızlık, bazen iştah artışı, yorgunluk, uyuduğu hâlde dinlenememe, unutkanlık, dikkatte azalma, konsantre olamama, cinsel zevk ve istekte azalma, huzursuzluk, sıkıntı, sinirlilik, gerginlik, ağlama, durduk yerde ölümle ilgili şeyler düşündür. Ayrıca, depresyonda "geviş getirme" anlamında "ruminasyon" olur. Ruminasyon; tam tanımıyla beynin geviş getirmesidir. Ruminasyon döneminde beyin sürekli olarak geçmişte yaşadığı olumsuz şeyleri hatırlar. Evliliği, çocukluğu ile ilgili yaşadığı sorunlar, kendisinin işlediği günahlar ve yaşattığı sorunlar aklına gelir. Bazen çok ufak şeylere takılır. Bazen de geçmişle ilgili kaygılı düşünceler gelişir. Kendisinin hastalanacağı, çocuklarının, eşinin öleceği ile ilgili kaygı duyar. Bu dönemde kişinin yaşadığı depresyona %90 kaygı eşlik eder. İş performansında düşme de önemli belirtilerdendir (Tan, 2009).

Boşanmanın ilk aylarında (özellikle ilk iki-üç ay içinde), her iki taraf da en zor dönemlerini yaşarlar. Çiftlerin doğal olarak yeni duruma alışması zaman alır. Bazı kimseler için bu süre kısa, bazıları için ise uzundur. Bireyin boşandıktan sonra kendini yenileyerek ve geliştirerek yeniden yaşamına dönmesinde ise üç temel unsur rol oynamaktadır:

- 1) **Ekonomik Koşullar:** Para sorunu içinde bunalan anne veya baba gelişemez ve büyük olasılıkla mali sorunların içinde bunalıp tıkanır ve bu sorunların ötesine geçemez. Bu durum da, hâlihazırda var olan depresyon sürecini artırır.
- 2) **Çocuk Sayısı:** Çocuk sayısı arttıkça anne ya da babanın kendi sorunları için ayıracağı zaman ve enerji azalır. Çiftler, çocuklarına bakmanın ötesinde kendi sorunlarını da çözemez veya çözmekte çok zorlanırlar. Ayrıca çocuk sayısı velayetin belirlenmesin de ciddi anlamda bir stres ve sorun kaynağıdır.

3) Destekleyici Çevre: Boşanan bireyin çevresinde; onu seven, ona destek ve yardımcı olan kimseler varsa boşanmanın olumsuz etkisinden kurtulması daha kolay olur. En kötü durumda olan boşanmış durumdaki kişiler; boşandıktan sonra ekonomik güçlükler içinde hiç kimsesiz olan ve çok sayıda çocukla ortada kalan kişidir. Boşanmanın etkisinden en kolay kurtulabilen ise ekonomik olanakları elverişli, kendini seven, bir çocuklu veya çocuksuz kişidir (Cüceloğlu, 2003).

Tarhan (2007), boşanma kararı almadan önce çiftlerin gözden geçirmeleri gereken konuları incelediği çalışmasında; eşlerin evliliğin sürmesi için gösterdikleri bütün çabalara rağmen boşanma kararı alma aşamalarına geldilerse bu aşamada da mantıklı hareket etmeleri gerektiğini ifade etmektedir. Boşanma kararı insanın hayatındaki kırılma noktalarından birisi olduğu için, bir anlık heyecanla "evliliği sonlandırma" seçeneğini hemen düşünmemeleri gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, boşanma kararından önce tarafların şu kritik soruları kendilerine sormaları gerektiğini de ifade etmektedir:

1. Evliliği kurtarmak için elimden geleni yaptım mı?

Bu soruyu sormadan alınan ayrılık kararı, çiftlere sonradan "keşke" dedirtebilir. Geriye dönük keşkeler de, çiftlerin sonraki yaşamlarına odaklanmalarında zorlanmalarına sebep olduğu, gibi onların beynini kemiren sürekli sorulara da neden olabilmektedir.

2. Mutsuzluğumun sebebi gerçekten evliliğim mi, yoksa kendimden kaynaklanan sebepler de var mı?

Günümüzde hâkim olan yaşam şartları nedeniyle, insanlar genellikle mutsuz ve depresif durumdadırlar. Başka nedenlerle yaşamdan zevk alamayan insanlar, zaman zaman "*Evliliğim biterse mutlu olurum.*" düşüncesine kapılabilirler. Bu nedenle boşanma kararı almadan önce kişinin, mutsuzluğunun nedenini iyice analiz etmesi gerekir. Mutsuzluğun kaynağı olarak yanlış teşhis ile evlilik suçlandıktan ve evliliğin bitirilmesine rağmen mutluluk yakalanamadığında ise daha büyük psikolojik sorunların ortaya çıkması olasıdır.

3. Ayrıldıktan sonra ortaya çıkacak sorunlarla baş edebilir miyim?

Boşanma, kadın ve erkek için yeni bir başlangıç demektir. Eşler boşandıktan sonra, tek başına hayatın üstesinden gelip gelmeyeceklerini hesap etmelidirler. Uzun yıllar süren evliliklerde boşanma kararı

alınmadan önce, bu soru tekrar tekrar düşünümeldir. Çünkü yıllardır birbirlerine alışkın eşler, boşanmanın ardından yalnız kalacaklardır.

4. Boşanma kararı çocukları nasıl etkileyecek?

Çocuklar, boşanmanın kendisinden çok, boşanma esnasında yaşananlardan etkilenirler. Bu da çocuğun ruhsal gelişimine zarar verir. Ayrıca boşanma kararı, özellikle küçük yaştaki çocuklar için anne ya da babadan birinin olmadığı bir evde büyümek demektir ki, bu durum da çocukların sağlıklı gelişim göstermeleri için daha çok dikkat sarf etmek gerekir. Kâr-zarar hesabının doğru yapıldığı durumlarda boşanma iyi bir çözüm gibi gözükebilir. Ancak bilinmelidir ki bu, geri dönmeyecek bir karardır ve “keşke” denilmeyecek şekilde bir karar alınmalıdır.

Çiftleri olumlu ve olumsuz anlamda etkileyen en önemli şeylerden biri olan boşanma kavramına ilişkin bu bölümde; çiftlerin boşanma ile ilgili akıllarına takılan veya siz alandaki profesyonellerin çiftlerin neden boşandıklarına dair fikir sahibi olabilmeleri için birçok soru ve bu soruların en doğru ve güncel cevaplarını sunmaya çalıştık.

6.2.1.1. Çiftler Neden Boşanır?

İnsan ve hayvan doğasında yer alan eş sahibi olma isteği varlıkları ortaya çıktığı ilk günden beri değişmez bir arzu olarak kendini göstermektedir. Bu yaratılış gayesinin olmazsa olmazlarından olan eş seçimi ve birliktelik ihtiyacı, insan için sadece bir arzunun giderilmesi değil, çok kompleks ve sosyal bir olgudur. Bu nedenle medeniyet tarihinde geriye doğru gidildiği zaman görülmektedir ki, evliliklere birçok açıdan olumlu bakılmış ve bu akit gerek dini gerekse toplumsal ve hukuksal olarak sürekli teşvik edilmiştir. Öyle ki her evlilik; mutlaka törenlerle, ayinlerle ve çeşitli etkinliklerle süslenmiş ve kutlanmıştır. Ancak bu kadar önemli ve istenilen bir durum her zaman sonsuza kadar sürmeyebilmekte ve çiftler çeşitli nedenlerle boşanmayı düşünebilmekte veya bazı nedenleri, “boşanma nedenleri” olarak kendi dünyasında oluşturabilmektedir. Bu noktada zaman zaman çiftler; boşanma öncesinde çeşitli nedenlerin boşanma istekleri için yeterli bir neden olup olmadığı konusunda kafa karışıklığı yaşayabilmekte ve psikolojik destek arayışı içine girebilmektedirler. Tam da bu noktada alan profesyonelinden psikolojik destek arayışına giren çiftlerin, “neden boşanmak istediklerine ilişkin” kafalarındaki soruların doğru cevaplanması çok önemlidir.

Peki, bu kadar önemli ve değerli görülen evlilik kavramına ilişkin her şey benimsenmişken, neden bu kabul edilmiş ve istenen birliktelikten ayrılmak isteriz? Bu soruya kitabımızın boşanmanın nedenleri kısmında ayrıntılı olarak değindik. Ama en temel nedeni burada irdelenmek istiyoruz.

Birey varlığı itibarıyla ne kadar sosyal bir canlı olursa olsun bir bireydir, tektir. Bu birey olma arzusu öyle güçlüdür ki, tarihte firavunlar başta olmak üzere birçok egemen kişinin kendisini Tanrı olarak görmesine dahi neden olmuştur. Birey olmak, varlığına saygı duymak, kendini önemsemek, özgüven sahibi olmak gibi kişisel özellikler toplumsal ve psikolojik olarak önemsenen ve değer verilen özellikler olmakla beraber narsisizm boyutuna ulaşan bireycilik, istenmeyen bir özellik olarak görülmektedir.

Bireyciliğin ve kişisel mutluluğun günümüz toplumlarında ve bulunduğumuz medeniyet çağında bu kadar övülmesi ve desteklenmesi de ister istemez birlikte yaşama gereklerine ket vurabilmektedir. Evlilik, iki kişilik bir tek olma durumu olarak tanımlanabildiği için; bireylerin bunu, evliliklerinde başarabilmeleri onlar adına çok önemlidir. Burada bahsedilen tek olma durumu, çiftlerden birinin kişiliğinin ezilmesi ya da görmezden gelinmesi değil, benzer paydaları olan çiftlerin bir araya gelerek yeni bir bütün oluşturabilmeleridir.

İşte tam bu noktada sorumuzun cevabına yaklaşıyoruz. Çiftler neden boşanır? Boşanmaya ihtiyaç duyuyoruz çünkü bizler eş seçiminde iki kişilik bir olabileceğimiz kişileri seçemiyoruz. Evliliklere baktığımız zaman, çoğu evliliğin aslında bir kurmaca üzerine oluşturulduğunu ve bir gölge oyunundan ibaret olduğunu anlıyoruz. Öyle ki perdenin önüne yansıyan görüntüyü veren çiftler, aslında bir diğerrinin elinde tutsak olan kişilerden başkaları değildir. Çiftler; duygusal, sosyal, cinsel, ailevi, iş, sosyal kabul, toplumsal normlar gibi birçok açıdan tutsak edilmekte ve evliliklerini perdenin önündeki kişilere sanki hayatlarından mutluymuşlar gibi yansıtmaktadırlar. İşte bu ve buna benzer birçok nedenle evliliklerini sürdüren çiftlerden olmak istemeyen veya olmaya artık tahammülü kalmayan kişiler, kurtuluşu boşanmakta aramakta ve bazıları bunu gerçekleştirmektedir.

Bu noktada boşanma kavramını yüceltirmek veya övmek bir anlam çıkmaması için şu açıklamayı yapmak istiyorum: Boşanmak

sadece bir eylemdir. Ancak bu eylem, tek başına bireyi mutluluğa götüren bir eylem değildir. Boşanma, yalnızca kişinin daha doğru bir eş seçimi yapabilmek için ilk yapılan hatadan dönülmesine vesile olacak bir eylemdir. Boşanma ile amaçlanan, yeniden evlenmemek değil *doğru eşle evlenmeye çalışmak* olmalıdır. Zira insan, yaratılışı itibarıyla bir çift olarak bütünleşebilen bir varlıktır.

Boşanma kavramı, tıpkı evlilik kavramı gibi insan hayatında normal ve benimsenebilen bir kavram olmalıdır. Ancak burada temel ayrıntı boşanmanın yeni mağdurlar yaratmasına engel olunacak tedbirler alınması ve bireylerin yeniden aile kurmasının kolaylaştırılmasıdır.

6.2.1.1.1. Boşanma Danışmanının Rolü

Çiftlerin veya bireysel olarak danışanların, danışmanlık almak için başvurdukları zaman eğer akıllarındaki soru boşanma konusundaki kararsızlıkları ve kafalarındaki nedenlerin boşanma için yeterli olup olmadığı ile ilgili ise danışmanın temel rolü, danışanına “gerçek nedeni” buldurmak olmalıdır. Danışmanın, danışanı ile başlattığı sağaltım sürecinde sadece danışanının öne sürdüğü ve terapi seansına getirdiği nedenlere yoğunlaşmak yerine bunların altında yatan esas nedenler ile danışanının seansa getirmediği bazı nedenlerin de olabileceğini bilmeli ve terapi seansını bu şekilde yürütmelidir.

Örnek 1:

“Eşimle hiç zaman geçiremiyoruz, beni anlamıyor ve ortak bir şeyler paylaşmıyoruz. Ben aslında onu seviyorum ama onun işi çok olduğu için sürekli işiyle ilgileniyor ve beni ihmal ediyor. İşkolik olması ve beraber zaman geçiremediğimiz için ben de artık boşanmak istiyorum. Benimle ilgilenen bir eş istiyorum. Ben elimden geleni yaptım ve bir şeyler değişmedi çünkü!”

Normal olarak baktığımız zaman boşanmanın nedenin, eşlerden birinin fazla iş kolik olması ve eşini ihmal etmesi olarak gözükmektedir. Ancak seansın ilerleyen aşamalarında görülmektedir ki boşanmak isteyen eşin esas boşanma nedeni, eşine karşı olan sevgisizliği ve bu sevgisizlikle eşini kendinden uzaklaştırarak onu

işlerine daha çok itmesi ve bu şekilde kendi vicdanını rahatlatma çabasıdır. Aslında esas boşanma nedeni, eşlerden birinin fazla iş kolik olması değil, diğer eşin boşanma isteğini daha makul gösterebilmek için girişmiş olduğu tek kişilik oyundur. Bu şekilde kendisini değil de eşini bu evliliğin bitirilmesi için neden olarak gören eşler, boşansalar bile mutsuz olmaya devam edeceklerinden henüz boşanmadan önce boşanma nedenleri ile ilgili gerçeklerle yüzleşmelidirler. Terapi seansının amacı da bu olmalıdır. Her zaman danışanın söyledikleri değil söyleyemediklerini de söyleyebilmesine yardımcı olabilmektir.

6.2.1.2. Çiftler Çocukları İçin Evliliklerini Devam Ettirmeli mi?

Çakmaklı (2005); ailede çocuğun varlığının, boşanma oranlarının düşmesini sağladığını ve çocuğun aile bağlarını kuvvetlendirdiğini belirtmektedir. Ancak, sadece çocuğun istikbali için sürdürülen bir evliliğin ne derece sağlıklı olduğu hususunun da ayrı bir problem olduğunu, boşanmanın esas nedeninin eşler arasındaki şahsi psikososyal uyumsuzluklar olduğunu, çocuğun varlığının, bu uyumsuzlukların askıya alınmasına neden olabildiğini, sadece çocuğun ruh sağlığı için zoraki sürdürülen evliliklerin çocuk için son derece sağlıklı bir ortam hazırlayabildiğini, öyle ki eşlerin ayrılımlarının çocuk için daha hayırlı olabileceği hususunu da belirtmektedir.

Evlilik öncelikle iki yetişkin bireyin kendi temel sevgi, korunma, aşk, cinsellik, üreme vb. gibi ihtiyaçlarının tatmini amacıyla kurulmuş bir sosyal yapı olması sebebiyle; sadece bu yapının bir tek maddesine dayanan ve mutsuzluk ile sürdürülen bir evlilik, gerek çiftlere gerekse çocuk/çocuklara herhangi bir olumlu katkı sağlayamayacaktır. Bu sebeple sadece çocuklar için bir evliliği sürdürmek evliliğin doğasına aykırıdır.

6.2.1.2.1. Boşanma Danışmanının Rolü

“Çocuklarımız için evliliğimizi istemeden de olsa devam ettirmeli miyiz?” sorusu ile gelen çiftlere yönelik yapılacak boşanma danışmanlığında öncelikle bu davranışın doğru olmadığı hususu üzerine bir seans/seanslar yapılandırılmalı, danışanların bu konudaki far-

kındalık düzeyi arttırılmalıdır. Zira yukarıda da açıklandığı gibi evlilik sadece çocuklar için devam ettirilebilecek kadar basit bir olgu değildir. Bazen kişiler boşanma cesaretini kendilerinde bulamadıklarından ve bununla yüzleşemedikleri için, bu durumu çocuklarını öne sürerek gizlemeye çalışabilmektedirler. Bu nedenle boşanma danışmanı; özellikle çiftlerin gerçekten boşanmak isteyip istemedikleri hususunda kendilerinden emin olmaya çalışmaları için onlara doğru yöntemleri gösterebilmeli ve varsa akıllarındaki soruların cevaplarını bulmaları için onlara destek olmalıdır. Ancak hiçbir zaman sadece çocuklar için boşanmamayı övmemeli veya bu hususta yanlış anlaşılabilecek bir vurgu da bulunmamalıdır.

6.2.1.3. Çiftler Aşkları Bitince Boşanmalı mı?

Günümüzde çiftler aşk duygusunu çabucak tüketmekte ve aşkın bitmesini boşanma sebebi olarak görmektedirler. Oysa eğer evlilikte çocuklar varsa çiftin arasındaki aşkın bitmesi boşanmak için yeterli bir sebep değildir. Pek çok araştırma sonucunda belirlendiğine göre, ilişkiyi bitirme kararı; genellikle çiftin arasındaki sevgi ve aşkın bitmiş olmasına değil, çiftin problem çözme, tartışma ve çatışma çözme becerilerinin eksikliğine bağlı olarak alınan bir karardır. Çiftin problem çözme ve iletişim becerilerini geliştirme-leri, aralarında gereksiz kırgınlıkların yaşanmasını önler. Böylece aralarındaki sevgi ve iletişimin korunmasına yardımcı olur. İletişim becerilerini geliştirmek, sağlıklı evlilik ilişkisi hakkında bilgilenmek ve öğrendiklerini uygulamak için çaba göstermek; her ilişkinin gidişatını olumlu etkiler. Evliliği, aşkın bitmesi değil, çiftlerin birbirleriyle arkadaş olmayı başaramaması öldürür. Unutulmamalıdır ki eşler arasındaki yakınlık, öncelikle birbirlerini iyi tanıyabilmeleri ve iyi birer dost olmayı başarabilmeleri ile gelişir. Bu nedenler çerçevesinde düşünüldüğünde aşkın şekil değiştirip bir sevgi ve yakınlığa hatta alışmaya dönüşmesi, bir kabahat değil doğal bir süreçtir. Burada önemli olan aşk zannedilen tutkunun azalmasıdır. Çiftler; birbirlerine daha çok zaman ayırıp, özel hayatlarında ve cinsel yaşamlarında monotonluktan uzak durdukları sürece, mutlu bir evlilik sürdürmeye devam edecek ve tutkularını asla yitirmeyeceklerdir. Unutmayın ki evlilikleri; aşklar değil, bir birine bağlı samimi duygular besleyen çiftler ayakta tutabilir.

6.2.1.3.1. Boşanma Danışmanının Rolü

“Aramızdaki aşk bitti.”, “Aşk kalmadı artık.”, “Artık onu eskisi gibi sevmiyorum.”, “Ben eski aşkı arıyorum.” vb. gibi şikâyetlerle karşınıza gelen çiftlere; boşanma danışmanlığı yapmaktan ziyade evlilik terapisi uygulanması daha doğrudur. Bu ifadelerin, aslında boşanma isteğini gerçekten ifade edip etmediğinin belirlenmesi için danışanların doğru yönlendirilmesi çok önemlidir. Eğer seanslar sonrası kişilerin gerçekten boşanma isteği taşıdığı düşünülüyorsa, bu kişiler çift terapisine davet edilmeli ve evlilikleri ile ilgili ilişki sorunları üzerine çalışılmalıdır. Yok, eğer kişilerin boşanma isteklerinin yüksek olduğu görülürse bu durumun sadece aşk duygusunun bitmesi ile ilgili olmayacağı unutulmalıdır. Bu isteğin altında yatan diğer nedenler de değerlendirilmeli ve danışanların kendilerine ve eşlerine karşı dürüst olmaları sağlanmaya çalışılmalıdır. Bu şikâyetlerle gelen çiftlerde görülen en sık sorunlardan birinin ise çiftlerden birinin diğerini aldatma ihtimalinin yüksek olmasıdır. Genellikle çiftler evlilikleri dışında kurdukları yakınlıkların heyecan ve coşkusuyla eşlerinden uzaklaşabilmekte ve ona karşı duygularını görmezden gelebilmektedirler. Bu sebeple danışanların gerçek duyguları ile yüzleşebilmelerini sağlamak, gerek danışan için gerekse boşanma danışmanlığı yapan profesyonel için çok önemlidir.

6.2.1.4. Çocuk Sahibi Olmak Evliliği Kurtarır mı?

Sağlıklı çocuklar sağlıklı ailelerde yetişir. Eşlerin aralarında ciddi problemler varsa bunlar halledilmeden çocuk sahibi olma kararı verilmemelidir. Sırf evliliği kurtarması için çocuk sahibi olmaya çalışmak, evliliğe yeni sorunlar katmaktan başka bir işe yaramayacaktır. Zira çocuk sahibi olmak, ciddi bir sorumluluk bilinci ve olgunluk gerektirir. Ana-baba olmanın getireceği sorumlulukları almadan önce eşlerin kendilerine olduğu kadar birbirlerine de güvenmeleri gerekir. Ayrıca evlilik, çiftlerden her ikisine de gerek psikolojik gerekse maddi anlamda birçok yük getirebilmektedir. Sorunlu bir evlilikte de, bu yükler altında ezilen bir çiftin evliliklerinde yeni bir yük olabilecek (Burada çocuğun getireceği bakım sorumluluğu ifade edilmiş olup çocukların aileler için yük olduğu gibi bir anlam çıkarılmaması gerekmektedir.) çocuk sahibi olma fikrinin, evliliklerini kurtaramayacağı gibi, işleri iyice içinden çıkılmaz bir hâle getirebilmektedir. Bu nedenle boşanma düşüncesine sahip hiçbir çiftin çözümü doğacak çocukta aramamaları gerekmektedir.

6.2.1.4.1. Boşanma Danışmanının Rolü

Bu sorunun sebebi, esasen kültürümüzde gizlidir. Maalesef kültürümüzde çocukların, aileler için iyileştirici bir etkisi olduğu gibi yanlış bir inanış gelişmiştir. Evet, Allah'ın en büyük mucizelerinden biri olan çocuk sahibi olmak, tabi ki güzel bir duygudur ancak çocuk sahibi olmak, çiftler arasındaki problemleri ortadan kaldıracak bir aracı değildir. Bazen sorunlu evliliklerde eşin hamile kalması ve hamileliği döneminde kocasının davranışlarında çeşitli değişimlerin olması veya kendisinin davranışlarının değişmesi, evliliklerinde bazı sorunların ötelenmesini sağlayabilir ancak bu soruların ortadan kalkmasını sağlamaz. Bu nedenle bu soru ile gelen danışanlara, boşanma danışmanları; öncelikle bu kararın doğru olmadığını kendilerinin anlayabilmeleri için onlara iç görü kazandırmalıdır. Eşleri ile aralarındaki esas sorunlara odaklanmalarını sağlamalı ve bu sorunların çözüm yolları konusunda onları desteklemelidirler. Ayrıca sorunlu bir evlilik ortamında doğması muhtemel çocukların ve çiftlerin yaşayacakları sorunlar hakkında ön bilgilendirmelerde bulunmalı ve eşlerin ileriye dönük olabilecek olumsuz yaşantılar hakkındaki farkındalık düzeyleri arttırılmalıdır. Boşanma danışmanları, doğacak çocuğun da haklarını koruyabilmek ve onu daha doğmadan sorunlu bir aile ortamında büyüme ihtimaline karşı korumak için önleyici tüm tedbirleri almaya çalışmalıdır. Evet, belki kehanette bulunmak gibi değerlendirilecektir bu davranış ancak bilinmelidir ki sorunlu bir evlilik sağlıklı bir çocuk yaratamaz.

6.2.1.5. Çiftler Boşanmak İstediklerini Nasıl Anlarlar?

Bir çift nasıl ki evlenmeye karar verirken bazı hususları değerlendirip karşılarındaki kişiyle evlenmenin onlar için uygun olacağına karar veriyorlarsa, boşanma durumunda da aslında süreç aynıdır. Çiftler öncelikle ellerindeki verileri değerlendirmelidirler. Eğer artık eşlerini sevmediklerini düşünüyor ve hissediyorlarsa, onunla zaman geçirmek istemiyorlarsa, gelecek planlarını yapmıyor veya sadece içinde kendisinin olduğu planlar yapıyorlarsa, aynı evde iki arkadaştan öteye geçemiyorlarsa, duygusal ve cinsel anlamda bir paylaşımları kalmadıysa artık boşanma istekleri konusunda emin olabilir veya bu hususta bir profesyonelden yardım alarak daha net bir fikir sahibi olabilirler. Burada

önemli olan artık kişiler eşleriyle birlikte olmaktan mutluluk duymuyor veya hatta bu birliktelikten rahatsız oluyorsa o zaman boşanma düşüncesi yerleşmeye başlamıştır diyebiliriz. Fakat bazen çiftlerin kendilerine itiraf edemedikleri hususlar olabilmektedir. Çiftler, bazı sorunlarla yüzleşmek yerine kaçış olarak boşanmayı görebilmektedirler. Eğer çiftlerin içinde en ufak bir tereddüt varsa mutlaka boşanma öncesi bir danışmanlık hizmeti almaları, gerek kendileri gerekse evliliklerinin devamı açısından çok önemlidir.

6.2.1.5.1. Boşanma Danışmanın Rolü

Çiftler, öncelikle aralarında bulunan sorunların çözümü için profesyonel destek almak amacıyla aile terapisi desteği aldıkları dönemde bu soruyu kendilerine sormaya başlamakta ve danışmanlık seanslarına getirebilmektedirler. Tam da bu noktada boşanma danışmanı, çiftlerin akıllarındaki soruların gün yüzüne çıkmasını sağlamalı ve çiftlerin gerçekte boşanma istekleri olup olmadığını nasıl anlayabilecekleri hususunda onlara rehberlik görevi üstlenmelidir. Çiftler sıklıkla “Sizce boşanmalı mıyım?”, “Boşanmam gerektiğini düşünüyor musun?” gibi sorularla danışmanından onay bekleyebilmekte ve onun yerine karar verebilecek birini arayabilmektedir. Bu süreçte danışman asla bu tuzağa düşmemeli ve danışanın yerine karar vermemelidir. Aksine danışanın kendi hayatı ve ilişkisi ile yüzleşebilmesini sağlamalı ve eşinin onun için ne ifade ettiğini kendisi bulmalı ve tüm kararlarını kendisi almalıdır. Danışman burada bir onaylayıcı olmamalı ve danışanın tuzaklarından ustalıklı kurtulabilmeyi bilmelidir.

6.2.1.6. Boşanmak İstediyimi Eşime Ne Zaman Söylemeliyim?

Çiftler (özellikle de çiftlerden biri, diğerine karşı hiçbir şey yokmuş gibi davranırken), çoğunlukla boşanma düşüncelerini ne zaman söylemeleri gerektiği konusunda çokça tereddüt yaşarlar. Eşinin çok üzülmesinden (Boşanan her çift, birbirine karşı düşmanca duygular beslememekte hatta birçoğu da birbirlerine karşı boşansalar bile olumlu duygular beslemeye devam edebilmektedirler.) ve yıpranmasından endişe eden çiftler, genellikle boşanma düşüncelerini ne zaman söylemeleri gerektiği konusunda emin olmazlar veya bunu hiçbir zaman söyleyemezler. Örneğin; iş, okul, sağlık, ailevi vb. gibi birçok konuda

bir şeylerin sürekli olmasını, başlamasını, bitmesini ve atlatılmasını beklerler. Ancak doğru zaman hiçbir zaman gelmez ve çiftler arasında başka problemler ortaya çıkmaya başlar.

Bu nedenle eğer çiftlerden biri boşanmak istiyorsa ve bu konudaki kararından da emin ise bunu diğer dış faktörlerden bağımsız olarak değerlendirmeli ve en yakın zamanda bu durumu sade, net ve anlaşılır bir biçimde eşine anlatmalıdır. Çünkü "doğru zaman" gibi bir kavram bu hususta yoktur. Aksine doğru zamanı beklemek bir çözüm değil, kaçıştır. O yüzden eğer eşlerden biri artık boşanmaya karar verdiyse gecikmeden bunu eşiyile paylaşmalı ve onu daha fazla aldatmamalıdır.

6.2.1.6.1. Boşanma Danışmanın Rolü

Eşlerden birinin boşanma ile ilgili kararını net olarak vermesi hâlinde boşanma danışmanından yardım talebinin temelinde genellikle "*Bunu ona nasıl söyleyeceğim?*" kararsızlığı gelmektedir. Danışan, boşanma danışmanına, "Şimdi hasta.", "Çocuğumuz yeni oldu.", "Yeni annesini kaybetti.", "Daha yeni bir işe girdi." vb. gibi argümanlar ile gelmekte ve boşanmak istediğini söylemek konusunda sürekli bir kaçış hâlinde olmaktadır. Bu aşamada boşanma danışmanın, danışanına öncelikle verdiği kararın doğruluğu hususunda varsa aklındaki soruları net bir şekilde cevaplayabilmesi için destek olması gerekmektedir. Ardından "doğru zaman" ve "doğru yer" gibi kavramları beklemenin bir kaçış olabileceğini hissettirmeli ve kararını en yakın zaman da eşine açabilmesi için onun farkındalığını arttırmalıdır. Burada amaç danışan adına boşanma istediğini söyleyeceği zamanı belirlemek olmamalı, aksine danışanın bu zamanı belirlemesinin gerekliliği üzerine vurgu yapılmalıdır.

6.2.1.7. Boşanmak Her Zaman Kötü müdür?

Boşanmanın olumsuz yanları kadar olumlu yanları da olduğu geçmişten günümüze yapılan birçok çalışmada değerlendirilmiştir. Bazı durumlarda boşanmanın evli kalmaktan daha olumlu sonuçlar doğurabildiği görülmektedir. Bazı evliliklerin erken dönemde boşanma ile sonlandırılması aksine çiftlerin ve varsa çocukların sağlığı için çok daha gereklidir. Özellikle şiddet, madde kullanımı, istismar, tehdit, zor yaşam koşulları ve psikiyatrik hastalıkları olan çiftlerin bir arada kalmaları ve zorunlu olarak evliliklerini sürdürmeleri onlar için daha

ciddi başka sorunların ortaya çıkmasına neden olacağı için, bu tür evliliklerin boşanma ile sonuçlanması daha olumludur. Özellikle riskli yaşam koşullarının çocukların psikolojik gelişimlerine verdikleri zararlar ve huzursuz bir çiftin sürekli çocuklarının yanında tartışmaları, kavgaya etmeleri ve birbirlerine yönelik aşağılayıcı ve şiddet içeren davranışlarda bulunmaları çocuklarını, boşanmış olmalarından daha fazla olumsuz etkileyecektir. İşte bu durumda bu çiftlerin, zorla bir evliliği sürdürmelerinden en yakın zamanda boşanmaları, gerek kendileri için gerekse çocukları için daha yararlı bir davranış olacaktır.

6.2.1.7.1. Boşanma Danışmanın Rolü

"Boşanmak kötü bir şey mi?" sorusu ile danışmanın karşısına gelen bir çift veya birey için boşanma danışmanın yapacağı ilk şey, kişinin evlilik hayatındaki yaşantıları ile boşanmış olduğu zaman kuracağı yaşantı arasındaki farkları görmesi için bir iç görüş kazanması çalışması yapmak olmalıdır. Danışman, danışanına evlilik hayatında şu anda yolunda gitmeyen şeyleri sıralaması ve bunlarla yüzleşmesi için fırsat tanımalıdır. Eğer danışan olumsuz bir evlilik modeli tanımlarsa veya her şey yolunda ancak kendisi eşini sevmediğini, onunla bir gelecek kurmak istemediğini, evliliğini devam ettirmesi hâlinde sadakatsiz bir yaşantı içene gireceğini ifade ederse, danışanın bu tür yaşantı sonucunda yaşayabileceği olumsuzluklarla ilgili farkındalık düzeyi artırılmalıdır. Mutsuz ve isteksiz bir evliliğense, doğru bir boşanma ile yeni bir hayat kurmanın olumsuz bir davranış olmadığı yönünde danışanın bilgilendirilmesi, yine boşanma danışmanın danışanına faydalı olabileceği bir tutum olacaktır.

6.2.1.8. Nasıl Boşanabilirim?

Kanunlar çerçevesinde evliliklerini gerçekleştiren çiftler, yine kanun önünde evliliklerini bitirme kararı vermeleri hâlinde, ister bireysel olarak isterlerse de avukatları aracılığıyla adreslerine en yakın ilgili aile mahkemelerine başvuru yaparak eşlerinden boşanabilirler. Eğer çiftler anlaşmalı boşanma isteğinde bulunurlarsa ve bu hususu dilekçelerinde belirtirlerse genellikle bir veya en fazla iki celsede boşanabilmektedirler. Ancak ülkemizdeki mahkemelerde yaşanan yoğunluklar ve personel eksiklikleri göz önüne alındığında ve çiftler arasında çeşitli anlaşmazlıklar bulunması hâlinde yaşanan çekişmeli boşanma davaları uzun süre-

bilmektedir. Bir de müşterek çocuk/çocuklar varsa özellikle çocukların velayetleri hususunda yaşanan anlaşmazlıklar bu davaların daha uzun sürmesine neden olabilmekte ve süreç gerek çiftleri gerekse çocukları olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

6.2.1.8.1. Boşanma Danışmanın Rolü

Kişiler; genellikle bir avukata gitmeden önce bir danışmanlık talebi ile boşanma danışmanına geldiğinde, kafalarında boşanma sürecine ilişkin yasal prosedürlerin çok karmaşık olmasından ve nereden başlayacaklarını bilememekten dert yanarlar. Bu süreçte danışman yukarıda ifade ettiğimiz gibi yasal başvuru süreci hakkında danışanını bilgilendirebilir. Ancak ileri düzey hukuksal bir bilgi veremeyeceğini ve hususta bir avukattan yardım alması gerektiği telkininde bulunmayı da ihmal etmemelidir. Kişilerin aklına takılan boşanma başvuru süreci, davanın türü, velayet hususları gibi konularda bir avukattan bilgi alırken; bu süreçte psikolojik olarak nasıl bir tavır sergilemesi gerektiği, boşanacağı eşine karşı nasıl bir tutum içinde olması gerektiği, çocuklarının psikolojik ve fiziksel sağlıklarını korumak için hangi davranışları yapması, hangilerini yapmaması gerektiği konularında ise danışanın desteklenmesi gerekmektedir.

Özellikle çekişmeli boşanmalarda; varsa çocukların eşler tarafından birbirlerine karşı kullanılmasının önüne geçmek için, yine bu süreçte danışanlar bilgilendirilmeli ve doğru davranış modelleri hatırlatılmalıdır. Her iki eşin de çocuklarına karşı birbirilerini kötülememeleri gerektiği, eş ve ana-baba rollerinin bir birinden ayrılması gerektiği, yine eşlerin birbirlerine karşı düşmanca bir tutum için de olmamaları gerektiği hususları danışmanlık süreçleri içinde ele alınmalı ve değerlendirilmelidir.

6.2.2. Çocuklara Yönelik Boşanma Danışmanlığı

Mathelin (2009), boşanmalarda çocuğun yaşı ve etkilenmesi konusunda; "Her şey ayrılmanın ana-baba ve çevre tarafından nasıl yaşandığına bağlı, bir reçete sunmak ya da bir yaş sınırlaması getirmesi olanaksız." sözleriyle boşanma sürecinin iyi bir şekilde yönetilmesinin önemine işaret etmektedir. Ayrıca, ana-babaya boşanma ya da bir arada kalma kararını verdirenin çocuklar olmadığını, kendilerini ve çocuklarını göz önünde bulundurması beklenen yetişkinlerin bu kararı alırken sorumluluk alması gerektiğini savunmaktadır.

Yetmişli yıllardan beri, çocukların boşanmayla başetmesi için destekleyici programlar artmaktadır. Bu programlar; çocukların, boşanmayla ilgili olumsuz duygularını, yanlış anlamalarını en aza indirmek ve boşanma sonrası yaşanan sorunlarla baş etmelerine yardımcı olmak için hazırlanmıştır. Boşanmayla ilgili değişimler; çocuklar için stresli, kafa karıştırıcı ve başetmesi zor durumlar olduğundan, eğitimsel ve tedavi edici aktiviteleri içeren çocuk merkezli grup programlarının genelde iki ana konuya yoğunlaştığı görülmektedir (Bornstein, 1988):

1. Çocukların boşanmaya tepkisi (çocukların gelişim aşamaları, çocukların tipik reaksiyonları, çocuklar üzerine boşanmanın etkisi),
2. Boşanmayla başetmelerinde (çocukların strese verdikleri cevap, zararlı etkileşimler, uyumu vb.) yardımcı olmadır.

Bu programların, literatürde; koruyucu grup müdahaleleri, okul temelli programlar veya danışmanlık programları biçiminde sınıflandırıldıkları görülmektedir.

Ebeveynler arasında boşanma öncesi ve sonrasında şiddetli geçimsizliğin sürmesi ve kendi problemlerine odaklanmaları nedeniyle bu dönemde çocuklarının gereksinimi olan desteği sağlayamadıkları araştırmalarla belirlenmiştir. Beklediği desteği alamayan çocuğun kendi ailesi dışında en çok güvendiği sosyal çevresi okuldur. Bu nedenle, çocuklar için boşanma deneyiminin normalleştirilmesi ve gerekli desteğin sağlanması için okul temelli programlar uygulanmaya başlanmıştır (Lauman, 2002).

Çocukların gelişim seviyelerine göre, okullarda oluşturulan gruplar; çocuğun boşanmaya yönelik deneyimlerin normalleştirilmesinde, okul başarısındaki düşme ve davranış bozukluklarının azaltılmasında yarar sağlamaktadır. Ayrıca okul temelli programlarda çocuklar kendi deneyimlerini birbirlerine aktarırken, izolasyon ve utanma duyguları da azaltmakta, birbirlerini anlamalarını kolaylaştıran akran desteğini de sağlamaktadır (Carroll ve Cowen, 1985).

Bu amaçla çocuklara yardım etmeyi amaçlayan Hett'in (2003) hazırladığı programda şu hedefler yer almaktadır:

- Çocukların boşanma olayı ile yüzleşerek, yalnız olmadıklarını anlamaları,
- Boşanmaya kendilerinin neden olduğu fikrinden vazgeçmeleri,
- Etkili iletişim ve atılganlık becerileri kazanmaları,

- Problem çözme becerilerini kazanmaları,
- Stres ve anksiyetelerini gevşeme teknikleri kullanarak azaltabilmeleri,
- Öfkelerini kontrol edebilme becerisi kazanmaları.

Yine boşanma dönemin olumsuz etkilemeleri azaltmak adına çocuklara yönelik hazırlanan grup danışmanlık programları; onların kendi seslerini duydukları, kendi algılamalarını paylaştıkları bir yöntemdir. Böylelikle çocuklar, yaşlılarıyla aynı deneyimleri paylaşmakta ve kendilerini yalnız hissetmemektedirler (Dent, 2001). Pek çok araştırmacı; boşanmış aile çocukları için program oluştururken, çocukların gelişimsel düzeyinin göz önüne alınması gerektiğini ortaya koymuştur. Kelly (2000); boşanmanın her yaşta oluşturabileceği riskleri klinik verilerle destekleyerek tanımlamış ve hazırlanacak programlarda çocuğun gelişimsel seviyesinin dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır. Özellikle grup danışmanlığı programlarının 9-12 yaşındaki çocuklara, bireysel ve oyun terapilerinin ise 6-8 yaşlarındaki çocuklara uygun olduğu sonucuna varmışlardır.

Boşanmanın çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indirmek isteyen eğitimciler, bir destek çalışması planlarken boşanmış aileye sahip çocukların boşanmaya uyum sağlamalarına ve güçlendirilmesine yönelik programlarda dikkate aldıkları genel hususları şu şekilde ifade etmişlerdir:

1. *Çocuğun temel olarak etkilendiği alanların yeniden yapılandırılması:* Çocuğun boşanmayla ilgili duygularını ifade edebilmesi, tanımlaması ve deneyimlerini paylaşmasına yardımcı olmak.
2. *Beceri kazandırma:* Çocuğa kişilerarası problemlerini çözümlemesini ve öfkelerini uygun şekilde ifade etmesini öğretmek.
3. *Benlik saygısını geliştirme:* Çocuğun güven duygusunu kazanarak, benlik saygısını artırmak ve gruptan güvenli ayrılabilmesi için yapılandırılması (Arifoğlu, 2006).

Çocuklara yönelik olarak planlanması ve uygulanması gereken boşanma danışmanlığı çalışmaları; önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere çocukların gelişim düzeylerine göre yapılmalıdır. Danışmanlığın kişiye özel bir destek sistemi olması sebebiyle, bir kişiye uygulanan ve işe yarayan bir teknik herkeste işe yaramayabilmektedir. Bu nedenle de danışmanlar boşanma döneminde kendilerine getirilen ve desteğe ihtiyaç duyan tüm çocuklara yönelik kişiye özel bir danışmanlık modeli oluşturmalıdır.

Çocuklara yönelik boşanma danışmanlığı hizmeti veren boşanma danışmanlarının öncelikle çocuk psikolojisi, çocuk gelişimi, travma sonrası stres bozuklukları, krizle mücadele, çocuklara yönelik BDT, oyun terapisi, projektif test teknikleri vb. gibi alanlarda bilgi ve beceri düzeylerinin yüksek olması, onların danışmanlık çalışmalarında daha başarılı seanslar yürütebilmelerini sağlayacaktır.

Bir danışman tarafından çocuklara yönelik olarak yapılan boşanma danışmanlığı çalışmalarında, çocuklar her zaman sürecin merkezine alınmalı ve danışma seansları onların üzerinden yürütülmelidir. Danışmanlık sürecinin bir bölümü –özellikle de başlangıcı–, çocukla terapötik güven ve sağlıklı iletişim kuruluna kadar yalnız olarak yapılmalı ancak çocukların ebeveynlerine bağımlı bir ilişki geliştirmiş oldukları durumlarda bu sürece ebeveynler de dâhil edilerek yavaş yavaş süreç yeniden düzenlenmelidir. Ancak sağlıklı bir terapötik ilişkinin geliştirilmesi ve çocukla danışman arasında güvenli bir bağın kurulması için öncelikle danışmanlık çalışmalarında çocuklarla çalışmaya yalnız başlamalı, devamında anne ve baba veya her ikisi de sürece dahil edilmelidirler.

6.2.2.1. Çocuklara Yönelik Boşanma Danışmanlığı Örnek Danışma Seansı

Çocuklara yönelik olarak yapılacak bir danışmanlık seansı şu şekilde planlanmalıdır:

- ✓ Boşanma sürecinde olan ve çocuğu danışmanlık hizmetine getiren kişi, tek ebeveyn ise öncelikle ondan boşanma sürecine gelene kadar neler yaşandığı ile ilgili ayrıntılı bir anamnez alınmalıdır. Bu anamnez alınması sırasında mümkünse ikinci ebeveynin de sürece katılması sağlanmalıdır.
- ✓ Boşanma danışmanlığına neden ihtiyaç duyulduğu tam olarak belirlenmelidir: “Boşanma öncesi destek mi?”, “Boşanma sürecinin daha doğru bir şekilde atlatılma çabası mı?”, “Yoksa boşanmanın olumsuz etkilerini psikolojik ve gelişimsel sorunlar olarak yaşayan çocukların bu olumsuz etkilerinden arındırılması talebi mi? Tüm bu sorular başta cevaplanmalı ve boşanma danışmanlığı, danışanın bu geliş nedenine göre planlanmalıdır.
- ✓ Danışmanlığa getirilen çocuğun gelişimsel durumuna ilişkin geriye dönük bilgiler edinilmelidir. Bu bilgiler içerisinde örneğin;

gelişim aşamalarını zamanında tamamlayıp tamamlamadığı (tuvalet becerisi, konuşma, yürüme, sosyal uyum vs. gibi), şu anki davranış şekilleri, daha önce herhangi bir psikolojik veya fiziksel bir hastalık geçirip geçirmediği, boşanma süreci başladıktan sonra hangi davranış değişikliklerinin olup olmadığı gibi bilgiler edinilmelidir.

- ✓ Danışmanlığın ilk bir-iki seansında temel amaç; problem çözme değil, çocukla güvenli terapötik ilişki geliştirmek olmalıdır.
- ✓ İkinci veya üçüncü seanslarda çocuklarla oyun terapisi veya projektif teknikler kullanılarak (yaş ve gelişim dönemine göre), boşanmanın kendileri üzerindeki etkilerine ilişkin değerlendirmelerde bulunulmalıdır.
- ✓ Çocukla geçirilen zaman arttıkça sürecin gidişatına göre ebeveynlerden biri veya her ikisi de ara ara danışmanlık seanslarına dâhil edilmelidir. Bu ortak seanslarda; var olan durumun özelliklerine göre çocuk ve ebeveynler arasında güven ve duygu paylaşımı çalışmaları, ortak faaliyet yapma, doğru iletişim kurma, ebeveynin çocuğu ile empatik ilişkilerini geliştirme çalışmaları yapılmalıdır.
- ✓ Danışmanlık süreci, çocukla olumlu veya olumsuz bir ilerleme kaydedilip kaydedilmediğine göre her üç seansta bir değerlendirilmelidir. Bu hususta ayrıca ebeveyne de bilgi verilmelidir.
- ✓ Danışmanlık seanslarının her birinin sonunda, gerek çocuğa gerekse ebeveyne çeşitli ödevler verilmeli ve bir sonraki seansa kadar bu geçen sürenin nasıl değerlendirildiği not edilmelidir.
- ✓ Danışmanlık sürecinin her aşaması kayıt altına alınmalı ve her seans öncesi bir önceki seansın notları gözden geçirilmelidir.
- ✓ Danışmanlık seansları, var olan problemin artışı hâlinde sıklaştırılmalı, aksi hâlde de yavaş yavaş seansları arasındaki süreler arttırılmalıdır. Bu sürelerin haftada birden ayda bir ve üç ayda bire doğru genişleyerek arttırılması ve sonrasında tamamen sonlandırılması gündeme gelmelidir.
- ✓ Toplam beş seansın sonunda çocukla sağlıklı bir terapötik bir ilişki geliştirilememesi durumunda ise çocuğun bir başka uzmandan destek alması önerilmelidir.

6.2.2.2. Boşanma Çocuğa Nasıl Anlatılmalıdır?

Boşanma süreci kaçınılmaz bir hâl aldığı zaman ilk adım, çocuklara boşanmayı anlatmaktır. Ancak bazı anne ve babalar çocuklara, boşanma isteklerini haber vermeyi gereksiz bulurlar. Çocukların yaşının küçük olması da bu davranışı pekiştirir. Ancak kimse, 'sevsin ya da sevmesin, bir sabah uyandığında, sanki hiç yaşamamış gibi, ailesinden bir ebeveynin kaybolmasını istemez. Bu nedenle hiçbir çocuk bu şekilde yıkıcı bir davranışla karşı karşıya bırakılmamalıdır. Çünkü bu tür davranışlar, çocuğun reddedilmişlik duygusunu kuvvetlendirir ve olup bitene bir anlam verebilmek için olmadık şeyler uydurmasına da yol açabilir.

Ana-babalar çocuklarına, boşanmadan söz ederken mutlaka doğru söylemelidirler. Unutulmamalıdır ki çocuklar, gerçeği bazen düşündüğümüzden daha güçlü ve olgun bir şekilde karşılayabilirler. Eğer, bu konuda çocuklara yalan söylenirse, çocuklar hem boşanma sürecini daha zor yaşar hem de anne ve babalarına olan güven duygularını kaybederler. Ancak bu süreçte çocuklara boşanmaya yol açan gelişmeleri ve yaşanan tatsız ayrıntıları anlatmanın hiçbir bir faydası olmadığı unutulmamalıdır.

Boşanma kararı alan ailelerin, bu kararın çocukları üzerindeki etkisini düşünerek hareket etmeleri gerekmektedir. Boşanmaya karar verdikten sonra veya mahkeme sürecinde aile, çocuğun yaşına göre bu yeni durumu uygun bir dille anlatmalıdır. Bu anlatımda ana-baba birlikte çocuğa açıklama yapmalıdır. Bu süreçte öncelikle çocuğa sevgi mesajları verilmelidir. Çocuk, sevildiğini ve ne olursa olsun bundan sonra da sevmeye devam edileceği konusunda çocuğa güven verildikten sonra durum anlatılmaya başlanmalıdır. Bu durumun yani ana-babanın artık hayatlarını ayrı yaşayarak devam ettirmelerinin, herkesin faydası için zorunluluk olduğu ve başka alternatif kalmadığı, yine çocuğun yaşına uygun bir şekilde anlatılmalıdır. Çocuğun kaygısını azaltmak için, yine sevgilerinin devam edeceğini ve çocuk hangi tarafta kalırsa kalsın diğer ebeveyni görebileceğinin ve irtibatın devam ettirileceğinin altı çizilmelidir. Çocuğun ilerleyen dönem içerisinde psikolojik durumu takip edilmeli, özellikle gizli depresyon ve kaygı durumları göz önüne alınmalıdır. Bu yeni durum çocuğun sosyal hayatında, bazı sorunlar oluşturabilir ve uyum güçlüğü denen bir tabloya zemin hazırlayabilir. Burada ana-babaların dikkat etmesi gereken en önemli nokta –ki ister

ayrı ister beraber– çocuğa verilecek sevgi ve sağlanacak huzur ortamı, her türlü sıkıntı ile başetmek için gerekli olan en önemli araçtır.

Altı çizilmesi gereken bir diğer nokta da, çocuğun bundan sonra örneğin, baba ayrıldıktan sonra annenin bu ayrılığı telafi etmek için çocuğa aşırı hoşgörü ile davranmasıdır. Bu durum çocukta değişik davranış problemlerinin gelişmesine zemin hazırlayabilir. Bu nedenle denge iyi korunmalı, bu türlü sınır problemleri yaşatılmamalıdır. Ayrıldıktan sonra, ebeveynler birbirlerinin aleyhinde konuşmamalı ve çocuğa eşi ile olan problemi yansıtılmamalıdır. Bu durum boşanma yaşamış ailelerde sık görülür ve çok önemli problemleri beraberinde getirebilir. Aynı zamanda çocuğun ayrı yaşadığı ebeveyni sık görmesi (önemli bir problem yoksa) sağlanmalı ve çocuğun iletişimi devam ettirilmelidir.

Çocuklara boşanmanın nasıl açıklanacağı, onların aile hayatının bu dönemdeki değişiklikleri nasıl karşılayacaklarını belirleyecektir. Boşanmanın tek başına çocuklara fazla zarar vermeyeceği unutulmamalıdır. Çocukların iyiliği, ebeveynlerin nasıl davrandığına ve aldıkları kararlara bağlıdır. Onların alıştıkları aile biriminin, denge ve düzenin hâkim olduğu yeni bir ortamda yeniden oluşturulmasında yarar vardır. Boşanma olayının böyle açıklanması en doğru biçimdir. Ancak, eşlerin bir araya gelmesini engelleyecek şiddette olaylar yaşanıyorsa, o zaman bu konuşma anne ve baba tarafından ayrı ayrı yapılabilir. Burada dikkat edilmesi gereken, eşlerin birbirleri ile ilgili olumsuz duygularını çocuklara aktarmamalarıdır.

6.2.2.3. Boşanma Çocuğa Ne Zaman Anlatılmalıdır?

“Kötü bir haber vermenin doğru zamanı var mıdır?” sorusu belki ara ara aklınıza gelmiştir. Ancak beklerseniz hiçbir zaman doğru zaman kendi kendine size gelmeyecektir. Boşanma süreci için de bu durum aynıdır. Bu nedenle doğru zamanın gelmesini beklemek yerine doğru bir planlama ile en uygun zaman ebeveynler tarafından yaratılmalıdır.

Yapılan değerlendirmeler göstermiştir ki boşanma olayının, çocuklara anlatılması için en doğru zaman eşlerden birinin evden ayrılmasının gerçekleşeceği günden en az bir ay önce olmasıdır. Çünkü çocukların boşanma haberini duyduktan sonra kafalarını kurcalayan pek çok soruları ve dolayısıyla endişeleri olacaktır. Bu sebeple eğer boşanma

haberi eşlerden birinin tam evden ayrılacağı gün verilirse, çocukların duygularını açıklamak ve sorularına cevap bulmak için zamanları olmayacaktır. Bu nedenle, mümkün olduğu ölçüde normal bir aile düzeni içinde sürdürülecek bir ay boyunca, çocuklar anne ve babalarına soru sorma fırsatı bulacaklardır. Bu sorulara aldıkları cevaplarla süreci daha çabuk kabullenebilecek veya bu süreçte birlikte psikolojik destek alabileceklerdir. Aynı şekilde bu karar üç ay veya daha erken söylenirse de bu defa da ebeveyn uzun süre daha evde yaşamaya devam edeceği için yine çocukların kafası karışabilecektir.

6.2.2.4. Boşanma Sürecinde Çocuklara Verilmesi Gereken Psikolojik Destek Mesajları Neler Olmalıdır?

Çocuk sahibi olan ailelerin; ister bir arada yaşarken, ister herhangi bir nedenle parçalanma sonrası olsun, çocuklarının sağlıklı yetişebilmeleri için bilmeleri ve uygulamaları gereken iki özellik vardır. Birincisi, *onları koşulsuz sevmek*; ikincisi, onların özgüven duygusunu geliştirmektir. Her ne sebeple olursa olsun boşanma sonrası tüm çocuklara psikolojik olarak destek verilmesi çok önemlidir. Çünkü bazı çocuklar bu dönemde boşanma sürecinden etkilenmemiş veya daha az etkilenmiş gibi görülebilmektedir. Ancak bu durum zaman zaman çocukların uyguladıkları bir savunma mekanizması olabilir ve bu dönemde verilmeyen psikolojik destek hizmeti çocukların ilerleyen dönemlerde çok daha ciddi psikolojik sorunlar yaşamalarına zemin hazırlayabilir.

Boşanma düşüncesi öncesinde, süreç içinde veya sonrasında tüm çocuklara şu psikolojik destek mesajlarının verilmesi çok önemli ve gereklidir.

6.2.2.4.1. Seni Sevmeye Devam Edeceğiz?

Çocuklara boşanma sürecinde söylenmesi gereken en önemli konulardan biri, ebeveynleri tarafından sevildikleridir. Çocuklara; eşler arasındaki sevginin, onların sevgisiyle ilgili olmadığı, ayrılmalarının anne ve baba olarak sorumluluk ve sevgilerinin yok olması anlamına gelmediği anlatılmalıdır. Çünkü çocukların, ebeveynlerinin kendilerine duyduğu sevginin sonsuza kadar süreceğini bilmeye ihtiyaçları vardır. Birçok araştırmacı; çocuktaki sevilme ve özgüven duyguları sağlanmış-

sa, boşanma öncesi ve sırasında çocuklar yaşanan olaya ortak edilip bilgilendirilmişse ve de ayrılıktan sonra her iki ebeveynle de sevgi ilişkileri devam ediyorsa boşanmanın çocuk üzerindeki etkilerinin normal olduğunu kaydetmektedirler.

6.2.2.4.2. Boşanmamız Senin Hatan Değil

Çocuklara; boşanmanın onların hatalarından kaynaklanmadığı, tamamen anne ile babanın beraberliklerini başarılı bir şekilde sürdürme-yeşlerinden dolayı sonlandığı, net ve açık bir şekilde ifade edilmelidir. Ayrıca çocuklara, ayrılığı değiştirecek veya ailedeki problemleri çözme kavuşturma yolunda yapabilecekleri hiçbir şey olmadığı da belirtilerek bu yönde kendisini üzecek çabalar içine girmesi engellenmelidir. Çocukların birçoğunun (özellikle okul öncesi ve ergenlik dönemindeki çocukların), bu dönemde ben merkezci olduğu düşünülürse, boşanmayı kendi hataları olarak görmeleri çok sık rastlanılan bir durum olup, ebeveynlerin bu hususta mutlaka çocuklarını bu yanlış düşünceden kurtarmaları gerekmektedir. Boşanmanın nedenlerinin çocuğun, kendi küçük omuzlarına bırakılamayacak kadar ağır olduğu unutulmamalıdır.

6.2.2.4.3. Annenle/Babanla Görüşmeye Devam Edeceksin?

Boşanma sürecinde çocukların diğer ebeveynle ilişkisi desteklenmelidir. Çünkü çocukların her iki ebeveynle de ilişkiye ihtiyaçları vardır. Unutmamak gerekir ki, bir kişi çok iyi bir eş olmayabilirken mükemmel bir ebeveyn olabilir. Çocuğa, hem annelerini hem de babalarını sevmelerinin doğru olduğu her seferinde belirtilmelidir. Çocuklar; taraf tutmak zorunda olmadıklarını veya ana-babadan birini seçmek, diğerini kaybetmek zorunda olmadıklarını bilmelidirler. Ayrıca ne zaman isterlerse ve şartlar da uygunsa anneleri/babaları ile görüşebileceklerini (telefonla veya yüz yüze) bilmek, onları mutlu ve güvende hissettirecektir. Bu hususta aksi yöndeki mesajlar çocuklara asla ima dahi edilmemelidir.

6.2.2.4.4. Hayatında Bazı Değişiklikler Olacak

Çocuklara aile hayatında nelerin değişeceği konusunda detaylar anlatılmalıdır. Boşanmadan sonra nerede ve kiminle yaşayacağı, diğer ebeveyni ne zaman ve hangi aralıklarla göreceği, okul ayarlamaları

gibi konularda soracağı sorulara cevap verilmelidir. Bu cevaplar net ve açık olmalıdır. Çocuğun soruları geçiştirilmemelidir. Aksine, doğru ne anlaşılır bir şekilde açıklamalar yapılmalıdır. Çocuğa bu süreçte asla yalan söylenmemelidir.

6.2.2.4.5. Biz, Her Zaman Hayatında Olmaya Devam Edeceğiz

Çocuklara, her bir ebeveynin onların hayatlarının bir parçası olmaya devam edeceği açıkça belirtilmelidir. Çocuklara, her bir ebeveynle konuşmaya ihtiyaç duydukları zamanlarda, ebeveynlerinin de uygun oldukları takdirde her zaman temas kurabilecekleri konusunda güvence verilmelidir. Bununla birlikte diğer ebeveyn, çocuğun sorumluluğuna katılmak istemezse, bu durumda, çocuğa karşı dürüst olup onun gerçeği yanlış değerlendirmesine engel olunmalı ve yeni sorunlar ortaya çıkmadan çözümlenmelidir. Çocuğun, "kendisinin reddedildiği" gibi bir düşünceye kapılarak kendisini değersizleştirmesinin önüne geçilmelidir.

6.2.2.4.6. Hayatını ve Çevreni Değiştirmeyeceğiz

Boşanma sonrasında çocukların yaşayacakları değişiklikler en az düzeyde tutulmalıdır. Boşanma sürecinde şehir veya ev değiştirme, bakıcı değiştirme, yeni bir evlilik vb. yaşam değişikliklerini mümkünse ertelenmelidir. Yaşanması zorunlu bazı değişiklikler varsa, bunlara kademeli geçişler yapmaya gayret edilmelidir; çünkü her değişim olumlu da olsa daha fazla çaba gerektirir ve çocuklar için hepsine birden uyum sağlamak güç olabilir. Aynı sebeple, boşanma sonrasında çocuk eşlerden hangisiyle kalacaksa, o ve çocuk, ailenin boşanmadan önce yaşadığı mekânda yaşamaya devam etmelidir.

6.2.2.4.7. Okulun ve Arkadaşlarından Ayrılmayacaksın

Çocukların özellikle okul hayatı ve arkadaşları ile ilgili kararlar çok dikkatli alınmalıdır. Çocukların devam ettikleri okul, okuldaki arkadaş çevreleri, ana-babaları dışındaki diğer aile üyeleri, mahalle arkadaşları çocuklar için çok önemlidirler. Bu nedenle çocukların bu yakın çevrele-

rini değiştirip, onları yeni bir çevreye götürmek onları derinden sarsabilmektedir. Bunun olmaması için boşanma sonrasında ayrılan eşler aynı şehirde oturmaya devam edecekse, çocukların velayetini alarak birlikte oturacak ebeveyn, boşanma öncesi oturulan evde ya da mümkünse aynı semtte oturmaya devam etmelidir.

6.2.2.4.8. Bu Durumu Öğretmenlerine Anlatacağım, Beraber Anlatalım, İster misin?

Ailede yaşanan boşanma süreciyle ilgili meydana gelecek değişimler konusunda çocukların okulu ve özellikle okul psikolojik danışmanları (rehber öğretmenleri) bilgilendirmeli, okulla temas kuracak sorumlu kişi, acil durumlarda kimlerin aranacağı, çocuğu okuldan kimin ve ne zaman alacağı konusunda bilgi aktarılmalıdır. Okul psikolojik danışmanları ile çocukların her iki ebeveyni ile görüşebilmeli ve istediği zaman onlara ulaşabilmelidir. Ebeveynler, bu konuda çocuklarının sınıf öğretmeni ve rehber öğretmenleri ile ilişkilerini kesmemelidirler. Bu süreç hakkında öğretmenlerle yapılacak konuşmalardan önce ve sonra çocuklar bilgilendirilmeli ve isterlerse görüşmelere onlar da dahil edilmelidirler.

6.2.2.4.9. Neler Hissettiğini Bana İsteddiğin Zaman Anlatabilirsin, Seni Her Zaman Dinleyeceğim

Boşanma öncesi ve sonrasında çocukların ne söyledikleri dinlenmeli ve hayatlarında boşanmayla ilgili konularda yaşadıkları duyguların güvenle sağlıklı bir ortamda dile getimeleri için yüreklendirilmelidirler. Çocukların duygularını ifade edebilmek için uygun biçimlerde model olunmalıdır. Duyguların çocuklarla karşılıklı olarak ifade edebilmesi için sağlıklı yöntemler geliştirilmeli ve fırsatlar yaratılmalıdır. Boşanmanın çocuğu bir süre mutsuz, sinirli ve hırçın yapabileceği; bu tür duygularını saklamaması, paylaşması gerektiği, böylece de öfkesini, üzüntüsünü, mutsuzluğunu uygun şekillerde dışa vurarak rahatlamaasının tüm ailenin ve özellikle kendi psikolojik sağlığı için ne kadar önemli olduğu çocuğa açıkça anlatılmalıdır.

6.2.2.4.10. Ailemizdeki Diğer Kişilere de Bilgi Vermem Gerekliyor

Eşler kendi ailelerini de bir araya getirerek (baba-anne, hala, dayı vb.) birlikte bir toplantı yapmalı ve çocukla ilgili alınan kararlardan diğer aile üyelerinin de bilgi sahibi kılınması sağlanmalıdır. Böylece, herkese çocuk için iş birliğinin kaçınılmaz olduğu hatırlatılmış olur. Böylece, çocuğun bu durumdan çok etkilenebileceğinin ve bu konuda herkesten duyarlılık beklendiğinin altı çizilir ve kararlarda herkesin katkısı olduğundan kurallar daha az çığnenir. Zira boşanma durumunda yeni aile modellerine göre oluşturulan kurallara herkesin uyması çocuğun bu sürece daha kolay adapte olabilmesi adına çok önemli ve gereklidir.

6.2.2.4.11. Seni Asla Terk Etmeyeceğiz

Boşanan eşler, çocuklarına gelecekle ilgili tutarlı bir yapı sunmalıdırlar. Tutarlı söz ve davranışlar ve sevgi vererek onların yeniden güven duygusu oluşturmalarına imkân vermelidirler. Çünkü boşanma sırasında çocuklarda ilk etkilenen güven duygusudur. Çocuklar ebeveynlerinin boşanmasıyla kimsesiz kalacaklarından korkarlar. "Birbirlerini terk ettikleri gibi beni de mi terk edecekler acaba?" diye düşünürler. Bu nedenle evden ayrılan ebeveyn, çocuklarla görüşmek için belirlediği gün ve saatlere özen göstermeli, randevulara sadık kalmalı ve yapılan planlara uymalıdır. Çocuklara söz vermiş olmak için konuşulmamalıdır. Neler yapılabilecekse onların sözü verilmelidir. Aksi takdirde onların güven duyguları tamir edilemez ve bu ilerde çok çeşitli ilişki problemleri şeklinde tekrar tekrar çocuk tarafından yaşanabilir.

6.2.2.4.12. Bazen Sadece Senin İçin Bir Araya Geleceğiz

Boşanmış eşler, çocukları ile birlikte her iki ebeveyn bir arada ya da ayrı, değişik faaliyetler ve ailenin özel günlerinde ve her zaman aile fikrini yaşatacak biçimde davranmaları gerekir. Bunun için bir bayram gününde eşlerin çocuklarını da yanlarına alarak onunla eğlence yerine gitmeleri ve ona özel bir gün geçirtmeleri, çocuğun değerli aile anılarını çoğaltmaları, çocuklarının psikososyal gelişimi için yararlı sonuçlar doğurmaktadır. Ancak burada çocuk açısından tehlikeli bir düşünce

durumu, yani “ailenin tekrar bir araya gelebilecekleri ümidi” ortaya çıkabilmekte ve bu durum çocukları olumsuz etkileyebilmektedir. Bu sebeple bu süreç, “sadece onun için bir araya gelindiği” şeklinde bir mesaj ile çocuğa iletilmelidir.

Eşler boşanmanın çocukları için olduğu kadar kendileri için de zor olduğunu unutmamalı ve boşanmayı bir son değil, bir başlangıç olarak kabul etmelidirler. Öfke, yalnızlık duygusu, depresyon, kaygı gibi psikolojik sorunlar ortaya çıkabileceği, bunların doğal olduğu ve gerekirse profesyonel yardım almaktan çekinmemek gerektiği unutulmamalıdır. Eşlerin kendilerini ne kadar çabuk toparlarsa çocuklarına da o kadar çok yararlı olabilecekleri aşîkârdır. Unutmamak gerekir ki, çocuklar yeni karşılaştıkları her durumun ne denli tehdit edici olup olmadığını anlamak için genellikle yetişkinlerin tepkilerine bakarlar. Sürekli ağlayan bir anne çocuğa durumun kötü olduğu, neşeli ve çabalayan bir anne ise her şeyin yolunda gittiği izlenimini verecektir. Çocukların öğrenme araçlarının, yani kılavuzlarının ana-babaları olduğu unutulmamalıdır.

6.2.2.5. Çocukların Boşanmadan Olumsuz Etkilenmemesi İçin Neler Yapılmalıdır?

Boşanma, çocuk için güvenli hayat kozasının bozulması ve bu güvenli alanı terk etmek zorunda bırakılması anlamına gelmektedir. Çocuk, artık ana-babasının bir arada olmayacak olmasına anlam vermekle meşgul olmakta ve bu durum onu psikolojik olarak zorlamaktadır.

Kitabımızın geçmiş bölümlerinde ifade ettiğimiz üzere boşanma, her zaman olumsuz bir durum olarak algılanmamalı ve boşanmanın da sağlıklı bir şekilde atlatılabilecek bir geçiş süreci olabileceği unutulmamalıdır. Bu sebeple boşanmanın çocuklar üzerindeki etkilerinin her zaman yıkıcı olabileceği fikrine saplanılmamalıdır.

Boşanmanın, çocukları olumsuz etkilemesinin önüne geçilebilmesi aslında düşünüldüğünden çok daha kolaydır. Zira çocuklara bu süreç doğru bir şekilde anlatıldığı, sürecin tüm aşamalarına çocuğun dâhil edildiği, çocuğa doğru bilgi verildiği durumlarda ve en önemlisi doğru davranış modelleri ile örnek olunduğunda çocukların boşanmadan olumsuz etkilenmesinin önüne geçilebilmektedir.

Çocuklarımızın boşanma olgusunu normal olarak karşılayabilmeleri ve bu durumdan olumsuz bir şekilde etkilenmemeleri için tüm ebeveynlerin dikkat etmeleri gereken bazı unsurlar bulunmaktadır. Buna göre çocukların boşanma olgusundan olumsuz etkilenmemeleri için ana-babaların dikkat etmeleri gereken ögeler şu şekilde ifade edilebilir.

6.2.2.5.1. Çocuklar, Eşler Tarafından “Dert Ortağı” Olarak Kullanılmamalı

Eşler; çocuklarının boşanmadan olumsuz etkilenmemesini istedikleri takdirde, öncelikle çocuklarını birbirlerine karşı asla olumsuz anlamda bir dert ortağı (psikolojik rahatlama aracı) olarak kullanmamalıdır. Anne veya baba eşi ile yaşamış olduğu sorunların kritiğini çocukları ile yapmamalı ve çocuk hiçbir durumda ana-babanın tarafını tutmak ve yargıda bulunmak için zorlanmamalıdır. Parçalanmış olsa da ailenin tamamını ilgilendiren yeni konularla ilgili kararlar verilirken çocukların görüşleri alınmalı ancak onlar karar verme sorumluluğu altında ezdirilmemelidir. Ana-baba; eşiyle yaşadığı olumsuz yaşantıları, deneyimleri, olumlu ve özlemle anılan günleri çocukları ile birlikte değerlendirmeye almamalı, bu hatıralar üzerine konuşmamalı veya eşini çocuğuna karşı kötülememelidir.

6.2.2.5.2. Çocuklar “Psikolojik Silah” Olarak Kullanılmamalı

Eşlerin boşanma sürecinde yaptıkları en büyük hatalardan bir diğeri de, çocuklarını birbirlerine karşı bir silah olarak kullanmalarıdır. Eşler boşanma süreci öncesinde, boşanma sırasında veya sonrasında çocukları birer silah olarak kullandıkları zaman çocuklar, çoğunlukla bir ebeveyne karşı düşmanca hisler besleyebilmektedirler. Ayrıca o ebeveyn ve çocuk arasında güvenli ve sağlıklı bir ilişki tesis edilmesinin imkânı kalmayabilmektedir. Bu sebeplerle boşanma sürecince çocukların boşanmadan olumsuz etkilenmemeleri için, eşler çocuklarını birbirlerine karşı bir can acıtma veya öç alma aracı olarak kullanmamalıdır. Çünkü bu tarz bir davranış; çocukların kafalarının karışmasına, kendilerini değersiz hissetmelerine, çocukluk dönemi depresyonuna yakalanmalarına, madde bağımlılığına tutulmalarına neden olabilmektedir.

6.2.2.5.3. Çocukların Pervasız Yetişmesine Müsaade Edilmemelidir

Boşanmanın travmatik bir durum olması ve boşanan eşlerin bazı-
larının bu durum sebebiyle çocuklarına karşı kendilerini suç hissetme-
leri, yine boşanan eşlerin aile üyelerinin (baba, anne, kardeşler, teyze,
hala vs. gibi akrabalar) bu suçluluk duygusuna ortak olmaları nedeniyle
çocukların pervasız ve kuralsız bir şekilde yetişmelerine müsaade
edilmemelidir. Çocukların, boşanmış bir ana-babanın çocuğu olmayı
çevresine karşı bir silah olarak kullanması engellenmelidir. Çocuğa her
konuda gereksiz tavizler verilmemelidir. Çocuk, kurallardan bağımsız
bir yaşantıyı benimsememelidir. Sorumluluk duygusunu öğrenmeli ve
doyumsuz bir birey olmasının önüne geçilmelidir. Çocuk boşanma son-
rasında da normal aile ve hukuk kuralları içinde yaşaması gerektiğini
bilmeli ve bunu hissetmelidir.

6.2.2.5.4. Çocukla İlgili Konularda Uzlaşmacı Olunmalı

Özellikle boşanmanın duygusal etkileri devam ederken bir de ayrı-
lan eşler arasında boşanma sonrası çocukla ilgili konularda tartışmalar
yaşanması hâlinde çocuklar gerilebilmektedirler. Hatta çocuk, ana-
babasının kendisi yüzünden boşandığını düşünüyorsa, bir de öznesi
kendisi olan bu tartışmaların varlığı onun kendisini iyice değersiz his-
setmesine ve içe kapanmasına neden olacaktır. Bu sebeple, çocukla
ilgili konuların hâlen bir aile meselesi olduğu unutulmamalı ve bu tür
konular çocuğun da içine dâhil edildiği bir şekilde uygun bir tartışma
ortamında ele alınmalı ve bu şekilde çözümlenmelidir.

6.2.2.5.5. Ana-Babalar Tutarlı Davranmalı

Boşanma sonrası velayeti elinde bulunduran ve bulunduramayan
her iki çift de çocuklarına karşı birbirleriyle tutarlı bir şekilde davran-
malıdırlar. Örneğin, velayeti elinde bulunduran ebeveynin çocuk yetiştirme tarzı içinde belirlenen kural ve kaideler, diğer ebeveynin evinde de mümkün olduğu kadar geçerli olmalıdır. Çocuk her iki ebeveyni ile birlikteyken de aynı standartlarda yaşamalıdır. Annesi ile birlikteyken

geçerli olan uyku saati, ders çalışma alışkanlığı, eve gelme saati, internet kullanma süresi, yemek, uyku, banyo vs. kuralların hepsi çocuk baba ile birlikteyken de geçerli olmalı ve tutarlı davranılmalıdır. Çocuk bir ebeveyni ile beraberken kendisini aşırı baskı altında bir diğer ile birlikteyken de aşırı özgür hissetmemelidir.

6.2.2.5.6. Çocukların ve Sevgi ve Bağlılıkları Sınanmamalı

Boşanma sonrası her iki ebeveyn de çocuklarının kendisini daha çok sevmesini, kendisine daha çok bağlı kalmasını isterler. Hatta bu sebeple bazı ebeveynler çocuklarına aşırı özgürlük, fazla para, yaşının kaldıramayacağı imkânlar ve hediyeler vererek onu kendisine karşı bağımlı bir hâle getirmeye çalışabilirler. Bazı ebeveynler de yine kendilerini mağdur, çaresiz göstererek çocuklarının ona karşı bağımlı olmasını beklerler. Bu şekilde davranana ebeveynler çocuklarının sevgilerini sınamaya çalışarak onun duygularını incitebilir, kendisini suçlu ve değersiz hissetmesine neden olabilirler.

Boşanma sonrası ebeveynler, *“Oğlum/kızım acaba beni mi daha çok seviyor?”* ya da *“Çocuğum neden beni daha çok sevmiyor?”* gibi yanlış soruların cevaplarını aramaya çalışmamalı ve çocuklarının kendilerine karşı olan sevgilerini sınamaya girişmemelidirler.

6.2.2.5.7. Çocuklar Yeni Bir Eş/Sevgili Konusunda Zorlanmamalı

Ebeveynlerden biri veya her ikisi de, boşanma süreci devam ederken eğer varsa bir ilişkileri, bu konuda boşanma sürecinin kesin olarak sonlanmasını beklemeden çocuklarını ikinci bir sevgili/eş ile tanıştırmamalıdır. Bu konuda çocuk zorlanmamalı ve baskı altına alınmamalıdır. Sonrasında varsa yeni bir ilişki bu konuda çocuğa karşı dürüst olunmalıdır. Yeni sevgili/eşin yeni bir anne/baba değil esasen yeni bir eş olduğu vurgusu sıklıkla yapılmalıdır. Çocuk anne veya babasının yerine başka birinin gelmesini istemeyeceği için çocuğa bu tarzda bir mesaj verilmemelidir. Çocuk ile yeni sevgili/eşin iletişimi desteklenmeli ancak bu süreç bir zorlama şeklinde olmamalıdır.

6.2.2.5.8. Ebeveynler Çocuklara Karşı Birbirlerini Asla Kötülememeli

Boşanmanın gerçekleşmesi sonrası velayeti alan ve çocukla birlikte sürekli yaşamaya başlayan ebeveyn, çocuğun önünde asla diğer ebeveyni kötüleyecek veya onu küçük düşürecek, suçlayacak söylemlerde bulunmamalıdır. Unutulmamalıdır ki boşanmış olursa da bazı problemler hâlen aile problemi olarak değerlendirilmeli, aileyi ilgilendiren bir konuda eğer varsa bir anlaşmazlık, bir araya gelinerek uygun yöntemlerle tartışılmalıdır. Aksi hâlde kendisi hakkında olumsuz söylemlerde bulunan ebeveynle duygudaşlık kuran çocuk, bu durumdan olumsuz etkilenebilmekte veya suçlanan ebeveynine karşı olumsuz duygular besleyebilmektedir. Eşler; çocuklarının yanlarında eski eşlerini değil, çocuklarının anne/babasını kötülediklerini unutmamalıdır.

6.2.2.5.9. Çocuklar Bir Casusa Dönüştürülmemeli

Eşlerden birinin boşanmayı istemediği hâlde boşandığı gibi durumlarda, boşanmayı istemeyen eş, çocuk aracılığıyla eski eşinin hayatıyla ilgili bilgileri çocuğundan almaya çalışabilmektedir. Çocuk, eski eşin evinden haber getirmeye zorlanan bir casus gibi çalıştırılabilmekte ve bu habercilik görevi çocuğun kişiliğini olumsuz etkileyebilmektedir. Bazen de çocuk bu anlayışı kendisi de kazanabilmekte ve çeşitli çıkarlar elde etmek veya ana-babasını yeniden bir araya getirebilmek için eşler arasında bilgi taşıyabilmektedir. Hatta bu bilgiler doğru olmayabilmekte ve eşleri kışkırtmaya yönelik dahi olabilmektedir. Bu tür durumlarda çocukların öncelikle bir haberci olarak kullanılmaması gerektiği unutulmamalıdır. Çocuk kendisi haber getirdiğinde ise bu durum boşanılmış olan eşe anlatılmalı ve süreç birlikte yönetilerek çocuğun bu davranışının azaltılması ve ortadan kaldırılması sağlanmalıdır.

6.2.2.5.10. Çocuğun Zihni Bombardımana Tutulmalı

Çocukların; boşanmanın nedenleri, boşanma sürecinde yaşanan olumsuz durumlar ve detaylar hakkında gereksiz bilgilerle zihinleri doldurulmamalıdır. Mahkeme kararları, velayet, nafaka, mali konular,

ebeveynler arasındaki özel konular hakkındaki bilgiler ile çocukların akılları karıştırılmamalı ve enerjileri boşa harcanmamalıdır. Çünkü bu gibi konular, çocuklar için gereksiz ve ağır psikolojik yüklere neden olabilmekte ve çocukların çok farklı olumsuz/yersiz düşünceler üretebilmelerine neden olmaktadır. Psikolojik olarak çocukların boşanma sürecinden olumsuz etkilenmemelerini istiyorsak, onları bu gereksiz bilgiler ile yormamalıyız.

6.2.2.5.11. Ebeveynlik Rollerini Çalınmamalı

Boşanma süreci ve sonrası eşlerden birinin çocuklarına karşı yüklenmiş olduğu görevlerini tam olarak yerine getirmemesi veya getirememesi gibi durumlarda diğer eş, bu durumdan faydalanmaya çalışmamalıdır. Eski eşin bir eksik noktası yakalanıp ondan öç almak için çocukların duyguları kullanılmamalı ve çocuğun gözünde diğer eş kötü duruma sokulmaya çalışılmamalıdır. Eşlerden biri; en ufak bir eksiklikte veya aksaklıkta diğer eşin yerine geçmeye çalışarak onun annelik-babalık rolünü çalmaya çalışmamalı ve onu saf dışı bırakmanın yollarını aramamalıdır. Unutulmamalıdır ki bu gibi durumlarda yine en çok üzülen ve yıpranan kişi çocuk olmaktadır.

6.2.2.5.12. Çocuklarla Dost-Arkadaş Olunmamalı

Çocukların, ebeveynlerinin en iyi dostları en güvendikleri arkadaşları olmalarına izin verilmemelidir, çünkü ebeveynlerinin duygusal iyilik hâllerinden çocukları sorumlu olamazlar. Çocuklara böyle bir yük yüklemek onların kendilerini duygusal olarak ezilmiş ve yıpranmış hissetmelerine neden olacaktır. Ebeveynler çevrelerindeki yetişkin gruplarından, dost ve akrabalarından veya bir profesyonelden psikolojik destek almalıdırlar. Kendileri gibi yetişkinlerle zaman geçirmeli ve dertleşmek istediklerinde de yine bu yetişkinlerle iletişim hâlinde olmalıdırlar. Etraflarında yeterince güvенеbilecekleri biri yoksa ve kendilerini açma ihtiyaçları varsa o zaman da mutlaka psikolojik destek almayı tercih etmelidirler.

6.2.2.5.13. Çocukla Etkin Zaman Geçirilmeli

Boşanma sonrası çocuğunun velayeti kendisine verilmemiş olan ebeveyn, çocuğuna maddi ve manevi katkı sağlamaya devam etmeli-

dir. Eğer maddi olarak bir katkı sağlayamıyorsa bile mutlaka çocuğuyla olan görüşmelerini devam ettirmeli ve konuda özenli olmalıdır. Çocukla mahkeme tarafından önceden belirlenen süreler içinde yapılan bu görüşmelerde çocuğun duygusal ihtiyaçları gözetilmeli ve onun beklentilerine uygun faaliyetlerde birlikte etkin zaman geçirmeye çalışılmalıdır. Temel amaç, gerek çocuğun gerekse ebeveynin duygusal olarak bu görüşmelerden doyum sağlayabilmesi olmalıdır. Maddi katkı ve beklentilere yoğunlaşmak yerine, çocukların daima manevi ihtiyaçlarına yoğunlaşılması sağlanmalıdır.

6.2.2.5.14. Çocukların Sevgileri Satın Alınmaya Çalışılmamalı

Boşanma sonrası ortaya çıkan ve ailevi parçalanmanın yarattığı o boşluk hissi ile mücadele eden çocukların sevgileri ve ilgileri satın alınmaya çalışılmamalıdır. Ailevi bir parçalanma sonrası yapılan en büyük hatalardan biri olan sevgi ve ilgi ihtiyacının maddi hediyelerle kapatılması çalışılması, ebeveynleri bir nebze rahatlatır da çocuklar için bu maddi hediyelerin genellikle pek bir anlamı olmamaktadır. Bu şekilde davranılması sadece ebeveynin kendisini rahatlatmasını sağlamakta ancak çocukların içlerinde yaşadıkları o boşluk hissini kapatmak için en ufak bir yararı olmamaktadır. Bu sebeple çocukların maddi hediyelerle sevgilerini satın almaya çalışmak yerine onların esas ihtiyaç duydukları sevgi ve ilginin samimiyetle onlara sağlanması, onların psikolojik sağlıkları açısından çok daha yararlı olacaktır.

6.2.2.5.15. “Sevgi Ayrılığı” Kavramı Çocuğa Anlatılmalı

Ebeveynler tarafından alınan boşanma kararının bir “sevgi ayrılığı” kararı olmadığı, eşlerin artık bir arada yaşamama kararı aldıkları çocuklara net bir şekilde anlatılmalıdır. Çocuk, evde kalan ebeveynin kendisini sevdiğini, evden ayrılan ebeveynin kendisini sevmediğini düşünmemelidir. Ya da her ikisinin de kendisini sevmediği için ayrıldıkları bir düşünceye kapılmamalıdır. Bu sürecin eşlerin artık aynı evi paylaşmak istemedikleri için bu şekilde boşanma ile sonuçlandığı ve çocuğun aynı oranda sevmeye devam edileceği, gerekiyorsa sıklıkla çocuğa hatırlatılmalı ve hissettirilmelidir.

6.2.2.5.16. Çocukların Boşanmaya İlişkin Soruları Doğru Bir Şekilde Cevaplanmalı ve Geçştirilmemeli

Boşanma durumunda, çiftler gibi çocuklarda belki de ilk kez böyle bir travma ile baş etmek zorunda kalıyor olabilirler. Bu nedenle gelişimsel olarak henüz zihinsel, duygusal ve fiziksel olarak yeterli bir olgunluk düzeyine ulaşmamış olan çocuklar bu süreçte birçok mantıklı veya mantıksız soru ile mücadele etmek zorunda kalabilmektedirler. Örneğin; *“Ben sokakta mı kalacağım?”*, *“Başka annem/babam mı olacak?”*, *“Ben yaramazlık yaptım diye mi ayrıldınız?”*, *“Kötü çocukların annesi/babası ayrılıyor mu?”*, *“Ben kiminle yaşayacağım?”*, *“Okulumdan ve arkadaşlarımdan ayrılacak mıyım,?”*, *“Anne-babamla her istediğimde görüşebilecek miyim?”* vb. gibi. Bu noktada çocukların tüm bu sorularının mantıkları veya mantıksız olduklarına bakılmaksızın içtenlikle ve sabırla cevaplanması gerekmektedir. Aksi takdirde çocuklar bu soruların cevaplarını başka yerlerde arayabilmekte veya kendi içlerinde bu sorulara uygun olmayan cevaplar bularak kendilerini psikolojik olarak yıpratabilmektedirler.

6.2.2.5.17. Boşanma Sonrası Çocuğun Evin Hakimi Olmasına İzin Verilmemeli

Boşanma sonrası velayeti alan ebeveynlerin en çok yaptığı hatalardan biri olan “evin hâkimiyetini çocuğa vermek” çok sakıncalı bir davranıştır. Çocuk boşanmadan sonra eve hâkim olmaya çalıştığı zaman sıklıkla boşanma dönemi öncesindeki okul kural ve kaidelerinin tamamının hâlen geçerli olduğu hatırlatılmalıdır. Evin sorumlulukları ve kararı verici olma yükümlülükleri çocuğa bırakılmamalıdır. Çocuk tüm görevlerini yapmaya devam etmeli ve aile kurallarına aynı şekilde uymalıdır. Anne veya baba çocuğu kazanmak için ona sonsuz bir hâkimiyet verme hatasını asla yapmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Ağdemir, S. (1991). *Aile ve Eğitim*. Başbakanlık Aile Araştırmaları. Aile ve Toplum Dergisi. 1(1) s. 11.
- Akbaba, S. (2004). Çocuk Eğitimcileri ve Sağlıklı Psikolojik Gelişim. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 4(2)
- Akdemir, A., Karaoğlu, A. ve Karakaş, G. (2006). Çift Terapisi. *Türkiye'de Psikiyatri Dergisi*. 8(2), 122-128
- Akıntürk, T. (1996). *Aile Hukuku*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Akpınar, Taşcı ve Özsan (2013). Hoşnutsuzluk Endeksine Göre Türkiye'de Bölgesel Farklılık. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt:4, Sayı:10 ss: (59-70)
- Akyol, S. U. (2013). *Boşanmış ve Boşanmamış Aileye Sahip Ergenlerin Yalnızlık, Yaşam Doyumu, Sosyal Destek ve Dazi Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Akyüz, E. (1978). Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1-2, s. 1-6.
- Alisinanoğlu, F. ve Ulutaş, İ. (2000). Çocuklarda Kaygı ve Bunu Etkileyen Etmenler.http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/145/alisinanoglu.html

- Altuntek, N. S. (1993). *Van Yöresinde Akraba Evliliği*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Altuntek, S. (2001). Türkiye Üzerine Yapılmış Evlilik ve Akrabalık Araştırmalarının Bir Değerlendirmesi. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 18(2) 17-28
- Amato, P. R. & Booth, A. (1991). Consequences of Parental Divorce and Marital Unhappiness for Adult Well-Being. *Social Forces*, 69 (3): 895-916.
- Amato, P. R. (1994). Life-Span Adjustment of Children to Their Parents Divorce. *The Future of Children*, 4(5) 143-164.
- Amato, P. R. and Keith B. (1991). Parental Divorce And Well-Being: A Meta-Analysis. *Journal of Marriage and the Family*, 53(8), 43-58.
- Amato, P.R., Loomis L.S. and Booth A. (1995). Parental Divorce, Marital Conflict and Offspring Well-Being During Early Adulthood. *Social Forces*, 73 (3), 895-915.
- Amato, P.R. 2004. The Consequences of Divorce for Adults and Children, *Journal of Marriage and the Family*, 62, (4), 1269-1287.
- Aral N. ve Sağlam M. (2012). Ebeveynleri Boşanma Sürecinde Olan Çocuklar ile Ebeveynleri ile Birlikte Yaşayan Çocukların Duygularının Cinsiyete Göre İncelenmesi. *Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(2) 72-88
- Aral, N., & Başar, F. (1998). Çocukların Kaygı Düzeylerinin Yaş, Cinsiyet, Sosyo Ekonomik Düzey ve Ailenin Parçalanma Durumuna Göre İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*. 22 (110) 7-11.
- Arıkan, Ç. (1992). *Yoksullukta ve Evlilikte Geçimsizlik ve Boşanma*, Ankara: Şafak Matbaacılık.
- Arıkan, Ç. (1996). *Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Arifoğlu Çamkuşu, B. (2006). *Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programı'nın Çocukların Boşanmaya Uyum, Kaygı ve Depresyon Düzeylerine Etkisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi. Ankara.
- Armağan, S. ve Armağan, İ. (1988). *Toplum Bilimi*. İzmir: Barış Yayınları.
- ASAGEM. (2008). *V. Aile Şurası: Aile Destek Hizmetleri, Komisyon Kararları*. Ankara: Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- ASAGEM (2009). *Boşanma Nedenleri Araştırması*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Serin, N. B. ve Öztürk, S. (2007). Anne-Babası Boşanmış 9-13 Yaşlarındaki Çocuklar ile Aynı Yaş Grubundaki Çocukların Benlik Saygısı ve Kaygı Düzeyleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*. 8 (2).

- Aslıhan, M. N. (1998). *Parçalanmış ve Tam Aileye Sahip Çocukların Öz Kavramı Depresyon Düzeyleri ve Akademik Başarılarının Yaş ve Cinsiyet Yönünden Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana.
- Aydın, O. ve Baran, G. (2010). Toplumsal Değişme Sürecinde Evlenme ve Boşanma. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*. 21(2), 117-126.
- Aydoğmuş, K. (2001). *Çocuklarda Uyum ve Davranış Bozuklukları* (9. Baskı). İstanbul: Remzi Kitap Yayıncılık.
- Bağlı, M. ve Sever, A. (2005). Tabulaştırılan/Tabulaşan Kurumun (Ailenin) Kurbanlıklar Edinme Pratiği; Levirat ve Sororat. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 8(8).
- Baktır, S. (2003). *Aile Mahkemeleri*. İzmir: Yetkin Yayınları.
- ASAGEM (2009). *Boşanma Nedenleri Araştırması*. Ankara, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Battal, A. (2008). *Boşanma Sebepleri*. T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayını, İstanbul.
- Bayhan, S. P. ve Artan, İ. (2004). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*. İstanbul: Morpa Yayınları.
- Benedek, E. P. ve Brown, C. F. (1997). *Boşanma ve Çocuğunuz: Çocuğunuzun Boşanmanızla Başetmesine Nasıl Yardımcı Olursunuz?* (Çev. S. Katlan). Ankara, HYB Yayıncılık.
- Beyazkürk, D., Anlıak, S. ve Dinçer, Ç. (2007). Çocuklukta Akran İlişkileri ve Arkadaşlık. *Eurasian Journal of Educational Research*. (26) 13-26.
- Biçer, E. (2009). *Parçalanmış ve Tam Aileye Sahip Ergenlerin Atılganlık ve Sosyal Yetkinlik Beklenti Düzeylerinin Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana.
- Bilici, A.B. (2014). Boşanma Sürecinin Çocuklar Üzerindeki Psiko-Sosyal Etkileri. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 18 (2)
- Bilir, Ş. ve Dabanlı, D. (1990). *Ailelerde Boşanma Vakaları Sonucu Çocukların Geliştirdikleri Tepkiler ve Bu Tepkileri Doğuran Faktörler*. Aile Yazıları 3. Birey, Toplum ve Kişilik. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and Loss: Separation: Anxiety and Anger* (Vol. 2).
- Buckner, J. C., Bassuk, E. L., Weinreb, L. F., & Brooks, M. G. (1999). Homelessness And its Relation to the Mental Health And Behavior of Low-Income School-age Children. *Developmental psychology*, 35 (1), 246

- Budak, S. (2000). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Bulut, I. (1990). *Evlilik Kurumu ve Aile İlişkileri*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Bulut, I. (1993). *Ruh Hastalığının Aile İşlevlerine Etkisi*. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları.
- Büyüksahin, G. (2009). *Boşanmış ve Boşanmamış (Tam) Ailelerden Gelen 11-13 Yaş Arası Çocukların Anne Baba Tutumlarını Algılama Biçimlerinin Sosyal Uyum Düzeyleri İle İlişkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Candan, G. (2006). *8-11 Yaşındaki Parçalanmış ve Tam Aile Çocuklarının Anne-Babalarının Kabul ve Reddetme Davranışlarını Algılayışı*. Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji, İnsan Bilimleri ve Felsefe Yüksek Lisans Programı. İstanbul.
- Canel, A. N. (2012). *Evlilik ve Aile Hayatı, Aile Eğitimi Programı*. İstanbul: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları.
- Civelek, M. (2013). Sosyoloji. <http://www.rehberlik.biz.tr/dosyalar/sosyoloji.2013.pdf>
- Cüceloğlu, D. (1998, 2002). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Cüceloğlu, D. (1996). *İçimizdeki Çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Çağdaş, A. ve Seçer, Z. (2004). *Mutlu ve Sağlıklı Yarımlar İçin Anne-Baba Eğitimi*. Konya: Eğitim Kitabevi.
- Çalışandemir, F., Bencik, S. ve Artan, İ. (2008). Çocukların Cinsel Eğitimi: Geçmişten Günümüze Bir Bakış. *Eğitim ve Bilim Dergisi*. 33 (150).
- Çelenk, S. (2003). Okul Başarısının Ön Koşulu: Okul Aile Dayanışması. *İlköğretim Online E-Dergi* 2 (2). 28-34
- Çelikoğlu, C. (1997). *Boşanmanın Çocukların Benlik Saygısına Etkisinin İncelenmesi*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Çocuk Sağlığı Programı. Ankara.
- Çetin, F., Bilbay, A. A., ve Kaymak, D. A. (2002). *Araştırmadan Uygulamaya Çocuklarda Sosyal Beceriler*. İstanbul: Epsilon Yayınları
- Çetin, M. (2009). Dünya'da ve Türkiye'de Yoksulluk ve Kadınlar. *Journal of Yaşar University*. 4(16) 2661-2698.
- Çivitci, N., Çivitci, A., & Fiyakalı, C. (2009). Anne-Babası Boşanmış ve Boşanmamış Olan Ergenlerde Yalnızlık ve Yaşam Doyumu. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(2), 493-525.
- Çocuk Gelişimi ve Eğitimi [ÇGE], (2015). Kohlberg ve Piaget'ye Göre Ahlak. <https://hlcysmn.wordpress.com/hakkinda/cocuk-gelisimi/ahlak-gelisimi/kohlberg-ve-piagete-gore-ahlak/>

- Çöpür, M. (2015). *Boşanmanın 6-7 Yaşından Küçük Çocuğa Etkileri*. <http://kadin.mynet.com/yazarlar/gebelik-aile/mazlum-copur/8743-bosanmanin-6-7-yasindan-kucuk-cocga-etkisi-1.html>
- Demir, E. K. ve Şendil, G. (2008). Ebeveyn Tutum Ölçeği (ETÖ). *Türk Psikoloji Yazıları*, 11(21) 15-25.
- Demo, D. H. ve Acock, A. C. (1988). The Impact of Divorce on Children. *Journal of Marriage & Family*, 50(3) 619-648.
- Dereobalı, N. (2005). *Okul Çağında Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Dinimiz İslam, (2015). Evlenmenin Fayda ve Zararları Nelerdir. <http://www.dinimizislam.com/detay.asp?Aid=1406>
- Dönmez, A. (1985). Denetim Odağı. Kendine Saygı ve Üç Değişken: Çevre Büyüklüğü, Yaş ve Aile Ortamı. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 10 (55) 4-15.
- Durkheim, E. (1994). *Sosyolojik Metodun Kuralları*. (Çev. Enver A.). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Elgün, A. (2015). Toplumsal Cinsiyeti İnşaa Eden Bir Kurum Olarak Medya; Reklamlar Aracılığıyla Ataerkil İdeolojinin Yeniden Üretilmesi. <http://cim.anadolu.edu.tr/pdf/2004/1130848482.pdf>
- Elliot, B. (1994). Life Without Father. *Essence*, 25 (6) 56-61
- Erbay, E. Gök, F..A. ve Kardeş, T.Y (2015). Aile Mahkemelerine Başvuran ve Boşanma Sürecinde Olan Ailelerin Problem Çözme Becerilerinin İncelenmesi. *TSA Dergisi* 19 (1) 139-154.
- Erbek, E., Beştepe, E., Akar, H., Eradamlar, N., & Alpan, R. L. (2005). Evlilik uyumu. *Düşünen Adam Dergisi*, 18 (1) 39-47
- Ercan, R. (2015). Ailede Değişimin Sonuçlarının Çocuk Sağlığına Etkisi. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 2 (36) 299-308
- Erdentuğ, A. (1991). Çeşitli İnsan Topluluklarında Aile Tipleri. *Aile Yazıları I, Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç, Bilim Serisi 5/1*, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Erdentuğ, N. (1990). Türkiye'nin Karadeniz Bölgesinde Evlenme Görenekleri ve Törenleri. *Aile Yazıları 4-Evlilik Kurumu ve İlişkileri*, 241-271.
- Ergün E. (2012). 6-12 Yaş Çocuğunun Gelişimsel Özellikleri. <http://www.cocukseminer.com/cocuk-gelisim-egitim-seminer-bilissel-ozbakim-fiziksel-sosyal/6-12-yas-seminer-egitim/62-6-12-yas.html>
- Erkal, M. E. (1997). *Sosyoloji* (8. Baskı). İstanbul: Der Yayıncılık.
- Erözkan, A. (2009). İlköğretim Sekizinci Sınıf Öğrencilerinde Depresyonun Yordayıcıları. *İlköğretim Online Dergisi*, 8 (2). 334-345

- Erwin, P. (1993). *Friendship And Peer Relations In Children*. New York: John Wiley & Sons Publishers.
- Eyce, B. (2000). Tarihten Günümüze Türk Aile Yapısı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Dergisi*. 1(4), 223-244.
- Fiyakalı, N. C. (2008). *Anne-Babası Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarının Bazı Değişkenler Açısından Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Denizli.
- Giddens, A. (2000). *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*. (O. Akınhay, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Gökçe, B. (1991). *Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme. Aile Yazıları I, Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç, Bilim Serisi 5/1*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Gökçe, B. (1993). *Gecekondularda Aileler Arası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü*. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayını.
- Gülay, H. (2009). Okulöncesi Dönemde Akran İlişkileri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 12 (22) 82-93.
- Güneş D. K, (2007). *Boşanma Sürecindeki Eşlerin Aile İçi İlişkileri ile Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Güven, N., & Sevim, S. A. (2007). İlişkilerle İlgili Bilişsel Çarpıtmalar ve Algılanan Problem Çözme Becerilerinin Evlilik Doyumunu Yordama Gücü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 3(28), 49-61.
- Işık, M. (2007). *Anasınıfına Devam Eden Beş-Altı Yaş Çocuklarına Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeğinin Uyarlanması ve Uygulanması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Ana Bilim Dalı. Ankara.
- Jenkins, J. M. (2000). Marital Conflict and Children's Emotions; The Development of an Anger Organization. *Journal of Marriage and The Family*, 62 (8), 723-736.
- Johnston, J. R., & Roseby, V. (1997). *In the Name of the Child: A Developmental Approach to Understanding and Helping Children of Conflicted and Violent Divorce*. Free Press.
- Kama, S. (2013). Osmanlı Hukukunda Evlilik Akdi ve Söz Konusu Akdin 1869 Tarihli Tabiiyyet-i Osmaniyye Kanunnamesine Göre Osmanlı Tabiiyyetine Etkisi. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 71(1), 673-708.

- Kanun, T. M. (2001). Kanun no:4721. Kabul Tarihi: 22.11.2001. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf>
- Kanunu, T. M. (2001). Kanun No: 4721. Kabul tarihi, 22.11.2001.
- Karacan, E. (2000). Bebeklerde ve Çocuklarda Dil Gelişimi. *Klinik Psikiyatri*, 2 (3) 263-268.
- Karaman, H. (2006). *İslâm'da Kadın ve Aile*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Karaman, H. (2015). Bir Erkeğin Birden Fazla Kadınla Evlenmesine İslâm Dininde Neden İzin Verilmiştir? <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00098.html>.
- Karaoğlu, B. (1997). *Boşanmanın Gencin Kişiliğine Etkisi*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sivas.
- Karasar, N. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemi; Kavramlar, İlkeler, Teknikleri* (18. Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kasapoğlu A. ve Karkıner, N. (Editörler). (2011). *Aile Sosyolojisi*. Eskişehir: A.Ü. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kasatura, I. (2003). *Heycansal Kontrol: Yaşantımıza Yön Veren Duygularla Başa çıkmayı Öğrenmek*, İstanbul: Altın Kitaplar.
- Kaya, M. (1997). Ailede Anne-Baba Tutumlarının Çocuğun Kişilik ve Benlik Gelişimindeki Rolü. *On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(9), 193-204.
- Kayhan, Y. ve Yazıcıoğlu, Ü. (2007). *Aile Yapısı ve Özellikleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Keskin, I. (2007). *Boşanmanın Sosyolojik ve Psikolojik Nedenleri ve Boşanmanın Ortaya Çıkardığı Sonuçlar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi. Niğde.
- Kılıç, C., Savrul, B. K. ve Bayar, Y. (2014). Türkiye Ekonomisinde 200 Yılı ve Sonrasında Yaşanan Finansal Krizlerin Evlenme-Boşanma ve İntiharlar Üzerindeki Etkileri. *Dumlupınar University Journal of Social Science/ Dumlupınar Üniversitesi Soysyal Bilimler Dergisi*, (40) 131-149.
- Kılıçgün M.Y (20014). Çocuk Ruh Sağlığı Ders Notları I. Erişim Tarihi: 02.01.2016.<http://www.erkincan.edu.tr/userfiles/mykiliçgun/menu/files/%C7ocuk%20Ruh%20Sa%F0l%FD%F0%FD%20Ders%20Notlar%FD%20l.pdf>
- Kızılcıkelik, S. ve Erjem, Y (1996). *Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü*, İzmir: Saray Kitabevi.
- Kiernan, K. (1997). The Legacy of Parental Divorce: Social, Economic and Demographic Experiences in Adulthood. *Journal of Law, Policy ant the Family*, 10 (2), 233-249.

- Kitiş, Y. B. (2007). Bir Aile içi şiddet Olgusu: Sır Tutma İlkesi ile Şiddeti İhbar Etme Yükümlülüğü Arasındaki Etik İkilem. *Aile ve Toplum Dergisi*, Ocak-Şubat-Mart, 8.
- Korkut, Y. (2003). Bir Geçiş Krizi Olarak Boşanma. *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 100-110
- Köknel, Ö. (1986). *Kişilik*. Altın Kitapları, İstanbul.
- Könezoğlu, B. (2006). *Aile ve Ailenin Korunması*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk (Medeni Hukuk) Anabilim Dalı. Ankara.
- Kulaksızoğlu, A. (1998). *Ergenlik Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Yayınevi.
- Kuzgun, Y. ve Eldeleklioğlu, J. (2005). *Rehberlik ve Psikolojik Danışmada Kullanılan Ölçme Araçları ve Programlar Dizisi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kuzucu, Y. (2011). Değişen Babalık Rolü ve Çocuk Gelişimine Etkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(35), 79-89.
- MacIver and Page. *Society*. Mc Milan Ltd. 1965, s.238 (Naklen, Gökçe, s. 206, dn. 1).
- Mavili Aktaş, A. (2008). *Aile Danışmanlığında Aile İçi İletişim ve Kültürel Farklılıklar*. T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü V. Aile Şurası Aile Destek Hizmetleri Bildirileri.
- Mehmet, A.(2003). *Aile içi Şiddet ve Aile Koruma Yasası*, Ankara, s. 2, (Aile İçi Şiddet).
- Meriç, B. (2007). *Boşanmış Ailelerdeki Ergenlerin Uyum Düzeylerini ve Sosyal Becerilerini Geliştirmeye Yönelik Bir Grup Rehberliği Çalışmasının Sınanması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Merter, F. (1950). *1988 Yılları Arasında Köy Ailesinde Meydana Gelen Değişmeler (Malatya Örneği)* (2.Baskı). Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.
- Metintaş, S., Akşit, A., Toprak, D., Çelik, M., Ünlüoğlu, İ. ve Tayfur, M. (2007). *Aile Sağlığı. Aile ve Sağlık*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı, (2007a). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, Fiziksel Gelişim*. Ankara. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Milli Eğitim Bakanlığı, (2007b). *Sosyal Gelişim ve Duygusal Gelişim. Eğlence Hizmetleri*. Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2007c). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, Dil Gelişimi*. Ankara. Milli Eğitim Bakanlığı.

- Milli Eğitim Bakanlığı. (2007d). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, Cinsel Gelişim*. Ankara. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2007e). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, Ahlak Gelişimi*. Ankara. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2011). *Aile ve Tüketici Hizmetleri, 761CBG052-Gelişim Alanları*. Ankara. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2014). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, Bilişsel Gelişim*. Ankara. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Moore, D. and Hotch F. (1982). Parent-Adolescent Separation: The Role of Parental Divorce. *Journal of Youth and Adolescence*, 11 (2).
- Morsünbül, Ü. & Çok, F. (2011). Bağlanma ve İlişkili Değişkenler. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi*, 3(3).
- Nazlı, S. (2003). *Kapsamlı Gelişimsel Rehberlik ve Psikolojik Danışma Programları*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Nazlı, S. (2000). *Aile Danışması*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- NND Sözlük. (2015). Kadının veya erkeğin... Erişim Tarihi: 29 Kasım 2015, <http://www.nedirnedemek.com/>
- O'Rourke, K., ve Worzby, J. C. (1996). *Support Groups for Children*. Philadelphia, PA: Accelerated Development.
- Otrar, M. & Demirbilek, M. (2013). Ebeveynleri Birlikte Olan Ergenler ile Parçalanmış Aileye Sahip Ergenlerin Benlik Saygıları ve Atılganlık Düzeyleri Üzerine Bir İnceleme. *Eğitimde Politika Analizi Dergisi*, 2(2), 21-40.
- Ozankaya, Ö. (1979). *Toplumbilimine Giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Ozankaya, Ö. (1997). *Toplumbilime Giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi
- Ögel, K. (2012). Aile. Erişim Tarihi: 23 Aralık 2015 .<http://www.ogelk.net/Dosyadepo/aile.pdf>
- Öngider, N. (2013). Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi*, 5(2). 34-38
- Öz, İ. (1997). *Çocuk ve Aile* (2. Basım). Ankara: Kök Yayıncılık.
- Özdal, F. ve Aral, N. (2005). Baba Yoksunu Olan Anne-Babası ile Yaşayan Çocukların Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6 (2).
- Özdemir, O., Özdemir, P. G., Kadak, M. T., & Nasıroğlu, S. (2012). Kişilik Gelişimi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi*, 4(4).

- Özdemir, U., Laçın, A., Yiğit, T., Suruç, S. ve Kılıç, A. K. (2006). *Boşanmış Bireylerin, Boşanmaya Uyum Düzeylerinin Değerlendirilmesi. Küreselleşen Dünyada, Sosyal Hizmetlerin, Konumu, Hedefleri ve Geleceği Sempozyumu Sunum Kitabı*. Antalya: Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Yayınları
- Özgüven, İ. E. (2000). *Evlilik ve Aile Terapisi*. Ankara: PDREM Yayınları.
- Özgüven, İ. E. (2001). *Ailede İletişim ve Yaşam*. Ankara: PDREM Yayınları.
- Özkan M, Altındağ A, Oto R, Şentunalı E. (2006). Mental Health Aspects of Turkish Women from Polygamous versus Monogamous Families. *Int J Soc Psychiatry*, 52:214–220.
- Özkardeş, O. G. (2006). *Baba ve Çocuk*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları
- Özmert, E. N. (2006). Erken Çocukluk Gelişiminin Desteklenmesi-III: Aile. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 49(3), 256-273.
- Öztürk, M. & Çetin, B.İ. (2009). Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluk ve Kadınlar. *Journal of Yaşar University*, 3(11), 2661-2698.
- Öztürk, S. (2006). *Anne Babası Boşanmış 9–13 Yaşlarındaki Çocuklar ile Aynı Yaş Grubundaki Anne-Babası Boşanmamış Çocukların Benlik Saygısı ve Kaygı Düzeyleri İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İzmir.
- Öztürk, M. (2014). Boşanma ve Boşanmış Aile Çocukları <http://www.mucahitozturk.com/bosanma-ve-bosanmis-aile-cocuklari/>
- Özyürek, A. ve Şahin, F. T. (2005). 5 ve 6 Yaş Grubunda Çocuğu Olan Ebeveynlerin Tutumlarının İncelenmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2).
- Paul R, Baker L, Cantwell DP (1996). Development of Communication. *Child and Adolescent Psychiatry*, M Lewis (Ed), USA, William & Wilkins, s. 191-192.
- Pira, A. ve Elgün, A. (2000). Toplumsal Cinsiyeti İnşa Eden Bir Kurum Olarak Medya. Reklamlar Aracılığıyla Ataerkil Ideolojinin Yeniden Üretilmesi, 4 (1).
- Piş, D. (2013). *İstismar ve İhmale Uğrayan Çocukların Psiko-Sosyal Özellikleri*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Konya Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Konya.
- Rehberlik Araştırma Merkezi [RAM], Buca (2015). Ergenlik Dönemi Gelişim Özellikleri. Erişim Tarihi: 7 Ocak 2016, İzmir. http://bucaram.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/35/07/887814/dosyalar/2013_01/09025051_ergenlikdneimigeliimzellikleri.docx

- Resmi Gazete, (1949). Yayın Sayısı 119. Erişim Tarihi: 30 Kasım 2015. <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7217.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7217.pdf>
- Richardson, S. ve McCabe, M.P. (2001). Prenatal Devirce During Adolescence and Adjustment in Early Adulthood, *Adolescence*, 36 (143), 467-489.
- Sağlam, M. (2011). *Boşanma Sürecinde Olan Ailelerdeki Çocukların Aile Algılarının ve Sorunlarının Resimler Aracılığı ile İncelenmesi*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Salman E. N. (2011). *Eşlerin Boşanma Nedenleri ve Eğitim Düzeyinin Boşanmaya Etkisi (KKTC Örneği)*. Yüksek lisans Tezi. Yakın Doğu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretim Ana Bilim Dalı. Lefkoşa.
- Salman, N. ve Uzunboylu, H. (2011). *Eşlerin Boşanma Nedenleri ve Eğitimi*. Ankara: Pegem Yayınevi.
- Savage, D. C. (1980). One-Parent Families. *Education Digest*, 2 (46) 63
- Sayın Ö. (1990). *Aile Sosyolojisi Ailenin Toplumdaki Yeri*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Serin, N. B., & Öztürk, S. (2007). Anne-Babası Boşanmış 9-13 Yaşlarındaki Çocuklar ile Aynı Yaş Grubundaki Anne-Babası Boşanmamış Çocukların Benlik Saygısı ve Kaygı Düzeyleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2).
- Sezal, İ. (2002). *Toplum ve Aile, Sosyolojiye Giriş*. Ankara: Martı Yayınları.
- Sezer, Ö. (2010). Ergenlerin Kendilik Algılarının Anne Baba Tutumları ve Bazı Faktörlerle İlişkisi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1). 1-19.
- Slonim-Nevo V, Al-Krenawi, A. (2006). Success and Failure Among Polygamous Families: The Experience of Wives, Husbands, and Children. *Fam Process* (45) 311-330.
- Sucu, İ. (2007). *Boşanmış Kadınların Boşanma Nedenleri ve Boşanma Sonrası Toplumsal Kabulleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.
- Şanlı, D. ve Öztürk, C. (2012). Annelerin Çocuk Yetiştirme Tutumlarını Etkileyen Etmenlerin İncelenmesi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (32), 31-48.
- Şentürk, R. A. (2013). *Yaşam Becerileri Psikoeğitim Programının Boşanmış Aile Çocuklarının Uyum Düzeylerine Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı. Ankara.

- Şentürk, Ü. (2006). *Parçalanmış Aile Çocuk İlişkisinin Sebep Olduğu Sosyal Problemler (Malatya Uygulaması)*. Yayınlanmış Doktora Tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı. Malatya.
- Şentürk, Ü. (2008). Aile Kurumuna Yönelik Güncel Riskler. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 14 (14).
- Şirvanlı Ö. D. (1998). *Eşler Arası Çatışma ve Boşanmanın Farklı Yaş ve Cinsiyetteki Çocukların Davranış ve Uyum Problemleri ile Algıladıkları Sosyal Destek Üzerindeki Rolü*. Yayınlanmış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Şirvanlı Ö. D. (1999). Eşler Arası Çatışma ve Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkileri II: Sosyal Destek. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 6 (2), 83-88.
- T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı, ASAGEM, (1993). *Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü*, Ankara
- Tarhan, N. (2004). Boşanmış Aileler ve Çocukları. http://www.mcatürk.com/makul_boşanma.html.
- Taşçı, E., Bolsoy, N., Kavlak, O., ve Yücesoy, F. (2008). Infertil Kadınlarda Evlilik Uyumu. *Journal of Turkish Obstetric and Gynecology Society*, 5(2), 105-10.
- Tezcan , M. (2000). *Türk Ailesi Antropolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Turan, Z., Doğan, M., Uzuner, K., İftar, G., İftar, E., Kapçı, A., Uzuner, Y., Tanrıdiler, A., Karasu, G., Karasu, P. ve Kaya, P. (2008). *Çocuk Ruh Sağlığı ve Kişilerarası İletişim Becerileri. Çocuğun Ruhsal Gelişimini Etkileyen Ruhsal Yaşam Olayları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Turan, Z., Doğan, M., Uzuner, K., İftar, G., İftar, E., Kapçı, A., Uzuner, Y., Tanrıdiler, A., Karasu, G., Karasu, P. ve Kaya, P. (2007). *Çocuk Ruh Sağlığı ve Kişilerarası İletişim Becerileri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Tuzcuoğlu, N. (1994). Boşanmanın Yarattığı Güçlüklerle Mücadelede Ebeveyn ve Çocuklara Yardım Etme. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, (6).
- Türkarlan, N. Boşanmanın Çocuklar Üzerine Olumsuz Etkileri ve Bunlarla Başetme Yolları. Danışma Kurulu, 99.
- Türkaslan, N. (2007). Boşanmanın Çocuklar Üzerine Olumsuz Etkileri ve Bunlarla Baş Etme Yolları. *Aile ve Toplum Dergisi*, 3 (11), 99-107.
- Türkaslan, N. ve Demirhan, S. (2008). *Üniversite Gençliğinin Evliliğin Kuruluşuna İlişkin Görüş ve Düşünceleri*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları

- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2015). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2014. Sayı:18628 Oluşturulma Tarihi: 02.04.2015, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18628>.
- Tüzün, O. ve Sayar, K. (2006). Bağlanma Kuramı ve Psikopatoloji. *Düşünen Adam Dergisi*, 19 (1), 24-39.
- Uluğ, M. & Candan, G. (2008). Parçalanmış (Boşanmış) Aile Sorununun Öğrenciye Etkisi. *İstanbul Kültür Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, Eğitim Psikolojisi Sempozyumu*, 22-23.
- Uluğtekin, S. (1991). *Hükümlü Çocuk ve Yeniden Toplumsallaşma*. Ankara: Bizim Büro Yayınları
- Ulusoy, M. D., Demir, N. Ö. & Baran, A. G. (2005). Ebeveynin Çocuk Yetiştirme Biçimi ve Ergen Problemleri: Ankara ili örneği. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(3), 367-386.
- Uşaklı, H. (2013). Eşinden Ayrılmış Annelerin Görüşü Açısından Çocuklarının Sorunları. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 195-208.
- Uyar, S. (1999). *Boşanmış Bireylerin Evlilik Süreci ve Bugüne İlişkin Psikolojik Sorunları Üzerine Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi. Ankara.
- Uzun, Ç. (2013). *Anne Babası Boşanmış ve Boşanmamış Çocuklarda Depresyon ve Sosyal Becerilerin Değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı. İstanbul.
- Vikipedi, (2013). Poliandri. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Poliandri>
- Vithman MM, Macken MA, Miller R ve ark. (1985) From Babbling to Speech: a Reassessment of the Continuity Issue. *Language*, 61 397-445.
- Walczak, Y. ve Bums, S. (2004). *Boşanma ve Çocuk Üzerine Etkileri* (Çev. Prof. Dr. İ. Ersevimi). İstanbul: Özgür Yayınları.
- Wallerstein, J. S., & Lewis, J. M. (2004). The Unexpected Legacy of Divorce: Report of a 25-Year Study. *Psychoanalytic Psychology*. 21(3), 353.
- Wechselberg, K. and Puyn, U. (1993). *Anne ve Çocuk* (Çev. Erdoğan Kınalıbay). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Wolf, E. A. (2000). *Boşanmanız Şart mıydı?* Ankara: Sistem Yayıncılık.
- Wolfinger N.H (2003). Parental Divorce and Offspring Marriage: Early or Late? *Social Forces*, (82) 337-354.
- Yavuzer, H. (2002). *Ana-Baba ve Çocuk* (15. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Yavuzer, H. (2003a). *Çocuk Psikolojisi* (24. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2003b). *Çocuğunuzun İlk 6 Yılı* (16. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yılmaz E., Tamam L. ve Bal, U. (2015). Poligami ve Ruh Sağlığına Etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi*. s.221-228.
- Yörükoğlu, A. (1995). *Çocuk Ruh Sağlığı*. İstanbul: Esin Yayınevi.
- Yörükoğlu, A. (2003). Koruma Altındaki Çocuklar ve Hakları. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 10(3), 148-150.
- Yörükoğlu, A. (2012). *Çocuk Ruh Sağlığı*. (32. Basım). İstanbul: Özgür Yayınları.
- Yörükoğlu, A. (1997). *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*. (5. Basım). İstanbul: Özgür Yayınları.